

830.9593034

ธ 661K

๙.3

สภาพเศรษฐกิจมหชนกรชัยศรี พ.ศ. 2438 - 2475

ปริญญาบัตร

ของ

ธีระ แก้วประจันต์

[-9 ก.ย. 2534

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานนิกร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์
กุมภาพันธ์ 2534

จัดพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

173404

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานิตินี้แล้ว
เห็นสมควรให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษากฎหลักสูตรปริญญาการศึกษาหาบัณฑิต
วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(ดร. ศุภวรุณ พุฒา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

.....กรรมการ

(ดร. พรงค์ ห่วงพิศ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(ดร. ศุภวรุณ พุฒา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

.....กรรมการ

(ดร. พรงค์ ห่วงพิศ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ดร. ถนอม ขานามวิเศษ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานิตินี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษากฎหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....อธิบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ร. ดร. สมพร บัวทอง)

วันที่ ๒๘ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ประกาศคุณูปการ

ในการทำบุญอุทิศบุญนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งทำให้บุญอุทิศบุญนี้สำเร็จลุล่วงลงได้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ผศ. คุณหญิงวราภุษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ ผศ. ณรงค์ พ่วงทิศ ผู้ควบคุมการทำบุญอุทิศบุญที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่ง แก่ผู้เขียน และขอขอบพระคุณ รศ. ณอม อานามวัฒน์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรรมการในการสอบบุญอุทิศบุญ

ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ที่ และน้อง ในบ้านต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังทำบุญอุทิศบุญนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณศิริพันธ์ บุญศิริ คุณสุทธิพันธ์ จุฬารานนท์ คุณณัฏฐา คันทีเวสส คุณราณี บุณยรัตนพันธ์ คุณโชคธิ สร้อยแสง คุณปวีณา สดาวรรณmith คุณนิวัตร คันโทสาด คุณสมัชชา นวรัตนมาน ที่ให้ความช่วยเหลือในการให้พิมพ์เอกสาร อันเป็นประโยชน์ในการเขียน ให้ความช่วยเหลือในการสัมภาษณ์บุคคล และรายละเอียดอื่น ๆ ในการทำบุญอุทิศบุญ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ที่ได้ให้ความสะดวก ในการค้นคว้าเอกสารอย่างดียิ่ง

ขอขอบคุณ พี่ ป้า ทา ยาย ชาวจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนถึงสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่น ทั้งผู้ที่ได้เอ่ยนาม และมิได้เอ่ยนาม ในบุญอุทิศบุญนี้

ผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาในระดัมนิติศาสตรบัณฑิต และเขียนบุญอุทิศบุญนี้สำเร็จลงได้ก็เพราะความเสียสละของคุณพรวิไล แก้วประจันต์ จึงขอขอบใจเธอเป็นอย่างมาก มา ณ ที่นี้

ธีระ แก้วประจันต์

สารบัญ

บท

หน้า

บทนำ	1
สภาพเศรษฐกิจมหณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2483 - 2475	1
ความมุ่งหมายของการ ศึกษา	7
ความสำคัญของการ ศึกษา	8
ขอบเขตของการ ศึกษา	8
สมมติฐาน	8
วิธีการ ศึกษา	9
แหล่งข้อมูล	9
1 สภาพทั่วไปของมหณฑลนครชัยศรี	10
เมืองนครชัยศรี	11
เมืองสุพรรณบุรี	13
เมืองสมุทรสาคร	15
ลักษณะภูมิประเทศ	17
ลักษณะภูมิอากาศ	21
จำนวนประชากร	24
ลักษณะเชื้อชาติของประชากร	28
การคมนาคม	29
2 ปัจจัยส่งเสริมเศรษฐกิจของมหณฑลนครชัยศรี	32
นโยบายการปกครองส่วนภูมิภาคในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	32
การชักจูงเพื่อการคมนาคมขนส่งและการประกอบอาชีพของราษฎร	35
การก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์	46
การสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี	49

พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๗ เมืองนครปฐม	51
การจัดตั้งข้าหลวง เกษตรประจำมณฑล	56
3 การเพาะปลูกในมณฑลนครชัยศรี	58
ความสำคัญของมณฑลนครชัยศรีในการปลูกข้าว	58
ต้นทุนในการทำนา	71
ที่ดิน	74
แรงงาน	79
การขายข้าวของชาวนา	87
ปัญหาของชาวนาในการเพาะปลูกและการแก้ปัญหา	93
การบำรุงรักษาต้นข้าวและการคัดเลือกพันธุ์ข้าวของชาวนา	107
ความเป็นอยู่ของชาวนา	114
การเก็บค่านาในมณฑลนครชัยศรี	117
การปลูกพืชอื่น ๆ ในมณฑลนครชัยศรี	119
4 กิจการโรงสีข้าวในมณฑลนครชัยศรี	127
5 การประมงและการทำนาเกลือในมณฑลนครชัยศรี	149
การประมงในมณฑลนครชัยศรี	149
การทำนาเกลือ	164
6 บทสรุป	169
บรรณานุกรม	174

บทที่

หน้า

ภาคผนวก 188

ประวัติของผู้วิจัย 215

บัญชีการาง

การาง	หน้า
1 ยอดรายงานน้ำฝน 13 ปี ในมณฑลนครชัยศรี เป็นมิลลิเมตร พ.ศ.2449 - 2461	22
2 แสดงจำนวนประชากรในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ.2446	25
3 จำนวนประชากรในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2449 - 2472	26
4 จำนวนพื้นที่นาในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2449	63
5 จำนวนเนื้อนาในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2458	64
6 เปรียบเทียบผลผลิตนาค้าและนาหวาน	69
7 แสดงต้นทุนการห่านาค้าและนาหวาน พ.ศ. 2472 - 2474	73
8 จำนวนพื้นที่นาของเจ้านายในบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ที่อยู่ในเขตเมืองนครชัยศรี ..	77
9 แสดงระดับอายุของประชากรในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2459	82
10 แสดงเนื้อนาโดยเฉลี่ยของแต่ละครอบครัวในมณฑลต่าง ๆ	83
11 ราคาข้าวจากแหล่งต่าง ๆ ในเดือนสิงหาคม - กันยายน พ.ศ. 2457	92
12 บัญชีแสดงเนื้อที่เพาะปลูก พ.ศ. 2459 - 2468	97
13 เปรียบเทียบจำนวนชาวสารและชาวเปลือกในยามปกติกับปี พ.ศ. 2462	99
14 ราคาข้าวสาร พ.ศ. 2452 - 2462	99
15 จำนวนเงินที่รัฐบาลช่วยเหลือราษฎรใน พ.ศ. 2462	105
16 คาอณูการการพนัน มณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450	116
17 เปรียบเทียบเงินรายได้แผ่นดินและเงินค่านาในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450	118
18 คาอณูการท่าศาลาในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450	121
19 อากรมพัฒนาในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450	123
20 จำนวนโรงสีข้าวและแหล่งที่ทิ้ง ในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2472	134
21 จำนวนโรงสีใน 7 มณฑล บริเวณที่ราบภาคกลาง พ.ศ. 2462 - 2472	136
22 พื้นที่ปลูกข้าวใน 7 มณฑล ระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2454	139

23	จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพการจับสัตว์น้ำ พ.ศ. 2452 - 2455 ..	150
24	เปรียบเทียบอัตราค่าน้ำที่เรียกเก็บจากโพงพาง มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2457	153
25	จำนวนโป๊ะในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2465	158
26	จำนวนโป๊ะละมุดและจำนวนปลาที่จับได้ในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448 - 2452	160
27	จำนวนอากรค่าน้ำมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2445 - 2450	164

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนแสดงลักษณะภูมิประเทศ	20
2	แผนที่แหล่งนครไชยศรี	31
3	คลองทาง ๆ ในภาคกลางของประเทศไทย	45
4	ตลาดนักบิเวณของพระปฐมเจดีย์สมัยรัชกาลที่ 5	48
5	รูปเรือลอม	157

สภาพเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี

พ.ศ. 2438 - 2475

The Economic Conditions of Monthon Nakhonchaisri

B.E. 2438 - 2475

บทนำ

ใน พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนภูมิภาค จากลักษณะที่เรียกว่า "กินเมือง" เป็นการปกครองแบบ "เทศาภิบาล" โดยให้รวมอำนาจการบังคับบัญชาหัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยขึ้นกับกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกรมท่า ให้มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงแห่งเดียว แล้วรวมหัวเมืองเข้าเป็นกลุ่มตามความเหมาะสม เรียกว่า "มณฑล" จัดตั้งขึ้นเมื่อ 2 - 4 มณฑล เนื่องจากชากรุงปริมาณและผู้ที่ควรกำหนดฐานะการมณฑล เรียกว่า ข้าหลวงเทศาภิบาล¹

มณฑลนครชัยศรี ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2438 ประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ 3 เมือง คือ เมืองนครชัยศรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองชัยนาท² โดยทั้งหัวการมณฑลอยู่ที่เมืองนครชัยศรี และดำรงสถานภาพเป็นมณฑลอยู่จนถึง พ.ศ. 2475 จึงถูกยุบไปรวมกับมณฑลราชบุรี³ การจัดตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้นนอกจากจะเป็นการจัดการปกครองส่วนภูมิภาคแบบใหม่แล้ว ยังเนื่องมาจากความไม่สงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ไชยราษฎรชุมนุม และเจ้าหน้าหนานเมืองหย่อนความสามารถ⁴

มณฑลนครชัยศรีตั้งอยู่บริเวณราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านคือ แม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ไหลผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัด

¹ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงศาเทพ. เทศาภิบาล. 2503. หน้า 78 - 82.

² แหล่งเดิม. หน้า 102.

³ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดนครปฐม. 2526. หน้า 107.

⁴ กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/1. เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ยุบมณฑลนครชัยศรี. 12 กันยายน ร.ศ.114 - 9 พฤศจิกายน ร.ศ.115.

สมุทรสาคร ทำให้เมืองสมุทรสาคร และนครชัยศรีซึ่งอยู่ตอนบนของลุ่มแม่น้ำมีลักษณะที่เป็นที่ราบกว้าง มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เมืองสมุทรสาครและเมืองนครชัยศรีนั้นเป็นแหล่งชุมชนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนเมืองสมุทรสาคร ซึ่งอยู่บริเวณตอนล่างของลุ่มแม่น้ำท่าจีนทางส่วนน้ำทะเลท่วมถึง ดินจึงเกิดจากการเกาะทรายโคลน และเขาเจ็ดยักษ์เมื่อมีน้ำหลากมาทั้งหลักแหล่งทำการค้าและการประมง¹

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเหมาะสม บริเวณตอนบนนครชัยศรีจึงเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตน้ำตาลทรายมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเริ่มเขื่อมลงตั้งแต่ พ.ศ. 2418 จนหมดความสำคัญไปแล้วการปลูกข้าวจึงมีความสำคัญขึ้นมาแทน²

เขตตอนนครชัยศรี แม้จะเป็นเขตชลประทานอีก แต่ก็มีความสำคัญทางเศรษฐกิจไม่น้อย โดยพิจารณาจากจำนวนเนื้อที่นาและผลประโชยณต่าง ๆ ที่เก็บได้จากเขตนี้ เปรียบเทียบกับเขตอื่น ๆ แล้วจักว่าอยู่ในอันดับสูง ดังเช่นสถิติใน พ.ศ. 2449 จากจำนวนเขตชลประทานประเทศขณะนั้น 17 เขตปรากฏว่าเขตตอนนครชัยศรีมีจำนวนเนื้อที่นาเป็นอันดับ 5³ เกือบอาจรกว่านาโคเป็นอันดับ 3 คาญกมีชัยมจินเป็นอันดับ 3 คาญกการพนันเป็นอันดับ 3 อาจรสมทศเป็นอันดับ 7⁴ เป็นต้น

สภาพเศรษฐกิจของเขตตอนนครชัยศรี จึงมีแตกต่าง ๆ หนึ่งสนใจศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ การผลิตข้าว ซึ่งรวมทั้งการปลูกข้าว การสีข้าวและการค้าข้าว การปลูกข้าวนี้ จักเป็นแหล่งที่มีจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกสูง และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังใน พ.ศ. 2446 มีจำนวนเนื้อที่นา 564,113 ไร่ ครั้นถึง พ.ศ. 2458 จำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 1,398,130 ไร่⁵

¹มหาวิทยาลัยศิลปากร. รายงานของท่นโครงการศึกษาน้ำท่าจีน พ.ศ. 2527. 2527.
หน้า 12.

²เขต กองแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มน้ำท่าจีน พ.ศ. 2398 - 2453.
2527. หน้า 81.

³กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 13 หน้า 73. 11 เมษายน ร.ศ. 131. หน้า 2

⁴กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 หน้า 37. 1 เมษายน ร.ศ. 128. หน้า 42.

⁵เขต กองแถวทอง. เล่มเก็บ. หน้า 100 - 103.

เมื่อมีการปลูกข้าวมาก กิจกรรมโรงสีข้าวก็เจริญรุ่งเรืองด้วย โรงสีข้าวในมณฑลนครชัยศรี ซึ่งตั้งกิจกรรมขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2451 - 2462 นั้น มีจำนวน 24 โรง ครั้นถึง พ.ศ. 2472 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 96 โรง นับเป็นของเฉพาะมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลอยุธยาเท่านั้น¹ นอกจากข้าวแล้วก็มีผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น การทำน้ำตาลโตนด การปลูกนอญหนา ส้มปรางค์ส้มโอ โดยเฉพาะส้มโอนั้นเป็นผลิตภัณฑ์หรือเสียงของท้องถิ่นมานานแล้ว ดังปรากฏว่า ใน พ.ศ. 2453 กองสุ่อใหญ่ประเทศสหรัฐอเมริกาได้หนังสือถึงกระทรวงเกษตร ขอทุนสนับสนุนโครงการไปปลูกยังประเทศสหรัฐอเมริกา²

การประมงเป็นสิ่งสำคัญทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งของมณฑลนั้น ดังเห็นจากอาการค่าน้ำ ซึ่งเรียกเก็บจากการจับสัตว์น้ำ ใน พ.ศ. 2449 นั้น สูงเป็นอันดับ 2 เมื่อเทียบกับมณฑลอื่น ๆ สัตว์น้ำพวกปลา ปู กุ้ง และผลิตภัณฑ์จากทะเล เช่น กะปิ น้ำปลา เป็นสินค้าสำคัญที่ส่งเข้ามาขายยังกรุงเทพฯ นอกจากการประมงน้ำเค็มแล้ว การประมงน้ำจืดก็เป็นอาชีพสำคัญ เช่น การทำปลา³ เป็นอาชีพที่ทำกันทั่วไปของประชาชนแถบเมืองสุพรรณบุรี⁴

การจัดเก็บผลประโยชน์ของแผ่นดินของมณฑลนครชัยศรี เมื่อว่าอยู่ในขั้นสูงก็กล่าวแล้วข้างต้น รายได้สำคัญของมณฑลนั้น ได้แก่ อาการค่าน้ำ ทั้งนี้เพราะการปลูกข้าวเป็นอาชีพสำคัญ และเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ เช่น จำนวนอาการค่าน้ำ ใน พ.ศ. 2445 เก็บได้ 216,679 บาท ครั้นถึง พ.ศ. 2450 เก็บได้ถึง 772,227 บาท เพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่า⁵ จำนวนรายได้จากภาษีอากรประเภทต่าง ๆ นั้น นอกจากจะเป็นรายได้ของรัฐบาลแล้ว ยังเป็นสิ่งแสดงถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

¹ โอนอม ทะนา. กิจการโรงสีข้าวในทวิภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481. 2527. หน้า 45.

² กรมศึปลากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/369. มิสเทอร์ตาเอองกงสุลเบเนอรารออเมริกา มีความปรารถนาอยากจะได้ถึงส้มโอพันธุ์นครชัยศรี.

³ การทำปลา หมายถึง การชอกเกล็ดปลา นำทองเอาไส้ออกแล้วหรือหันเพื่อปรุงเป็นอาหาร
๗. ปลาจะหมายถึงการทำเพื่อเป็นปลาแห้ง

⁴ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชูปถัมภ์. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมณฑลนครชัยศรี มณฑลสุพรรณบุรี. 2515. หน้า 4.

⁵ กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 37. 1 เมษายน ร.ศ. 128.

กล่าวคือ รายได้จากอาคารพาณิชย์เพิ่มขึ้น จะแสดงให้เห็นว่าราษฎรทำนากันมากขึ้น มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น ส่วนอาคารสุรา อาคารบ่อนเบี้ย หรืออาคารมหรสพ ภาษีเหล่านี้จะสูงไปเมื่อผลิตผลต่าง ๆ ใดผลิต ประชาชนมีเงินทองใช้จ่ายในทางฟุ่มเฟือย ดังใน พ.ศ. 2440 จำนวนภาษีสุรา อาคารบ่อนเบี้ย และภาษีมหรสพของมณฑลนครชัยศรี มีจำนวนสูงกว่าปี พ.ศ. 2439 ประมาณ 40% เนื่องจากเป็นปีที่ข้าวงามน้ำดี¹ ส่วนเมื่อผลิตผลไม่ดี ภาษีเหล่านี้ก็ลดลงด้วย

รายได้จากค้าขายที่ชาวจีนในมณฑลนครชัยศรีมีจำนวนสูง โดยเฉพาะเมืองนครชัยศรีนั้น จัดว่าเป็นเมืองที่ชาวจีนอยู่มาก แสดงว่าชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพต่าง ๆ ในบริเวณนี้มาก² นอกจากนี้การจัดเก็บผลประโยชน์ของรัฐจะแสดงให้เห็นแนวโน้มนโยบายในการขยายชุมชน เช่น การอนุญาตให้ตั้งบ่อนขึ้นนอกจากจะไ้รายได้จากการเก็บภาษีแล้ว เมื่อมีบ่อนขึ้นแล้ว ก็จะมีตลาดร้านเช่า ทำให้เกิดเป็นชุมชนขึ้น³ ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดเก็บผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ จึงเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งในการศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี

ความเจริญและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี มีปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความเจริญและความเปลี่ยนแปลงหลายประการด้วยกัน นับแต่สภาพทางภูมิศาสตร์ มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่านทำให้เกิดมีสภาพที่ เหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี นอกจากในบริเวณภายในประเทศแล้ว ยังส่งไปขายยังต่างประเทศด้วย ดังนั้นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการผลิตข้าวคือ ความต้องการของตลาดโลก เมื่อตลาดโลกมีความต้องการสูงก็จะเป็แรงผลักดันให้มีการขยายพื้นที่ใหม่มากขึ้น

ปัจจัยภายในที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรีมีอยู่หลายประการ ที่สำคัญได้แก่ การจุดคลองหลายสายในบริเวณนี้ เป็นผลให้ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14.4/13. บัญชีแบบภาษีอากรมณฑลนครไชยศรี จำแนกศก 116. 29 ธันวาคม - 30 มีนาคม ร.ศ. 115.

²ศรีศักร ชูสวัสดิ์. คู่มือ : การจัดเก็บค่าแรงงาน การเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์. 2524. หน้า 155.

³สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. เอกสารกระทรวงการ เมืองนครไชยศรี. 2511. หน้า 14.

ผลิตผล และทำให้เกิดการขายพื้นที่ทำกินขึ้นตามแนวลำคลอง การคมนาคม ซึ่งโดยทั่วไปอาศัยแม่น้ำลำคลอง และทางเกวียนเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟขึ้น การคมนาคมขนส่งก็สะดวกกว่าเดิม ทางรถไฟที่ศึกษานานจนนครชัยศรีโคกแก้ว ทางรถไฟสายเพชรบุรี ซึ่งศึกษานานจนสำคัญคือ กรุงเทพฯ นครปฐม บลนโป่ง ไทหาราม ราชบุรี และเพชรบุรี อีกสายหนึ่งคือ สายกรุงเทพฯ-แม่กลอง ทางรถไฟสายเพชรบุรีนั้นในระยะแรก ๆ ไม่ได้รับความนิยมนัก เนื่องจากการคมนาคมทางน้ำอยู่แล้ว ส่วนทางรถไฟสายแม่กลองนั้นได้รับความนิยมนัก เพราะเป็นประโยชน์ต่อการขนส่งสินค้าพวกปลา ทุเรียน และผลิตผลจากทะเลเข้ามายังกรุงเทพฯ

การปฏิสังขรณ์ของคณะราษฎรเจกียในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลทำให้เกิดการขายตัวของชุมชนเมืองนครปฐมในเวลาต่อมา ชุมชนบริเวณรอบ ๆ องค์พระปฐมเจกียเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นที่พระมหากษัตริย์เสด็จมาเสมอ การคมนาคมสะดวกขึ้นเพราะมีการขุดคลอง ตัดถนน ตลอดจนสร้างทางรถไฟ นับว่าเป็นตลาดสำคัญแห่งหนึ่งในหัวเมือง²

การดำเนินนโยบายของรัฐบาล นับเป็นสิ่งสำคัญต่อความเจริญทางเศรษฐกิจเช่นกัน ดังเช่นการยกเว้นภวณานิเทศน์ที่บุกเบิกใหม่ ย่อมเป็นการส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่ทำนามากขึ้น การช่วยเหลือเมื่อราษฎรได้รับความเดือดร้อน หรือประสบภัยพิบัติเช่นในปี พ.ศ. 2462 เกิดภาวะฝนแล้ง ทำนาไม่ไคผล รัฐบาลต้องให้เงินช่วยเหลือแก่ราษฎร มณฑลนครชัยศรีได้เงินช่วยเหลือ 120,000 บาท³ การตรวจตราการเพาะปลูก การส่งเสริมพันธุ์พืชที่ก้าวหน้า การทอน้ำส่งน้ำ การป้องกันโรคระบาด ของสัตว์เลี้ยง ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นผลในการขยายตัวของเศรษฐกิจทั้งสิ้น

บทบาทชาวจีนที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ชาวจีนเป็นผู้มีบทบาททั้งในด้านการพาณิชย์และอุตสาหกรรม ชาวจีนเป็นเจ้าของร้านค้าอยู่ในชุมชนโดยทั่วไป

¹ ยันต์ ออโธชัย. สภาพเศรษฐกิจของมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2437 - 2453. 2526.

หน้า 163 - 164.

² สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเสด็จประพาสมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี. 2515. หน้า 12.

³ สุทธิ อาสะไว. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. 2525.

เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวไปส่งยังโรงสีในกรุงเทพฯ และยังเป็นเจ้าของโรงสีข้าวเองด้วย กิจกรรมโรงสีข้าว
นั้นแรกทีเดียวเป็นของชาวจีนตะวันตกและขุนนางไทย แต่ในระยะต่อมาชาวจีนไคเผ่ได้เข้ามามีส่วนร่วมและ
ความร่ำรวยจนสามารถเป็นเจ้าของกิจการโรงสีข้าวในประเทศไทยได้เกือบทั้งหมด¹ ในมณฑลนครราชสีมา
เจ้าของกิจการโรงสีข้าวส่วนมากก็เป็นชาวจีน คนไทยเป็นเจ้าของอยู่เพียงไม่กี่โรง²

ด้านการประมง โดยเฉพาะการประมงน้ำเค็มนั้น ชาวจีนเป็นผู้ทำเนืองนิจการจับสัตว์น้ำในบริเวณ
เมืองสมุทรสาคร การประมงน้ำเค็มนั้นเป็นอาชีพที่สำคัญเพราะเป็นกิจการใหญ่ ลงทุนมากและได้ผลตอบแทน
สูง³ เช่นกัน

นอกจากนี้ชาวจีนยังเป็นนายทุนเงินกู้ในท้องถิ่นที่ชนชาติอื่นอยู่ด้วย ดังปรากฏว่า ชาวไทยใน
แถบเมืองสุพรรณบุรี นครราชสีมา สมุทรสาคร เมื่อมีปัญหาทางการเงินทางก็เป็นลูกหนี้ชาวจีนเกือบทั้งหมด⁴
บทบาทชาวจีนในทางเศรษฐกิจของมณฑลนั้นจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ

จากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น แสดงให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครราชสีมา เป็น
เรื่องที่น่าสนใจคนคว้า งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องนี้ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ อภิธรรมพรหมานันท์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร พ.ศ. 2527 ของมณฑล คงแถมของ เรื่อง "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน
พ.ศ. 2398 - 2453"

งานวิจัยเรื่องนี้กล่าวถึงความเจริญของอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่งมาแผ่รัศมีขยาย
แผ่กระจายไปทั่วภาคอีสานภาคอีสาน เพื่อชดเชยจากการทำสนธิสัญญาบาวริง ใน พ.ศ. 2398 แต่เริ่ม
ตกต่ำ ตั้งแต่ พ.ศ. 2418 ราคาของน้ำตาลในตลาดโลกตกลง การลงทุนผลิตน้ำตาลทรายของชาว

¹ จอร์จ วิลเลียม สกีนเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์วิเคราะห์.
แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะอื่น ๆ . 2530. หน้า 105.

² กรมศิลปากร. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานุภาพ. สบ.2.41/37.
บัญชีโรงสีข้าวในพระราชนิพนธ์จักรสยาม พ.ศ. 2472.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.2/3. พระราชบัญญัติและกฎเกณฑ์ว่าด้วย
อากรค่าน้ำ. 10 กุมภาพันธ์ 2456 - 20 กันยายน 2460.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.20/6. เจ้าพระยาบรมมหาราชวังกับมณฑลพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 1 มีนาคม 2458.

ตะวันตกในขวาและฟิลิปปินส์ใต้ออกติ การผลิตของไทยไม่สามารถแข่งขันได้ อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย จึงหมดความสำคัญไป การผลิตข้าวก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทน

งานวิจัยของ มณฑล คงแถวทอง เรื่อง "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398 - 2453" นั้น มุ่งศึกษาเรื่องข้าวและน้ำตาลทรายเป็นสำคัญ ระยะเวลาที่ศึกษาเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2438 ซึ่งเป็นปีที่จัดตั้งมณฑลนครชัยศรี และเรื่องอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในงานวิจัยเรื่องนี้ ก็เลื่อมลงไปถึงแค่ พ.ศ. 2418 ก่อนการจัดตั้งมณฑลนครชัยศรี เท่านั้น ส่วนเรื่องการผลิตข้าวนั้น มณฑล คงแถวทอง ได้ศึกษาไปถึง พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นระยะที่ การผลิตข้าวเจริญรุ่งเรือง แต่หลังจาก พ.ศ. 2453 แล้ว ในบางช่วงการผลิตไม่ได้ผลเพราะ สภาพธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมใน พ.ศ. 2460 ฝนแล้งใน พ.ศ. 2462 เป็นต้น ในระยะเวลาดังกล่าว สามารถศึกษาถึงสภาพความเดือดร้อนของราษฎร และการดำเนินการของรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ อีกด้วย

ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนองานวิจัยเรื่อง "สภาพเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2438 - 2475" เพื่อศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2438 ถึง พ.ศ. 2475 โดยจะศึกษาเกี่ยวกับการ ผลิตข้าว ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์สำคัญของมณฑล รวมทั้งผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น การทำน้ำตาลโตนด ฝ้ายโอ น้อยหน่า เป็นต้น ศึกษาเรื่องการผลิตซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เรื่องการจัดเก็บ ผลประโยชน์ของรัฐ ปัจจุบันต่าง ๆ ที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจ และบทบาทของชาวจีนที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจ ของมณฑลนครชัยศรี ทั้งในด้านการขนการ และอุตสาหกรรม

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยซึ่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี
2. เพื่อศึกษาถึงสภาพการผลิตทางการเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมของ มณฑลนครชัยศรี
3. เพื่อศึกษาถึงการเก็บผลประโยชน์ของแผ่นดินในมณฑลนครชัยศรี
4. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของชาวจีนที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี

ความสำคัญของการศึกษา

1. ผลของการศึกษาจะโคจรมาถึงสภาพเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี และสมุทรสาคร ในช่วง พ.ศ. 2438 - 2475
2. เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย
3. เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี ในช่วงที่ดำรงสถานภาพเป็นมณฑลเทศาภิบาล ระหว่าง พ.ศ. 2438 - 2475 อย่างละเอียด โดยศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจก่อนการจัดตั้งมณฑลโดยสังเขป

สมมติฐาน

1. สภาพภูมิประเทศ ความต้องการข้าวของตลาดโลก การผูกครอง การคมนาคม การก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ และการดำเนินนโยบายของรัฐบาล มีผลต่อการส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี
2. เศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรีขึ้นอยู่กับผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์จากการประมงเป็นสำคัญ โดยทางการเกษตรกรรมนั้น ที่สำคัญได้แก่ ข้าว รองลงมาเป็นพืชสวนโคน เช่น ทาลโตนด น้อยหน่า สับปะรด ชมโอ เป็นต้น
3. ผลประโยชน์ของแผ่นดินจากมณฑลนครชัยศรี มาจากอากรค่านาเป็นรายได้สำคัญ นอกจากนี้ ได้แก่ อากรค่าน้ำ อากรการพนัน อากรสุรา ค่าผูกมัดชาวจีน เป็นรายได้รอง
4. คนจีนมีบทบาทสำคัญทางด้านการขนถ่ายและอุตสาหกรรมในมณฑลนครชัยศรี

วิธีการศึกษา

การศึกษาใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ในการศึกษาจะใช้ทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ประกอบกัน

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
4. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม
5. หอสมุดกระทรวงมหาดไทย
6. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
7. หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. การสัมภาษณ์บุคคล

สภาพทั่วไปของมณฑลนครราชสีมา

มณฑลนครราชสีมา ใ้รับการจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2438 ประกอบด้วยเมือง 3 เมือง คือ เมืองนครราชสีมา เมืองสุพรรณบุรี และเมืองสมุทรสาคร¹ มีอาณาเขตของมณฑล คือ

ทิศเหนือ จดมณฑลนครสวรรค์

ทิศใต้ จดอ่าวไทยและมณฑลราชบุรี

ทิศตะวันออก จดมณฑลอยุธยาและมณฑลกรุงเทพฯ

ทิศตะวันตก จดมณฑลราชบุรี

มณฑลนครราชสีมา จัดเป็นมณฑลขนาดเล็ก มีพื้นที่ประมาณ 8,358 ตารางกิโลเมตร² แยกเป็น
แคว้นเมืองตามลำดับขนาด ดังนี้³

เมืองสุพรรณบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 5,339 ตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่เป็น 7 อำเภอ คือ เมือง บางปลาม้า นางบวช สองพี่น้อง ศรีประจันต์ จระเข้สามพัน และเกษมราษฎร์

เมืองนครราชสีมา มีเนื้อที่ประมาณ 2,179 ตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่เป็น 5 อำเภอ คือ เมือง พระปฐมเจดีย์ ทลาคใหม่ บางปลา และกำแพงแสน

เมืองสมุทรสาคร มีเนื้อที่ประมาณ 840 ตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่เป็น 3 อำเภอ คือ เมือง บานะขอ และกระทุ่มแบน

เมืองในมณฑลนครราชสีมาทั้ง 3 เมือง เป็นเมืองเก่าแก่และเป็นแหล่งชุมชนที่เจริญรุ่งเรือง
ทั้งจะกล่าวถึงความเป็มาของแคว้นเมืองโดยสังเขป ดังนี้

¹ หมายเหตุกรมพระยาคำวรางราชานุภาพ. เทศาภิบาล. 2503. หน้า 102.

² สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2516. หน้า 21.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.1/2. ราชชนนีและเมืองที่แบ่งปกครอง

เมืองนครชัยศรี

เมืองนครชัยศรี เป็นที่ตั้งของที่ว่ากรมชลนครชัยศรี เพราะฉะนั้นเมืองนครชัยศรี จึงเป็นเมือง เอกของมณฑลนี้ เมืองนครชัยศรีแต่เดิมที่ทำการเมืองตั้งอยู่ที่ตำบลท่านา ริมแม่น้ำ นครชัยศรี ที่ทำการมณฑลนครชัยศรี ก็ตั้งอยู่ที่เดียวกับตัวเมือง ต่อมาภายหลังที่ทำการมณฑลมายัง บริเวณของศุภระปฐมเจดีย์ ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองนครปฐม โดยเปลี่ยนชื่ออำเภอศุภระปฐมเจดีย์ เป็นอำเภอเมือง และเปลี่ยน ชื่ออำเภอเมืองซึ่งได้แก่ บริเวณตำบลท่านาริมแม่น้ำนครชัยศรี เป็นอำเภอนครชัยศรี แต่ชื่อ มณฑลยังคง เรียกมณฑลนครชัยศรี ในเอกสารจึงมักเรียกชื่อเมืองว่า เมืองนครปฐมบ้าง เมืองนครชัยศรีบ้าง

เมืองนครปฐมเป็นเมืองโบราณ มีความรุ่งเรืองมาช้านาน ตามความเชื่อของคนไทย กล่าวกันว่าในพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียได้ส่งสมณทูตสององค์ คือ พระโสณะและพระอุตกะมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ และไปประดิษฐาน พระเจดีย์ไว้ คือ องค์ศุภระปฐมเจดีย์¹ แสดงว่าเมืองนครปฐมเป็นชุมชนที่เจริญ มีผู้คนอยู่หนาแน่น จึงได้สร้างศาสนสถานขึ้น

นอกจากองค์ศุภระปฐมเจดีย์แล้ว ยังมีโบราณสถานอื่น ๆ อีกเช่น วัดพระเมรุ วัดพระงาม วัดพระประโทน วัดธรรมศาลา และยังมีค้นพบ โบราณวัตถุอื่น ๆ ในบริเวณเมืองนครปฐม เช่น พระพุทธรูปเงินสลักเป็นรูปธรรมจักร เหรียญเงิน เครื่องประดับ จากหลักฐานต่าง ๆ แสดงว่า เป็นศิลปะสมัยทวารวดี ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 12 - 16 ซึ่งแหล่งชุมชน สำคัญที่ปรากฏศิลปะทวารวดี คือที่เมืองอู่ทอง และนครปฐม²

จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ระยะต่อมา ได้เสนอความเห็น ว่า องค์ศุภระปฐมเจดีย์ ไม่ใช่เป็นพระเจดีย์แห่งแรก ซึ่งตั้งขึ้นในดินแดนของประเทศไทย ชื่อพระปฐมเจดีย์ น่าจะมาจาก คำว่าพระประชม ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีพระพุทธรูปไสยาสน์ประดิษฐานอยู่³

¹เจดีย์องค์นี้ หมายถึง เจดีย์รูปปรางค์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในองค์ศุภระปฐมเจดีย์ ซึ่งเห็นอยู่ในปัจจุบันอีกทีหนึ่ง

²ธิดา สารยา. (ศร.) ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. 2532. หน้า 43.

³สุชาชัย ปิ่นประเสริฐ. "พระปฐมเจดีย์กับนครปฐม." ใน ภาษากับประวัติศาสตร์ และความเคลื่อนไหวในประวัติศาสตร์. 2533. หน้า 1 - 20.

ศรีศักร วัลลิโภดม มีความเห็นว่า องค์พระปฐมเจดีย์ ไม่ใช่พระเจดีย์ที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศไทย โดยกล่าวถึงเมืองนครปฐมว่าเป็นเมืองโบราณ ซึ่งเมืองนครชัยศรี เป็นเมืองใหญ่ที่มีความเจริญที่สุดในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 ซึ่งความเจริญดังกล่าวมาจากการค้าขายกับต่างประเทศ¹

เมืองนครปฐมเจริญอยู่จนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 จึงเสื่อมลงเพราะขอมขยายอำนาจเข้ามาในบริเวณนั้นและกวาดต้อนผู้คนไป ประกอบกับแม่น้ำที่เคยไหลผ่านเมืองนี้เปลี่ยนทิศทาง ผู้คนจึงอพยพไปนอน² จากนั้นหลักฐานเกี่ยวกับเมืองนครปฐมขาดหายไป

ครั้นถึงสมัยอยุธยาจึงปรากฏชุมชนในบริเวณใกล้เคียงเมืองนครปฐม อยุธยาแม่น้ำท่าจีน ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้ตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี เมื่อ พ.ศ. 2091 ถึงความในพระราชพงศาวดารว่า "ให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสาครบุรี ให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเมืองราชบุรีแขวงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งเมืองนครชัยศรี"³

ในกฎหมายตราสามดวง กล่าวถึงเมืองนครชัยศรีว่า มีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรีและกล่าวถึงตำแหน่งเจ้าเมืองว่า "ออกพระสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม เมืองนครไชยศรี"⁴

เมืองนครชัยศรีตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากตั้งอยู่ริมแม่น้ำ การคมนาคมสะดวกเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลทรายที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ใน พ.ศ. 2391 มีจำนวนโรงงานน้ำตาลในเมืองนครชัยศรี ประมาณ 20 - 30 โรง⁵

¹ศรีศักร วัลลิโภดม. "นครชัยศรี," เมืองโบราณ. 8(3) : 7 - 18 ; สิงหาคม - พฤศจิกายน 2525.

²สุทธชัย นิประเสริฐ. "พระปฐมเจดีย์กับนครปฐม," ใน ภาษากับประวัติศาสตร์และความเคลื่อนไหวในประวัติศาสตร์. 2533. หน้า 1 - 20.

³กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. 2511. หน้า 144.

⁴กรมศิลปากร. กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. 2505. หน้า 325.

⁵ปาลเลกัว. เจ้าเรือนกล้วยนา. สันต์ พ. โนบลูกร แล. 2520. หน้า 95.

ต่อมาอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายเริ่มหมดความสำคัญลงตั้งแต่ พ.ศ. 2418¹ แต่บริเวณนี้
ยังมีความสำคัญอยู่ เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้าง
องค์พระปฐมเจดีย์ขึ้นใน พ.ศ. 2396 กับโปรดให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บุรีรัตน์ เพื่อ
ประโยชน์ในการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ ทำให้ชุมชนบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์หนาแน่นขึ้น

เมื่อแรกตั้งชุมชนนครชัยศรีขึ้นใน พ.ศ. 2438 นั้น ที่ทำการของมณฑลนครชัยศรี อยู่ที่
เมืองนครชัยศรี ครั้น พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ย้ายที่ว่าการ
ของมณฑลไปอยู่ที่อำเภอพระปฐมเจดีย์ แต่เนื่องจากในระยะแรกการก่อสร้างที่ทำการของมณฑล
ยังไม่เรียบร้อย จึงให้ระเบียบขององค์พระปฐมเจดีย์ก่อน จน พ.ศ. 2444 ก่อสร้างแล้วเสร็จ
จึงให้ย้ายไปที่ก่อสร้างใหม่

เมืองนครปฐม มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเพราะ เกิดตลาด ร้านค้า โรงมอญ และ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้น ที่เมืองนครปฐม
โปรดเสด็จมาประทับชมรมเสเฝ้า และสร้างพระอิริยาบถอยู่เนือง ๆ ทำให้อำเภอพระปฐมเจดีย์
คึกคักขึ้น ขณะที่เมืองนครชัยศรีกลับร้างไร้ของ ครั้น พ.ศ. 2456 จึงโปรดให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรี
เป็นเมืองนครปฐม ยุบอำเภอเมืองเดิมที่ห่านาเป็นอำเภอเมืองนครชัยศรี²

เมืองสุพรรณบุรี

เมืองสุพรรณบุรี เป็นเมืองโบราณ มีความสำคัญมานาน จากการขุดค้นทางโบราณคดี
พบว่า ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี เป็นแหล่งอาศัยของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่จนถึงยุคโลหะ
คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้รู้จักการเพาะปลูก รู้จักการทำเครื่องปั้นดินเผา ดองน้ำ และหอย³

¹มณฑล คงแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในอุษมณณ์พม่าพม่า พ.ศ. 2398 - 2453.
2527. หน้า 82 - 87.

²สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ประวัติด้านการปกครองส่วนภูมิภาคจังหวัดนครปฐม. 2528.
หน้า 12 - 13.

³สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี. ประวัติด้านการปกครองส่วนภูมิภาคจังหวัดสุพรรณบุรี. 2528.
หน้า 457.

ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี มีแหล่งชุมชนโบราณที่สำคัญ คือ

เมืองอู่ทอง ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น ขวานหินขัดสมัยหินใหม่ ลูกปัด เครื่องประดับ เช่นเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน มีปรากฏร่องรอยของศิลปะทวารวดีเช่นเดียวกับเมืองนครปฐม¹ จัดว่าเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 แล้ว² จนกระทั่งประมาณศตวรรษที่ 17 เมืองอู่ทอง ถูกทอดทิ้งอย่างกะทันหัน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะภัยธรรมชาติหรือสาเหตุอื่น จึงย้ายเมืองไปตั้งยังเมืองสุพรรณบุรี³ ซึ่งตั้งอยู่คนละฟากแม่น้ำกับเมืองสุพรรณบุรีในปัจจุบัน

เมืองสุพรรณบุรีเก่า ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสุพรรณ ตรงข้ามกับตัวจังหวัดในปัจจุบัน เป็นแหล่งชุมชนที่ใหญ่แห่งหนึ่ง นอกจากเมืองอู่ทองดังกล่าวแล้ว จากการศึกษาภาพทางอากาศพบว่า ทั้งเมืองอู่ทองและเมืองสุพรรณบุรีเก่าเป็นแหล่งชุมชนโบราณขนาดใหญ่ มีการขุดคุ้ยและค้นคืนกันน้ำ แสวงหาเห็นถึงความเข้าใจในเทคโนโลยี โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องภูมิประเทศและน้ำเป็นอย่างดี⁴

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1893 เมืองสุพรรณบุรีมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง แสดงว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญมาก่อนหน้านี้แล้ว เมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา ตัวเมืองสร้างกำแพง ป้อม ประตูหอรบ อย่างมั่นคง ครั้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 พ่ายกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาและเข้ายึดกักทัพเข้ามาใกล้ฐานกรุง เมื่อเสร็จศึกแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเห็นว่า แม่เมืองสุพรรณบุรีจะมีค่ายป้อมประตูหอรบพร้อมแต่แม่เมืองสำคัญกลับร้างไว้ไม่อยู่ กอปรจะเป็นที่ตั้งมั่นของข้าศึกเสียอีก จึงโปรดให้รื้อกำแพงเมืองลงเสีย ทั้งความในพระราชพงศาวดารว่า

¹วิชา สารยา. (ศรี) ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคทองของสยามประเทศ. 2532.

หน้า 43.

²กรมศิลปากร. โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง. 2509. หน้า 6 - 7.

³แหล่งเดิม.

⁴หว่า สุภจรรยา. "สภาพภูมิประเทศของแหล่งที่ตั้งชุมชนโบราณจังหวัดสุพรรณบุรี," ใน

เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องสุพรรณบุรี : ประวัติศาสตร์ ศิลปะและวัฒนธรรม. 17 - 20

พฤศจิกายน 2530. หน้า 1 - 20.

"...แล้วปริภาว่า กำแพงเมืองสุพรรณบุรี นครนายก สุพรรณบุรี 3 เมืองนี้ ควรจะ
ล้างเสียหรือจะเอาไว้ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระราเมศวร พระมหินทรพิราภกับ
มุนชนกศรี พร้อมกับปริภากราบทูลว่า จะให้ไปรับทัพหัวเมืองนั้น ถ้ารับได้ก็เป็นบุญ ถ้า
รับไม่ได้ข้าศึกจะเข้าอาศัย ไห่รอกำแพงเสียดีกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับขุนนาง"¹

เมืองสุพรรณบุรีมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน และตัวเมืองสุพรรณบุรีย้ายมาตั้งตะวันออกของ
แม่น้ำท่ามะไคร้ไปปรากฏ สันนิษฐานว่าคงย้ายมาเมื่อตอนต้นสมัยรัตนโกสินทร์²

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้น
เมื่อ พ.ศ. 2438 จึงจัดให้เมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองหนึ่งในมณฑลนี้

เมืองสมุทรสาคร

เมืองสมุทรสาคร เดิมชื่อนานท่าจีน ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้ยก
เป็นเมืองสาครบุรี ใน พ.ศ. 2091 คราวเกี่ยวกับหัวเมืองนครชัยศรี ประสงค์จะให้เป็นเมือง
หน้าด่านป้องกันการรุกรานของข้าศึกทางทะเล ส่วนชื่อนานท่าจีนนั้น พิจารณาตามข้อแสดงว่าเป็นชุมชน
ของชาวจีน ซึ่งประกอบอาชีพค้าประมงอยู่ริมปากแม่น้ำ³

ในสมัยอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2230 มงซิเออร์ เดอเบเวต์ เอกอัครราชทูตของฝรั่งเศส ซึ่ง
เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยา กล่าวถึงเมืองท่าจีนว่า

"เมืองท่าจีนเป็นเมืองใหญ่ ใกล้จากปากอ่าวประมาณ 8 ไมล์ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งเป็นแม่น้ำ
งานาญมาก แม่น้ำลึกเรือขนาด 100 ตัน ขึ้นลงได้สะดวก ในเวลาที่ไปถึงเมืองท่าจีนนั้น
มีเรือสำเภาจีนและเรือแขกมาค้าขาย จอดอยู่ในแม่น้ำหลายลำ ที่เมืองนี้มีบ้านเล็ก ๆ อยู่

¹กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุพาส (เจิม) และ
พระจักรพรรดิทงศ (จาก). 2517. หน้า 60 - 61.

²สมชาย หอมสะอาด. สุพรรณบุรีในสมัยสุโขทัยและสุพรรณบุรีในปัจจุบัน. 2517.
หน้า 2 - 3.

³สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด. 2504.
หน้า 210 - 211.

ตลาดท่าลอมคงเป็นแหล่งซื้อขายปลา ซึ่งหากไม่ระวังคุณค่าความสะอาดแล้ว ตลาดจะสกปรกได้ง่าย
ทั้งหนังสือของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อังพระยาพิไชยสุนทร บัญชีราชการ เมืองสมุทรสาคร
เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2448 ว่า

¹กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 12. 2513.
หน้า 360 - 361.

²ปาลเลกซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. 2520. หน้า 91 - 92.

ป้อมหนึ่งก่อด้วยอิฐ และกำแพงป้อมนั้นสูงราว 10 ฟุต แต่ไม่มีคูหรือขานป้อมไม้ มีแต่
หอรบ ซึ่งมีเป็นขนาดเล็ก และเป็นเป็นทองเหลืองด้วยเมื่อข้าพเจ้ามาเดินเล่นที่ข้าง
รับข้าพเจ้า ในที่นี้สำหรับรับประทานเป็นน้ำดื่มมาก¹

ซึ่งราชปาลเลกัว บาสหลวงชาวฝรั่งเศส ซึ่งท่านก้อยู่ในเมืองไทยหลายปีระหว่างสมัย
รัชกาลที่ 3 - 4 ได้เดินทางไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศไทยได้กล่าวถึงเมือง
สมุทรสาครว่า

"ทำจีนเป็นที่ตั้งจังหวัด เป็นเมืองสวยงาม มีพลเมือง 5,000 คน ส่วนมากเป็น
ชาวประมงและพ่อค้า ที่ตั้งจังหวัดตั้งอยู่ห่างจากทะเล 2 ลีเออ เป็นทำเลอันเหมาะ
แก่การพาณิชย์มาก จึงมีสำเภาจีนไปมาติดต่ออยู่เสมอมิไคชาค"²

เมืองสมุทรสาคร เป็นเมืองที่เหมาะสมแก่การทำการประมงและทำการค้า เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้ทะเล
เมืองสมุทรสาคร เป็นแหล่งจับปลาที่สำคัญของประเทศ รวมทั้งผลิตจากทะเลอื่น ๆ เช่น เกือบ ทะเล
น้ำปลา เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนชื่อเมืองท่าจีน เป็นเมือง
สมุทรสาคร ครั้นต่อมาใน พ.ศ. 2438 เมื่อจัดตั้งมณฑลนครชัยศรีโปรดให้เมืองสมุทรสาคร
อยู่ในมณฑลนี้ร่วมกับ เมืองนครชัยศรี และเมืองสุพรรณบุรี

ใน พ.ศ. 2448 เมืองสมุทรสาคร เป็นเมืองแรกในส่วนภูมิภาคที่มีโอกาสได้จัดตั้งสุขาภิบาลขึ้น
คือสุขาภิบาลหาดลอม ซึ่งเป็นตำบลในเมืองสมุทรสาคร คงเนื่องมาจากการทำประมงก็มากและ
ตลาดหาดลอมคงเป็นแหล่งซื้อขายปลา ซึ่งหากไม่ระวังดูแลความสะอาดแล้ว ตลาดจะสกปรกได้ง่าย
ทั้งหนังสือของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อังพระยาพิไชยสุนทร ผู้ว่าราชการ เมืองสมุทรสาคร
เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2448 ว่า

¹ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 12. 2513.

หน้า 360 - 361.

² ราชเลกัว. เล่าเรื่องกรุงสยาม. 2520. หน้า 91 - 92.

"ควยเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม ร.ศ. 124 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก
ประชุมเสนาบดี มีรับสั่งเล่าถึงที่ใดไปประพาสเมืองนครเขื่อนขันธ์ เมื่อวันที่ 30
กรกฎาคม ไม่เป็นที่พอพระทัยที่ใดทอดพระเนตรเห็นถนน และตลาดเมืองนครเขื่อนขันธ์
โสโครกมาก รับสั่งว่าสภาพเหมือนตลาดทำนุ ฉะนั้นอยู่ในที่ประชุมรู้สึกอายใจมาก
ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์จะสภาพหรือสะอาดก็ไม่ใช่ของเราแต่ความสภาพของตลาด
ทำนุซึ่งสภาพจริงสำหรับเป็นที่ยกตัวอย่างเปรียบเทียบกับที่ใดทอดพระราชหฤทัยเช่นนั้น
ก็สมควรว่าตลาดทำนุควยเหมือนกัน..."¹

เมื่อใดทรงเรื่อง พระบาทไชยสุนทรไกรเรียบเรียงประชุมกัน ผู้ใหญ่นาน ทานอาหารลอมแจ้งให้
ทราบเรื่อง และได้เรียบเรียงปรับปรุงบริเวณตลาดให้สะอาด ทอดจนสว่างถนน ปูอิฐ ขนาดกว้าง
2 วา ยาว 11 เส้น 14 วา เรียกว่า "ถนนถวาย" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินเปิดถนนและโปรดให้ตั้งสุขาภิบาลอาหารลอมขึ้น นับเป็นสุขาภิบาลแห่งแรกใน
ส่วนภูมิภาค

ลักษณะภูมิประเทศ

มณฑลนครชัยศรี ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย มีแม่น้ำ
สายสำคัญไหลผ่านคือ แม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา
ที่อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ไหลผ่านพื้นที่จังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี นครปฐม แล้วออกสู่อ่าวไทย
ที่จังหวัดสมุทรสาคร รวมความยาวประมาณ 315 กิโลเมตร² เรียกชื่อทางกันไปตามสถานที่ไหลผ่าน
ตอนต้นแม่น้ำเรียกแม่น้ำมะขามเฒ่า ช่วงที่ผ่านสุพรรณบุรี เรียกแม่น้ำสุพรรณ ตอนที่ผ่านมาอำเภอชัยศรี
จังหวัดนครปฐม เรียกแม่น้ำนครชัยศรี และช่วงที่ผ่านจังหวัดสมุทรสาคร เรียกแม่น้ำท่าจีน และเรียก

¹สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสมุทรสาคร. 2526.

หน้า 26 - 28.

²สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2516. หน้า 33.

³ราชบัณฑิตยสถาน. อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ประเทศไทย เล่ม 2. 2507. หน้า 446.

แม่น้ำตลอดทั้งสายนี้ว่า แม่น้ำท่าจีน เมืองทั้งสามเมืองในเขตตอนนครชัยศรี มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน จึงเรียกไคววารี บริเวณตอนนี้อยู่ในลุ่มแม่น้ำท่าจีนนั่นเอง

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนนั้น แบ่งเป็น 4 เขต คือ

1. เขตพื้นที่รูปพัด (Fan Complex)
2. เขตทุ่งราบลุ่มน้ำเก่า (Old Delta)
3. เขตทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบน (Newdelta : Deltaic High)
4. เขตทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ตอนล่าง (New Delta : Delta Flat)¹

ซึ่งแต่ละเขตมีลักษณะแตกต่างกันไปดังนี้

1. พื้นที่รูปพัด (Fan Complex) เป็นพื้นที่บริเวณตะวันตกของลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งมีความลาดชันกว่าเขตอื่น ๆ พื้นที่บางส่วนของเขตนี้อยู่ห่างจากแม่น้ำมาก และมีเนินเขาเตี้ย ๆ ลักษณะเป็นขอบของทรายภาคกลาง เนื่องจากพื้นที่มีความลาดชัน และอยู่ไกลจากแม่น้ำ บริเวณนี้จึงมีอุปสรรคในการเพาะปลูก และการคมนาคม การเพาะปลูกอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ความอุดมสมบูรณ์จึงมีน้อยกว่าเขตอื่น ๆ

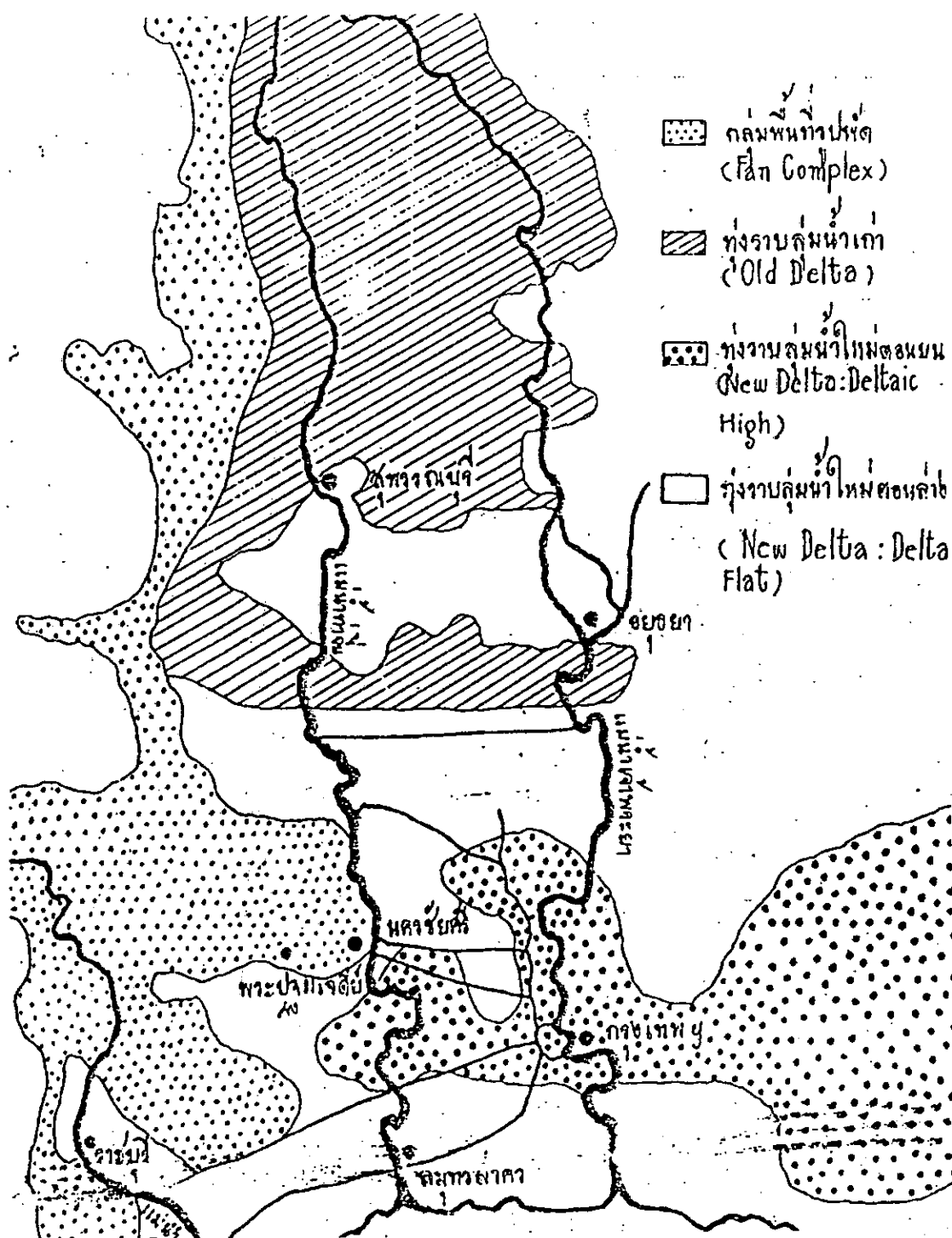
2. ทุ่งราบลุ่มน้ำเก่า (Old Delta) พื้นที่ลักษณะนี้อยู่ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนแม่น้ำก่อนบริเวณอื่น ๆ จึงเรียกว่าทุ่งราบลุ่มน้ำเก่า พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลำคลองหลายสายมีคันกันน้ำตามธรรมชาติกั้นกันอยู่ทำให้เมื่อทำการเพาะปลูก สร้างบ้านเรือน ไค้ตามลำน้ำ ส่วนคันหลังของแนวกันน้ำธรรมชาติจะเป็นที่ลุ่ม (Black Swamp) ใ้รับน้ำจากแม่น้ำ เป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว

3. ทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบน (New Delta : Deltaic High) พื้นที่ลักษณะนี้อยู่ในบริเวณเมืองนครปฐม เป็นที่ราบต่อเนื่องจากบริเวณกรุงเทพฯ ที่ราบนี้เกิดจากเป็นเกาะเกาะที่ทับถมกันหนาอยู่ในอ่าวไทยหรืออาจเกิดจากคันกันน้ำธรรมชาติแถบใกล้ปากแม่น้ำ ลักษณะพื้นที่มีความลาดชันสูงกว่าที่ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนล่าง

¹ รศ. เกษม วัฒนชัย. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย,"

บรรณศาสตร์. 5(2) : 71 - 72 ; ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519.

4. ห้วยราบลุ่มน้ำใหม่ตอนล่าง (New Delta : Delta Flat) พื้นที่ลักษณะนี้กระจุกกระจาย
 อยู่ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร พื้นที่เป็นหลุมมากกว่าเขดอน ๆ จึงมีปัญหา
 เกี่ยวกับการระบายน้ำ ในฤดูฝนจะมีน้ำขังเกิดเป็นบึงและหนองน้ำตามธรรมชาติอยู่ทั่วไป แต่เป็นบริเวณ
 ที่สามารถทำการเพาะปลูกได้ (ดูภาพประกอบ)

ที่มา : มณฑล คงแฉกทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำท่าอหารายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398 - 2453.
 2527. หน้า 13. ปรับปรุงจาก ชีเกฮารุ ทานาเบ. "การชลประทานในประวัติศาสตร์
 เศรษฐกิจไทย," ธรรมศาสตร์. 5(2) : 71 - 72 ; ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519.

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ก็กล่าวได้ว่าพื้นที่บางส่วนจะเป็นที่ดอน หรือเป็นที่ลุ่มเกินไป แต่โดยส่วนรวมแล้ว เป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการเพาะปลูก เพราะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากแม่น้ำท่าจีนซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญแล้ว ยังมีลำคลองหลายสาย พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เนื้อดินเกิดจากการทับถมของตะกอนดินเหนียวจึงเป็นประโยชน์ต่อการปลูกข้าว¹ บริเวณนี้ จึงเป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของมณฑลนครชัยศรี มีสภาพแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน (Swanna Climate) มีช่วงฤดูฝนหรือช่วงฤดูฝน ประมาณ 5 - 6 เดือน อีกประมาณ 6 เดือน เป็นช่วงที่ฝนแล้ง² ฤดูฝนจะเริ่มประมาณเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม ช่วงนี้เป็นระยะเวลาของการเพาะปลูกประจำปี ในช่วงฤดูแล้งอีกประมาณ 6 เดือน อากาศค่อนข้างแห้ง ความชื้นน้อย ทำให้ข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญปลูกเร็ว เป็นระยะเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิต

ปริมาณน้ำฝนในบริเวณนี้โดยเฉลี่ย มีค่าเฉลี่ย 1,369 มิลลิเมตร หรือ 53.9 นิ้ว ปริมาณน้ำฝนขนาดนี้ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก³ เพราะปริมาณน้ำฝนที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกนั้นต้องมีประมาณเฉลี่ย 1,750 มิลลิเมตร หรือ 72 นิ้ว⁴

จากรายงานสถิติจำนวนน้ำฝนที่ตกในมณฑลนครชัยศรี ปรากฏว่ามีปริมาณน้อยกว่า 1,750 มิลลิเมตร ดังนี้

¹ สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2516. หน้า 34.

² แหล่งเดิม. หน้า 8.

³ บารตัน โรมส์ แฟรงก์ และสวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจประเทศไทย. ม.ป.ป. หน้า 91.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 55.

ตาราง 1 ยอดรายงานนำชม 13 ปี ในพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำเป็นสถิติเมตร พ.ศ. 2449 - 2461

เมือง	2449	1450	2451	2452	2453	2454	2455	2456	2457	2458	2459	2460	2461	เฉลี่ย
นครปฐม	712	832	1237	1687	1120.5	1192.3	958.5	1583.6	1009.1	1581	1582.2	1782.8	1042.8	1351.3
สุพรรณบุรี	1456.6	976.4	1665.1	1449.3	1236.5	1077.7	1256.9	1249.1	1128.7	1344.6	1442.5	1141.0	750.8	1244.1
สมุทรสาคร	701.3	909	1547.1	1027	1030	1159.7	1346.5	1383.2	957.5	1477.2	1397.5	1351.2	852.4	1209.2

ที่มา : กรมศัลยกรรม. เอกสารสถิติการ 6 น.ร.6 กษ.1 - 6. ยอดรายงานนำชมรวม 13 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2449 ถึง พ.ศ. 2461.

จากสถิติแสดงให้เห็นว่า ปริมาณฝนในเขตนครชัยศรี มีอัตราเฉลี่ยน้อยกว่าเกณฑ์ที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก มีปริมาณฝนเกิน 1,750 มิลลิเมตร เพียงปีเดียว คือปีในท้องที่เมืองนครปฐม ในปี พ.ศ. 2460 จำนวน 1,782.2 มิลลิเมตร ซึ่งปีนี้เป็นปีที่เกิดอุทกภัยเกือบทั่วประเทศ

แม้ปริมาณน้ำฝนจะมีน้อย แต่บริเวณนี้ได้รับน้ำท่าไหลจากทางเหนือเข้ามาตามลำน้ำท่าจีนตอนล่างสายฤดูฝน นอกจากแม่น้ำท่าจีนแล้ว พื้นที่บริเวณนี้ยังได้รับน้ำท่าจากแม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย การเพาะปลูกจึงได้ผลดี แต่ปัญหาเรื่องปริมาณน้ำในการเพาะปลูกเป็นปัญหาสำคัญของชนบทนี้ เนื่องจากอาศัยน้ำจากธรรมชาติทั้งน้ำฝนและน้ำท่า จึงประสบปัญหาทั้งน้ำท่วมและขาดน้ำ บางครั้งประสบกับปัญหาน้ำท่วมและฝนแล้งสลับกันในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้เกิดความอึดอัดขัดสนกันทั่วไป ดังเช่น ใน พ.ศ. 2460 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่เกือบทั่วประเทศ การทำนาเสียหายทั่วไป ในเขตนครชัยศรี พื้นที่นาเสียหาย จังหวัดสุพรรณบุรีเสียหาย 3 ใน 5 ส่วน จังหวัดนครปฐมเสียหาย 3 ใน 4 ส่วน และจังหวัดสมุทรสาครเสียหาย 3 ใน 4 ส่วนเช่นกัน จากเหตุการณ์ในครั้งนั้น ชาวนาไ้จ้กจำและเล่าต่อ ๆ กันมาว่าเป็นน้ำท่วมครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งพอ ๆ กับเมื่อ พ.ศ. 2485²

กรณีต่อมาอีก 2 ปี คือใน พ.ศ. 2462 เกิดภาวะฝนแล้ง ราษฎรชาวทั่วประเทศ ในเขตนครชัยศรี รัฐบาลได้ออกประกาศให้ชาวย้ายออกนอกเขตจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อสงวนข้าวไว้บริโภคภายในเมือง³ และรัฐบาลได้ดำเนินการช่วยเหลือชาวนาโดยทำเครื่องสูบน้ำไปสูบน้ำชลเลี้ยงจนชาวนาในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีและสมุทรสาคร⁴

แสดงว่าการกสิกรรมในเขตชลประทานขึ้นอยู่กับสภาวะธรรมชาติเป็นสำคัญ ผลผลิตแต่ละปีจึงไม่แน่นอน แต่ก็ถือว่าเป็นแหล่งทางเกษตรที่สำคัญของประเทศ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.4/15. อุทกภัยในจังหวัดต่าง ๆ พ.ศ. 2460.

² สัมภาษณ์ นายจำปี ชาติวงษ์ อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 48/1 หมู่ 6 ตำบลสาละพัน อําเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 5 เมษายน 2532.

³ ร.ท.ท.เสถียร ฉายฉันทน์ และคณะ. "ประกาศพยานำชาวย้ายออกนอกเขตจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อสงวนข้าวไว้เลี้ยงพลเมือง." ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. 2477.

หน้า 277 - 278.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.1/1846. กระทรวงเกษตรช่วยเหลือชลเลี้ยงชาวนาในเขตนครไชยศรี เมื่อ พ.ศ. 2463.

จำนวนประชากร

เนื่องจากมณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญจึงมีประชากรมาอาศัยจับจองที่ทำการเพาะปลูกกันมาก โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำ ลำคลอง เพราะอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำรังสิต ใน พ.ศ. 2445 เอกสารกระทรวงมหาดไทย กล่าวถึงลักษณะของประชากรในมณฑลนครชัยศรี ประกอบด้วย

ชายฉกรรจ์	58,041 คน
หญิงฉกรรจ์	54,565 คน
ชายโสดกรรจ์	44,105 คน
หญิงโสดกรรจ์	48,925 คน
รวม	205,436 คน
จำนวนหลังคาเรือน	63,043 ครัวเรือน ¹

ครั้นต่อมาใน พ.ศ. 2446 มีการสำรวจจำนวนประชากรในมณฑลต่าง ๆ 12 มณฑล จากจำนวนมณฑลทั่วประเทศ 18 มณฑล ปรากฏว่า มณฑลนครชัยศรี แม้จะมีเมืองเพียง 3 เมือง แต่ประชากร 246,734 คน มากเป็นอันดับ 6 และคิดเป็นจำนวน 7.46 ของประชากรที่สำรวจ ทั้งตาราง

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/6. มณฑลนครไชยศรี.

ตาราง 2 แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลต่าง ๆ พ.ศ. 2446

ลำดับที่	เขตเทศบาล	จำนวนเมือง	จำนวนประชากร	ร้อยละของประชากร จาก 12 เขต
1	นครศรีธรรมราช	3	645,545	19.51
2	กรุงเทพฯ	5	484,236	14.64
3	นครราชสีมา	3	402,068	12.15
4	ราชบุรี	5	344,402	10.41
5	ปราจีนบุรี	5	282,053	8.53
6	นครชัยศรี	3	246,734	7.46
7	นครสวรรค์	5	228,497	6.91
8	พิษณุโลก	5	196,739	5.95
9	ภูเก็ต	7	178,599	5.40
10	ชุมพร	3	129,901	3.93
11	จันทบุรี	3	94,977	2.87
12	เพชรบูรณ์	2	74,281	2.24
รวม	12	49	3,308,281	100

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 1 แผนที่ 1 - 6. (เมษายน - กันยายน
ร.ศ. 125). หน้า 91.

หลังจากการสำรวจจำนวนประชากร ใน พ.ศ. 2446 แล้ว ในระยะต่อมาได้สำรวจอีก
หลายครั้ง ทั้งสถิติจำนวนประชากรในเขตปกครองขึ้นศรี ระหว่าง พ.ศ. 2449 ถึง พ.ศ. 2472
ดังนี้

ตาราง 3 จำนวนประชากรในเขตปกครองขึ้นศรี พ.ศ. 2449 - 2472

ปี พ.ศ.	จำนวนประชากร (คน)
2449	253,799
2450	260,065
2451	272,363
2452	277,842
2453	281,079
2454	287,631
2455	286,461
2461	343,963
2472	474,542

ที่มา : ตารางนี้จัดทำขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจาก กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 38
(1 พฤษภาคม ร.ศ.128) หน้า 37. เทศาภิบาล. เล่ม 10 แผ่นพิเศษ (พฤศจิกายน
ร.ศ.129). หน้า 212. เทศาภิบาล. เล่ม 18 แผ่นที่ 108 (1 มีนาคม พ.ศ. 2457)
หน้า 251. เทศาภิบาล. เล่ม 20 แผ่นที่ 17 (1 มกราคม พ.ศ. 2458) หน้า 177.
เทศาภิบาล. เล่ม 30 ฉบับที่ 6. (พ.ศ. 2472) หน้า 350 - 351. และ Ministry of
Finance. Enumeration of the Population of the Kingdom of Siam. 1918.
p.51 - 51.

จำนวนประชากรของมณฑลนครชัยศรี นับว่าประชากรหนาแน่นในระดับปานกลาง จาก การสำรวจจำนวนประชากร 12 มณฑล จาก 18 มณฑล ใน พ.ศ. 2446 ราษฎรในมณฑลนครชัยศรี มีมากเป็นอันดับ 6¹

การกระจายของประชากร ปรากฏว่าประชากรทั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นในบริเวณตอนบนของ ลุ่มแม่น้ำท่าจีน เพราะเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ ตอนล่าง ๆ ก็บางเบาลง กล่าวคือ ประชาชนใน จังหวัดสุพรรณบุรีมีมากที่สุด รองลงมาคือ นครปฐมและสมุทรสาคร เพราะพื้นที่ทางตอนล่างบางตอน มีน้ำท่วมถึงและเป็นอุปสรรคกับการทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะแล้วความหนาแน่นของประชากรในมณฑล นครชัยศรีเมื่อ พ.ศ. 2468 นั้น คือ 48.25 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร²

การตั้งถิ่นฐานของประชากร ที่บ้านเรือนอาศัยกันอยู่หนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำ และริมคลอง เพราะอาศัยน้ำเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคและการคมนาคม รวมทั้งการทำเกษตรกรรม ส่วนที่อยู่ห่างน้ำ เป็นที่ค่อนข้างประชากรอาศัยอยู่เบาบาง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำ และมีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ หลังบ้าน ถัดจากพื้นที่ทำการเพาะปลูกจะเป็นที่รกร้างว่างเปล่า

ส่วนชุมชนที่อยู่ห่างจากลำน้ำออกไป จะปลูกบ้านรวมกันตามที่ค่อนข้างจะอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ จากแหล่งอื่น เช่น หนองบึง ที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน ประชาชนที่อยู่ริมน้ำก็เปรียบเทียบกับประชาชนที่อยู่ตอน มีลักษณะการดำรง ชีวิตที่แตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ มักจะติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกได้ง่าย เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้ง่ายกว่า เช่น การผลิตสามารถขยายผลทำกินได้ง่ายเพราะมีน้ำช่วยชลประทาน การซื้อสิ่งของอุปโภคบริโภคก็ทำได้ง่าย ขณะที่ประชาชนที่ถิ่นฐานอยู่ตามท้องที่ตอนบน เนื่องจากการคมนาคม เป็นอุปสรรค วิถีชีวิตจึงไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนไว้อย่างเคร่งครัด เช่น การ แต่งกาย ภาษาพูด เป็นต้น

¹กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่มที่ 1 แผนที่ 1 - 6. (1 เมษายน - กันยายน ร.ศ.125). หน้า 91.

²กระทรวงศึกษาธิการ. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2468. หน้า 103 - 107.

ลักษณะเชื้อชาติของประชากร

ประชากรในมณฑลนครราชสีมา นอกจากคนไทยแล้วยังมีคนเชื้อชาติอื่นอาศัยอยู่ด้วย ได้แก่
ลาว จีน มอญ เขมร จำนวนประชากรของประชาชนในมณฑลนครราชสีมาแยกตามเชื้อชาติ เมื่อ
พ.ศ. 2450 ปรากฏดังนี้

ไทย (รวมคนลาว)	207,472 คิดเป็นร้อยละ 81.75
จีน	33,836 คิดเป็นร้อยละ 13.33
มอญ	6,936 คิดเป็นร้อยละ 2.73
เขมร	3,540 คิดเป็นร้อยละ 1.40
อื่น ๆ เช่น กะเหรี่ยง มลายู	2,015 คิดเป็นร้อยละ 0.79 ¹

ในการสำรวจครั้งนี้ไม่ได้แยกไทยออกจากลาวเพราะลักษณะความเป็นอยู่ใกล้เคียงกันมาก
การที่ชนเชื้อชาติอื่นอาศัยอยู่ในมณฑลนี้เพราะมีการกวักทอนเชลยศึก เข้ามายังถิ่นฐานอยู่ในบริเวณ
รอบ ๆ กรุงเทพฯ เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กวักทอนชาวลาวและ
เขมร เข้ามายังถิ่นฐานในเมืองนครราชสีมาและสุพรรณบุรีเป็นจำนวนมาก²

บรรดาชนเชื้อชาติอื่นนอกจากชาวจีนแล้ว ไม่ทอจมีบทบาทพอสมควรเศรษฐกิจของมณฑลนครราชสีมา
เพราะชาวลาวและเขมร มักประกอบอาชีพทำนาเหมือนกับชาวไทย และอาศัยอยู่ในที่กัน แต่สิ่งที่น่าสนใจ
ของประชาชนในกลุ่มนี้คือ ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย การทำขวัญ ภาษายก เช่น
ลาวโซ่ง ในเขตเมืองสุพรรณบุรี และนครปฐม ซึ่งคงรักษาลักษณะวิถีชีวิตเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้อย่าง
น่าสนใจ

ส่วนชาวจีนในมณฑลนครราชสีมา นั้น เป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญทางด้านการเศรษฐกิจ เพราะชาวจีน
ได้เข้ามาประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น ทำโรงงานน้ำตาล เป็นเจ้าของโรงสี เป็นพ่อค้าขายสินค้าเร

¹กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 38 (1 พฤษภาคม ร.ศ. 128).

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. 2504.

เป็นนายทุนเงินกู้ ทำการประมงน้ำเค็ม ซึ่งเป็นกิจการที่ทองอาศัยทุนและความชำนาญ รวมทั้งความ
อดทนและขยันหมั่นเพียร ก็จะได้กำไรถึงในหมื่นบาท ๆ ไป

การคมนาคม

การคมนาคมในมณฑลนครราชสีมา อาศัยการสัญจรทางน้ำเป็นสำคัญ เส้นทางสำคัญคือ แม่น้ำท่าจีน
ซึ่งเป็นแม่น้ำมีความยาวประมาณ 300 กิโลเมตร แม่น้ำท่าจีนนี้ในหน้าน้ำจะไหลเป็นเส้นทางคมนาคมได้
สะดวกแต่ถ้ามีโคลนแดงก็จะมิอุปสรรคเช่นกัน เพราะน้ำจะล้นลง เรือบรรทุกขนาดใหญ่เดินได้ลำบาก
เนื่องจากเกิดสันทรายบริเวณใต้เมืองสุพรรณบุรีลงมา แต่ก็ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่สุด

นอกจากแม่น้ำท่าจีนแล้วยังมีคลองต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น คลองเจ้าเจ็ดน้ำ คลองมหาสวัสดิ์
คลองภาษีเจริญ คลองท่าเนินสะดวก คลองหัววัดนา เป็นต้น นอกจากคลองสายใหญ่ ๆ เหล่านี้แล้ว
ยังมีคลองสายอื่น ๆ แยกจากแม่น้ำท่าจีนมากกว่า 200 สาย คลองเหล่านี้ไหลผ่านทุ่งราบที่อุดมสมบูรณ์
แม่น้ำออกไป เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ

ส่วนการคมนาคมทางบกนั้น ราษฎรในมณฑลนครราชสีมา ใช้การคมนาคมทางบกที่สำคัญ คือ การ
ใช้ทางเกวียน ซึ่งใช้โคไถในหน้าแล้งหรือในหน้าฝนที่ไม่มีน้ำท่วมขัง ในฤดูแล้งสามารถใช้เกวียนสัญจร
ไปมาได้สะดวก แต่เกวียนบรรทุกสินค้าโคไม่มากเท่าเรือ และในบางพื้นที่อยู่ใกล้แม่น้ำที่เป็นดินและ
การขนถ่ายสินค้านั้น ชาวบ้านยังขน ไม่สามารถใช้เกวียนได้ ชาวบ้านไร่อ้อย ซึ่งทำจากไม้ไผ่ตากให้
สั้นไหลไปโคในพื้นที่เป็นโคลนเลน

ทางรถไฟ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างทางรถไฟขึ้น และในมณฑล
นครราชสีมา มีทางรถไฟทั้งสิ้น 3 สาย คือ

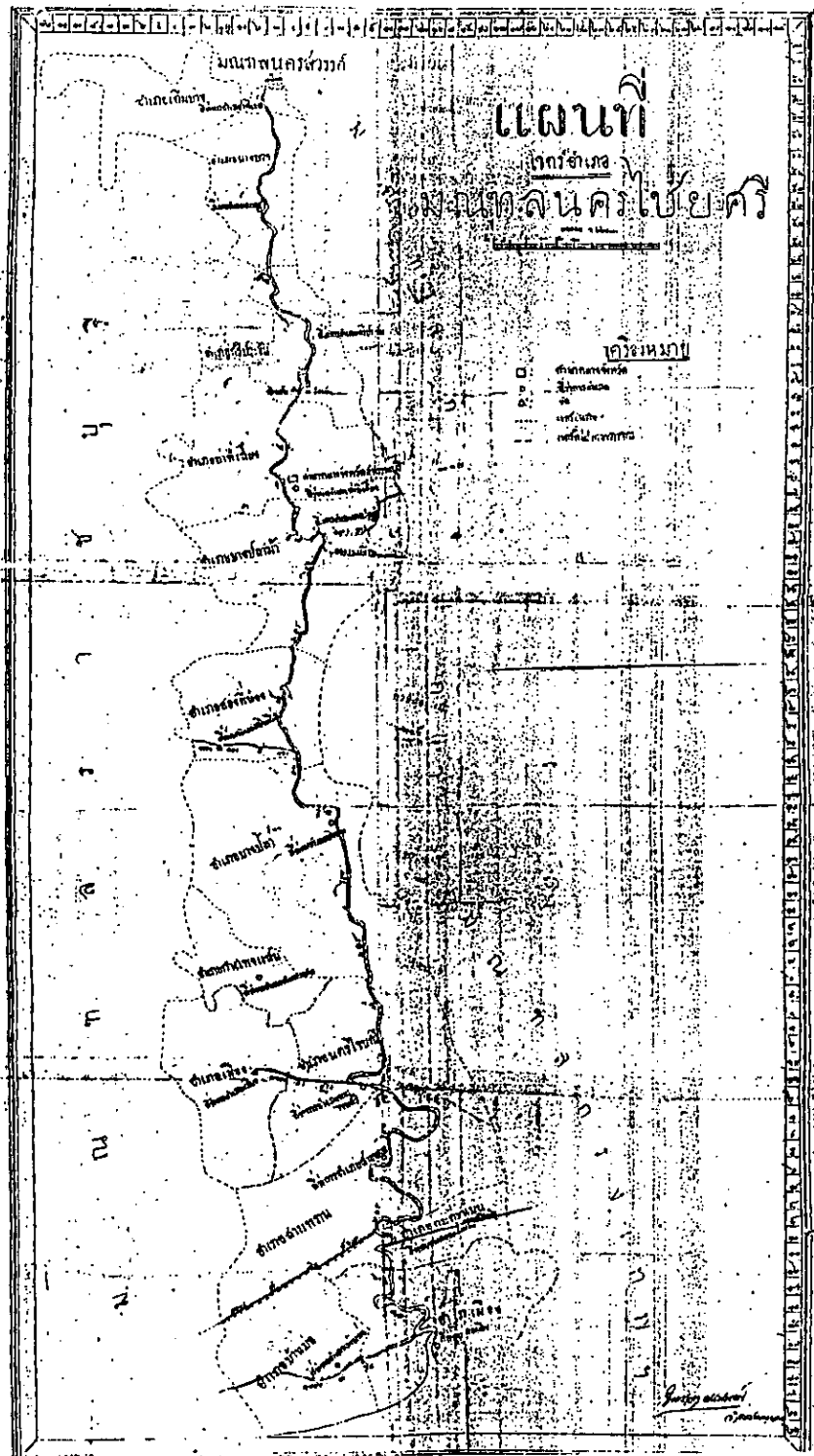
1. ปาณเลี้ยว. เจ้าเมืองกรุงสยาม. 2520. หน้า 97.

2. ร้อย. เรื่องศิลป. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2352 - 2453 กานเศรษฐกิจ.

2522. หน้า 279.

1. ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี สร้างใน พ.ศ. 2442 บางตอนของรถไฟสายนี้ผ่านอำเภอ นครชัยศรี และเมืองนครปฐม นับเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่จะติดต่อค้าขายกับชุมชนใกล้เคียงและกับกรุงเทพฯ
2. ทางรถไฟสาย กรุงเทพฯ - มหาชัย สร้างใน พ.ศ. 2445 ทางรถไฟสายนี้เชื่อมกรุงเทพฯ กับสมุทรสาคร และเป็นเส้นทางสำคัญที่ขนถ่ายสินค้าจากทะเล จากสมุทรสาครมายังกรุงเทพฯ
3. ทางรถไฟสายแมกลอง สร้างใน พ.ศ. 2448 เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างเมืองสมุทรสาครกับสมุทรสงคราม

จากที่กล่าวมานี้คือ สภาพทั่วไปของมณฑลนครชัยศรี อันแสดงถึงที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เชื้อชาติของประชากร ตลอดจนเส้นทางคมนาคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นผลต่อสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนี้ แต่สิ่งที่กล่าวถึงใหม่ที่น่าสนใจและมีความสำคัญ ในบทต่อไปจะกล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครปฐม ซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากการจัดการของคน เช่น การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล ทำให้การดูแลทุกข์สุขของราษฎรดีขึ้น การชักจูงทำให้พื้นที่เพาะปลูกขยายตัวขึ้น เป็นต้น ซึ่งปัจจัยอันเนื่องมาจากการดำเนินการของคนนั้น ย่อมมีผลต่อสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี เป็นอย่างมาก

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารเกณฑ์ใหม่ กส.1.2/188. มณฑลนครไชยศรี เสนอรายงานการตรวจ
การทำนและการกำจัดภัยกษรวา และการตรวจทำนและทรวน้ำ และสัตว์พาหนะ ในทำนและ
จังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลนครไชยศรี

ภาพประกอบ 2 แผนที่มณฑลนครไชยศรี

ปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรีเจริญก้าวหน้า

มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งผลิตทางเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ ที่สำคัญได้แก่ การปลูกข้าว และมีการปลูกพืชอย่างอื่นบ้าง เช่น การทำสวน การปลูกพืชไร่ นอกจากการเพาะปลูกแล้วยังมีการประมง การทำนาเกลือ มณฑลนครชัยศรีจึงมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ มีผลหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม การตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้เมืองสมุทรสาครและนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ ส่วนเมืองสมุทรสาคร ซึ่งตั้งอยู่ริมทะเลนั้น ก็เป็นแหล่งการทำประมงน้ำเค็มและการทำนาเกลือ

นอกจากสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร เป็นไปอย่างปกติสุข อันจะส่งเสริมให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นเจริญก้าวหน้า ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

นโยบายการปกครองส่วนภูมิภาคในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการปฏิรูปการปกครองครั้งสำคัญ โดยจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ ในการปกครองส่วนภูมิภาคโปรดให้จัดการปกครองแบบเทศาภิบาล โดยรวมหัวเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นกลุ่ม เรียกว่า มณฑล

บริเวณมณฑลนครชัยศรี ก่อนจะได้รับการจัดตั้งเป็นมณฑลนั้น มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ข้าราชการหย่อนสมรรถภาพ ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จประพาสมณฑลนครชัยศรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2438 ว่า

"...ดูราชการหัวเมืองขึ้นในทุกวันนี้ เมืองนครไชยศรียังไม่เรียบร้อยอยู่หลายอย่างคือโจรผู้ร้ายชุกชุม เป็นต้น...และเมืองนครไชยศรีนั้นก็โคกะไว้ว่า จะจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาลร่วมกับเมืองสมุทรสาครและเมืองสมุทรสาคร เป็นมณฑลเล็ก การเทศาภิบาลที่จะจัดก็ไม่ยากลำบากอันใดนัก จึงเห็นควรเกล้าว่าที่พระยามหาเทพเป็นข้าหลวงพิเศษออกไปชำระความครั้งนี้ ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อำนาจที่จะจัดวางการเทศาภิบาลเมืองนครไชยศรีก็จะเป็ประโยชน์ราชการขึ้นเป็นอันมาก"

กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/1. พระยามหาเทพออกไปเป็นข้าหลวงเมืองนครไชยศรี.

กับหนังสือสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักรี วราชนูปถัมภ์ การบังคับบัญชาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวอีกฉบับหนึ่ง ลงวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2438 ว่า

"...การ เมืองนครไชยศรีเป็นการร่ำค้า หนักใจของข้าพระพุทธเจ้ามานาน ด้วย
พระสุพรรณไมตรีราชหลวงไม่พอแก่ราชการ กรมการซึ่งรับใช้สอย ก็ทำการมีมติกัน ไ้รยราย
คอยความไม่สงบของโคเหมือนเมืองอื่น จนต้องให้ราชหลวงพิเศษออกไปชำระความอุทธรณ์...
ดูจำเป็นจะต้องให้หาพระสุพรรณไมตรี เข้ามารุงเทศา เสียแต่ในเวลานี้ แลตั้งราชหลวง
หรือผู้ว่าราชการ เมืองนครไชยศรี ซึ่งเป็นคนมีความสามารถแรงแรงในราชการรับออกไป
ปราบโจรผู้ร้าย และจัดการการบ้านเมืองให้พ้นความเสื่อมเสียทั้งปวงที่เป็นอยู่โดยเร็ว"¹

การแก้ไขความหย่อนสมรรถภาพของข้าราชการในเมืองต่าง ๆ โดยส่งข้าราชการจากกรุงเทพฯ
ไปแทนนั้น เป็นการใหญ่ปกครองเดิมซึ่งอยู่ในตำแหน่งนาน ๆ หมดอำนาจไป เช่น พระยานครพระธรรมา
(ม.ร.ว.เจ็ก พยุหเสนา) ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี ในเขตปกครองรัชสมัยตั้งแต่
พ.ศ. 2445 ถึง 2456 โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าเพื่อให้ "ถ้าจัดการมีผู้คุมคอกของขุนนางท้องถิ่นให้
หมดไป ซึ่งขุนนางเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในกองบัญชาการจังหวัดต่อไป"²

การไม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างซื่อสัตย์สุจริต จนทำให้เกิดปัญหาในการปกครองราชการ เกิดขึ้นนั้น
นอกจากเป็นเพราะเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองระดับสูงไม่เอาใจใส่ในราชการแล้ว ยังเป็นเพราะผู้ปกครอง
ในระดับที่ใกล้ชิดกับราษฎร เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ไม่เป็นกำลังที่ค้ำจุนราชการด้วย ดังเช่น กรณีการ
ฉกฉกรับของราษฎรจากทางปลานา เขตเมืองสุพรรณบุรีแล้ว มักจะหาฉกฉกรับไปทางเมืองอ่างทอง
มากกว่าไปทางกรุงเทพฯ สิงห์บุรี เพราะกำนันผู้ใหญ่บ้าน แขวงอ่างทอง และสุพรรณบุรี "เออเพื่อเนื่อคอ"
กันอยู่³ คำว่าเออเพื่อเนื่อคอ น่าจะหมายความว่าเห็นเป็นใจกัน ปลอบละละเฉยไม่จับกุมพวกฉกฉกรับ
โคกรับ ฝืนหน้าเข้ามาในเขตรับผิดชอบของตน

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/1. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมืองนครไชยศรี.

²เทศา มุนนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย 2435 - 2458.
พณีสถิต กัญจนวิจิตรศิลป์. 2532. หน้า 237.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/2. จัดการการในหัวเมืองนครไชยศรี.
(16 มีนาคม ร.ศ.114 - 23 สิงหาคม ร.ศ.118).

โจรผู้ร้ายที่สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่เสมอ ได้แก่ พวกปล้นเรือ และปล้นกระบือ¹ โคนกระบือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำนา เรื่องการลักชิงโคกระบือ จึงเป็นเรื่องสำคัญมาก พวกผู้ร้ายของชุมชนขโมยโคไปขายให้พวกแขกซึ่งพวกแขกเองก็พอใจรับซื้อเพราะซื้อได้ในราคาถูก ทั้งนี้การปล้นขโมย โคนกระบือ ถูกควบคุมกันเป็นตำบลที่ต่อต้านระหว่างเมือง เช่น ที่ตำบลระฆังมอคอนกับกรุงเทพฯ ที่คลองภาษีเจริญ ทอหมมแดนสมุทรสาคร คลองท่าเนินสะดวก ทอแดนสมุทรสาครและราชบุรี ตำบลคอนยายหอม ทอหมมแดนราชบุรี บ้านทุ่งตลาดเสือ ทอหมมแดนราชบุรี คลองบางหลวง บางการ้อง ทอหมมแดนสุพรรณบุรี คลองเจ้าเจ็ดริมคลองนราภิรมย์ หมมแดนนนทบุรี เป็นต้น²

ชาวบ้านที่เดือดร้อน ต้องแก้ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย โดยการรวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 14 - 15 คน เพื่อออกไปไถนาพร้อมกันโดยมีอาวุธปืนไปคุ้มกัน ทั้งต้องไปในเวลาไม่เช้าและไม่ค่ำและกลับไม่ทันมืดเพราะกลัวจะถูกแย่งโคกระบือกลางทางทำให้มีเวลาทำงานน้อยลง เวลากลางคืนก็พักผ่อนไม่เต็มที่ จึงทำงานไม่ไค้เท่าที่ควร³

การดำเนินการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล การเปลี่ยนตัวผู้ปกครอง ทำให้เหตุการณ์เรียบร้อยลงกว่าเดิม เพราะรัฐบาลได้จัดตั้งกองกำลังเรียกว่าพลตระเวนคอยดูแลความสงบเรียบร้อยตามแนวำคำคลองซึ่งเป็นทางสัญจร ทั้งคำนอกเจ้าของราษฎรในตำบลสาธยา เมืองนครปฐมว่าแต่ก่อนเดือดร้อนด้วยโจรผู้ร้ายชุกชุม คอยปล้นเรือบ้าง ทั้งแนวพลตระเวนแล้ว ตามคำคลองส่งลงหรือจากคำนอกเจ้าของพระภิกษุในเมืองนครปฐมว่า

"เดินไปตามบ้านราษฎรหลังพระประณม ทนายนุ่น กับพระเพียร เจ้าอธิการวัดโท
พระลูกเจ้าอธิการวัดไผ่ฉิม ฯ เจ้าให้ฟังว่า เดิมราษฎรเดือดร้อน เพราะผู้ร้ายปล้น

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/6. พระอินทราธิบยารายงานระยะทางเมืองนครไชยศรี. (13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ. 115).

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญชัญชุกพิเศษ เล่ม 16/48. ราชการเมืองนครไชยศรี.

³สมชาย หลั่งหมอยา. ปัญหาชาวนาและนโยบายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 343 - 344.

เกือบจะหลายครั้ง ทั้งแต่ผู้ว่าราชการเมืองมาอยู่ประมาณ 4 เดือนแล้ว ยังไม่มีคนที่ไหน เป็นแค่ระโมยลักรบืออยู่เนื่อง ๆ "¹

เห็นว่าเหตุการณ์ทอຍ ๆ สงบลง คดีปล้นอุกฉกรรจ์ลดลงเรื่อย ๆ คงมีบ้างแต่ก็ไม่ใช่หนักและต่อมาเหตุการณ์สงบเรียบร้อยยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยามหาอำมาตยาธิบดี อุปราชมณฑลภาคตะวันตก การบังคับหมู่เกี่ยวกับราชการในมณฑลนครราชสีมาว่า

"...การโจรผู้ร้ายในมณฑลภาคตะวันตกที่เป็นมาแล้ว และที่เป็นอยู่ที่นี่ ทางมณฑลนครราชสีมา ทั้ง 3 จังหวัด ราชการเขา การบังคับหมู่ไควว่า ส่วนมากถ้าเทียบกับมณฑลราชบุรี อาจจะเรียกว่าไม่ใคร่มี..."²

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล จึงเป็นโอกาสให้รัฐบาลได้แก้ไข ปรับปรุงการปกครอง ซึ่งหย่อนยาน ให้มีประสิทธิภาพ สร้างความสงบสุขแก่ประชาชน ทำให้ราษฎรประกอบสัมมาอาชีพได้อย่างราบรื่น ย่อมเป็นผลต่อสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั้นเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะเสริมให้สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครราชสีมา เจริญก้าวหน้า

ปัจจัยจากการชุกคลอง เพื่อการคมนาคมขนส่งและประกอบอาชีพของราษฎร

การชุกคลองเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครราชสีมาให้ขยายตัวขึ้น โดยเฉพาะการเพาะปลูกเพราะการชุกคลองจะได้อะไรหลายประการคือ เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม เพื่อเป็นการระบายน้ำเข้าสู่พื้นที่นาและเป็นการระบายน้ำที่นา

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.14/6. พระอินทราธิบดี รายงานระยะทางเมืองนครราชสีมา. (13 - 22 ม.ค. ร.ศ.115).

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.20/6. รายงานราชการมณฑลนครราชสีมา.

คลองสายสำคัญในมณฑลนครชัยศรี อวนขุดขึ้นก่อนการจัดตั้งมณฑล ทั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มี คลองเหล่านี้เป็นทั้งเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เป็นที่ระบายน้ำท่วมที่ท่านา และทำให้การเพาะปลูกขยายตัวเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา คลองเหล่านี้ได้แก่

คลองเจ๊กัญชา

คลองเจ๊กัญชาไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเมื่อเมื่อใด แต่ขุดขึ้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างองค์พระปฐมเจดีย์ใน พ.ศ. 2396 โปรดให้สมเด็จพระยานมณฑลประทุมวงศ์ (กิต บุนนาค) เป็นแม่กอง กระทรวงมหาดไทยนครชัยศรีเข้าไปจนถึงองค์พระปฐมเจดีย์ คลองสายนี้ขุดตั้งแต่ท่าอานา ไปถึงพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐมแยกไปจนถึงเขตกวักพระงาม ระยะทาง 449 เส้น กว้างตั้งแต่ 5 - 8 วา อีก 6 คอก สันค้ำจางขุด 64,363 บาท²

จุดประสงค์ของการขุดคลองเจ๊กัญชาขึ้น เพื่อประโยชน์ในการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ และเพื่อใ้ประชาชนไปมาติดต่อการองค์พระปฐมเจดีย์ได้สะดวก³ กับทั้งยังเป็นที่ใช้เข้าจำนองเป็นประโยชน์ในการขนส่งอ้อยและน้ำตาล⁴ เพราะบริเวณเมืองนครชัยศรี เป็นแหล่งผลิตอ้อยที่สำคัญ โรงงานน้ำตาลตั้งอยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์หลายโรง คลองเจ๊กัญชาจึงเป็นเส้นทางขนส่งอ้อยและน้ำตาล

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 9.2/33. ขุดคลองเจ๊กัญชา.

² กิตติ ตันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2367 - 2453. 2520. หน้า 66.

³ เจ้าพระยาวงศาสุรพันธ์. ประวัติการกระทรวงเกษตราธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. 2484.

หน้า 133.

⁴ ชีเกฮารุ ทานาเบ. "การขุดร่นทางเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย,"

ธรรมศาสตร์. 5(2) : 71 - 72 ; ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519.

คลองภาษีเจริญ

คลองภาษีเจริญ พระภิกษุสมมติปริวรรณ (ยิ้ม) เป็นผู้เสนอให้ขุดขึ้นใน พ.ศ. 2410 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2415¹ เป็นคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน ขุดประสงค์ในการขุดคลองสายนี้ เพื่อเป็นเส้นทางทางการค้าขาย ประกอบด้วยขุดคลอง พระภิกษุสมมติปริวรรณ (ยิ้ม) เป็นเจ้าภาษีขึ้น และมี โรงพิมพ์ออกขุดทำนบกอนไถ่ เมืองสมุทรสาคร คลองสายนี้ จะทำให้การขนส่งน้ำสะดวกขึ้น พระภิกษุสมมติปริวรรณ (ยิ้ม) จึงกระตือรือร้นในการเฝ้าระวังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง ทอว่าไม่มีเงินจ้างขุด ขุดขุดก็ยังไม่เห็นวิธีการในการหาค่าจ้างขุดคือ

1. เก็บเงินจากเรือแพที่สัญจร เขาคอง
2. ตั้งโรงหยดที่เมืองนครชัยศรีและ เมืองสมุทรสาคร²

ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระภิกษุสมมติปริวรรณ (ยิ้ม) ขุดคลอง ภาษีเจริญ ทั้งแตกคลองบางกอกใหญ่ไปออกแม่น้ำท่าจีนที่ท่ามอคอนไถ่ เมืองสมุทรสาคร ขนาดคลองกว้าง 7 วา อีก 5 ศอก ระยะทาง 620 เส้น คลองภาษีเจริญเป็นเส้นทางการค้าสำคัญระหว่างเมืองในลุ่มน้ำ ท่าจีนกับกรุงเทพฯ ดังพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"...คุณกรักรเฒ่า จำไม่ได้ว่าเป็นปากคลองภาษีเจริญ การที่เขาประทุนน้ำ ไล่เข้าแต่ เรือยนต์ 3 ลำ เป็ดปีกไม้สุรา เพราะระทมน้ำไม่ลึกก็มาก...ในลำคลองมีบ้านเรือน แน่นหนาขึ้นมากกว่า 5 ปีมาแล้วที่ไถ่เห็น แขนงเสียบายที่คลองนี้ไถ่เลือกเก็บไป แขนงเรือ เจริไปมากกว่าที่ไถ่เห็น ๗ เป็นถนนเจริญกรุงระหว่างเมืองนครชัยศรีกับกรุงเทพฯ"³

¹ร.ท.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ . ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11. 2478. หน้า 220. ประกาศขุดคลองภาษีเจริญ.

²เจ้าพระยาวงษาอุปราช. ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ. 2478. หน้า 135.

³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลพายัพ ไบ่ระการ ร.ศ. 128. 2499. หน้า 1.

คลองคำเนินสะควก

คลองคำเนินสะควกขุดในระยะเวลาใกล้กันกับคลองภาษีเจริญ แต่คลองคำเนินสะควกขุดขึ้นก่อนเล็กน้อย คลองสองสายนี้จึงมีความสำคัญมาก เพราะเป็นเส้นทางเชื่อมมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลราชบุรี และมณฑลนครชัยศรีเข้าด้วยกัน โดยคลองภาษีเจริญเชื่อมกรุงเทพฯ กับสมุทรสาคร ส่วนคลองคำเนินสะควกนั้นเชื่อมเมืองสมุทรสาคร ราชบุรี และสมุทรสงคราม เข้าด้วยกัน

คลองคำเนินสะควก สมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ทรงเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหกลาโหมเป็นแม่กองขุด ใน พ.ศ. 2409 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2411 ขนาดคลองกว้าง 6 วา ลึก 6 ศอก ความยาว 680 เส้น สมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ออกเงินค่าขุดคลอง 80,000 บาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานอีก 32,000 บาท รวมเป็น 112,000 บาท การขุดคลองคำเนินสะควกในระยะแรกก็เพื่อเป็นเส้นทางในการขนส่งน้ำท่าและต่อมาเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ

การขุดคลองคำเนินสะควกซึ่งสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ออกเงินขุด 80,000 บาทนั้น เป็นเงินที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้สร้างวังที่เพชรบุรี โดยเอาเงินที่เก็บจากภาษีน้ำท่าลงในท้องถื่นใช้จ่าย ภายหลังจากเมื่อสร้างวังเสร็จเรียบร้อยแล้ว เงินภาษีน้ำท่าเหล่านั้นก็ไม่ส่งคืนคลัง เมื่อขุดคลองนี้ ท่านก็เอาเงินออกให้เป็นค่าขุดคลอง นอกว่าเป็นเงินของท่าน แล้วอาจสืบทอดเป็นเจ้าของที่ดินสองข้างฝั่งคลอง โดยแจกจ่ายให้แก่ภรรยา พี่น้อง ลูกหลานและคนที่มาฝากตัว ถิ่นที่ขุดมาจับจอง ซึ่งต้องใช้เงินมากมายอย่างมาก ถึงพระราชทานให้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

"ครั้นเมื่อสำเร็จแล้ว เรือเดินไปมาประโยชน์มาก (หมายถึงคลองภาษีเจริญ-ยูเนียน) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้คิดจะขุดบ้าง ทั้งแต่แม่น้ำท่าจีนออกแม่น้ำแม่กลอง... เงินที่ขุดนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ต้องออก พระราชทานเงินภาษีน้ำท่าซึ่งจ่ายในหัวคือ ยกไว้เป็นเงินสำหรับสร้างวังเพชรบุรี ไม่ต้องส่งคลังได้ถึงวังเพชรบุรีแล้วสำเร็จเงินนั้นไม่ส่ง คลังก็ไม่ทราบจำนวนเท่าใด สำหรับมีการอะไรที่เป็นราชการก็ใช้อย่าง แจกจ่ายข้าราชการในกรมกลาโหมบ้าง นอกนั้นก็อยู่ในสมเด็จพระ

เจ้าพระยาจึงทรงมอบให้เอาเงินรายนั้นให้ แก่สมเด็จพระเจ้าพระยาท่านว่าของท่านชุก
เพราะความจริงก็เป็นอยู่ ถ้าไม่เอามาใช้ชุกคลองเงินก็คงเป็นของสมเด็จพระเจ้าพระยา
แต่ที่คนสองข้างคลอง สมเด็จพระเจ้าพระยาโดยผลประโยชน์มาก โดยแจกจ่ายให้แก่ภรรยา
พี่น้อง ลูกหลาน และคนซึ่งปากตัว แต่ผู้นับจวบของทองเสียเงินไม่เสมอกันมากบางน้อยบ้าง¹

คลองมหาสวัสดิ์

คลองมหาสวัสดิ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
(เจ้า บุนนาค) ขณะเป็นเจ้าพระยาวิเทศโกษาธิบดี เป็นแม่กองชุกใน พ.ศ. 2403 แล้วเสร็จใน
ปีเดียวกัน ชุกทั้งทั่วทิศโดยทุกภูมิภาคไปออกแม่น้ำท่าจีน ที่บ้านจี่วราย เมืองนครชัยศรี ระยะทาง
676 เส้น และชุกแกกคลองเก่า 8 เส้น รวมระยะทาง 684 เส้น คลองกว้าง 7 วา ลึก 6 ศอก
การชุกใช้เงินจ้างชาวจีนชุกสิ้นเงิน 88,120 บาท²

การชุกคลองมหาสวัสดิ์ มีจุดประสงค์ที่จะยกพื้นสองฝั่งคลอง พระราชทานแก่พระราชโอรส
พระราชธิดา โดยโปรดให้ชุกคลองและจับจองที่กว้างว่างเปล่า ในเขตเมืองนนทบุรีบาง นครชัยศรีบาง
เป็นพื้นา จำนวน 16,200 ไร่ จะแบ่งเป็น 50 ส่วน ส่วนละ 324 ไร่ ส่วนหนึ่งเป็นเนื้อที่กว้าง 5 เส้น
8 วา ยาว 60 เส้น พระราชทานแก่พระราชโอรส พระราชธิดา องค์กร 1 ส่วนแบ่ง 2 ส่วนแบ่ง³

คลองมหาสวัสดิ์ เป็นเส้นทางในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระปฐมเจดีย์ ประการหนึ่ง และ
อีกประการหนึ่งคือ การจัดสรรที่ดินริมคลองพระราชทานแก่พระราชโอรส พระราชธิดา เป็นการพัฒนาที่
รกร้างว่างเปล่าให้เป็นพื้นา

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสมณฑลพายัพ ในประกาศ ร.ศ. 128. 2499. หน้า 3.

²กิติ ทันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (2367-2453). 2520. หน้า 70.

⁴กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/31. หน้าในคลองมหาสวัสดิ์. (14 พ.ศ.

ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวไทยกลายเป็นสินค้าสำคัญของประเทศ การชุกคลองจะทำให้เกิดการขยายพื้นที่นามากขึ้น และเป็นการระบายน้ำเข้าสู่ต้นแม่น้ำในจังหวัดราชบุรี

"...การชุกคลอง เพื่อจะให้เป็นที่มหาชนทั้งปวงได้ไปมาอาศัยและเป็นทางที่จะให้สินค้าโดยรถทุกไปมาโดยสะดวก ซึ่งให้ชนนอกการ เรือสวนไร่นา ซึ่งจะให้เกิดทวีขึ้นในพระราชอาณาจักร เป็นการอุทิศทุนการเพาะปลูกในนาเมือง ให้เจริญวัฒนายิ่งขึ้น..."¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการชุกคลองขึ้นหลายสาย เพื่อประโยชน์ในการทำนา คลองในเขตพื้นที่มณฑลนครชัยศรี ได้แก่

คลองหัววัดนา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เป็นแม่กองจ้างชาวจีนชุกคลองหัววัดนา เพราะคลองมหาสวัสดิ์และคลองภาษีเจริญขึ้นเนิน เนื่องจากคลองทั้งสองสายนี้เชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าด้วยกัน เวลานั้นกระแสน้ำจากแม่น้ำทั้งสองสายจึงไหลเข้าคลองทั้งสองทั้งทางต้นคลองและปลายคลอง เป็นที่หนาทึบบริเวณกลาง ๆ จึงเป็นเหตุให้คลองขึ้นเนินขึ้นทุกปี เป็นอุปสรรคในการสัญจร จึงแก้ปัญหาโดยการชุกคลองหัววัดนาบริเวณกิโลเมตรที่สองของคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ ไปยังคลองมหาสวัสดิ์ ขนาดคลองกว้าง 4 วา ลึก 4 ศอก ยาว 340 เส้น ชุกเสร็จใน พ.ศ. 2422 สิ้นเงินค่าจ้างชุก 27,200 บาท²

คลองนราภิรมย์

เมื่อชุกคลองหัววัดนาแล้ว การจะให้กระแสน้ำในคลองมหาสวัสดิ์ และคลองภาษีเจริญไหลลงอยู่เสมอ ไม่เกิดเป็นตะกอนทับถมให้ลำคลองตื้นเขินนั้น จะต้องหาทางระบายน้ำจากแม่น้ำท่าจีนลงสู่

¹ร.ท.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ . "ประกาศเรื่องอนุญาตชุกคลอง," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 1. 2478. หน้า 8.

²เจ้าพระยาวางษาอุปราช. ประวัติการทรงวงเกษตรการ. 2484. หน้า 142-143.

คลองสาขานี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เป็นแม่กอง
จ้างจีนขุดคลองนาภิรมย์ โดยขุดต่อเนื่องจากคลองทวีวัฒนาไปออกแม่น้ำท่าจีน เป็นระยะทางยาว
540 เส้น กว้าง 4 วา ลึก 4 ศอก สิ้นเงินค่าจ้าง 45,840 บาท

คลองนาภิรมย์ช่วยให้น้ำในคลองมหาสวัสดิ์ ทวีวัฒนา และภาษีเจริญ มีน้ำไหลแรง สามารถ
รับน้ำจากแม่น้ำท่าจีนไปไร่ไถอย่างทั่วถึง

คลองราชวินิต

คลองราชวินิต คำในการขุดโดยเอกชน กล่าวคือ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้
พระราชวินิต (เพ็ง) ขุดคลอง เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา จากบริเวณทุ่งบางบัวทองแขวงเมืองนนทบุรี
กับแม่น้ำท่าจีนที่บางปลา บางภาษี ขนาดคลองกว้าง 3 วา ลึก 5 ศอก ยาว 800 เส้น¹

การขุดคลองสาขานี้ พระราชวินิต ร่วมกับพรรคพวก 35 คน ทั้งเป็นบริษัท เป็นธุรกิจสมัยใหม่
มากสำหรับเวลานั้น โดยวิธีการระดมลงทุนกันเป็นเงินคนละ 400 - 4,000 บาท รวมเงินทุน
32,000 บาท โดยคาดหวังว่าจะขายที่ดินริมฝั่งคลองได้ เป็นการเอาอย่างบริษัทกุณาสยาม ซึ่งดำเนินการ
ขุดบริเวณทุ่งรังสิต ถ้าขายที่ดินสองฝั่งคลองที่ขุดเป็นเนื้อประมาณ 40,000 ไร่ ขายราคาไร่ละ 1.50 บาท
จะได้กำไรประมาณ 28,000 บาท² ผลการไม่เป็นไปดังคาดหมาย เพราะทุนน้อย และพระราชวินิตอยู่เป็น
หัวแรงถึงแก่กรรมเสียก่อน การขุดจึงล่าช้า คลองนี้เริ่มขุด พ.ศ. 2433 กำหนดแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2438
แต่ปรากฏว่า ขุดไปได้เพียง 416 เส้นเท่านั้น นายเลื่อน บุตรพระราชวินิตเป็นผู้จัดการแทน ไม่ปรากฏว่า
การดำเนินการของบริษัทนี้เป็นอย่างไร แต่ปัจจุบันคลองราชวินิตขุดทะลุถึงแม่น้ำท่าจีน²

คลองพระยาบรรพชา

คลองพระยาบรรพชา เป็นคลองที่เอกชนดำเนินการขุดเช่นกัน พระยาบรรพชาสิงหนาท (เจ๊ก)
เป็นผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดคลองทั้งแก่งบางกอกใหญ่ เมืองอยุธยา ไปออกกลางทุ่ง

¹เจ้าพระยาบวรบุรีประพัทธ์. ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ. 2484. หน้า 150.

²ทวีศย์ สิมวัณณะ. การขุดและการค้าขายในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). 2520. หน้า 22.

เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน ระยะทางยาว 400 เส้น ขนาดคลองกว้าง 4 วา ลึก 4 ศอก โดย
ผู้ดำเนินการขุด มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินสองฝั่งคลอง ฝั่งละ 25 เส้น¹

พระยารรภานุชุกคลองสาขานี้ เป็นชาวญวนบังคับบัญชาทหารญวนอาสาที่รับราชการอยู่ในไทย
อุทิศประสงค์ในการขุดก็เพื่อเปิดทำกินเป็นการช่วยเหลือชาวญวนที่อยู่ในไทยให้ทำกิน²

การขุดยังไม่แล้วเสร็จ พระยารรภานุชุกสาขานี้ (เจ๊ก) ก็ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2442
พระยารรภานุชุกสาขานี้ (ปึก) ลูกชายเป็นผู้ดำเนินการต่อมา แต่เนื่องจากมีปัญหาในการขุดเพราะมีผู้อ้าง
สิทธิ์เหนือที่ดินที่จะขุดคลองผ่านการดำเนินการจึงล่าช้า และแสดงว่าไม่ใคร่ตรวจสอบให้แน่ชัด รัฐบาลจึง
ไม่อนุญาตให้พระยารรภานุ (ปึก) ขุดคลองต่อไป ต่อมากรมคลังได้ดำเนินการต่อจนแล้วเสร็จ³

คลองต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เป็นคลองสายใหญ่ที่มีความสำคัญกับการคมนาคม การระบายน้ำ และ
การขยายพื้นที่ทำกิน โดยเฉพาะการขยายพื้นที่ทำกินนั้น ปรากฏว่า การขุดคลองแต่ละสาย สามารถขยาย
เนื้อที่ทำการเพาะปลูกได้ ดังนี้

คลองเจ๊กญูชา	26,940 ไร่
คลองมหาสวัสดิ์	21,882 ไร่
คลองภาษีเจริญ	49,600 ไร่
คลองคำเนินสะดวก	50,400 ไร่
คลองทวีวัฒนา	27,200 ไร่
คลองภาษีรมย์	43,200 ไร่
คลองราชามีส	40,000 ไร่
คลองพระยารรภานุ	11,600 ไร่ ⁴

¹ เจ้าพระยาวงษาประพัทธ์. ประวัติการขุดคลองการ. 2484. หน้า 152.

² เวกิก นรุษ จอห์นสัน. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจชาวของไทย พ.ศ. 2423 - 2473.

2530. หน้า 34.

³ กิตติ คันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย 2367 - 2453. 2520. หน้า 110.

⁴ หวีศัลย์ สิมวัณณะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). 2520. หน้า 38.

การซุกคลองย้ายไปยังพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือบริเวณเมืองนครปฐม สุพรรณบุรีนั้น ทำให้เกิดพื้นที่ทำกินใหม่ นอกจากบริเวณทุ่งรังสิต เพราะบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีข้อได้เปรียบ เมื่อเทียบกับทุ่งรังสิตคือ ที่ดินอุดมสมบูรณ์กว่า ไม่มีช้างป่ารบกวนเหมือนเช่นทุ่งรังสิต น้ำในคลองไม่เปรี้ยวเพราะถ่ายเหี่ยวเสมอ มีการซุกขอมคลองไม่ให้คนเดิน ในฤดูฝนระดับน้ำขึ้นเร็วกว่า ประชาชนพากันไปตั้งหลักแหล่งทำกินในบริเวณฝั่งตะวันตกมากขึ้น ดังที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงทราบเกล้าฯ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ทรงเลขาญการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2456 ว่า

"ในระหว่าง 4 - 5 ปี มาแล้ว ท้องที่ในทุ่งหลวง (คือทุ่งรังสิต-คูเขื่อน) ทำนาไม่ค่อยได้ผลราษฎรที่เคยเขานาทำอยู่ในทุ่งหลวงพากันอพยพไปตั้งทำนาในท้องทุ่งพระยาบวรลือ คือทุ่งระหว่างสุพรรณบุรีกับกาญจนบุรี เป็นอันมาก ไม่เป็นที่เปิดดินเหมือนแต่ก่อน"

นอกจากการซุกคลองดังกล่าว ซึ่งเป็นคลองสายใหญ่แล้ว ในลำคลองสายย่อย ๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากนั้น รัฐบาลได้สร้างทำนบกั้นตามลำคลองเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ในการเก็บกักระบายน้ำให้ไคตามเวลาที่ต้องการ ใน พ.ศ. 2455 ปรากฏจำนวนคลองในมณฑลนครชัยศรี ซึ่งปิดทำนบกั้นถึง 209 คลอง แบ่งเป็นคลองในเมืองสุพรรณบุรี 86 สาย เมืองนครชัยศรี 123 สาย และเมืองสมุทรสาคร 2 สาย¹

การซุกคลองหลายสายในเขตมณฑลนครชัยศรี ทำให้มีเนื้อที่ในการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น การคมนาคมติดต่อกับบริเวณอื่น เช่น มณฑลราชบุรี มณฑลกรุงเทพฯ สะดวกขึ้น นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนี้เจริญเติบโตขึ้น

แต่การซุกคลองนั้น รัฐบาลจะคงดูแลไม่ให้ลำคลองตื้นเขิน มิฉะนั้นจะไม่เป็นประโยชน์ในการคมนาคม หรือการระบายน้ำเข้าทุ่งนา ดังเช่น เมื่อคลองมหาสวัสดิ์ และคลองภาษีเจริญตื้นเขินของแก้ปัญหาโดยการซุกคลองหัววัดนาเพื่อระบายน้ำให้ไหลสะดวก

¹กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 15. 1/36. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเกล้าฯ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ทรงเลขาญการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2456 ว่า

²กระทรวงมหาดไทย. เทศมัญการ. เล่ม 73 แผ่นที่ 76. 1 กรกฎาคม ร.ศ. 131.

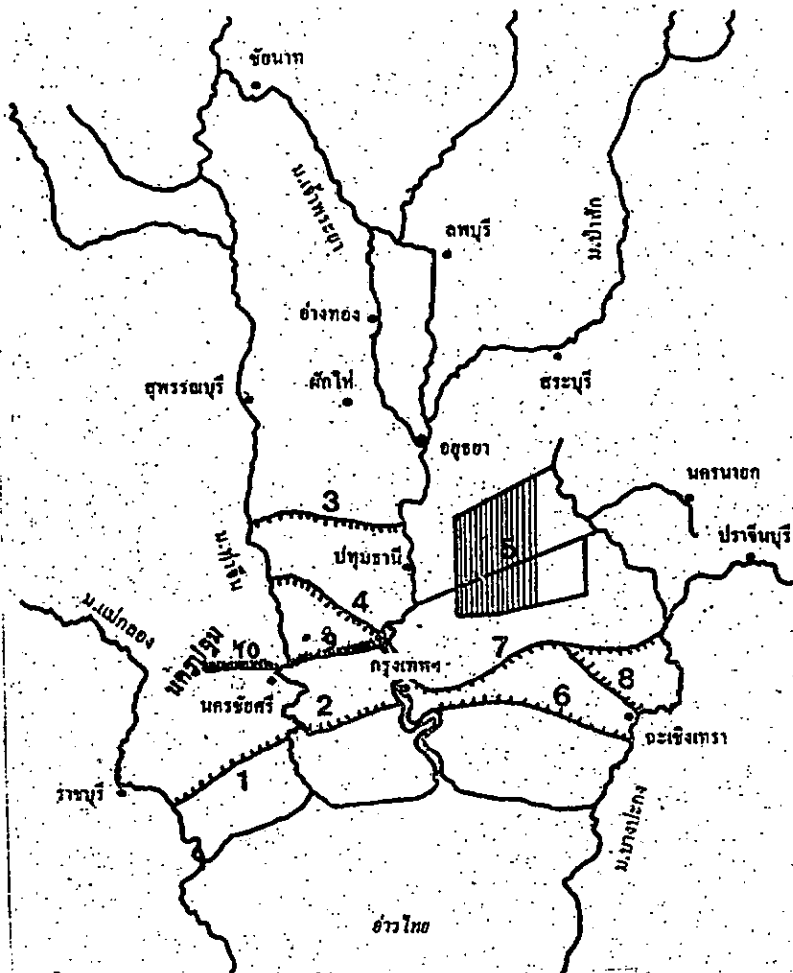
โดยปกติ ถ้าคลังต่าง ๆ จะขึ้นเงินขึ้นทุกปี รัฐบาลทองคำเป็นการชดเชยออกอยู่เสมอ ราษฎร
 ริมคลองมหาสวัสดิ์ ก็เล่าให้ฟังว่า เมื่อมีการชดเชยออกมหาสวัสดิ์นั้น มักจะไ้แรงงานพวกที่
 ไ้แรงงานแทนการไ้เงินเสียการราชการ¹ ซึ่งเป็นเงินที่รัฐบาลเรียกเก็บจากชาวดกรรจ์ เริ่ม
 เก็บเมื่อ พ.ศ. 2462 และอนุญาตให้ไ้แรงงานแทนการเสียเงินได้²

¹สัมภาษณ์ นางลำไย สุขคา อายุ 74 ปี 2 - 4 หมู่ 4 ตำบลศาลาบา อำเภอนครชัยศรี
 จังหวัดนครปฐม เมื่อ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

²กรมศิลปากร. อักษรานุกรมประวัติศาสตร์ไทยอักษร ก. 2529. หน้า 115

คลองต่าง ๆ ในภาคกลางของประเทศไทย

1. กำเนิดสะดวก	6. ประเวศบุรีรมย์
2. ภาษีเจริญ	7. แสน่สลับ
3. พระยาบวรราชา	8. นครเนื่องไชยศรี
4. พระราชานิคม	9. คลองมหาสวัสดิ์
5. ระบบคลองรังสิต	10. คลองเจ็ดชัย

ที่มา : ปรับปรุงจาก เควิก บรุษ จอห์นสัน. สังคมเกษตรและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย

พ.ศ. 2423 - 2473. ทรัพย์สิน เอกชนธรรม และคณะอื่น ๆ แปล. 2530. หน้า 22.

ภาพประกอบ 3 คลองต่าง ๆ ในภาคกลางของประเทศไทย

ปัจจัยจากการก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างองค์พระปฐมเจดีย์ขึ้นใน พ.ศ. 2396 โดยสร้างเป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่ตั้งแต่เห็นกันในปัจจุบัน กรอบองค์พระเจดีย์องค์เดิม ซึ่งเป็นรูปพระปรางค์ การสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ทำให้เมืองนครปฐม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของมณฑลนครชัยศรี เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีผลสืบเนื่องตามมาหลายอย่างอันเป็น ปัจจัยส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี กล่าวคือ

เมื่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์แล้ว ชุมชนในบริเวณนี้ คึกคักขึ้น เพราะมีผู้คนมานมัสการ องค์พระปฐมเจดีย์ พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาเสมอ มีคนมาตั้งหลักแหล่งตั้งบ้านเรือน กันมากขึ้น

จากเรื่อง นิราศพระปฐมของ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ได้บรรยายถึงสภาพเมืองนครปฐมใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"เรือมาตามนิคมชมสถาน
พอมารู้พระปฐมทวยสมบ่อง
จะหลีกถักเข้าไถลไม่ตลอด
ทุนพันใหญ่ใส่บอนละคอนมี

คูเรือม้านแน่นหนาสิ้นคำของ
เรือทั้งสองฝั่งฟากคูมากมี
ทองแวะจอกที่ทานากงลี
เสียงเขาคันทพาทย์ระนาดรว"¹

แสดงให้เห็นถึงความคึกคักของบ้านชุมชน มีการตั้งโรงละคอน ตั้งบ่อนชนแล้ว

ในเวลาต่อมาเมื่อคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เมืองนครปฐมเกิด เป็นตลาดมีร้านค้าขายคึกคักขึ้น ดังสมเด็จพระยาตากวรวงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงตลาดบริเวณ องค์พระปฐมเจดีย์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2441 ว่า

"ตลาดพระปฐมเจดีย์ ตั้งอยู่ 2 ฟากคลองเจดีย์บูชา ตั้งแต่วัดพระปฐมเจดีย์ลงไป ยาวตาม ลำน้ำประมาณ 10 เส้น ปลูกเป็นโรงจากเครื่องผูกข่าง เครื่องสับข่าง ฝั่งละ 2 แถว มีทางเดินกลาง กว้างประมาณ 4 ศอก มีตั้งโรงขน โรงสุรา ตลาดของสดเบ็ดเสร็จ

¹หลวงจักรปาณี (ฤกษ์). นิราศพระปฐม. 2467. หน้า 37.

อยู่ในนั้น นับเป็นตลาดสำคัญในหัวเมืองแห่งหนึ่ง เหตุว่าเป็นที่ทำการค้าขายมาก"¹

การค้าขายในเมืองนครปฐม มีเรือจากกรุงเทพฯ นำสินค้ามาขายให้กับบ้านค้าในตลาดและ
ขอสินค้ากลับไป ชาวประชาชนที่อยู่นอกเมืองนครปฐมจะนำสินค้ามาขายบริเวณของนครปฐมเจ็ดยี่ และ
ขอของจากตลาดในเมืองกลับไป เป็นตลาดที่คึกคักมาก ทั้งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ ราชานุภาพกล่าวถึง
ไว้ว่า

"ลักษณะซื้อขายสินค้าทั้งปวงนี้ มีเรือใหญ่น้อยหลายร้อยลำรับสินค้ามาแก่กรุงเทพฯ และทอน ๆ
มาจำหน่ายแก่พวกที่ตั้งร้านอยู่ในตลาด รับไปขายแก่ชาวบ้านนอก ถึงเวลาเช้าพวกชาวบ้านนอก
ต่างหามันทุกสิ่งสินค้าเข้ามาทั้งขายที่ลานพระปฐมเจ็ดยี่ และตามบริเวณตลาด พวกชาวเมือง
พากันไปว่าขอเมือกกลางราคากันแล้ว ก็ขนส่งลงเรือที่ริมตลาดกันบ้าง ทำลงบ้าง ตามเรือเล็ก
เรือใหญ่ที่จะขึ้นไปไต่ถึงเพิงโก พวกชาวบ้านนอกขายของโกแล้วพอใจของการสิ่งใดก็เที่ยว
ขอหากตามร้านในตลาด หามหามหากลับออกไปบ้านแปะประเพณีดังนี้ เวลาเช้า ๆ คนแน่นหนา
คึกคักตลอดตลาดประมาณไต่หลายพันคนทุก ๆ วัน"²

ขณะที่ชุมชนบริเวณของนครปฐมเจ็ดยี่เจริญขึ้น เมืองนครชัยศรีที่ทำการงานวิมณ้านครชัยศรี
กลับร่วงโรยลง และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะของเมืองนครชัยศรีในเวลาต่อมา เมื่อ
พ.ศ. 2439 พระอินทราธิบาล รายงานสภาพเมืองนครชัยศรีว่า

"วันที่ 19 พ.ค. ร.ศ. 115 เวลาเช้า 2 โมง 30 นาที ออกเรือจากปากคลองเจ็ดยี่
2 โมง 50 นาที ถึงวัดสุทัศนาราม ริมบ้านสุวรรณารามการเมืองนครไชยศรี ที่ตำบลนั้นแพ
ขายของทาง ๆ จอกเรียงเคียงกันประมาณ 100 หลังเสด็จ มณฑลวิโรจน์กลับสุราษฎร์

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/6. รายงานราชการเมืองนครไชยศรีของ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ.

²สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ ราชานุภาพ. จดหมายเหตุพระยาเจ้าเมืองนครไชยศรี
การพระราชูปถัมภ์พระบรมวงศานุวงศ์และเจ้าเมืองนครไชยศรี
มณฑลราชบุรี รัตนโกสินทรศก 117. ม.ป.ป. หน้า 12 - 13.

ตลาดแคบไม่สนุกเหมือนตลาดพระปฐมเจดีย์ เพราะทางเดินแคบแถมยังมีโรงเรือน
ขายของครุงรังมาก¹

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพประกอบ 4 ตลาดนักบิเเวณองค์พระปฐมเจดีย์ สมัยรัชกาลที่ 5

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/6. พระอินทราธิบาสรายงานระยะทาง
เมืองนครไชยศรี (13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ.115).

ปัจจัยจากการสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี

ทางรถไฟสายเพชรบุรี เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2442 และเปิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2446 ระยะทางยาวประมาณ 151 กิโลเมตร ทางรถไฟสายนี้ตั้งผ่านชุมชนสำคัญคือ กรุงเทพฯ พระปฐมเจดีย์ บ้านโป่ง โทธาราม ราชบุรี และเพชรบุรี¹

เมื่อขณะกำลังดำเนินการก่อสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี ประชาชนในบริเวณชุมชนรอบ ๆ องค์พระปฐมเจดีย์ทางสนใจเรื่องรถไฟมาก หวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่การคมนาคมและการค้าขาย ทั้งที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

"ทั้งเสียง พ่อค้าราษฎร ในที่นั้นอยู่ข้างจะพากันนิยมนรถไฟเป็นอันมาก มีคนมาขอให้บอกว่าจะได้รถไฟแล้วมือใครหลายคนตามความเห็นของพวกพ่อค้า เห็นว่าถ้ารถไฟสายนี้แล้ว พวกเขาจะได้ความบริบูรณ์ขึ้นอีกมาก เพราะทุกวันนี้การทำไร่ขายสินค้า มีความซัดของอยู่หลายอย่างก็หาขายสินค้ามาขายที่พระปฐมเป็นความลำบากแลเปลืองเสียชุลย บางทีในระแวกนั้นเหมือนอย่างเกียจที่ไร่อยู่ไกลก็มาค้าขายไม่ได้ เพราะเดินทุกหนทางเป็นหลุมเป็นโคลนใช้เกวียนหรือพาหนะอย่างใดไม่ได้...ถ้ามีรถไฟ ความลำบากเหล่านี้จะหมดไป คงจะขายสินค้าไถ่ราคาขึ้นกว่าเกวียน คนจึงหวังในรถไฟมาก"²

รถไฟสายเพชรบุรีในระยะแรก ๆ อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จในการขนส่งสินค้ามากนัก เพราะการขนส่งสินค้าชดชดต่าง ๆ กับทางรถไฟเข้ามากรุงเทพฯ นั้นต้องขนถ่ายสินค้ากันหลายทอด ไม่สะดวกเท่ากับการขนส่งทางน้ำ ซึ่งสามารถขนส่งพืชผลได้ถึงที่³

¹ เกอกู ยินยอนันต์. การพัฒนากิจการคมนาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2520. หน้า 119 - 120.

² สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เลขาธิการราชการหัวเมืองมณฑลพิษณุโลก มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี รัตนโกสินทรศก 117. ม.ป.ป. หน้า 15.

³ H. Warrington Smyth. Five years in Siam 1891 - 1896. Vol 1. 1898.

อย่างไรก็ตามทางรถไฟสายเพชรบุรี ยังเป็นประโยชน์แก่การเดินทางของราษฎรในท้องถิ่น และการขนส่งสินค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังเช่น

ทางรถไฟสายเพชรบุรี ช่วยให้ประชาชนที่อยู่ห่างจากเมืองนครปฐมเดินทางไปมัสการ องค์พระปฐมเจดีย์ได้สะดวกขึ้นมาก ก่อน พ.ศ. 2446 ซึ่งเปิดเดินรถไฟสายเพชรบุรีนั้น ประชาชนใน บริเวณนครปฐม เพชรบุรี กาญจนบุรี จะเดินทางไปมัสการพระแท่นดงรัง ซึ่งอยู่ในท้องที่เมืองกาญจนบุรี แยกออกจากทางรถไฟสายเพชรบุรีแล้ว ประชาชนที่มามัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก็มักขึ้นรถไฟ ทางไปมาสะดวก โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในระบัตินี้เดือนพฤศจิกายนของทุกปี เป็นเวลา 7 วัน โดยถือเอาวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 12 เป็นวันเริ่มงาน มีผู้มาร่วมงานเป็นอันมาก เป็นงานเทศกาลที่สำคัญของท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2448 มีผู้มาร่วมงานถึง 50,000 คน และสถิติของ การรถไฟจำนวนผู้โดยสารรถไฟที่ขึ้นลงในระหว่างงานเทศกาล เช่น พ.ศ. 2447 เป็นเงิน 19,625 บาท พ.ศ. 2448 เป็นเงิน 23,624 บาท และ พ.ศ. 2449 เป็นเงิน 36,947 บาท²

การสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี ช่วยให้การเดินทางจากสุพรรณบุรี เข้ามายังกรุงเทพฯ สะดวก รวดเร็วขึ้น การเดินทางระหว่างสุพรรณบุรีกับกรุงเทพฯ นั้นอาศัยเรือ เมื่อสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรีขึ้น ราษฎรจากเมืองสุพรรณบุรีสามารถนั่งเรือโดยสารของบริษัทสุพรรณชนสง ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกกันตามชื่อ ของเรือว่า "เรือแดง" บาง "เรือเลือกหมู" บาง จากสุพรรณบุรีมายังสถานีรถไฟจังหวัดราชบุรีจากจังหวัด ราชบุรีรถไฟเข้าไปยังกรุงเทพฯ หรืออาจจะต่อเรือใหญ่ ซึ่งเป็นเรือสองชั้น เข้ากรุงเทพฯ ได้ 2 ทาง ทางแรก เรือวิ่งออกไปปากอ่าวเข้ากรุงเทพฯ ท่าเทียบ หรืออีกทางหนึ่ง นั่งเรือมาตามคลองสุกหลัก เช่น คลองมหาสวัสดิ์เข้ามากรุงเทพฯ³

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/6. มณฑลนครไชยศรี.

² แดงเทียม.

³ สุภางค์ ทิมสลาวัณ. การศึกษาอุบาสกชาติน การสำรวจและศึกษาของมณฑล.

เมื่อการเดินทางเข้ากรุงเทพฯ สะดวกขึ้น ราษฎรจากเมืองสุพรรณบุรีก็นำสินค้าพวกปลาสด ขึ้นรถไฟที่สถานีจึงขายเข้ามาขายยังกรุงเทพฯ ทางรถไฟสายเพชรบุรี ช่วยให้การเดินทางภายใน มณฑลนครชัยศรี และการติดต่อกับกรุงเทพฯ สะดวกขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2451 ได้เสด็จมายังเมืองนครปฐม และทรงกล่าวถึงสภาพเมืองนี้ว่า

"เมื่อถึงพระปฐมเจดีย์ ได้แวะไปตลาดทั้ง 2 ข้าง เห็นผู้คนแน่นวิญญูที่ เกือบจะว่า ตลาดไหนสู้ไม่ได้...แต่ทั้ง 2 ข้างถนนออกไม่ใคร่คึก เพราะเขาไปรวมกันอยู่ในตลาดเดียวหมด พระปฐมเจดีย์แปลกกว่าที่อื่น ถ้าไม่เข้าไปในตลาดแล้วคนจะไม่มีเท่าไร"²

การสร้างทางรถไฟจึงเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรีเจริญขึ้น เพราะการติดต่อค้าขายระหว่างท้องถิ่น หรือติดต่อกับกรุงเทพฯ สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อนซึ่งอาศัยเฉพาะเรือ และทางเกวียนซึ่งในฤดูฝนนั้นไม่สามารถเดินทางได้สะดวก เมืองนครปฐมซึ่งเป็นศูนย์กลางของมณฑลนั้นก็เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นแหล่งที่ราษฎรติดต่อค้าขายสินค้า ทำให้สภาพเศรษฐกิจของมณฑลนั้นเจริญขึ้น

ปัจจัยที่เกิดจากพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เมืองนครปฐม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประทับที่เมืองนครปฐมบ่อย ๆ ทรงเสด็จมาประทับสำราญพระอิริยาบถบ้าง ทรงชมรมเสด็จไปบ้าง ซึ่งขณะนั้นราษฎรบริหารโดยเสด็จเป็นจำนวนมาก

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จประทับ ณ เมืองนครปฐมนั้น เนื่องจากเมืองนี้เป็นที่ประดิษฐานของพระปฐมเจดีย์ ปุทธนิยสถานที่สำคัญของชาติ พระองค์ทรงเลื่อมใสในองค์พระปฐมเจดีย์มาก ดังพระราชหัตถเลขา เรื่องวิหารหลวงว่า

¹ต้นกาน้ำ นายสุบิน แก้ววิชัย อายุ 58 ปี เลขที่ 48 หมู่ 5 ตำบลบางปลา อำเภอบางปลา จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2532.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสมณฑลราชบุรีในปีกา ร.ศ. 128. 12499. หน้า 12-13.

"ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ฉันไปพักอยู่ที่นครปฐมบ่อย ๆ จึงได้ใส่ใจในองค์พระนั้นมากแต่ฉันมา"

นอกจากนั้น มีเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระปฐมเจดีย์เป็นอย่างยิ่ง คือ เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ขณะประทับที่พระราชวังสนามจันทร์ ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2452 ได้ทอดพระเนตรเห็นองค์พระปฐมเจดีย์มีทิวทัศน์งดงาม ทรงเชื่อว่าเป็นปูชนียวัตถุขององค์พระปฐมเจดีย์ จึงทรงมีพระราชหัตถเลขา กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขา ทูลว่า พระองค์เคยทอดพระเนตรปรากฏการณ์ขององค์พระปฐมเจดีย์เช่นมาแล้วเช่นกัน จึงเป็นเหตุให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาเป็นนิมิตหมายแห่งพระบุญญาภรณ์ของพระองค์ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว จึงทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงพระปฐมเจดีย์อย่างมาก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นในพนมทิว อยู่ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์มาทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร เนื้อที่ประมาณ 888-ไร่ ดำเนินการก่อสร้างใน พ.ศ. 2450 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2453 ประกอบด้วยพระที่นั่งหลายองค์ พระราชวังสนามจันทร์ เป็นที่ประทับทรงประกอบพระราชกรณียกิจโปรดปราน การเล่นละคร โขน ทรงพบพระราชนิพนธ์ ตลอดจนเป็นสถานที่ซ้อมรบเสือป่า

จากการเสด็จมาประทับยังพระราชวังสนามจันทร์ เมืองนครปฐมอยู่เนือง ๆ ทำให้เมืองนครปฐม มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น ตลาดการค้าสำคัญอยู่ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ ทว่าการคมนาคมขนส่งก็ตั้งอยู่ที่ องค์พระปฐมเจดีย์ แต่ตัวเมืองยังตั้งอยู่ที่ตำบลทวนา ใน พ.ศ. 2456 จึงโปรดให้ยกตำบลพระปฐมเจดีย์ ขึ้นเป็นเมืองนครปฐมและเป็นที่ทำการของมณฑลนครชัยศรี ถึงความในประกาศว่า

"มีพระบรมราชโองการ เห็นเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่าที่ตำบลพระปฐมเจดีย์ เป็นที่ราษฎรตั้งภูมิลำเนาทำไร่นาค้าขายอยู่หนาแน่น ทั้งเป็นที่ประดิษฐานโบราณเจดีย์ อันเป็นที่นับถือพุทธศาสนิกชนอย่างสำคัญ เมื่อถึงเทศกาลก็มิได้มีสักการบูชา อากาไรอื่น รื่นเริงเปรมปรีดิ์มาก นับว่าเป็นที่ประชุมอย่างครึกครื้นโค่นแห่งหนึ่ง กระหวั่นมหากไทยจึงได้ ให้ตั้งศาลาว่าการมณฑลนครชัยศรี อ. ๗ ตำบลนั้น บัดนี้โปรดสถาปนาพระราชนิเวศน์

ขึ้น ณ ที่ตำบลสนามจันทร์ ซึ่งได้ไปรบกวนพระราชนามว่าพระราชวังสนามจันทร์ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมเพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถอยู่เสมอทุกปี ก็ยังกระทำให้ตำบลนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก จึงทรงพระราชดำริว่า สมควรจะยกที่ตำบลนั้นเป็นเมือง สำหรับมณฑล ให้เป็นถาวรต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกที่ตำบลนั้นว่า เมืองนครปฐมสืบไป ประกาศ ณ วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นวันที่ ๑๖๕ ในรัชกาลปกเกล้าฯ^๑

ในครั้งนั้นได้ลดฐานะเมืองนครชัยศรีลงเป็นอำเภอ และเปลี่ยนชื่อจากอำเภอเมืองเป็นอำเภอ นครชัยศรี และเปลี่ยนชื่ออำเภอพระปฐมเจดีย์ เป็นอำเภอเมืองนครปฐมด้วย

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดประทับที่เมืองนครปฐม ดังกล่าวแล้ว ข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดของพระองค์บางท่านได้แสดงความเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์พระประสงคณ์มิได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติว่าหากมีชาติภูมิจากกรุงเทพฯ ก็จะให้เมืองนครปฐม เป็นเมืองหลวงสำรองเพื่อรองรับชาติ หวังนี้เพราะเมืองนครปฐมมีชัยภูมิอันเหมาะสมทั้งความที่กล่าวถึง เรืองนรา

"...บางท่านก็อาจสงสัยว่าการย้ายเมืองหลวงมาตั้งรับที่สนามจันทร์ จังหวัดนครปฐมนั้น มีประโยชน์อย่างไร ประโยชน์ที่สำคัญก็คือ ทรงให้แนวธรรมชาติเขาเป็นแนวขวางกั้น มิให้ชาติกงหลาวหลวงจากกรุงเทพฯ ไปถึงนครปฐมได้สะดวก ขึ้นแรกก็ระเบิดทางรถไฟลงก่อน เมื่อไปทางรถไฟไม่ได้อีกก็ลงเหลือแนวธรรมชาติ ซึ่งเต็มไปด้วยภูเขาของ ร่องสวน ที่ชาวบ้านชาวสวนจักทำขึ้น ประกอบการกสิกรรม และเต็มไปด้วยโคลนเลน ตามลักษณะของกรุงเทพมหานคร สมมุติชาติไทยเรื่อก็ไม่พ้นที่ฝ่ายเราคักใจที่โคะสะดวกสบายอย่างไม่มีทางรอดไปได้...โดยเหตุนี้จึงเห็นที่ของจังหวัดนครปฐม เริ่มเป็นพื้นที่ดินดอน คือ ระยะทางนับจากสมพรานขึ้นมาถึงตัวจังหวัด เป็นทุ่งนาเสียโดยมาก ไม่เป็นร่องสวน อย่างที่เป็นอยู่ในจังหวัดธนบุรี หวังทางคำนึงก็ต่อกับจังหวัดสมุทรสาครก็ยิ่งร้ายใหญ่ เพราะเต็มไปด้วยดินเลนเป่าจาก ลำน้ำคลอง อันเป็นแนวขวางกั้นสำหรับเป็นป้อมกั้นมิให้ชาติ

^๑กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม.๒/๗. ประกาศตั้งเมืองนครปฐม.

บุกเข้าไปรบกวนเมื่อถึงตัวจังหวัดนครปฐม ทางด้านอำเภอกำแพงแสน ก็เป็นป่าทึบเือง
กันไป จนถึงเขตแดนสุพรรณบุรี ด้านที่ออกไปทางบ้านโป่ง โพธาราม เจ็กเข้มน ราชบุรี
ก็เป็นป่าทึบที่บานของราษฎร เป็นหย่อม ๆ ประกอบกับป่าละเมาะทั่วไปโดยเหตุนี้จึง
สะดวกต่อการวางกลอุบายที่จะทอด้านข้าศึกในยุทธวิธีโจมตีข้าศึกที่กำลังเหนื่อยใน
เวลากลางคืน..."¹

เนื่องจากทรงเห็นความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของเมืองนครปฐมใน พ.ศ. 2458 พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งถนนทรงพล จากบริเวณพระราชวังสนามจันทร์ ไปยังทิศ
ตะวันตกผ่านบ้านโป่ง โพธาราม เจ็กเข้มน เพื่อระยะทางอีกเพียง 5 กิโลเมตร จะถึงกรมทหารราช
ที่จังหวัดราชบุรี จุดประสงค์ในการตั้งถนนสายนี้เพื่อขบวนเสด็จและเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมของ
ประชาชนในท้องถิ่น เพราะในสมัยนั้นเส้นทางคมนาคมสำคัญคือ ทางน้ำ และทางรถไฟ แต่ทว่า
พระราชปรารภว่าทางรถไฟยังไม่ทั่วถึง หรือไปถึงในเวลาที่ไม่สะดวกที่จะติดต่อค้าขาย ถึงความ
ในพระราชนิพนธ์เรื่องประโยชน์แห่งถนนหัวเมืองว่า

"...ในระหว่างบ้านโป่งกับนครปฐม ก็ได้มีรถไฟเกิดขึ้นมาแล้ว แต่ถึงแม้ทั้งนี้แต่เมื่อยังมีไ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งถนนทรงพลขึ้น ชาวไร่และชาวสวนที่อยู่ระหว่างนครปฐม
กับบ้านโป่งนั้น ก็ทำให้รถไฟโดยทั่วถึงกันไม่ เพราะเหตุไร เพราะที่ผลที่เขาต้องการ
ขายนั้น ล้วนเป็นของสด ซึ่งจะรอเนิ่นไปไม่ได้ จำเป็นต้องรีบนำไปขายที่ตลาดนครปฐม
หรือบ้านโป่งให้ทันในเวลาเช้า แต่รถไฟไม่ได้เดินในเวลาที่เหมาะสมแก่เขาและถ้ารอขึ้น
รถไฟ ก็เป็นอันเอาของไปไม่ทัน... ครั้นเมื่อตั้งถนนทรงพลขึ้นแล้ว ชาวไร่ชาวสวนใน
ระหว่างที่ ๆ ถนนนั้นผ่านไป ก็ได้รับความสะดวกเป็นอันมากเพราะมีหนทางอันโอ่งเทียม
สำหรับเดินไปตลาดนครปฐมและบ้านโป่งและเขาที่มารับรองได้โดยเห็นแก่ตัวตัวเองว่า

¹ จันทรเมธวาทิก. กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์และพระปฐมเจดีย์ พระมหากษัตริย์
กับคอนเจดีย์ อุทยานของเสด็จและลูกเสด็จ. 2511. หน้า 48 - 49.

ถนนทรงพลมีคนหาหมากของกินไปมาทุกวันมีไคชาค และไคหราชโดยแน่นอนว่าชาวไร่
ชาวสวนหากันแปลงวาจา โหม่นสาธุเป็นอันมากทีเดียว"¹

นอกจากนี้ถนนทรงพลยังมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์อีกด้วยเพราะเมืองนครปฐมมีกองทหาร
ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยจรเข้มะเจ จังหวัดราชบุรี มีกองทหารขุขันธ์แม่น้ำแม่กลอง ส่วนที่เพชรบุรีมีกองทหารอยู่ที่
พระราชวังมาเน็น หากเกิดสงครามขึ้น ถนนทรงพลจะเป็นถนนยุทธศาสตร์ เชื่อมกองทหารทั้ง 3 กอง
ให้ถึงกันได้² จึงสรุปได้ว่า

"ถนนสายนี้แท้ที่จริงจะเป็นถนนที่นำสินค้ามาป้อนรถไฟในระแวกประการหนึ่ง กับเป็นถนน
ยุทธศาสตร์ ซึ่งจะให้ทหารเดินไคหราช จึงตกลงว่าจะรับเขาเป็นถนนอยู่ในประเภทที่
ประโยชน์แก่การแผ่นดินและการรถไฟ"³

เมืองนครปฐมจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง คึงกล่าวแล้วข้างต้น
นอกจากนี้แล้วในการจัดการศึกษา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ประกาศ
พระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติขึ้นใน พ.ศ. 2464 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้อย่างทั่วถึง
แต่ไม่สามารถปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้พร้อมกันทั่วทั้งประเทศได้ เพราะมีปัญหาค่านงบประมาณและ
กำลังคน จึงค่อย ๆ ประกาศใช้เป็นบางพื้นที่ แล้วค่อยขยายให้กว้างออกไป ปรากฏว่าเมืองนครปฐม
อำเภอ ตำบลอื่น ๆ หลายแห่งในมณฑลนครชัยศรี ได้ใช้พระราชบัญญัตินี้ไปแรกก่อนออกพระราชบัญญัติ⁴

¹ หมายเหตุรายักษ์. "ทรงพล, ถนน," ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เล่ม 1. 2524. หน้า 124 - 128.

² แหล่งเดิม.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.6/1. เรื่องทำถนนตั้งแต่นครปฐมไปบ้านโป่ง
ไทราราม เพชรบุรี กาญจนบุรี (ถนนทรงพล).

⁴ เถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 34.
2478. หน้า 607.

ดังนั้นการหักทางรถไฟสายเพชรบุรี ซึ่งต้องการจะตัดผ่านชุมชนบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ นอกจากจะทำให้เมืองนครปฐมเจริญขึ้นแล้วยังทำให้การติดต่อระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในมณฑลนครชัยศรี หรือการติดต่อกับมณฑลอื่น สะดวกรวดเร็วขึ้น การค้าขายก็มีมากขึ้น เศรษฐกิจก็ขยายตัวรวดเร็ว

ปัจจัยจากการจัดตั้งข้าหลวง เกษตรประจํามณฑล

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศ агрกรรม ประชาชนโดยทั่วไปมีอาชีพทำนา การจัดตั้งข้าหลวง เกษตรประจํามณฑลต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ซึ่งข้าหลวงเกษตรประจํามณฑลจะมีหน้าที่ดังนี้ คือ

1. รายงานน้ำฝน น้ำท่า
2. รายงานคนชาว
3. รายงานการเพาะปลูกอย่างอื่น
4. รายงานสินค้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมือง
5. รายงานสัตว์พาหนะและสัตว์ที่เป็นสินค้า
6. รายงานทาง เงินสินค้า¹

ข้าหลวง เกษตร ประจํามณฑลจะเป็นพนักงานของรัฐผู้มีหน้าที่ดูแลความเป็นไปเกี่ยวกับการเพาะปลูกของราษฎรในมณฑล โดยเสนอรายงานต่อเสนาบดีกระทรวง เกษตร ให้ทราบถึงสภาพดินฟ้าอากาศ จำนวนน้ำฝนว่ามีมากน้อยเพียงไร ควรช่วยเหลือราษฎรในด้านใดบ้าง เช่น เมื่อฝนแล้งก็จัดหาเครื่องสูบน้ำ มาสูบน้ำเข้านาให้ จัดหาพันธุ์ข้าวมาเพื่อเพาะปลูกทดแทน ข้าวกล้าที่เสียหาย ทดออกทั้งคุณและโรคระบาดที่ทำลายต้นพืช และโรคระบาดสัตว์ควย ข้าหลวง เกษตรจึงเป็นพนักงานของรัฐอีกหน่วยหนึ่ง ซึ่งช่วยเหลือราษฎรให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพได้ดียิ่งขึ้น นอกเหนือจากเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย ซึ่งดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

¹ วิจารณ์ ชุมที. งานด้านการเกษตรและคมนาคมของ เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์
พ.ศ. 2452 - 2468. 2523. หน้า 93 - 94.

การจัดตั้งข้าหลวง เกษตรมณฑลจึงเป็นประโยชน์แก่ราษฎรที่ประกอบอาชีพ
กสิกรรมเป็นอันมาก แม้ว่าในระยะแรกอาจจะประสบปัญหาในการปฏิบัติงานบ้าง เพราะ
การเพาะปลูกในประเทศไทยยังคงใช้วิธีการล้าหลังอยู่มาก เช่น เมื่อมีศัตรูมาทำลายต้นข้าว
ชาวนากลับใช้วิธีประพรมน้ำมนต์บ้าง จุดประทัดบ้าง การจะใช้วิธีการแบบใหม่เข้าไป
บางครั้งก็เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ ต้องรู้จักผ่อนผัน ค่อยเป็นค่อยไปจึงจะได้ผลดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ปัจจัยต่าง ๆ นี้ ส่งเสริมให้สภาพเศรษฐกิจของมณฑล
นครชัยศรีเจริญก้าวหน้า ทำให้ราษฎรปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย
การขยายตัวของเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นเมืองเอกของมณฑลเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญ ความเจริญ
ทางด้านการคมนาคม เช่น การสร้างทางรถไฟ การตัดถนนสาย ทำให้การติดต่อของ
ประชาชนสะดวกขึ้น สามารถนำผลผลิตไปขายยังชุมชนอื่น ๆ ได้ นโยบายบางประการ
ของรัฐบาล เช่น การจัดตั้งข้าหลวงเกษตรขึ้นมา เพื่อดูแลความเป็นไปในด้านเกษตรกรรม
การรายงานให้รัฐบาลทราบถึงสภาพของการทำนา จำนวนน้ำที่หล่อเลี้ยงต้นข้าว หรือโรคภัย
ของสัตว์พาหนะ ทำให้สามารถช่วยแก้ไขปัญหาวางอย่างของราษฎรได้

การเพาะปลูกในมณฑลนครชัยศรี

การเพาะปลูกเป็นอาชีพสำคัญของราษฎรในมณฑลนครชัยศรี ที่สำคัญที่สุดได้แก่ ข้าว นอกจากนั้นเป็นการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ เช่น การทำสวนผลไม้ ทำไร่ถั่ว ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ฯลฯ ในพื้นที่จะกล่าวถึงการปลูกข้าวเป็นสำคัญ เพราะข้าวเป็นทั้งอาหารหลักและยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ โดยจะกล่าวถึงความสำคัญของการทำนาในมณฑลนครชัยศรี กรมวิธานในการผลิต อุปสรรคและปัญหาของชาวนา ตลอดจนการแก้ไขปัญหของรัฐบาล นอกจากนั้นจะได้อธิบายถึงการเพาะปลูกพืชชนิดอื่น ซึ่งมีความสำคัญรอง ๆ ลงไป

ความสำคัญของมณฑลนครชัยศรีในการปลูกข้าว

พื้นที่มณฑลนครชัยศรี เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในการปลูกข้าวของประเทศไทยมาแต่โบราณแล้ว โดยเฉพาะเมืองสุพรรณบุรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐานว่า มีพ่อค้าบรรพบุรุษชาวสุพรรณบุรีไปขายยังอยุธยา ส่วนเมืองนครชัยศรีและเมืองสมุทรสาครนั้นเป็นแหล่งปลูกข้าวเช่นเดียวกัน เพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ พื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่ในสมัยอยุธยานั้น ยังไม่มีความสำคัญเท่าเมืองสุพรรณบุรี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองนครชัยศรีเป็นแหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญ มีการบุกเบิกพื้นที่ปลูกอ้อยเป็นจำนวนมาก เพื่อป้อนโรงงานน้ำตาลซึ่งตั้งอยู่หลายโรงในบริเวณเมืองนครชัยศรี ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2391 ทรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น มีโรงงานน้ำตาลทรายอยู่ในเมืองนครชัยศรีประมาณ 20 - 30 โรง²

¹ กรมศิลปากร. "คำให้การขุนหลวงวัดประทุมวรรม." แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. 3(1) : 57 ; 1 มกราคม 2512.

² ปาลเลกซ์. เจ้าเมืองกรุงสยาม. นิจ ทองโสภิต แปล. -2520. หน้า 95.

แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ในเขตนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกพืชสำคัญทั้งข้าวและอ้อย โดยเฉพาะ
เมืองนครชัยศรีนั้น เป็นแหล่งสำคัญในการปลูกพืชสองชนิด คือ อ้อยและข้าว ทอเนื่องกัน กล่าวคือ

อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากในเขตพื้นที่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เริ่มตกต่ำลง
ตั้งแต่ พ.ศ. 2418 จนหมดความสำคัญลง อันเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายนอกและภายใน
ประเทศคือ¹

ปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ การพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในต่างประเทศ เช่น ชาว
ฟิลิปปินส์ จีน อินเดีย และญี่ปุ่น ซึ่งประเทศเหล่านี้ เคยเป็นตลาดน้ำตาลทรายที่สำคัญของไทย เมื่อ
ประเทศเหล่านี้ผลิตน้ำตาลทรายเองได้จึงเลิกซื้อน้ำตาลจากไทย นอกจากนี้ในคริสต์ศตวรรษที่ 19
ชาวยุโรปได้ผลิตน้ำตาลทรายจากหัวบีท (Beet) ทำให้ปริมาณน้ำตาลทรายในตลาดโลกเพิ่มมากขึ้น
และทำให้ราคาน้ำตาลทรายตกต่ำลง ตลาดน้ำตาลทรายในต่างประเทศมีคู่แข่งมากขึ้น อีกประการหนึ่ง
คือ เมื่อไทยเปิดประเทศทำการค้าเสรีนับตั้งแต่ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. 2398 และสนธิสัญญา
ทางการค้ากับประเทศอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนั้น ทำให้ทางประเทศส่งน้ำตาลทรายเข้ามาขายใน
ประเทศไทย การกำหนดโควตาน้ำตาลจะ 3 ทำให้น้ำตาลจากภายนอกประเทศสามารถเข้ามาจำหน่าย
ได้ในราคาถูกกว่าน้ำตาลทรายที่ผลิตภายในประเทศ

ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ การเสียน้ำตาลหลายประเภท ได้แก่ น้ำตาลอ้อย น้ำตาล
น้ำอ้อย และน้ำน้ำตาลทราย ทำให้ต้นทุนการผลิตน้ำตาลทรายสูง การผลิตน้ำตาลทรายของไทย
มีจุดประสงค์เพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ ครั้นเมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในต่างประเทศเจริญขึ้น
สามารถผลิตน้ำตาลทรายได้มากขึ้นและราคาถูก ขณะที่ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษี
ให้เหมาะสม การแข่งขันกับน้ำตาลทรายจากนอกประเทศจึงเสียเปรียบ กรมวิชาการผลิตที่ยังไม่คืบ
โดยไร้แรงงานคนและสัตว์เป็นสำคัญ

การผลิตแบบดั้งเดิม ทำให้สูญเสียน้ำตาลในระหว่างการผลิตมาก ได้ผลไม่เต็มที่และคุณภาพ
ไม่ดีเหมือนการผลิตแบบใหม่ และประกอบกับประสบปัญหาขาดแรงงานกระบือที่ใช้เป็นแรงงานในการหีบอ้อย
เพราะการปลูกข้าวขยายตัวมากขึ้น ราษฎรใช้กระบือในการทำนาเสียเป็นส่วนใหญ่ โรงงานน้ำตาลจึง
ขาดแรงงานจากกระบือ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญมาก

¹ หมายเหตุ คงแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398 - 2453.

การตกต่ำของอุตสาหกรรมนำคาสหราชอาณาจักร กับการขยายตัวของการปลูกข้าวเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน บริเวณเมืองนครชัยศรีซึ่งเคยเป็นแหล่งปลูกอ้อยจึงกลายเป็นแหล่งปลูกข้าว ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งเสริมให้การปลูกข้าวขยายตัวขึ้น คือ¹

ความต้องการของตลาดโลก ซึ่งมีสาเหตุมาจากประชากรในประเทศจีน อินเดีย ญี่ปุ่น เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และประชาชนในภูมิภาคนี้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ความต้องการข้าวจึงมีมากขึ้น

การที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามายึดครองประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นอาณานิคม ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจในประเทศอาณานิคม เช่น มีการพัฒนาการทำเหมืองแร่ดีบุก และการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ เช่น ยางพารา ยาสสูบ อ้อย กาแฟ ข้าวโพด มันสำปะหลัง สับปะรด เป็นต้น ทำให้การผลิตแบบยังชีพของประชาชนในภูมิภาคนี้เปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการค้า การปลูกข้าวจึงไม่พอบริโภค ต้องสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศรวมทั้งจากประเทศไทยด้วย

การเปิดคลองสุเอซ ใน พ.ศ. 2412 ทำให้การคมนาคมระหว่างทวีปเอเชียและยุโรปสะดวกขึ้น การนำข้าวจากทวีปเอเชียไปขายยังยุโรปเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การเปิดคลองสุเอซ นับเป็นผลให้การปลูกพืชเศรษฐกิจจำพวกอ้อย กาแฟ สับปะรด และการทำเหมืองแร่ดีบุก ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แรงงานจำนวนมากจากจีน และอินเดีย อพยพไปยังแหล่งเพาะปลูกและเหมืองแร่ดีบุก ความต้องการข้าวบริโภคจึงมีมากขึ้น

ใน พ.ศ. 2398 ไทยทำสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษและทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันกับประเทศตะวันตกหลาย ๆ ประเทศ ผลจากสนธิสัญญาดังกล่าว ทำให้การค้าข้าวซึ่งแต่เดิมรัฐบาลควบคุมการค้ากับต่างประเทศอย่างใกล้ชิด สามารถทำการค้าได้โดยเสรีขึ้นเพราะในสนธิสัญญากำหนดไว้ว่า การค้าข้าว เกลือ และปลาแห้ง หากรัฐบาลจะสั่งห้ามไม่ให้ส่งออกจำหน่ายไปต่างประเทศ ต้องแจ้งล่วงหน้าก่อนเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 1 เดือน²

¹ ภูมิพล คุ้มแก้วทอง. อุตสาหกรรมข้าวและนำคาสหราชอาณาจักรในยุคนานาจักร พ.ศ.

2398 - 2453. 2527. หน้า 90 - 91.

² ทราย สุวรรณานนท์. ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองไทยหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง

พ.ศ. 2398 - 2453. 2519. หน้า 96.

ความจำเป็นสองประการคือ ความต้องการข้าวของตลาดโลก และความคดงอตัวในการค้าข้าวภายในประเทศเอง ทำให้การปลูกข้าวขยายตัวมากขึ้น ประชาชนหันมาปลูกข้าวกันเป็นจำนวนมาก เมืองนครชัยศรี ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยมาก่อนก็เปลี่ยนมาปลูกข้าว และกลายเป็นแหล่งทำนาที่สำคัญของประเทศ

ส่วนเมืองสมุทรสาครนั้นการทำนา อาจจะไม่ค่อยดี จนเป็นสินค้าเนื่องจากตั้งอยู่ใกล้ทะเล พื้นที่ไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว เท่ากับเมืองสุพรรณบุรีและนครชัยศรี แต่ที่ปลูกข้าวได้เพียงพอแก่การบริโภคและเหลือไปขายยังท้องถิ่นอื่นบ้างบางส่วน¹

ประการสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งส่งเสริมให้การปลูกข้าวเจริญขึ้นคือ ความเป็นรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการทำนาให้มากขึ้น จึงประกาศยกเว้นค่านาที่ผูกเบิกใหม่เป็นเวลา 3 ปี² เพื่อให้ราษฎรมุ่งกำลังใจในการบุกเบิกพื้นที่ ขยายพื้นที่ทำนากันให้มากขึ้น

ในเขตहनนครชัยศรี การปลูกข้าวเจริญขึ้นมาก มีเรือนbruchชาวตามลำแม่น้ำเขมาขยายยังกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก ถึงรายงานของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

"ผู้นำสุพรรณบุรีขึ้นไปหรือไคลงมา ทำเขยคนแฉกรทำมาค้าขายบริบูรณ์ บ้านเรือน
เป็นฝากระดานโคกมาก พบเรือชาวชนบทใหญ่ขึ้นมาบรรทุกเขาสลอบกระเบะทางประมาณ

200 ลำ เห็นไคว่าการค้าขายบริบูรณ์มาก..."³

เมื่อการปลูกข้าวเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดี ราษฎรหันมาปลูกข้าวกันมากขึ้นถึงกับจะทิ้งอาชีพอื่นที่เคยทำ ถึงรายงานของพระอินทราธิบดี เรื่องการประกอบอาชีพของราษฎร เมืองสุพรรณบุรี ใน พ.ศ. 2441 ว่า

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1201. รายงานทวหาราชการของนายเจอน.

²เสถียร อายอภินันท์ และคนอื่น ๆ. "พระราชนิพนธ์สำหรับศึกษาเมืองกรมการและเสนา
กำนันอำเภอ ซึ่งจะออกเคินประเมินนา." ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5. 2478. หน้า 249.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/9. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทวหาราชการ
มณฑลนครไชยศรี.

"...ไ้ความว่าในเมืองสุพรรณบุรีนี้แต่ก่อนสินค้าเขาออกมีเขา ปลา ถั่ว งา พืช เขา น้ำตาล ไม้ไผ่ เขา ไม่กระตั้น ไม่รอก ฝาง แต่ในเวลานี้เขาเป็นสินค้าใหญ่... ไ้ส่วนเขาเหตุในเมืองนี้ว่าเพราะเหตุใดสินค้าซึ่งเคยมีจึงหมดไปไ้ความว่าเพราะเขา ราคาดี คนหันลงทำนามาก ที่ทางฝั่งตะวันออกของกรมแคนกรุงเก่า แลอาจทองซึ่งเป็นป่าพง อยู่เมื่อใดมาคราวก่อนเป็นอันมาก มีคนเป็นนาทางตลอดถึงกัน ทางฝั่งตะวันตกก็ทำนาทาง ออกไปเป็นอันมากเหมือนกัน ว่าโดยย่อเพราะน่าเป็นของหาง่าย ในเวลานี้ทำไ้กำไร มากด้วย คนจึงทิ้งการอื่นหันลงไปทำนาเสียเป็นอันมาก..."¹

ในเมืองนครชัยศรีก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือประชาชนหันมาทำนากันเป็นจำนวนมาก ถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทราบปรากฏกล่าวถึงว่า

"...การทำมาค้าขายตามลำแม่น้ำก่อนนี้ ไ้ความว่าทำนาเป็นต้น เพราะเขาเมืองนครไชยศรี มีน้ำหน้กฉก ขยายตามโรงสีไปในกรุงเทพฯ ไ้ราคาค่อกว่าเขานำเมือง คนจึงพากันทำนาและ มารับซื้อเขา ทางเมืองนครไชยศรีมากขึ้น ในเวลานี้ไ้ทราบว่าการค้าถึงคนอพยพเข้ามาทำนาทำ ในเมืองนครไชยศรีเป็นอันมาก ความในคำฉกแต่เรื่องแย่งกันทำกันเป็นต้น"²

มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ มีพื้นที่ทำนาอยู่ทั่วไป ทั้งเมืองสุพรรณบุรี นครชัยศรี และสมุทรสาคร บริเวณที่ทำนาไม่ไ้มีเพียงบางพื้นที่ในเมืองสมุทรสาครคือในเขตอำเภอบางบ่อ และบางส่วนของอำเภอมือง เพราะน้ำทะเลท่วมถึงตลอดเวลาทำให้ดินเค็ม จากจำนวนพื้นที่นาในมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศนั้น มณฑลนครชัยศรี มีเนื้อที่นา 805,009 ไร่ มากเป็นอันดับ 5 ของประเทศ รองจากมณฑลอยุธยา กรุงเทพฯ ปราณบุรี และมณฑลอีสาน ดังตาราง

¹กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.14/60. รายงานพระอินทราธิราชซึ่งไ้ไปทรงจ ราชการมณฑลนครไชยศรี.

²สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ. เอกสารตรวจราชการมณฑลนครไชยศรีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ. 2511. หน้า 28 - 29.

ตาราง 4 จำนวนพื้นที่นาในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2449

ลำดับที่	มณฑล	จำนวนพื้นที่นา
1	อยุธยา	1,875,766
2	กรุงเทพฯ	1,114,483
3	ปราจีนบุรี	1,058,845
4	อีสาน	953,830
5	นครราชสีมา	805,009
6	พายัพ	743,085
7	ราชบุรี	521,668
8	นครศรีธรรมราช	502,490
9	นครสวรรค์	486,581
10	อุตร	459,645
11	นครราชสีมา	384,836
12	พิษณุโลก	261,111
13	ชุมพร	182,507
14	ปัตตานี	179,627
15	ภูเก็ต	142,601
16	จันทบุรี	134,877
รวม		9,806,961

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 13 แผ่นที่ 73 (1 เมษายน ร.ศ. 131). หน้า 20.

พื้นที่ทำนาในเขตนครชัยศรี เมื่อแยกเป็นแต่ละเมืองแล้ว เมืองสุพรรณบุรีมีพื้นที่มากที่สุด รองลงมาได้แก่ เมืองนครชัยศรีและสมุทรสาคร ตามลำดับ ถึงแม้ว่าเนื้อที่นาของอำเภอต่าง ๆ ในเขต นครชัยศรี พ.ศ. 2458 ดังนี้

ตาราง 5 จำนวนเนื้อที่นาในเขตนครชัยศรี พ.ศ. 2458

เมือง	อำเภอ	จำนวนเนื้อที่นา (ไร่)
สุพรรณบุรี	เดิมบาง	236,000
	บางปลาร้า	196,250
	สองพี่น้อง	132,530
	เมือง	123,823
	ศรีประจันต์	48,048
	นางบวช	42,412
	จรเข้สามพัน	39,253
	รวมทั้งเมือง	819,025
นครปฐม	บางปลา	155,400
	ทลิ่งใหม่	130,450
	นครชัยศรี	119,514
	เมือง	69,995
	กำแพงแสน	26,680
	รวมทั้งเมือง	502,039

ตาราง 5 (ต่อ)

เมือง	อำเภอ	จำนวนเนื้อนา (ไร่)
สมุทรสาคร	กระทุ่มแบน	32,843
	เมือง	31,504
	บ้านบ่อ	13,719
	รวมทั้งเมือง	77,066
รวมทั้งนาทั้งหมด		1,398,130

ที่มา : จัดทำขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจาก กรมศัลปะการ. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1203 เล่ม 59.
รายงานตรวจการเพาะปลูกของขุนสกลสาธิต (2 เมษายน พ.ศ. 2459). กส.13/1203
 เล่ม 59. รายงานตรวจการเพาะปลูกของนายออก (12 พฤษภาคม พ.ศ. 2459).
 กส.13/1201 เล่ม 59. รายงานตรวจการของนายเลอ (31 มกราคม พ.ศ. 2458).

มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ผลผลิตข้าวจากมณฑลนี้ สามารถส่งไป
 เฝียงประชากรในประเทศและยังส่งไปขายยังต่างประเทศอีกด้วย ดังปรากฏว่า ใน พ.ศ. 2462 รัฐบาลได้
 จำแนกจำนวนที่นา จำนวนข้าวที่ไ้บริโภคและขายในยามเหตุการณ์ปกติ ไว้ดังนี้

เนื้อนาในการเพาะปลูกทั้งประเทศ	15,000,000 ไร่
โคข้าวเปลือก 73,000,000 หาบ หรือ	4,562,500 เกวียน
ใช้ข้าวไปในการต่าง ๆ คือ ¹	

1. ใช้บริโภค 37,000,000 หาบ หรือ 2,312,500 เกวียน
2. ใช้เป็นพันธุ์ข้าว 4,500,000 หาบ หรือ 281,250 เกวียน
3. ใช้ในการอื่น 2,000,000 หาบ หรือ 125,000 เกวียน

¹กรมศัลปะการ. เอกสารเกษตรใหม่ กส.1/1761 เล่ม 188. ประชุมเรื่องข้าว.

4. จำหน่ายทางประเทศ 24,000,000 หาม หรือ 1,500,000 เกวียน

5. เนื้อเหลือเนื้อซากยกไปไม่ได้ไป 550,000 หาม หรือ 343,750 เกวียน

ชาวที่ส่งไปขายยังต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่มาจาก 3 มณฑล คือ มณฑลอยุธยา มณฑลปราจีน และมณฑลนครชัยศรี¹ นับว่ามณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ แม้ในยามที่การปลูกข้าวได้ผลไม่คุ้มกัน ราษฎรในประเทศขาดแคลนข้าวบริโภค รัฐบาลก็ซื้อข้าวจากมณฑลนครชัยศรีไปแจกจ่ายแก่ราษฎรในท้องถิ่นอื่น พอประทังความเดือดร้อนไปได้บ้าง²

นับว่ามณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ผลผลิตสามารถเลี้ยงประชากรในประเทศและส่งออกต่างประเทศ

วิธีการปลูกข้าว

การปลูกข้าวหรือการทำนาในมณฑลนครชัยศรี มีทั้งนาหว่าน นาคำ และนาไร่³ ซึ่งความแตกต่างของการทำนาคำและนาหว่าน มีดังนี้

นาหว่าน (Broadcasting) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านาเมืองฟ้าหรือเวียกเซิน มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากชื่อเมืองกรุงเก่าเพราะ "...ชาวนาหว่านเป็นชาวที่ปลูกทั่วเมืองกรุงเก่ามากที่สุด..."⁴ นาหว่านเป็นนาที่ทำในพื้นดิน มีน้ำท่วมถึงอยู่เป็นเวลานาน เป็นนาที่อาศัยทั้งน้ำฝนและน้ำที่ไหลท่วมทุ่ง ซึ่งจะงอกก่อนเป็นปุ๋ยอันอุดมสมบูรณ์แก่ต้นข้าวทุกปี

การทำนาหว่านจะเริ่มทำประมาณเดือนเมษายน - พฤษภาคม เริ่มจากไถที่ในบริเวณที่ลุ่มใกล้น้ำก่อน ส่วนที่อื่นเริ่มไถเมื่อมีฝน ซึ่งตกประมาณปลายเดือนพฤษภาคม การไถดินครั้งแรกเรียกว่าไถกะ เป็นการไถเพื่อพลิกหน้าดินกลับหน้าของข้างล่างแล้วทิ้งให้น้ำไหลไปเรื่อย การไถกะจะไถวนรอบนอกเข้าสู่

¹กรมศอปร. เอกสารเกษตรไทย กส.1/1761 เล่ม 188. ประชุมเรื่องข้าว.

²กรมศอปร. เอกสารรักษาสถ. 6 ค.20/3. เรื่องข้าวแพง.

³กรมศอปร. เอกสารเกษตรไทย กส.13/785 เล่ม 43. เมืองนครไชยศรีส่งรายงาน

เพาะปลูก พ.ศ. 2454.

⁴พินิจ คำแหง. เทคโนโลยีการปลูกข้าวของประเทศไทย-2398 - 2475. 2528. หน้า 63.

อ้างอิงมาจาก สมัย เจริญสุข. "ข้าวขึ้นน้ำ," กสิกร. 23 : 3 (พฤษภาคม 2493). หน้า 168.

ทรงกลางจนหมดพื้นที่ จนประมาณเกือบครบถ้วนจึงลงมือครั้งที่ 2 เรียกว่าไถแปร เป็นการไถครั้งที่ 2 เพื่อครุยไถครั้งแรก เมื่อไถเสร็จแล้วจึงหว่านเมล็ดข้าว

พันธุ์ข้าวที่หว่านนั้นแตกต่างกันตามลักษณะพื้นที่ ถ้าเป็นพื้นที่ซึ่งน้ำขังอยู่เป็นเวลานาน จะใช้พันธุ์ข้าวหนักหว่าน ส่วนพื้นที่สูงชันมากใช้ข้าวพันธุ์กลาง และข้าวเบาตามลำดับ หลังจากหว่านข้าวแล้ว ชาวนามักจะไม่บำรุงรักษาต้นข้าวแถมยังไถ คงคอยเวลาเก็บเกี่ยวเท่านั้น ระยะเวลาของการหว่านข้าวนั้น เป็นที่สังเกตว่า ข้าวที่หว่านในเคียนกรฎาคมจะไต่ขึ้นมาสูงกว่าข้าวที่หว่านในเคียนพญาคามและมิถุนายน เพราะในเคียนกรฎาคม มีฝนตกสม่ำเสมอ ในขณะที่ช่วงเคียนพญาคามและมิถุนายนนั้นฝนมีน้อยขาดช่วง

ในเขตชลประทาน การหว่านข้าว ทำกันมากในเขตเมืองสุพรรณบุรี ข้าวที่ปลูกในที่ลุ่มมีน้ำขัง ซึ่งบางพื้นที่ระดับน้ำลึกถึง 2 เมตร ชาวนาจะเลือกพันธุ์ข้าวที่ทนน้ำได้เร็ว เรียกกันว่า ข้าวขึ้นน้ำ หรือข้าวลอย

ปักดำ (Transplanting) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "นาสวน" ที่เรียกเช่นนี้เพราะ ผู้ที่ปลูกข้าวเป็นชาวสวนหรือชาวไร่ ปลูกพืชสวนลูก เช่น พริก หอม กระเทียม แล้วปักดำปลูกข้าวลงในท้องร่องสวน ชาวนาคำนึงจะเป็นชาวคุณภาพดี เพราะมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่สม่ำเสมอ ประกอบกับมีทำกันคนละเล็กละน้อย มีเวลาบำรุงรักษาได้

การหว่านคำนั้น มีวิธีการยุ่งยากกว่านาหว่าน ในขั้นแรกต้องเตรียมต้นกล้าที่จะไปปักดำ เรียกว่า "ตกกล้า" ซึ่งเตรียมไว้ตกกล้าจะเป็นที่ใกล้น้ำ เริ่มจากไถครั้งที่ 2 - 3 ดินค้ำ จึงไถแปร และคราดเพื่อให้ดินแตกและนุ่ม และเป็นการกำจัดเศษหญ้าออก หลังจากนั้นเอาพันธุ์ข้าวที่แช่น้ำไว้ 3 คืน และห่มเมล็ดไว้ 3 คืน ลงไปหว่านในแปลงตกกล้า การตกกล้านั้นจะคงกะเวลาให้พอเหมาะ คอย ๆ ตกกล้าที่ตะแฉ่ง ต้นกล้าจะไต่มาอยู่แตกต่างกันเพื่อให้เหมาะกับความหนาแน่นที่จะตกลงมาเรื่อย ๆ ในฤดูฝน และสอดคล้องกับกำลังแรงงานที่จะทำมาช่วย

เมื่อต้นกล้ามีอายุได้ 1 เดือน ก็ถอนไปปักดำได้ ก่อนจะมีปักดำประมาณ 15 วัน ชาวนาจะถอนเตรียมที่จะปักดำ หลังจากไถทิ้งไว้แต่แรกแล้วจะคราดครั้งที่ 1 เรียกว่า ถนุดูแลไถ ทิ้งไว้ราว 6 - 7 วัน ต่อมาจึงคราดครั้งที่ 2 เรียกว่า ถนุดูแลไถ เพื่อกลับดินข้างบนลงข้างล่างให้พินทุบาย ต่อมาคราดครั้งที่ 3

เรียกว่า ขยายผล เมื่อเห็นว่าเหมาะสมตามสมควรแล้วจึงรื้อครั้งที่ 4 แล้วจึงมือ
ปักดำได้ การปักดำนั้น จะปักดำใหม่ระหว่างเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ คือถ้าเป็นพื้นที่ดอนและท้อง
ปักดำลงไป จะท้องปักดำได้ ถ้าพื้นที่ลุ่มและท้องปักดำทั้งแ่งตอนใด จะปักดำทาง ๆ

ในเขตชลประทานที่ พื้นที่ทำนาคำไ้แก่ บริเวณเมืองนครชัยศรี ซึ่งสามารถผลิตข้าวส่งออกงาน
รวงโต เมล็ดแข็ง มีปริมาณและน้ำหนักดี และเป็นแหล่งปลูกข้าวพันธุ์ดีของเสีย² ชาวนาในอำเภอ
ศรีประจันต์ เมืองสุพรรณบุรี กล่าวถึงข้าวในเมืองนครชัยศรีว่ามีความดี เพราะบริเวณเมืองนครชัยศรี
มีน้ำเค็มถึงเสมอ ทำให้ดินมีรสดีขึ้น³

นาคำและนาหวานเป็นนาที่ทำกันทั่วไปในเขตชลประทาน ซึ่งนาสองประเภทนี้มีข้อดีข้อเสีย
แตกต่างกันไป นาหวานนั้นการทำไม่ยุ่งยาก ส่วนนาคำ การทำซับซ้อนหลายขั้นตอนกว่า แต่ได้ข้าวที่มี
คุณภาพดีกว่า แต่ยังมีข้อแตกต่างกันอีกระหว่างการทำนาสองประเภทนี้

การเก็บเกี่ยวผลผลิต การเกี่ยวข้าวนาหวานนั้น มักจะไม่สะดวกเพราะที่เพาะปลูกเป็นที่
น้ำท่วมลึก ทนข้าวจมอยู่ในน้ำ เมื่อน้ำลดแล้วท้องยังแฉก จนแห้งกรอบ ข้าวนาหวานจึงมีเมล็ดแฉกปน
และรสไม่ดี

การหว่านข้าว ต้องอาศัยน้ำท่วมไหลมาในนาให้ไ้เวลาพอเหมาะ ถ้าน้ำท่วมมาในเวลา
ที่ข้าวยังไม่โตพอ ต้นข้าวยังไม่แข็งแรงพอที่จะยักตัวขึ้นมา หรือรากยังเกาะดินไม่แน่น นาจะล้มเสียหาย
หรือถ้าน้ำหลากมาไว ชะพืดจะหว่านเมล็ดข้าว ก็ต้องหว่านข้าวช้า ทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย

แต่ข้าวนาหวานได้เปรียบชาวนาคำ เพราะไ้ปริมาณมาก และพื้นที่นาไม่ค่อยจึกเร็วเพราะ
ไ้ร่มตะกอนจากน้ำที่ท่วมมาทับถมกันทุกปี ผลผลิตของข้าวนาหวานและชาวนาคำใน พ.ศ. 2475
เปรียบเทียบให้เห็นกันดังตาราง

¹ยูทิม คำแหง. เทคโนโลยีการผลิตข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. 2528.

หน้า 66.

²A.E. Stwen. "Rice," Twentieth Century Impression of Siam. 1908.

p.144.

³กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรไทย กส.13/1315. เรื่องชลประทานไทยที่ส่งรายงาน
ตรวจการ อำเภอห้วยเสด็จ อำเภอศรีประจันต์ ของขุนสกลเสนาบดี.

ตาราง 6 เปรียบเทียบผลผลิตนาคำและนาหวาน

ลักษณะคุณภาพของนา	ผลผลิตของนาคำ	ผลผลิตของนาหวาน
	ไร่ : เกวียน	ไร่ : เกวียน
ดี	3:2	3:1
ปานกลาง	2:1	7:2
ต่ำ	5:2	4:1

ที่มา : ยุทธิน คำแห่ง. เทคโนโลยีการปลูกข้าวในประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. 2526.
หน้า 69.

การทำนาหวานและนาคำนั้น ค่าใช้จ่ายหรือเสียของคนอยู่ การทำนาหวานนั้นใช้แรงงานน้อย ไร่ทุนน้อย แต่ของไร่ดีกว่าและผลผลิตก็น้อยกว่านาคำ ส่วนนาคำขึ้นตอนในการปลูกยุ่งยากกว่า ไร่ แรงงานและไร่ทุนมากกว่า แต่ได้ผลผลิตมากกว่าและไร่ที่ขึ้น จำนวนน้อยกว่า

เมื่อการทำนาคำได้ผลผลิตมากกว่า รัฐบาลพยายามชักชวนให้ชาวนาทำนาคำก็มาก ๆ ชาวนาชาวไทยเองมีความเข้าใจว่าชาวนาชอบทำนาหวานเพราะทำง่าย ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การเลือกทำนาคำหรือนาหวานนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ด้วย เช่น สภาพพื้นที่ดิน และน้ำที่จะทำนา

เกวีย บวร จอห์นสัน กล่าวถึงวิถีทำนาของชาวนาในภาคกลางของประเทศไทยว่า การทำนาคำจะไถผลดีกว่านาหวาน แต่ก็มีชาวนาบางกลุ่มเลือกทำนาคำ หันไปทำนาหวาน ทั้งนี้เป็นเพราะ การเพาะปลูกของชาวนาไทย ใช้วิธีการขยายที่ทำกินมากกว่าการเพิ่มแรงงานและการลงทุน ดังเช่น ชาวนาในเขตทุ่งรังสิตก่อนจะมีการพัฒนาโดยบริษัทหุคคลองและอุตสาหกรรมนั้น เป็นพื้นที่ทำนาคำมาก่อน แต่เมื่อ บริษัทหุคคลองขยายโครงการออกไป ชาวนาแถบนั้นทางก็เปลี่ยนจากนาคำมาเป็นนาหวาน¹

¹ เกวีย บวร จอห์นสัน. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ. 2423 - 2473. ทรวิภรณ์ เอี่ยมธรรมและคณะ. 2530. หน้า 110 - 116.

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งของ เกวีก บรุษ จอห์นสัน เรื่องการทำนาของชาวนาไทยว่า ขึ้นอยู่กับการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล ซึ่งการเก็บภาษีที่ดินในการทำนาหรือการเก็บค่านา แบ่งออกเป็น สองประเภทใหญ่ ๆ คือ นาโคก และนาทางลอย

นาโคกเป็นนาที่มีคุณภาพดี ให้นผลิตสูง เพราะได้รับทั้งน้ำท่าและน้ำฝน พื้นที่นาโคกที่ นิยมกันทั่วไค้แก่ บริเวณเมืองอยุธยา สุพรรณบุรี อ่างทอง และสมุทร

นาทางลอยเป็นนาที่อาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ให้นผลิตต่ำกว่านาโคก

การเก็บภาษีนัน นาโคกนั้นต้องเสียภาษีตามพื้นที่ถาวรสมมติอยู่ ไม่ว่าจะทำนาในพื้นที่นั้นหรือไม่ ส่วนนาทางลอย เก็บภาษีเฉพาะพื้นที่ทำนาเท่านั้น ดังนั้นชาวนาจึงใช้วิธีทำนาหวานในพื้นที่นาโคก เพราะ ทำไ้เร็ว เก็บพื้นที่ค่น้อย และทำนาค่าในนาทางลอย เพื่อให้ได้ผลิตมากที่สุด

การทำนาค่าและนาหวานนั้น ชาวนาจะเลือกทำให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่นั้น จำนวนน้ำฝน น้ำท่าเป็นสำคัญ และมีการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาระหว่างการทำนาค่าและนาหวานมางเช่นกัน

นาไร่ (Slash and Burn Cultivation) การทำนาไร่ เป็นการทำนาในบริเวณพื้นที่ที่ยัง เป็นป่า ไม่ใช่บุกเบิก วิธีการทำ ชาวนาจะโค่นต้นไม้ลง แล้วเผาเพื่อเป็นการเพิ่มปุ๋ย และซุกดินเป็นหลุม ง่าย ๆ โดยใช้น้ำเสียละลาย ซุกเป็นหลุมพอหยอกเมล็ดข้าวลงไปไ้ เมื่อไ้ต้นาฝน ต้นข้าวจะงอกงาขึ้น เพราะไ้ปุ๋ยคี่ พอเข้าหน้าแล้งก็เก็บเกี่ยวไ้ ในพื้นที่ทำนาไร้นั้น นอกจากปลูกข้าวแล้วมักปลูกพืชไร่ ชนิดอื่นด้วย เช่น พัก ผัก มะพร้าว ข้าวโพด ฝ้าย พื้นที่ทำนาไร้นี้ ทำอยู่สัก 2 - 3 ปี ดินจะจึก ชาวนา ค้อย้ายที่หาที่ทำกินใหม่ ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะเกี่ยวกับการทำไร่เลื่อนลอยให้ไ้ปัจจุบัน แต่ไ้ปัจจุบัน มักปลูกพืชไร่เป็นสำคัญ ไม่ค่อยปลูกข้าว นาไร่จึงเรียกอีกอย่างว่า นาเลื่อนลอย (Shifting Cultivation) การปลูกข้าวไร้นั้น น่าจะเป็นลักษณะการปลูกข้าวของมนุษย์ ในระยะแรก ๆ ซึ่งมีจำนวน ประชากรเบาบาง มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อมีประชากรมาอาศัยในแหล่งทำกินเดียวกันมากขึ้นจึง ศึกษากการปลูกข้าวเป็นนาหวานหรือนาค่า²

¹ เกวีก บรุษ จอห์นสัน. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย. พรภิรมย์ เอี่ยมภรรม และคณะ ๆ แปล. 2530. หน้า 110 - 116.

² ลูเซียน เอ็ม แสงส. ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. นฤจร อิทธิวัระวิธ. แปล. 2527. หน้า 94.

ในเขตชลนครชัยศรี มีพื้นที่ทำนาไร่ อยู่ในบริเวณอำเภอท่าม่วงแห่งแรก เมืองนครชัยศรี¹ และ
บริเวณอำเภอศรีประจันต์ อำเภอท่าพี่เลี้ยง จังหวัดสุพรรณบุรี²

จากที่กล่าวถึงข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบริเวณเขตชลนครชัยศรีว่าเป็นแหล่งเพาะปลูก
ที่สำคัญของประเทศ เป็นแหล่งที่ผลิตข้าวส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ และที่กล่าวถึงลักษณะการทำนา
ซึ่งประกอบกันทั้งนาหว่าน นาทำ และนาไร่ ต่อไปจะกล่าวถึงปัจจัยในการทำนา ซึ่งมีปัจจัยสำคัญ ได้แก่
ทุน ที่ดิน และแรงงาน

ทุนในการทำนา

ในการทำนาโดยทั่วไป ต้องใช้เงินทุนในการทำนาที่สำคัญ ได้แก่ การซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ใน
การทำนา ได้แก่ พรวนไถ จอบ คราด เคียว มีด หว่า ราว คานทุ่นข้าว เป็นต้น

สันนิษฐานว่าชาวนาในเขตชลนครชัยศรี ใช้ทุนในการทำนาเช่นเดียวกับชาวนาในภาคกลาง
ทั่ว ๆ ไป การใช้รายจ่ายในการทำนานั้นขึ้นอยู่กับจำนวนพื้นที่นา จากการศึกษาของ คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน
พบว่า ชาวนาในภาคกลางทำนาในพื้นที่ 20 - 200 ไร่³

หากคิดคำนวณโดยเฉลี่ยว่าชาวนาทำนาคอปรไร่ละ 20 ไร่ ไม่ไถนกรชาวนาจะต้องเสียค่าใช้จ่าย
ดังนี้

ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว เจมส์ ซี. อินแกรม กล่าวถึง การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวใน พื้นที่ 1 ไร่ ว่าใช้
ในการปลูกประมาณ 0.233 บาท พื้นที่ 20 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวไป 4.7 บาท และราคาข้าวเปลือก
หาบละ 1.90 - 2.00 บาท รวมเป็นค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว 8.90 - 9.40 บาท⁴

¹กรมศึกษาการ. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/785 เล่ม 43. เมืองสุพรรณบุรีส่งรายงาน
การเพาะปลูก. 2454.

²กรมศึกษาการ. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1315. เรื่องเขตชลนครชัยศรีส่งรายงาน
ตรวจการของทุนสกลสาลิก.

³คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. ชิม วีระไวทยะ แปล.
2525 หนา 93.

⁴J.C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970. 1971.

ค่าสัปดาห์หนึ่ง ซึ่งใช้เป็นแรงงานในการทำนา ความราคาตัวละ 70 - 120 บาท ตัวตัวละ 70 - 80 บาท¹

ค่าไถ ราคาไถประมาณ 10 บาท²

คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน ได้กล่าวถึงค่าใช้จ่ายของชาวนา ในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยไว้ดังนี้³

ค่าใช้จ่ายในการทำนา (คณแรง ค่าเครื่องมือ และสัตว์ ฯลฯ)

ภาคกลาง 61 บาท

ภาคเหนือ 22 บาท

ภาคใต้ 7 บาท

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8 บาท

อย่างไรก็ตาม ค่าใช้จ่ายในการทำนา ได้มีผู้ศึกษาโดยแสดงถึงต้นทุนในการทำนาระหว่างปี

พ.ศ. 2472 - 2474 และแยกระหว่างนาหวานและนาคำ ให้เห็นชัด ดังตารางต่อไปนี้

¹ J.C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970. 1971.

p.64.

² คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. พิมพ์โดย วาระไวชยะ แปล.

2525. หน้า 39.

³ แหล่งเดิม. หน้า 29.

ตาราง 7 แสดงต้นทุนในการทำนาข้าวและนาหวาน พ.ศ. 2472 - 2474

รายการ	ปี พ.ศ.		
	2472	2473	2474
<u>นาหวาน</u>			
ราคาข้าวสีก 20 ปอนด์ เกวียนละ	55-60	26-31	18-20
ค่าจ้าง คำนินกรรมกร 1 คน	140	135	110
ค่าจ้าง คำนินกรรมกร 1 คน 2 เดือน ในฤดูเก็บเกี่ยว	50	40	32
ค่าเช่านา ค่าเสนา รวมกัน ไร่ละ	4	3	2.50
ค่าเช่ารถบ่อ 2 ตัว	50	50	35
ค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ	50	45	30
ค่าพันธุ์ข้าวเปลือก 1 เกวียน	55-60	26-31	18-20
คิกเฉลี่ยค่าใช้จ่าย 1 ไร่	11	9	7
<u>นาข้าว</u>			
ราคาข้าวสีก 20 ปอนด์ เกวียนละ	55-60	26-31	18-20
ค่าจ้างคำนินกรรมกร 1 คน	140	130	110
ค่าจ้าง คำนินกรรมกร 1 คน 1 เดือน ในฤดูเก็บเกี่ยว	25	20	16
ค่าเช่านา ค่าเสนา รวมกัน ไร่ละ	4	3	2.50
ค่าเช่ารถบ่อ 2 ตัว	50	50	35
ค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ	45	42	30
ค่าพันธุ์ข้าวเปลือก 20 สีก	15	7.50	5
คิกเฉลี่ย 1 ไร่	15	13	10

ที่มา : ยุทธิน คำแหง. เทคโนโลยีการยิดข้าวในประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. 2528.

หน้า 69 : อ้างอิงมาจาก "เรื่องทำนาหวานและนาข้าว," หน้า 456 - 457.

ต้นทุนในการทำนาถึงกล้า เป็นการคำนวณ โดยรวมค่าใช้จ่ายทุกอย่างที่เห็นว่า ชาวนาจะ
 ต้องใช้จ่าย แต่ในทางปฏิบัติ ชาวนาอาจจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายบางอย่าง เช่น ค่าเช่านา ค่าจ้าง
 กรรมกร เป็นต้น ราคาข้าว สัก 20 ปอนด์ ที่กล่าวถึงในตารางนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะหมายถึง
 น้ำหนักของข้าว 1 สัก เท่ากับ 20 ปอนด์ เพราะขนาดของสักของชาว ที่ใช้กันอยู่ทั่วไปมีขนาด
 ไม่นานอน

ที่ดิน

ที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนา นับแต่การขยายตัวของ การปลูกข้าวมีมากขึ้น ความต้องการ
 ที่ดินในการปลูกข้าวมีมากขึ้น ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนขยายที่ทำกินมากขึ้น
 โดยการชักจูง เพื่อให้ราษฎรจับจองที่ดินว่างเปล่า บุกเบิกให้เป็นพื้นที่นา

ในสังคมไทย พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร และทรงสิทธิที่จะ
 พระราชทานที่ดินให้แก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง หรือประชาชนไร้ที่ทำกินได้ แต่เป็นการ
 ครอบครองแค่เพียงในนาม ประชาชนสามารถจับจองที่ดินทำกินได้ โดยแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบเพื่อจะ
 ได้ออกเอกสารในการถือครองที่ดินในการทำกินได้ ได้แก่ ตราจอง ทราบาง ใบเทียบหย่า ซึ่งเป็น
 เพียงสิทธิในการทำกินเท่านั้น (Usufruct) ซึ่งแต่ละอย่างมีความแตกต่างกันดังนี้

ใบเทียบหย่า เป็นเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ให้แก่ผู้บุกเบิกกนสร้างที่ดินรกร้างว่างเปล่า โดย
 ให้มีสิทธิทำกินในที่ดินนั้นเป็นเวลา 1 ปี ใบเทียบหย่านี้ไม่สามารถจะโอนให้ผู้อื่นได้

ตราจอง เป็นเอกสารที่ให้สิทธิในการทำกินและมีข้อสัญญาว่าจะต้องทำกินในที่ดิน 3 ปี มิฉะนั้น
 จะต้องกลับคืนเป็นของรัฐบาล

ทราบาง เป็นเอกสารในการถือครองที่มีศักดิ์สูงกว่าใบเทียบหย่า และตราจอง เป็นกรรมสิทธิ์
 ในการทำนา 9 ปี ที่ซึ่งรัฐบาลออกทราบางให้ถือเป็นหลักฐานสมบูรณ์ สามารถทำนาคือกินได้ เป็นแหล่ง
 ปลูกข้าวที่สำคัญ ได้แก่ กรุงเทพฯ ฉะบุรี อ่างทอง และสุพรรณบุรี

นิติ กสโกศล. การเก็บเงินค่านาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482. - 2525.

โดนค เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์दार ซึ่งรัฐบาลออกให้แก่ประชาชนทั่วไป เริ่มออกครั้งแรกใน พ.ศ. 2444 ซึ่งพัฒนามาจนเป็นโดนคที่ดินในปัจจุบัน

ก่อนที่การปลูกข้าวจะขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีที่ดินรกร้างว่างเปล่าอยู่มาก เพราะประชาชนทำนาเพียงเพื่อบริโภคในครอบครัว เมื่อข้าวสามารถเป็นสินค้าส่งไปขายต่างประเทศได้ ความสำคัญของที่ดินก็มากขึ้น และที่ดินเริ่มมีราคาขึ้นในบริเวณเมืองนครราชสีมา ประมาณ พ.ศ. 2452 ที่ดินมีราคาแตกต่างกันประเภทของนา ดังนี้

นาอย่างดี ราคาไร่ละ 25 บาท¹

นาอย่างกลาง ราคาไร่ละ 15 บาท

นาอย่างเลว ราคาไร่ละ 10 บาท

ราคาที่ดินนี้ มีส่วนประกอบอย่างอื่นด้วย เช่น ที่นาที่มีต้นตาลอยู่ในนาจะมีราคาสูงกว่านาที่ไม่มีต้นตาลประมาณ ไร่ละ 5 - 10 บาท² เพราะต้นตาลเป็นต้นไม้ที่มีประโยชน์ลำต้นเกือบทุกส่วนนำไปใช้ได้ ที่สำคัญคือ สามารถผลิตน้ำตาลบริโภคหรือขายได้

ส่วนชาวนาที่ไม่มีนาทำเองนั้นต้องเช่านาทำ อัตราการเช่านาทำของชาวนาในภาคกลางนั้นมีจำนวนร้อยละ 36 และผู้เช่านาทำมากที่สุด คือชาวนาในเมืองรัตนบุรี จำนวนถึงร้อยละ 85³

ในเขตนครราชสีมา มีผู้เช่านาทำเช่นกัน แต่คงไม่มากเท่ากับบริเวณทุ่งรังสิต ปรากฏอัตราค่าเช่านาในเขตนครราชสีมา ช่วงประมาณ พ.ศ. 2452 ความคุณภาพของนา ดังนี้

นาอย่างดี ค่าเช่าไร่ละ 4 บาท ต่อปี⁴

นาอย่างกลาง ค่าเช่าไร่ละ 2 บาท ต่อปี

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตร กษ.10/1. ไต่สวนความรู้นายเจริญ ในทางการเพาะปลูก. (29 มิถุนายน 119 - 25 กุมภาพันธ์ 119).

²กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1702. มณฑลนครราชสีมาส่งรายงานตรวจการ ของนายออก. 2459.

³คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน. สำรวจเศรษฐกิจชนบทแห่งสยาม. พิมพ์ที่หอสมุดแห่งชาติ. 2525. หน้า 18 - 19.

⁴กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตร กษ.10/1. เล่มเดิม.

นออย่างเลว ค่าเช่าไร่ละ 1 บาท คอปี

ในเขตตอนนครชัยศรีนั้น มีพื้นที่ชาวนาเช่านาทำไถแก่ นาในบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระราชประสงค์ที่จะแบ่งพื้นที่ริมคลองให้แก่พระราชโอรส พระราชธิดา เพื่อเป็นรายได้ของแต่ละพระองค์

ปัจจุบันที่นาในบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ ยังคงมีบางส่วนที่ให้เช่าอยู่ ชาวบ้านในบริเวณนั้นเรียกว่า "นาเช่า" จากการสอบถามชาวนาซึ่งเช่านาทำในบริเวณดังกล่าว ทราบว่าเช่านาซึ่งเป็นมรดกของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระเชษฐาธิราชวชิราวุธวงศ์ เขามาตั้งแต่รุ่นพ่อ จนถึงปัจจุบัน เนื้อที่เช่าประมาณ 10 ไร่ และในบริเวณใกล้เคียงกันนี้ ยังมีนาเช่าที่ให้เช่าชาวนาเช่าอยู่ประมาณ 500 - 600 ไร่

อัตราค่าเช่าชาวนานั้นจำไม่ได้ว่าสมัยก่อนเช่าในอัตราเท่าไร แต่จากสภาพที่นาบริเวณนี้ น่าจะจัดเป็นนาอย่างดี เพราะอยู่ริมคลองรับไถทางน้ำฝนและน้ำท่า ผู้เช่านาพอใจค่าเช่าที่เรียกเก็บ ถือว่าไม่แพง เพราะพื้นที่อุดมสมบูรณ์ อาหารจำพวก ปลา กุ้ง หอยไถงายจากลำคลอง ไม่เคืองครอน

การเสียค่าเช่าชาวนานั้น ผู้เช่านาบอกวาทองเดินทางไปเสียค่าเช่าเอง ที่สำนักงานของเจ้าของที่นาที่กรุงเทพฯ ปีละครั้ง โดยเจ้าของนาออกไปรับรองให้ การเช่านาทำนองชาวนาในเขตตอนนครชัยศรีนี้ นอกจากจะเช่านาเพราะไม่มีนาของตนเองทำแล้ว ยังมีชาวนาบางครอบครัวที่มรดกของตนเองแล้วในบางปีขอเช่านาจากผู้อื่นทำเพราะมีกำลังคนในครอบครัวมากพอที่จะทำได้² ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตมาขายชาวไถมาก

ส่วนที่นาในคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นนาของเจ้านายนั้น ปรากฏในเอกสารเจ้าของนาและเนื้อที่นาซึ่งอยู่ทั้งในเขตเมืองนครชัยศรีและนนทบุรี ส่วนที่อยู่ในเขตเมืองนครชัยศรีมีดังนี้

¹สัมภาษณ์ นายเพ็ญ เลื่อนทองแซ อายุ 73 ปี 159 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

²สัมภาษณ์ นางจันทร์ เนียสกูล อายุ 78 ปี 30 หมู่ 4 ตำบลสวนตากคำ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2532.

ตาราง 8 จำนวนหน้าของเจ้านายในบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ที่อยู่ในเขตเมืองนครชัยศรี

แปลงที่	เจ้าของนา	จำนวนหน้า		
		ไร่	งาน	วา
1	กรมหลวงดำรงราชานุภาพ	613	1	32
2	กรมหมื่นสวัสดิ์พัฒนวิสิษฐ	299	2	60
3	สมเด็จพระบรมราชินีนาถ (คือสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ-อุไทย)	309	2	40
4	สมเด็จพระบรมราชเทวี (คือสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระนางเจ้าสว่างวัฒนา-อุไทย)	309	3	56
5	สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททาภาณุมาภิรต	308	3	84
6	กรมหลวงเทเวศน์วโรปการ	313	3	64
7	กรมหมื่นนราธิปประพันธุ์พงษ์	483	2	60
8	กรมขุนพิษณุมาภินิหาร	443	2	32
9	กรมขุนสมมตอมรพันธุ์	455	3	24
10	กรมหมื่นวิจิตรวรศิลป์	359	3	64
11	พระนางเจ้าสุชุมมาลยาณศรี	346	2	76
12	พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน	390	3	64
13	พระองค์เจ้านารีรัตนา	341	3	92
14	พระองค์เจ้ากาญจนากร	346	2	32
15	กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุกิจ	367	2	72
16	กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	364	2	68
17	กรมหมื่นพงศาภิสมิทธิ	369	1	92

ตาราง 8 (ต่อ)

แปลงที่	เจ้าของนา	จำนวนพื้นที่		
		ไร่	งาน	วา
18	พระองค์เจ้ากนกวรรณเสชา	392	1	48
19	กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร	349	3	-
20	พระองค์เจ้าศรีนาคสวาท	366	3	76
21	พระองค์เจ้าโสมวาท	380	2	88
22	พระองค์เจ้าวชิรรัตนกัญญา	345	2	64
23	พระองค์เจ้าประภัสสร	354	3	69
24	พระองค์เจ้ามณฑลพรพรต	364	1	36
25	หลวงมหากไทย นครไชยศรี	276	2	64
26	พระองค์เจ้าดำรงฤทธิ์	321	3	12
27	กรมหมื่นรพีพัฒนศิริ	317	3	40
28	พระองค์เจ้าอนงคนทคุณ	317	-	88
29	กรมเจ้าพระยารามประไพ	590	2	68
30	สมเด็จพระจักรพรรดิทิพย์	436	1	16
31	สมเด็จพระบรมราชาธิบดีมหาราช	223	3	-
32	เจ้าฟ้ากรมขุนศิริกิตติ	88	3	20
33	เจ้าฟ้ากรมขุนวิจิตรานุรักษ์	30	1	60
34	พระองค์เจ้าอนุกรมมณฑลนครไชย	297	2	92
35	พระองค์เจ้าบุญจุมเบญจมา	257	2	20
36	กรมหมื่นวิจิตรวาทกิจ	283	2	72
37	กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์	525	2	72

ตาราง 8 (ต่อ)

แผ่นที่	เจ้าของนา	จำนวนนา		
		ไร่	งาน	วา
38	พระองค์เจ้าพิทักษ์มงคล	377	2	64
39	นาหลวง	325	2	24
40	พระองค์เจ้าศรีพัฒนา	404	2	80
41	กรมหมื่นนเรศวรรังสรรค์	337	1	36
42	พระองค์เจ้ากาหยกนกกรัณ	336	1	52
43	พระองค์เจ้าเสมอสมัยพรวร	299	-	20
44	กรมหมื่นวิศุมนารัตนภาพ	266	2	16
45	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)	896	2	76
46	พระองค์เจ้าอรุณวดี	243	-	88
47	กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์	299		

ที่มา : กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/31. เรื่องที่ดินในคลองมหาสวัสดิ์.

(14 พฤษภาคม ร.ศ. 121 - 7 มิถุนายน ร.ศ. 122).

แรงงาน

แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนา นอกเหนือจากทุน และที่ดิน การทำนา ต้องใช้แรงงาน นับแต่การบุกเบิกที่ดิน การไถนา การหว่าน มักดำ เก็บเกี่ยว ถูจักหักพืช ฯลฯ แรงงานในการทำนา ได้แก่ แรงคน และสัตว์ :

การทํานาใช้แรงงานของคนทุกคนในครอบครัว นอกจากเด็กเล็กและคนชรา แต่ในสังคมไทยนั้น แรงงานผู้ชาย ตั้งแต่อายุ 18 ถึง 60 ปี ต้องทํางานให้แก่วัฒน คือต้องเข้าสังกัดเป็นไพร่ เป็นไพร่หลวง หรือไพร่สม และต้องทํางานให้แก่วัฒนสังกัดของตน ในสมัยอยุธยาเมื่อหนึ่งกองถูกเกณฑ์แรงงาน 6 เดือน จึงเรียกว่า เข้าเดือนออกเดือน แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ การเกณฑ์แรงงานผ่อนคลายเป็นไพร่เข้าทํางานเพียงปีละ 3 เดือน จนกระทั่ง พ.ศ. 2448 จึงได้ออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร¹ ซึ่งกำหนดให้ชายฉกรรจ์มีอายุครบ 18 ปี เข้ารับราชการเป็นเวลา 2 ปี แล้วปลดกองหนุน โดยไม่ต้องเกณฑ์แรงงานหรือเสียเงินค่าราชการอีกตลอดชีวิต¹

นอกจากการยกเลิกระบบไพร่แล้ว การยกเลิกทาส ซึ่งค่อย ๆ กําเนินการเป็นขั้นตอน จนออกพระราชบัญญัติเลิกทาส² ใน พ.ศ. 2448 การยกเลิกระบบไพร่และเลิกทาสทำให้ประชาชนมีอิสระในการประกอบอาชีพมากขึ้น พื้นที่ในการทํานาในเขตชลประทานเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น ใน พ.ศ. 2446 มีเนื้อที่นาประมาณ 564,113 ไร่ ครั้นถึง พ.ศ. 2450 มีพื้นที่นาประมาณ 686,300 ไร่³ ช่วงระยะเวลาซึ่งตรงกับระยะเวลาการยกเลิกระบบไพร่และเลิกทาส มีพื้นที่เพิ่มขึ้นกว่า 100,000 ไร่

การใช้แรงงานคนในการประกอบอาชีพต่าง ๆ นั้น ได้กําหนดอายุของคนที่มีความสามารถในการใช้แรงงานไว้ ดังนี้⁴

ช่วงอายุต่ำกว่า 14 ปี และ 60 ปีขึ้นไปนั้นถือว่าเป็นแรงงานไม่ได้

ช่วงอายุ 15 - 17 ปี และ 41 - 60 ปี ถือว่าเป็นแรงงานได้แต่ไม่เต็มที่

ช่วงอายุ 18 - 40 ปี ถือว่าเป็นแรงงานใช้ได้เต็มที่

¹ จพร สุทธิพนิช. ข้อมูลจากอดีต. 2518. หน้า 53 - 59.

² วิชัย เสวตมาตย. การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2518. หน้า 58 - 91.

³ กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 13 แผ่นที่ 73 (1 เมษายน ร.ศ. 131). "บัญชีเนื้อที่นาที่ราษฎรได้เพาะปลูกในเขตชลประทานต่าง ๆ."

⁴ หวังศิลป์ ชัยวัธนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). 2521. หน้า 134.

จำนวนประชากรในเขตเทศบาลนครชัยศรี จากการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2459 ปรากฏอายุของบุคคล
ในวัยต่าง ๆ ดังนี้

ตาราง 9 แสดงอายุระดับของประชากรในมณฑลศรีอยุธยา พ.ศ. 2459

เพศ	ต่ำกว่า 14 ปี	15-17 ปี	18-20 ปี	21-25 ปี	26-35 ปี	36-40 ปี	41-60 ปี	61 ปีขึ้นไป	รวมทั้งหมด
ชาย	64,788	12,061	9,915	11,524	11,683	12,209	18,681	12,048	151,109
หญิง	64,115	13,377	11,601	13,958	18,375	13,454	16,260	8,183	159,323
รวม	128,903	25,428	21,516	25,482	30,058	25,663	34,941	18,431	319,432

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. "ยอดสำมะโนครัวการเลี้ยงชีพและการศึกษา," เทศกาลบาล. เล่ม 25 แผ่นที่ 136 (วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461)
หน้า 142.

จากการวางแผนแสดงอาณานิคมนครชัยศรีข้างต้น คิดคำนวณคนที่อยู่ในวัยที่ไร้แรงงานได้ เป็นจำนวนร้อยละ 52.51 ของประชากรทั้งหมด (คำนวณโดยผู้เขียน) นับว่าเป็นจำนวนสูง และ แสดงว่าแรงงานในการทำนาของราษฎรในเขตนครชัยศรีนั้น นับว่าไม่ขาดแคลน

ใน พ.ศ. 2446 กระทรวงมหาดไทยได้สำรวจความสามารถในการทำนาของชาวนาแต่ละ ครอบครัว ในเขตต่าง ๆ โดยเฉลี่ยว่าแต่ละครัวมีสมาชิก 5 คน ความสามารถในการทำนา โดยประมาณย้ง ถึงตาราง

ตาราง 10 แสดงเนื้อที่ทำนาโดยเฉลี่ยของแต่ละครอบครัวในเขตต่าง ๆ

เขต	ครอบครัวละ	
	ไร่	งาน
ปราจีนบุรี	21	
กรุงเทพฯ	21	
นครชัยศรี	16	
นครสวรรค์	11	
ราชบุรี	8	
นครราชสีมา	6	2
จันทบุรี	6	
ชุมพร	6	
พิษณุโลก	6	
นครราชสีมา	5	
พายัพ	5	
ภูเก็ต	4	2
อุตร	4	2

ตาราง 10 (ต่อ)

มณฑล	ครอบครัวละ	
	ไร่	งาน
อีสาน	4	2
ปัตตานี	4	

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. "รายงานกรมสรรพากรนอกจากรายการสำมะโนครัว,"
เทศาภิบาล. เล่ม 13 ฉบับที่ 73. หน้า 243 - 245.

จากการวางตัวกล่าว ความสามารถในการทำนาของราษฎรตามมณฑลต่าง ๆ ที่แตกต่างกันนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ ลักษณะภูมิประเทศและแรงจูงใจในการปลูกข้าว เช่น บางพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัว บางพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อการค้า และจากการวางนี้ ชาวนามณฑลนครศรีธรรมราชทำนาได้ โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 16 ไร่ นับว่าสูงเป็นอันดับ 3 และสังเกตได้ว่าความแตกต่างที่ชาวนาแต่ละครอบครัวทำนาได้มากนั้น คือมณฑลปราจีนบุรี มณฑลอุดร และมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็น 3 มณฑลสำคัญที่ผลิตข้าวส่งออก

นอกจากแรงงานในครอบครัวแล้ว บางครอบครัวแรงงานไม่พอกับการทำนาจึงต้องจ้างคนมาช่วยทำนา การจ้างคนภายนอกมาทำนานั้น มีทั้งจ้างคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นครอบครัวที่ยากจนมีนาของตนเองทำน้อย พวกนี้จะคิดค่าจ้างกันเป็นเงินบ้าง เป็นข้าวบ้างแล้วแต่ตกลงกัน

แรงงานอีกประเภทหนึ่ง คือการทำนาใช้แทนเงินที่กู้ยืมมา เรียกว่าการชักคอก เป็นการทำงานแทนคอกเบี้ยเงินกู้ มักเป็นครอบครัวที่ยากจนจริง ๆ จึงต้องทำงานชักคอก

1 ทั่วศิลป สิมวัณณะ. "การเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานเข้าสู่สวนกลางในอดีต," ธรรมศาสตร์.

11 : 3 (กันยายน 2525). หน้า 56 - 65.

การจ้างแรงงานจากต่างถิ่น ได้แก่ การจ้างชาวอีสานที่อพยพลงมาเป็นลูกจ้างทำนาในภาคกลาง การจ้างแรงงานที่มาจากภาคอีสานนี้สามารถจ้างได้ในราคาถูก การกินอยู่ง่าย ซึ่งต่างจากการจ้างแรงงานในท้องถิ่น ซึ่งหายากและมักเรียกเงินล่วงหน้ามากด้วย คนที่เขานำมาซึ่งมักจะเป็นคนยากจน ได้พวกคนงานจ้างอีสานช่วยในการทำนา การจ้างแรงงานจากในท้องถิ่นเป็นเรื่องยาก เพราะค่าจ้างแพง บริเวณที่จ้างชาวอีสานมาทำนานั้น ได้แก่ บริเวณเขตชลประทาน เช่น มณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ

ในมณฑลนครราชสีมา ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสาร เกี่ยวกับการจ้างงานอีสานที่อพยพเข้ามาเป็นลูกจ้างทำนา จากการสอบถามชาวนาในบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า มีชาวอีสานมาเป็นลูกจ้างอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ผู้จ้างลูกจ้างจากอีสานมักเป็นครอบครัวที่ทำนามาก ๆ และมีฐานะดี

ลูกจ้างชาวอีสานจะกินอยู่กับนายจ้าง การจ้างโดยทั่วไปจะจ้างตั้งแต่เริ่มฤดูคือ จะเริ่มลงมือไถจนถึงเก็บเกี่ยวเสร็จ ตั้งแต่เดือนเมษายน - พฤษภาคม จนถึงเดือนมิถุนายนก็เลิกไป บางรายก็จะจ้างเฉพาะตอนเกี่ยวข้าว ค่าจ้างลูกจ้างแตกต่างกันตามเพศ ลูกจ้างชาย ค่าประมาณไร่ละ 50 - 100 บาท หญิง ไร่ละ 30 - 40 บาท โดยกินอยู่กับนายจ้าง¹

ในมณฑลอุบลราชธานี การทำนาในบางช่วงที่ทองเร่งรีบ เช่น ช่วงปักดำ ทองเร่งรีบเพื่อให้ทันฝนหรือช่วงเกี่ยวเกี่ยว เมื่อข้าวสุกแล้วถ้าปล่อยให้เนิ่นนานข้าวจะเสียหาย จึงมีการช่วยเหลือกันโดยคนบ้านใกล้เคียงมาช่วยกันทำงานในนาของบ้านหนึ่งจนเสร็จแล้วไปทำของบ้านอื่นต่อไป เรียกว่า การลงแขก

การลงแขกมักจะมียู 2 ช่วง คือช่วงปักดำ กับช่วงเกี่ยวเกี่ยว การลงแขกโดยเฉพาะช่วยเกี่ยวเกี่ยว ซึ่งเป็นเวลาที่ชาวนามีความเร่งรีบเพราะไถเกี่ยวผลผลิต การละเล่นสนุกสนานภาคกลางหลายประเภทที่เกิดขึ้น เพราะการลงแขกเกี่ยวข้าว เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเท่นก่าว่าเคียว เป็นต้น เป็นการเล่นรื่นเริงเพื่อเป็นการผ่อนคลายขณะทำงานในนา ส่วนในช่วงปักดำนั้นไม่ควรละเล่นอะไรประกอบ มักรีบ ๆ ทำงานให้เสร็จ²

¹มณฑล กองแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำคาสหทัยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2328 - 2453. 2527. หน้า 113 - 114.

²พระยาอุบลราชธานี. ชีวิตของชาวนา. 2491. หน้า 51 - 53.

แรงงานสัตว์ นอกจากการใช้แรงงานคนในการทำนาแล้ว การใช้แรงงานสัตว์เป็นกำลังสำคัญในการทำนา ได้แก่ การใช้แรงงาน โค และกระบือ ในการไถนา และนวดข้าว ในบริเวณมณฑลนครชัยศรี ใช้ทั้งโคและกระบือในการทำนา การเลือกใช้โคหรือกระบือในการทำนานั้น มักเลือกใช้ตามลักษณะของพื้นที่ และลักษณะนิสัยของสัตว์ ที่เป็นคินโคลน มีน้ำ ก็จะใช้กระบือเพราะกระบือชอบน้ำ ส่วนที่เป็นที่แห้ง มักจะใช้โค¹

โค กระบือเป็นสิ่งสำคัญของชาวนามาก เพราะยังไม่มีเครื่องจักรมาใช้ในการทำนา การใช้โค กระบือ ในการทำนานั้น ใช้ในการไถนาและการนวดข้าว ความสามารถในการทำงานนั้น กระบือ ซึ่งมีลักษณะปึกแผ่นแข็งแรง แต่ปรากฏว่า การใช้กระบือทำงานนั้นต้องใช้เวลาให้หยุดพัก เพราะกระบือมีระบบควบคุมความร้อนภายในร่างกายที่ไม่ดี จึงทำงานต่อเนื่องกันได้ไม่นาน² แต่เนื่องจากจำนวนเนื้อที่นาของแต่ละครอบครัวมีไม่มากนักการใช้แรงงานโคหรือกระบือ จึงเหมาะสมกับงานที่

เนื่องจาก โค กระบือ เป็นสิ่งสำคัญในการทำนาของชาวนานี้เอง การขโมยโค กระบือ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอในชนบทของไทย ในบริเวณมณฑลนครชัยศรีนั้น มีการขโมยโค กระบือของชาวนานำไปขายยังเมืองอ่างทอง สิงห์บุรี และนครสวรรค์ เพราะสภาพพื้นที่ยังเป็นป่า พวกขโมยสามารถเดินทางเข้าออกในเขตดังกล่าวได้ง่าย³

การขโมยโค กระบือ เพื่อไปขายยังท้องถิ่นอื่นนั้น เป็นค่านิยมของสังคมไทยในชนบทของคนที่กำลังเป็นท่อนกกรจาวจะคงมีความสามารถที่จะขโมยโคกระบือของผู้อื่นได้ ถือเป็นการตอแยและเป็น การเริ่มต้นที่จะเป็นนักเอง ซึ่งในสมัยนั้นไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายร้ายแรง⁴

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.1/2521. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกประจำ พ.ศ. 2463 ของนายแถม กุลฤทธิ์ แลนายแถม กิมรังกิจ.

²อัมมาร สยามวาลา. ชาวโนแควมธุกิจไทย. 2522. หน้า 77.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/2. จักราชการในหัวเมืองนครไชยศรี.

(16 มีนาคม ร.ศ.114 - 23 สิงหาคม ร.ศ.118).

⁴สุวิทย์ โทษะวิชน. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2453. 2521. หน้า 111.

การประพาศิตัวเป็นนักแสดงโตนั้น ไม่ใช่เรื่องเสียหายร้ายแรงเพราะนักแสดงในสมัยก่อนนั้น เป็นผู้คุ้มครองไม่ให้คนจากท้องถิ่นอื่นมารังแกคนในท้องถิ่นของตน คนเป็นนักแสดงต้องเป็นที่นับถือ ยำเกรง ณะเดียวกันตัวคนที่เป็นนักแสดงเองก็ต้องมีความใจกว้าง ถ้าใครกล้าเสีย ซึ่งเรียกกันว่า มีใจเป็นนักแสดง¹

นอกจากปัญหาการขโมยโค กระบือแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านจะต้องคอยระวังคือ โรคของสัตว์เลี้ยง ซึ่งมักจะเป็นโรคเท้าเปื่อย ปากเปื่อย ท้องเสีย เมื่อสัตว์เป็นโรค ชาวบ้านจะต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ใน กรมเพาะปลูก เรียกว่า สัตว์แพทย์ เป็นผู้ดูแลรักษาโรคของสัตว์เลี้ยงทั่วไป

ใน พ.ศ. 2456 รัฐบาลได้ออก "พระราชบัญญัติระงับโรคระบาด" ซึ่งมีสาระสำคัญว่า หากมีโรคระบาดของสัตว์ขึ้นในพื้นที่ใด สมุหเทศาภิบาลมณฑลนั้น มีอำนาจในการประกาศให้ท้องที่ใด เป็นเขตมีโรคระบาด ตั้งเจ้าหน้าที่มีอำนาจในการจัดการเพื่อระงับโรคระบาดสัตว์ เช่น ห้ามไม่ให้ บุคคลเข้าออกในท้องที่มีโรคระบาดก่อนได้รับอนุญาต เพื่อป้องกันโรคแพร่หลาย ประกาศให้ทำลายสัตว์ ที่เห็นว่าเป็นตัวนำเชื้อโรค เป็นต้น² ดังเช่นใน พ.ศ. 2457 ใ้ประกาศให้ท้องที่ในตำบลพระปฐม ห้วยจรเข้มะ บ่อพลับ และตำบลสนวนจันทร์ ในอำเภอเมืองนครปฐมเป็นเขตระงับโรคระบาดสัตว์ เนื่องจากสัตว์เลี้ยง โค กระบือ ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นพาหุโรค³

แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเห็นความสำคัญของสัตว์เลี้ยงพวกโคกระบือ ว่าเป็นแรงงานสำคัญ ในการทำนา การทำโค กระบือล้มตายลง เป็นความเดือดร้อนอย่างมากของชาวนา

การขายข้าวของชาวนา

เมื่อปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การขายข้าว เป็นการได้รับผลตอบแทน ของการลงทุนลงแรง การซื้อขายข้าวของชาวนาโดยทั่วไปนั้น ขายให้แก่พ่อค้าชาวจีน ซึ่งพ่อค้ารับซื้อข้าว

¹ เสรีบริโกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. 2511. หน้า 91 - 110.

² เสรีบริโกเศศ. ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "พระราชบัญญัติระงับโรคระบาด," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 26. 2477. หน้า 339 - 344.

³ เสรีบริโกเศศ. ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "ประกาศใช้พระราชบัญญัติระงับโรคระบาด พ.ศ. 2456," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 26. หน้า 468 - 469.

ทั้งรายเล็ก รายใหญ่ เกือบทั้งหมดเป็นชาวจีน ลักษณะของการขอข่าว มีวิธีการ 3 วิธี คือ การแลกข่าว การทักข่าว และการขอข่าว ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การแลกข่าว การแลกข่าวเป็นวิธีการนำเอาสินค้าสำคัญไปแลกกับข่าวของชาวนาตามแม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ สินค้าที่นำไปแลกข่าวได้แก่ เสื้อผ้า อาหารแห้ง ของใช้ พวกไม้ซีก น้ำมันก๊าด และเครื่องมือในการทำนา เช่น จอบ หว่า ฯลฯ วิธีการแลกข่าวของพ่อค้าจะตกลงกับชาวนา แลกสิ่งของกับข่าวว่าของสิ่งนั้นจะแลกเป็นข่าวจำนวนเท่าไร เมื่อตกลงเป็นที่พอใจแล้ว จึงทวงข่าวแลกกับสิ่งของ

ผู้ค้าข่าวโดยวิธีการแลกข่าวนั้น มักเป็นคนในท้องถิ่น ที่ทุนรอนไม่มากนัก การแลกข่าวตามหลักการแล้ว น่าจะเป็นการค้าที่ยุติธรรมก็ เพราะเป็นการตกลงระหว่างพ่อค้ากับชาวนา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พ่อค้ามีวิธีการเอาเปรียบโดยการนำภาชนะที่เรียกว่า กระเพาะ ซึ่งมีลักษณะคล้ายตะกร้าสานใบเล็ก ๆ กระเพาะใบหนึ่งจุข้าวสารประมาณ 15 - 20 ทะนาน เมื่อพ่อค้ากับชาวนาตกลงว่าจะแลกข่าวกับสิ่งของว่าของสิ่งนั้นแลกจำนวนเท่าไรแล้ว ก็ให้ชาวนาทวงข่าวใส่กระเพาะ กระเพาะนี้ส่วนใหญ่ส่วนบนแคบ ส่วนล่างกว้างออกไป เวลาใส่ข้าวลงไปส่วนบนกระเพาะจะขยายออกชามาคงเสียชามากกว่าความเป็นจริงที่กะไว้ กระเพาะหนึ่งเป็นข้าวเกือบครึ่งถัง นอกจากนี้ยังแลกของโดยคิดราคามากกว่าความเป็นจริง พ่อค้าใช้วิธีทำการค้าแบบนี้ ค่อย ๆ สะสมกำไรจนสามารถขยายกิจการ เป็นการค้าที่ใหญ่โตได้¹

การทักข่าว การทักข่าวเป็นวิธีการขอข่าวที่พ่อค้าให้เงินชาวนาทุยโดยให้สัญญาว่าเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้ว จะทองขายข้าวให้พ่อค้าในราคาที่ตกลงกันไว้ ซึ่งพ่อค้ามักจะตั้งราคาต่ำกว่าราคาซื้อขายกันอยู่ทั่วไป

วิธีที่พ่อค้าได้เปรียบชาวนามาก เพราะพ่อค้าสามารถขอข่าวได้โดยไม่ต้องแย่งชิงกับพ่อค้ารายอื่น พ่อค้าที่ทักข่าวนั้นจะเป็นพ่อค้าชาวจีนในท้องถิ่น การทักข่าวนั้นเห็นได้ว่า ชาวนาเสียเปรียบแก่พ่อค้ามาก ใน พ.ศ. 2420 จึงออกกฎหมาย ห้ามมิให้ทักข่าวแก่ชาวนา² กฎหมายนี้คงไม่เป็นผลบังคับเพราะปรากฏว่า ใน พ.ศ. 2462 ได้ประกาศห้ามมิให้ทักข่าวแก่ชาวนาอีก ซึ่งปัญหาการทักข่าวนั้นยังคงมีอยู่มาจนปัจจุบัน

¹ สุวิทย์ ไทพรวรรณ. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.

2394 - 2475. 2521. หน้า 247 - 248.

² เดวิด ร. ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "ประกาศห้ามมิให้ทักข่าวแก่ชาวนา,"

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9. 2478. หน้า 194 - 195.

การขอชาว พอลาห์หรือชาวโคโยมากเป็นพอลาคคนจีนดังกล่าวดแล้ว พอลาห์จะขอชาวเก็นไว้ใน
 ข้างขวาของตัว โคโยมากในเวลาชาวถูกและชายในเวลาชาวแพง การขอขายชาวนี้ของไร่มาก คนไทย
 และแขกเคยเป็นพอลาห์เหมือนกัน แต่ทุนและวิธีการจัดการผู้ชาวจีนไม่ได้ ถึงรายงานของพระยานนท์
 ศรีเกษมราราม ถึงเจ้าพระยาบวรราช

"การขอช้เป็นการสำคัญจะต้องใช้ความพยายามกระทำให้ราคาตกลง ตลอดจนวิธีชักชวน
 ซึ่งโคโยมาก เจ้าเก็น มักไปเอง หรือใช้ลูกเมีย พี่น้องที่ไว้ใจ แต่ก่อนมีพวกมหายานาคและไทย
 ทำอุมมากด้วยกัน ตัวข้าพเจ้าเองก็เคยทำอยู่ 5 ปี แต่เดี๋ยวนี้ พวกแขกและไทยไม่มีใครมีแล้ว
 จะมีบ้างก็แต่พวกแขกที่บรรทุกเข้าของที่ทำโคเองไปขายซึ่งปีละคราว 2 คราว การที่ผู้พวกจีน
 ไม่ได้ก็เพราะหาลูกจ้างไม่ได้ก็เหมือนจีน และการที่เอามาขายกรุงเทพฯ ก็ผู้จีนไม่ได้ ควบ
 ผู้ขอเป็นจีนทั้งสิ้น การชักชวนเอาเปรียบกันมาก และความจริง ความอดทนกันน้อยกว่ากัน
 อยู่ด้วย"¹

เวลาพอลาห์มาขอชาว จะมาบอกล่วงหน้า 2 - 3 วัน นัควันกับชาวนา เพื่อจะช้โคคราวเกิด
 หลายเจ้าแล้วบรรทุกเรือเข้ามายังกรุงเทพฯ หรือไม่ก็ส่งมาทางรถไฟ²

ในเขตพอลาห์ศรี จะมีพอลาห์ซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีนเที่ยวรับขอชาวจากชาวนา เช่น ในเมือง
 สุพรรณบุรี มีเรือพอลาห์เที่ยวรับขอชาวอยู่ตามลำน้ำเป็นจำนวนมาก³ และพวกชาวนาที่อยู่ตามท้องนาห่างจาก

¹พิศมัย สืบวัสนะ. การฉ้อฉลและการค้าชาวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). 2521. หน้า 258 ; อ้างอิงมาจาก กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น.10.4/5. รายงานการเสียหายเพราะเหตุนี้มากน้อย.

²คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. สำรวจเศรษฐกิจในเขตแห่งสยาม. ซิม วีระไวทยะ แปล. 2525. หน้า 95.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.10/1. โคสวนควมรณายเจริญในทางการเพาะปลูก.

แม่น้ำออกไป ก็จะมีคนชาวใต้แถวนี้มาขายยังท่าริมแม่น้ำ ซึ่งพ่อค้าทั้งท่ารับซื้อข้าวอยู่ นอกจากพ่อค้าแล้ว ยังมีโรงสีต่าง ๆ ทั้งจากในท้องถิ่น และจากกรุงเทพฯ มารับซื้อข้าวจากชาวนา บางเจ้ามาเช่าที่ริมทางรถไฟ เพื่อซื้อข้าวได้มากพอที่จะขนใส่รถไฟบรรทุกเข้ากรุงเทพฯ² ซึ่งชาวที่ขายในแถบนั้น ขายไปยัง กรุงเทพฯ แทบทั้งหมด

ชาวนาในเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งได้รับคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่ว่า เวลาขายข้าวมักจะขายให้กับพ่อค้าเจ้าประจำ ในตำบลหนึ่ง จะมีพ่อค้าคนจีนรับซื้อข้าวสัก 2 - 3 ราย มีพ่อค้าจากต่างถิ่นมาซื้อบ้างเหมือนกันแต่จะซื้อพ่อค้าที่ขายอยู่ประจำไม่ได้³

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าชาวนากับชาวนา พ่อค้าจะเป็นคนให้ชาวนากู้เงิน โดยสัมพันธ์ว่าเวลาขายข้าวต้องขายให้กับเจ้าของเงิน ลักษณะจากการสอบถามชาวนาในจังหวัดนครปฐม ได้ความว่าเวลาไม่มีเงินใช้ก็ไปเอาที่ชาวจีนซึ่งเป็นพ่อค้าในตำบล จะไปเอาเงินจำนวนเท่าไรก็ได้จะจ่ายคืนในวันให้เงินกู้คืนไม่คิดดอกเบี้ย แต่เวลาขายข้าวต้องขายให้กับพ่อค้าผู้ให้เงินกู้ ทั้งนี้พ่อค้าจะรับซื้อข้าวของลูกหนี้ในราคาต่ำกว่าท้องตลาดเล็กน้อย⁴ ความรู้สึกของชาวนา ไม่คิดว่าพ่อค้าเอาเปรียบ แต่มีความรู้สึกเป็นบุญคุณที่พ่อค้าให้กู้เงิน และพอใจที่เพิ่มแหล่งเงินกู้ในลักษณะนี้

นอกจากขายข้าวให้แก่พ่อค้าแล้วชาวนาที่อยู่วัดบ้านน้ำ หรือริมคลองอาจนำข้าวบรรทุกเรือเข้ามาขายยังกรุงเทพฯ เองได้ เช่น ชาวนาแถบอยุธยา รังสิต มีนบุรี นครชัยศรี⁵

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/446. รายงานเสนาบดีออกไปทำนาในเขตต่าง ๆ ร.ศ. 130.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31.3/4. คณะกรรมการกำกับตรวจตราข้าวประชุมร่างพระราชบัญญัติและตรวจตราข้าว พ.ศ. 2462.

³สัมภาษณ์ นายสุบิน แก้ววิจิต อายุ 58 ปี 48 หมู่ 5 ตำบลบางปลา อำเภอบางปลา จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2532.

⁴สัมภาษณ์ นายเพ็ญ เลี่ยมดวงแข อายุ 73 ปี 155 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

⁵กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ 10/1. ใตสวนความกราบบังคมทูลในทางการเพาะปลูก (29 มิถุนายน ร.ศ. 119 - 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119)

ในมณฑลนครชัยศรี มีโรงสีข้าวตั้งอยู่หลายโรง ทั้งในเมืองนครปฐม และเมืองสุพรรณบุรี จากการสอบถามเจ้าของโรงสี ในอำเภอนครชัยศรี ได้ความว่า บิดาของผู้ให้สัมภาษณ์ (อายุประมาณ 82 ปี) เคยให้ฟังว่า มีโรงสีใหญ่ ๆ อยู่หลายโรง ตามริมแม่น้ำท่าจีน โดยเฉพาะที่ตำบลท่านา มีโรงใหญ่อยู่ 2 โรง โรงสีตามริมแม่น้ำเหล่านี้รับซื้อข้าวจากชาวนาค่าย¹ แม้ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) ก็ต้องจ้างหลงประจำไว้ 1 คน เพื่อทำหน้าที่ กรวข้าว ตีราคา และตระเวนหาข้าวเปลือกมาสี¹

ราคาข้าวในมณฑลนครชัยศรี

ราคาข้าวในมณฑลนครชัยศรี เนื่องจากการค้าข้าวในภาคกลางของประเทศไทย ขึ้นอยู่กับกลไกตลาดในกรุงเทพเป็นสำคัญ ราคาการซื้อขายข้าวคงเป็นเช่นเดียวกับราคาข้าวที่ชื้อกันในภาคกลางทั่วไป แต่ที่แตกต่างออกไป ได้แก่ ข้าว จากเมืองนครชัยศรี เป็นข้าวคุณภาพดี ราคาจึงแตกต่างจากข้าวจากท้อง¹พื้น ประมาณเกวียนละไม่ต่ำกว่า 10 บาท ทั้งนี้เป็นอัตราซื้อขายในภาวะปกติ ทั้งราคาข้าวเปลือก¹ที่ซื้อขายกันตามโรงสี ในระหว่างเดือน สิงหาคม - กันยายน พ.ศ. 2457 เห็นราคาได้ดังนี้

¹สัมภาษณ์ นายบรรพต ศรีจรรย์ อายุ 33 ปี 118 หมู่ 3 ตำบลจรรย์ราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 4 เมษายน 2533.

ตาราง 11 ราคาข้าวจากแหล่งต่าง ๆ ในเดือน สิงหาคม - กันยายน พ.ศ. 2457

ชนิดของข้าวและแหล่งปลูก	ราคาเกวียนละ/บาท
ข้าวนาสวนเมืองนครชัยศรี	93 - 101
ข้าวนาสวนเมืองสุพรรณบุรี	74 - 78
ข้าวนาสวนแขวงเมืองสุพรรณสงคราม	82 - 83
ข้าวนาสวนเมืองเพชรบุรี	84
ข้าวนาสวนเมืองชัยบุรี	75 - 78
ข้าวนาสวนปากน้ำโพ	74 - 76

ที่มา : กรมศัลพยากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.5/1. รายงานสินค้า.

ข้าวจากพื้นที่อำเภอ นครชัยศรี เมืองนครปฐม จักว่าเป็นข้าวที่มีคุณภาพดีและมีชื่อเสียง
 จากการประกวดพันธุ์ข้าว ในงานการแสดงผลิตภัณฑ์และพาณิชย์การ" ใน พ.ศ. 2453 แม้ว่าข้าว
 จากนาสวนนครชัยศรีจะไม่ไกรางวัลที่ 1 จากการประกวด โคเต ร้างวัลรอง ๆ 6 รางวัล¹ แต่
 ชื่อเสียงของข้าวจากนครชัยศรียังเป็นที่ยอมรับว่าเป็นข้าวคุณภาพดี พันธุ์ข้าวที่มีชื่อเสียงของอำเภอนครชัยศรีได้แก่ ข้าวเหลืองเจกนนาน ข้าวมะลิออง ข้าวพันธุ์สอง ข้าวทองระยา ข้าวใบศรี
 ข้าวพระยาชม เป็นต้น²

¹กรมศัลพยากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/361 เล่ม 41. อัครราชทูตฝรั่งเศส
ขอทราบคำอธิบายวิธีปลูกพันธุ์ข้าวต่าง ๆ และผลของการไถไย ตลอดจนการทดลองใช้เครื่องจักร
ในการไถนา ร.ศ. 129.

²กรมศัลพยากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/512. กระทรวงเกษตรแจกพันธุ์ข้าวปลูกให้แก่
ราษฎรที่อุทิศที่ดิน.

ปัญหาของชาวนาในการเพาะปลูกและการแก้ปัญหา

การปลูกข้าวซึ่งเป็นกระบวนการการผลิตที่สำคัญของประเทศไทย นับแต่การเริ่มเก็บจนถึงการเก็บเกี่ยวและขาย ใช้เวลานานนานขั้นตอนมาก ย่อมจะประสบปัญหาต่าง ๆ ในการผลิต ชาวนาได้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง เช่น ปัญหาโรคพืชไร่ ก็ช่วยกันดูแลเอาเวรยาม ปัญหาขาดเงินทุนก็หาแหล่งเงินกู้ แต่ในบางครั้งปัญหาที่เกิดขึ้น ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐบาล เช่น ประสิทธิภาพฝนแล้งอย่างหนัก หรืออุทกภัย ปัญหาต่าง ๆ ของการทำนาในเขตชลประทานก็มีดังนี้

ปัญหาจากภัยธรรมชาติ

การทำนาในเขตชลประทาน อาศัยสภาพภูมิอากาศเป็นสำคัญ มีปัญหาฝนตกน้อย ฝนแล้ง หรือน้ำมาก ชาวนาจะเสียหาย ราษฎรจะต้องประสบกับความยากจน ชาวนาในเขตชลประทานประสบกับความเสียหาย อันเนื่องจากความผิดปกติของสภาพภูมิอากาศ ที่สำคัญ ได้แก่ ภาวะฝนแล้ง ใน พ.ศ. 2453 ภาวะน้ำท่วมใน พ.ศ. 2460 และฝนแล้งอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2462 ซึ่งจะกล่าวถึง สภาพการของ แต่ละครั้ง ดังต่อไปนี้

ภาวะฝนแล้งใน พ.ศ. 2453

ในปี พ.ศ. 2453 ประสบกับภาวะฝนแล้ง การทำนาในบริเวณเขตชลประทานเสียหายมาก โดยเฉพาะเมืองสุพรรณบุรีเสียหายไม่ต่ำกว่า 100,000 ไร่¹ ราษฎรเดือดร้อนเกิดความอดอยากขึ้น ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี อุบลราชธานี ทั้งรายงานเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ บังคมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับสภาพความยากจนของราษฎรว่า

"ราษฎรที่อยู่ใกล้ป่า ใกล้เขา ก็เที่ยวหากลอบล่ามกับชาวมิชชันนารี ที่อยู่ตามทุ่งก็อาศัยปล้นกับฉกชิงขางหาเขื่อนกันบ้าง ตามทางที่ตรวจการตอนนี้อยู่เรือราษฎรมาก เป็นเรือที่หาเข้ามาบริโภคโคโยมาก ทัพของป่าของคงหรือถูกกลอยเขื่อนกัน ก็เอาไปเที่ยวแลกข้าว

¹ กรมศิลปากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/446. รายงานเสนาบดีออกไปตรวจราชการ
ทำนาในเขตชลประทาน ฯ

ก็แปลกไม่มีใครได้เพราะเข้าไปยังฉางขายหมกเสียแต่หมดแล้ว ที่เหลือไว้ก็ไม่พอบริโภค
ชาวกรุงเกาก็ออกไปหาเขาทางสุพรรณ ชาวสุพรรณเขามาหาเขาทางกรุงเก่า"

ราษฎรอีกคึกคักมากจน กองก๊วยเงินมาใช้ ซึ่งในสมัยรัชกาลเช่นนี้ เจ้าขึ้นเรียกเก็บคอกเบี้ยแพง
อย่างต่ำถึงซึ่งละ 15 บาท ถ้าไม่มีเงินทำสัญญาว่าจะใช้หนี้เป็นชาวกีจะเรียกเอาข้าวเป็นจำนวนมาก
มีการจำนำขายฝาก เรือกสวนไร่นา พาหนะ เรือแพ ตลอดจนการทักข้าวพวกที่รับจำนำ รับคอกข้าว
ไค้แก่ ชาวจีน เพราะพวกนี้ รู้จักเขมรเขมร รู้จักคิดเรื่องทุนกำไร ทำให้พวกชาวจีนมีมากันคนละมาก ๆ¹
จากสภาพเงินฝืดไร่นาเสียหาย ในครั้งนั้นรัฐบาลได้ช่วยเหลือโดยการจัดส่งพันธุ์ข้าวไปให้แก่
ราษฎรเพื่อชดเชยข้าวที่เสียหาย² เพราะเงินฝืด ข้าวแห้งตาย ชาวนาต้องรอนจนเข้ามาแล้วปลูกข้าวทดแทน
ในแปลงที่ข้าวเสียไป

ภาวะน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2460

ใน พ.ศ. 2460 เกิดอุทกภัยทั่วประเทศ ชาวนาประสบปัญหาข้าวในนาถูกน้ำท่วมเสียหาย
นับเป็นอุทกภัยครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งของประเทศ ในพื้นที่มณฑลนครชัยศรีนั้น รายงานของจังหวัดต่าง ๆ ว่า
ทำงานไม่ได้ผลเนื่องจากน้ำท่วมท้นข้าว³ และจากการกะประมาณอย่างคร่าว ๆ ของพื้นที่น้ำที่เสียหาย
จังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลนครชัยศรี ปรากฏว่า

เมืองสุพรรณบุรี ข้าวเสีย 3 ส่วน ใน 5 ส่วน

เมืองนครปฐม ข้าวเสีย 3 ส่วน ใน 4 ส่วน

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/446. เรื่องรายงานเสนอขอออกไปตรวจราชการ
น้ำนาในมณฑลต่าง ๆ.

²กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/512. กระทรวงเกษตรแจกพันธุ์ข้าวปลูกให้แก่
ราษฎรที่อุทกภัยชดเชย.

³กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1313. เรื่องมณฑลนครชัยศรีส่งรายงาน
ตรวจการจังหวัดนครปฐม ของนายแรม พันธ์งานเกษตรชั้น 4. และเอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1316.
มณฑลนครชัยศรี ส่งรายงานตรวจการ จังหวัดสุพรรณบุรี.

เมืองสมุทรสาคร ชาวเสีย 3 ส่วน ใน 4 ส่วน
และคิดเป็นเนื้อประมาณ 777,034 ไร่¹

นอกจากชาวเสียหายนแล้ว สัตว์พาหนะของราษฎร ล้มตายลงจำนวนมาก เฉพาะในเขตคลอง
บางยี่หน เมืองสมุทรบุรี ราษฎรชนสัตว์ที่น้ำไม่ทัน สัตว์ตายไปประมาณ 1,000 ตัว²

ความเสียหายจากอุทกภัยใน พ.ศ. 2460 นั้น นับว่าใหญ่หลวง นอกจากชาวในนาเสียหายแล้ว
โคกระบือล้มตายลงเป็นจำนวนมาก และนำท่วมข้าวเปลือก ที่ราษฎรเก็บไว้ในยุ้งเสียหาย ชากแกลนข้าว
บริโภคและทำพันธุ์³ พันธุ์นาที่เสียหายมากนั้นอยู่ในบริเวณภาคกลาง ปรากฏจำนวนพื้นที่เสียหาย ดังนี้

มณฑลกรุงเก่า พื้นที่นาเสียหาย 984,323 ไร่⁴

มณฑลนครชัยศรี พื้นที่นาเสียหาย 777,034 ไร่

มณฑลราชบุรี พื้นที่นาเสียหาย 122,000 ไร่

มณฑลปราจีนบุรี พื้นที่นาเสียหาย 61,348 ไร่

เนื่องจากพื้นที่นาเสียหาย ราษฎรเดือดร้อนของทำนากันใหม่ และคงใจพันธุ์ข้าวเพิ่มเติม จาก
รายงานของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการถึงความเสียหายและความ
เดือดร้อนของราษฎรในส่วนของมณฑลนครชัยศรีนั้น ขอให้ราษฎรช่วยเหลือเงิน 100,000 บาท เพื่อขอ
พันธุ์ข้าวแจกแก่ราษฎร⁵

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.3.4/15. อุทกภัยในจังหวัดต่าง ๆ
พ.ศ. 2460.

²แหล่งเดิม.

³สุนทร อัสสไว และนิติ กสิโกศล. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.
2523. หน้า 66 - 67.

⁴กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.3.4/15. หน้าเดิม.

⁵กรมศิลปากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/585. เรื่องกระทรวงเกษตราธิการขอให้ราษฎร
ส่งวนพันธุ์ข้าวปลูก.

จากการประณตผู้นำหมครั้งนี้ นอกจากได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว ชาวนาท้องทุ่ง
ตนเอง โดยการกู้ยืมเงินมาใช้ เอาที่นาไปจำนำไว้เป็นจำนวนมาก ในเขตนครชัยศรีชานนาในเมือง
ต่าง ๆ เอาที่นาไปจำนำไว้เป็นจำนวนดังนี้¹

เมืองนครปฐม มีผู้ถือโฉนดตราจอง 9,227 รายเอาไปจำนำ ชายปาก 8,066 ราย

เมืองสุพรรณบุรี มีผู้ถือโฉนดตราจอง 17,610 รายเอาไปจำนำ ชายปาก 10,487 ราย

เมืองสมุทรสาคร มีผู้ถือโฉนดตราจอง 1,404 รายเอาไปจำนำ ชายปาก 792 ราย

ภาวะฝนแล้งใน พ.ศ. 2462

หลังจากภาวะน้ำท่วมใน พ.ศ. 2460 แล้ว ถัดมาอีก 2 ปี ชาวนาก็ประสบกับภาวะฝนแล้ง
ใน พ.ศ. 2462 การทำนาเสียหายเพราะน้ำเหือดจากนาน้อยไม่พอที่จะท่วมทุ่งนานาเลี้ยงตนชาว
ชนชาวนาในบางแห่งยังไม่ทันออกรวง หรือที่ทุ่งทองแล้วกลับแห้งเหี่ยวเสียหายไป หรือตกตายก็ได้เมล็ดข้าว
ที่ไม่สมบูรณ์²

จากการประณตผู้นำฝนแล้งบาง น้ำท่วมบาง การทำนาเสียหายไม่ได้ผลเท่าที่ควร รัฐบาล
จะคอยดูแลความเป็นไปในการทำนาในเขตต่าง ๆ หลังจากน้ำท่วมใน พ.ศ. 2460 แล้ว ถัดมาอีกปีหนึ่ง
การทำนาโดยลี้และชาวนาคาคี ชาวนาพากันขายข้าวที่มียู้งเป็นการใหญ่ เพราะเป็นโอกาสจะได้พ้นจาก
สภาพเป็นหนี้ เนื่องจากน้ำท่วมนาจมในปีก่อน

ครั้นถึงตอนต้นฤดูการทำนา ปี พ.ศ. 2467 รัฐบาลเกรงว่า ชาวนาจะพากันขายข้าวเสียหาย
ไม่เก็บไว้บริโภคและทำพันธุ์ หากเกิดภาวะดินฟ้าอากาศไม่อำนวย ฝนแล้งหรือน้ำท่วม ชาวนาจะเดือดร้อน
จึงได้ประกาศชักเตือนชาวนาตามหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ดังเช่น ประกาศชักเตือนชาวนาในหนังสือพิมพ์
กรุงเทพฯ เติลเมธ ฉบับวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2462³

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.19/32. ประชุมเทศาภิบาลประจำปี 2460.

(3 - 25 ธันวาคม 2460).

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/4. ข่าวแพง (ตอนใหม่).

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/2. เรื่องข่าวแพงและการรบกวนการตรวจตราข้าว

ประกาศเตือนชาวนา

กัยเมื่อ 2 ปีมานี้ ราษฎรทั้งหลาย คงไม่ลืมว่าเกิดอุทกภัยเข้าปลูกเสียหายหลายหมื่น
ชาวนาพากันขอขากจนถึงท้องพระโรงไปรุดเกล้าฯ ช่วยเหลือทรวงเงินไ้มา
จัดซื้อข้าวในบางจังหวัดที่นาไม่ล้มมา มาเจือจานทั้งเขากินและเข้าปลูกบ้าง ที่ช่วยไว้ได้
ในคราวนั้น ก็ด้วยเคราะห์ที่ยังมีบางจังหวัดนาไม่ล้มจน แต่เวลานี้ราคาข้าวเปลือกขึ้นสูง
ชวนให้พวกชาวนาเพิกเฉยหวังว่ารวย หากินขายเข้าเสียหมดแล้ว ก็จะไม่เข้าพอกิน
จนถึงถูกเก็บเกี่ยว หรือบางรายอาจจะไม่มีข้าวทำพรวนเพียงพอ เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐบาล
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะช่วยเหลือคงเป็นการชักของ เพราะไม่มีที่หาว่า
จะขอมา เจือจานไ้ก่อนคราวก่อน จะเป็นเหตุให้ชาวนาถึงซึ่งความลำบากเมื่อปลายมือ
แต่ถ้าเป็น ฝนฟ้าดินน้ำท่าบริบูรณ์ ทำนาไ้ได้ดีไม่เป็นไร ถ้าวัวว่าฝนฟ้าไม่ดี น้ำท่าไม่บริบูรณ์
ทำนาไม่ไ้เขา จะยิ่งลำบากใหญ่

เพราะฉะนั้น ให้กรมการอำเภอ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ประชุมชี้แจงตักเตือนแก่ราษฎรชาวนา
ให้ระมัดระวังไว้ อย่าขายเข้าเสียจนไม่พอกิน หรือจะไม่พอทำพรวนไ้

ใน พ.ศ. 2462 การทำนาใน 15 มณฑลไม่มีมณฑลสุราษฎร์ นครศรีธรรมราช และมณฑล
ปัตตานี เพราะถูกการทำนาทางกัน ท้องที่อื่น ๆ ปรากฏจำนวนเนื้อที่ 14,436,919 ไร่ ไ้เพียง
7,486,568 เสียหายไป 6,950,351 ไร่ และจากสถิติจำนวนเนื้อที่เสียหายในแต่ละปี ปรากฏ ดังนี้

ตาราง 12 บัญชีแสดงเนื้อที่เพาะปลูก พ.ศ. 2459 - 2468

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก/ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว/ไร่	เนื้อที่เสียหาย/ไร่
2459	13,559,000	12,993,780	565,220
2460	13,890,600	10,978,900	2,911,700
2461	13,491,067	12,558,797	923,270
2462	15,492,515	8,773,130	6,719,385

ตาราง 12 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	มูลค่าเพาะปลูก/ไร่	มูลค่าเก็บเกี่ยว/ไร่	มูลค่าเสียหาย/ไร่
2463	15,293,135	13,995,990	1,297,145
2464	16,224,160	14,726,630	1,497,630
2465	15,795,400	15,013,260	782,140
2466	16,791,250	14,779,440	2,011,810
2467	17,356,120	15,988,890	1,367,230
2468	17,103,380	14,917,890	2,185,490

ที่มา : สถิติพยากรณ์ประเทศไทย ประเทศไทยบรรพที่ 20, หน้า 440.

จากตารางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การทำนาไม่ได้อธิในท้องที่ต่าง ๆ นั้น มีเกิดขึ้นอยู่ทุกปี ซึ่งมักจะขึ้นกับจำนวนน้ำฝน มากน้อยในบางพื้นที่ แต่ใน พ.ศ. 2462 ปรากฏว่าพื้นที่เสียหายเป็นจำนวน สูงมาก เพราะภาวะฝนแล้ง

แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศเตือนชาวนาให้ทราบว่าอาจจะเกิดภาวะขาดแคลนข้าวขึ้นได้ แต่ก็ไม่ได้ผล ชาวนาพากันขายข้าวที่มียู้อยู่เสียโดยมากจนเกิดภาวะขาดแคลนข้าว ทั้งข้าวสารและข้าวเปลือกน้อยลงกว่า สภาพการณ์ปกติ ดังตาราง

ตาราง 13 เปรียบเทียบจำนวนข้าวสารและข้าวเปลือกในยามปกติกับปี พ.ศ. 2562

ชนิดข้าว	เวลาปกติ/บาท	พ.ศ.2462 มี/บาท	ลดลง %
ข้าวสาร	500,000	160,000	68
ข้าวเปลือก	340,000	110,000	67.64

ที่มา : กรมศัลปะการ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/4. ข้าวแพง (ตอนใหม่).

ราคาข้าวสาร มีราคาแพงขึ้นมากกว่าเท่าตัว เพราะปริมาณข้าวมีน้อย ทั้งข้าวเปลือกและข้าวสาร ข้าวในท้องถิ่นที่สัขายของนั้น ราคาแพงกว่าข้าวสารที่ส่งไปจากกรุงเทพฯ จากการสำรวจข้าวสารชนิด 2.25 % และชนิด 3.50 % ซึ่งเป็นข้าวที่ประชาชนทั่วไปนิยมบริโภค ในระยะ 6 ปี ที่มีอัตราการเพิ่มและลดของราคาก็ขึ้น

ตาราง 14 ราคาข้าวสาร พ.ศ. 2452 - 2462

ชนิดข้าว	พ.ศ.2457	พ.ศ.2458	พ.ศ.2459	พ.ศ.2460	พ.ศ.2461	พ.ศ.2462
	บาท/บาท	บาท/บาท	บาท/บาท	บาท/บาท	บาท/บาท	บาท/บาท
ข้าวสาร 2.25 %	5.57	5.79	6.34	6.40	10.21	23.44
ข้าวสาร 3.50 %	5.38	5.43	5.98	6.23	9.45	19.24

ที่มา : กรมศัลปะการ. เอกสารรัชกาลใหม่ กส.1/1761 เล่ม 188. ประชุมเรื่องข้าว.

การที่ข้าวขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้นนั้น จากการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เคลมเมิล วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2462 กล่าวว่า ราคาข้าวเปลือกเมื่อต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2462 นั้น ราคาเกวียนละ 300 - 320 บาท สูงกว่าสัปดาห์ที่ผ่านมาถึง 100 บาท¹ นับเป็นภาวะการเปลี่ยนแปลงของราคาข้าวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก

เนื่องจากมณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ เมื่อใกล้จะถึงฤดูการเก็บเกี่ยว ซึ่งขณะนั้นเริ่มขาดแคลนข้าวขึ้นแล้ว ได้มีการคาดการณ์ถึงสภาพการปลูกข้าวในมณฑลนครชัยศรีว่า "ยังแต่ภาคมณฑลนครชัยศรี อย่างดีก็ประมาณว่าไคครึ่ง เสียครึ่ง นับว่าพอเจือจางหน่อยไคบางแตกลงเลยงไม่ได้ตลอดทั่วไค"²

เมื่อภาวะวิกฤตเรื่องขาดแคลนข้าวขึ้นดังกล่าวกว่า รัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไขโดยจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2462 เรียกว่า "คณะกรรมการกำกับตรวจตราข้าว" มีหน้าที่พิจารณาดำเนินการแก้ไขเรื่องนี้โดยด่วน คณะกรรมการประกอบด้วย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ คือ³

1. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธาน
2. เจ้าพระยาอมรราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล
3. เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
4. นายคัมภิจ เจ วิลเลียมสัน ที่ปรึกษากระทรวงการคลัง
5. นายคัมภิจ เจ เกรแฮม ที่ปรึกษากระทรวงเกษตรธิการ
6. พระยาอินทรมณดี อธิบดีกรมสรรพากร
7. พระยามโนปกรณนิติธาดา สมุทมนิเทศาสกร

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/3. เรื่องข้าวแพง.

²แหล่งเงิน.

³เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "ประกาศตั้งเจ้าพนักงานกำกับตรวจตราข้าว," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. 2477. หน้า 95.

คณะกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินการควบคุมการขอขายข้าว ออกประกาศที่สำคัญเช่น
 "ประกาศห้ามมิให้ออกนอกพระราชอาณาเขตโดยมิได้รับอนุญาต"¹ ประกาศฉบับนี้ ประสงค์จะควบคุม
 การส่งข้าวไปจำหน่ายทางประเทศ โดยกำหนดให้พ่อค้าที่มีสัญญาขอขายข้าวออกประกาศฉบับนี้ ไปจดทะเบียน
 ที่สำนักงานกำกับตรวจตราข้าว ภายหลังจากประกาศ 1 เกือบ จึงจะห้ามส่งข้าวออกนอกจากข้าวที่มีสัญญา
 ขอขายกันไว้ก่อนเท่านั้น แต่เนื่องจากประกาศฉบับนี้ไม่รัดกุมพอ พ่อค้าจึงได้ยื่นประกาศนี้ โดยส่งข้าวหนึ่ง
 ร้าข้าว และปลายข้าวออกไปจำหน่ายแทน ทำให้รัฐบาลประกาศห้ามส่งข้าวทุกชนิดออกขายทางประเทศ
 ครั้นต่อมารัฐบาลได้ดำเนินการกวัดจั้นเรื่องการค้าขายข้าวอย่างรัดกุมยิ่งขึ้น ได้ออก
 "พระราชบัญญัติกำกับตรวจตราข้าวพุทธศักราช 2462"² ซึ่งพระราชบัญญัตินี้มีจุดประสงค์เพื่อ

"ให้มีการสำรวจจำนวนข้าวทั่วประเทศที่อยู่ในมือชาวนาและพ่อค้า เจ้าพนักงาน กำกับ
 ตรวจตราข้าวมีอำนาจกำหนดจำนวนข้าวที่อยู่ในครอบครอง และมีอำนาจบังคับขอชาวคาม
 ราคาที่จะได้กำหนดไว้ตามท้องที่ เพื่อขายหรือแจกแก่ผู้ยากแค้น ส่วนกรรมการกำกับ
 ตรวจตราข้าวมีอำนาจที่จะกำหนดราคาอย่างสูงและอย่างต่ำ ของราคาข้าวเปลือกและ
 ข้าวสาร กับป้องกันมิให้เกิดขาดแคลนข้าวขึ้นในท้องที่หนึ่งท้องที่ใด"

คณะกรรมการกำกับตรวจตราข้าวได้สำรวจจำนวนข้าวที่มีอยู่ตามมณฑลต่าง ๆ พบว่ามีข้าวเหลือ
 อยู่อย่างมาก จึงประกาศห้ามมิให้นำข้าวออกนอกเขตมณฑลที่ขาดแคลนข้าว เช่น มณฑลอยุธยา มณฑล
 นครราชสีมา มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครสวรรค์ เป็นต้น

ในเขตมณฑลนครราชสีมา นั้น ยังกำหนดเขตมิให้นำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรีด้วย
 เนื่องจากสมุหนเสนาบดีว่าเกรงว่าจะเกิดภาวะขาดแคลนข้าวขึ้นในจังหวัดสุพรรณบุรีได้ จึงประกาศคือ³

¹เสถียร ฉายลักษณ์ และคณะ ฯ . "ประกาศถึงเจ้าพนักงานกำกับตรวจตราข้าว,"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. 2477. หน้า 93 - 94.

²เสถียร ฉายลักษณ์ และคณะ ฯ . "พระราชบัญญัติกำกับตรวจตราข้าว พุทธศักราช 2462,"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. 2477. หน้า 247 - 258.

³เสถียร ฉายลักษณ์ และคณะ ฯ . "ประกาศห้ามนำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรี
 มณฑลนครราชสีมา," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. 2477. หน้า 271 - 272.

ประกาศ

ห้ามมิให้นำข้าวออกนอกเขต

จังหวัดสุพรรณบุรี มณฑลนครไชยศรี

ด้วยกรรมการกำกับตรวจตราข้าวได้รับบอกสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีว่า การทำนาในจังหวัดสุพรรณบุรี จำนวนพระพุทศักราช 2462 ได้รับความเสียหาย โดยน้ำไม่พอหล่อเลี้ยงต้นข้าว สมุหเทศาภิบาลเกรงว่าจะเกิดการขาดแคลนข้าวขึ้น จึงมีความวิตกว่า ถ้ามิจัดการห้ามมิให้นำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรีแล้ว จะเกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎร พลเมืองในเรื่องอาหาร สมุหเทศาภิบาลจึงขออนุญาต ให้ออกกรรมการกำกับตรวจตราข้าว ห้ามมิให้ผู้นำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรี กรรมการกำกับตรวจตราข้าวได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าตามที่สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี ขออนุญาตก็ห้ามมิให้นำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น เป็นการสมควรแล้ว จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ห้ามมิให้ผู้นำข้าวออกนอกเขตจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อเป็นการสงวนข้าวไว้เพื่อเป็นอาหาร พลเมือง ตามความในมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติกำกับตรวจตราข้าว พระพุทศักราช 2462 บัดนี้ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว เพราะฉะนั้นจึงขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ตั้งแต่วันที่ไปประกาศนี้เป็นต้นไป ห้ามมิให้ผู้นำข้าวออกนอกเขต จังหวัดสุพรรณบุรี และกรรมการกำกับตรวจตราข้าวขอหมายอำนาจให้สมุหเทศาภิบาลเป็นเจ้าหน้าที่รักษาดำเนิน ตามข้อความในมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติกำกับตรวจตราข้าว พระพุทศักราช 2462

ประกาศมา ณ วันที่ 9 มีนาคม พระพุทศักราช 2462

(ลงนาม) กิตยากรวรลักษณ์

ประธานกรรมการกำกับตรวจตราข้าว

ภาวะข้าวราคาแพงใน พ.ศ. 2462 นั้น แม้ว่าจะเป็นสภาพความยุ่งยากของราษฎรภายในประเทศ แต่ก็ยังเป็นผลดีแก่ชาวนาบางพวกที่เป็นโอกาสได้ชำระหนี้สินให้หมดสิ้นไปได้ มีการซื้อที่นาเพิ่มเติม

และปลูกบ้านเรือนใหม่แทบทุกห้อง¹ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดี
กระทรวงเกษตรธิการ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

"ขออย่าให้คนไทยด้วยกันเข้าใจว่า การที่ชาวแพ่งนี้เป็นเรื่องเคียดแค้นทั่วหน้า ขอให้
จำไว้ว่า ถ้าจะมีจำนวนคนด้วยกันในเมืองไทยแล้ว จำนวนคนพม่ามีมากกว่าจำนวนคน
พวกอื่น ๆ หมด การทำกินโดยทางทำนายนั้นเป็นสิ่งที่แพง... แล้วยังแพงค่าอากาศ...
บางปีก็ร่ำรวยเช่นนี้ หน้าที่รัฐบาลตั้งตั้งตัวเป็นกลางเป็นยุติธรรม... จำต้องปล่อยให้
ราษฎรจำพวกนี้ร่ำรวยในเวลาที่เหมาะสม"²

อย่างไรก็ตามเรื่องที่ชาวนาไปประโยชน์จากสภาวะที่ชาวนามีราคาสูงจนสามารถชำระหนี้สิน
ขอทานเพิ่มขึ้น ปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มเติมขึ้นนั้นว่าเป็นผลดีแก่ชาวนาอยู่บ้าง แต่จากการวิพากษ์วิจารณ์
ของสัณวาลชนในยุคนั้น ดังเช่นหนังสือพิมพ์จีนโนสยวารศัพท วันที่ 16 พฤษภาคม 2462 กล่าวว่า ผู้
ใคร่ประโยชน์จริง ๆ ในเรื่องนี้คือ พ่อค้าชาว พม่าเจ้าที่ที่ให้ชาวนากู้ยืมเงิน และพวกพ่อค้าชาวเปลือก
ขาวสารที่คอยชักชวนเป็นคนกลางระหว่างพ่อค้าชาวยุโรปกับชาวนา³

การที่ชายชาวไคร้ราคาดี ทำให้ชาวนาจำนวนมากขายข้าวจนหมดจนต้องขอชาวยุโรป พวกพ่อค้า
ชาวไคร้ก็ชักชวนชาวไคร้ขายในราคาแพง ดังการเสนอขายหนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ เกล็ดเมธ วันที่ 13
พฤศจิกายน พ.ศ. 2462 ว่า

"อันมูลเหตุ ที่ทำให้เกิดอึดอัดใจและราคามแพงนั้น ในปัจจุบันนี้ไม่เฉพาะแต่ด้วยการทำนา
ไม่ใคร่ได้อย่างเดียว เกิดวิธีอื่นอีกอย่าง 1 ที่พ่อค้าแลบริษัทใหญ่ ๆ เพียวกันขอเขาไว้

¹ สุนทร อัสสไว และนิติ กลีโกศล. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.
2525. หน้า 82 ; อ้างอิงมาจาก กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.20/7. คำกราบบังคมทูล
ของพระยาโบราณราชธานินทร์ อุปราชมนตรีพยุหยา. 20 กันยายน 2462.

² สุนทร อัสสไว และนิติ กลีโกศล. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.
2525. หน้า 82 ; อ้างอิงมาจาก กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.20.3/44. คำรับพระเจา
พี่นางเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เรื่องชาวแพ่ง. หนังสือพิมพ์ไทย. 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/2. เรื่องชาวแพ่งและกรรมการตรวจตราชาว.

มาก ๆ แล้วส่งไปเมืองนอกบ้าง ก็ไ้ไม่ขายเสียบ้าง เมื่อจำนวนเขาออกจากมือชานาไปหมดแล้ว ราคาข้าวก็แพงขึ้น และการกักนั้นเองทำให้ชักคัก ทราหนพอค้าแลบริษัทจำหน่ายเขาออกโดยคั้งกำหนดราคาเอาไว้ได้อย่างพอใจขึ้น ถึงแม้จะเป็นที่รู้กันอย่างแน่ชัดแล้วก็ดี แต่ก็ยังห้ามทางจะป้องกันไม่ให้เขาตกไปรวมกันเช่นนั้นไม่"¹

เหตุการณ์เป็นไปดังที่คาดไว้ คือเกิดการขาดแคลนข้าวขึ้นตามณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ ขาดแคลนทั้งพันธุ์ข้าวที่จะเพาะปลูกและข้าวที่จะบริโภค ในการนี้รัฐบาลต้องใช้เงินเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อน แยกเป็นแต่ละมณฑล ดังตารางต่อไปนี้

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/2. เรื่องข้าวแพงและกรรมการทราจกรข้าว.

ตาราง 15 จำนวนเงินที่รัฐบาลช่วยเหลือราษฎรใน พ.ศ. 2462

หมวด	จำนวนเงิน/บาท
ราชบุรี	200,000
ปัตตานี	10,000
พิษณุโลก	206,600
ปราจีนบุรี	200,000
นครสวรรค์	313,000
จันทบุรี	82,340
นครราชสีมา	325,000
อุตร	39,000
ร้อยเอ็ด	344,330
นครชัยศรี	120,000
อุบล	1,550,000
มหาสารคาม	48,000
อุบล	36,000
ภูเก็ต	3,119,431.44
รวม	6,593,701.44

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/6. รายงานกรรมการตรวจตราชาวทั้งแก่ตน
จนเลิกการตรวจ. 28 กุมภาพันธ์ - 24 มีนาคม พ.ศ. 2463.

ความช่วยเหลือของรัฐบาลนอกจากจัดเงินช่วยเหลือราษฎรที่เดือดร้อนแล้ว รัฐบาลจะช่วยเหลือโดยการยกเว้นอากรค่านาใหม่ให้การทำนาไม่ไคยด เช่น ในปี พ.ศ. 2460 เมื่อเกิดอุทกภัย และปี พ.ศ. 2462 รัฐบาลยกเว้นการเก็บค่านาในพื้นที่ทำนาไม่ไคยด

อย่างไรก็ตามแม้จะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล แต่ชาวนาก็ยังต้องช่วยเหลือตัวเองโดยกู้ยืมเงิน ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงมากจากรายงานการประชุมเทศาภิบาล กล่าวถึงการเอาเปรียบชาวนาในการกู้ยืมเงินว่าบางครั้งเงินเรียกค่าดอกเบี้ยถึงร้อยละ 40 และหักดอกเบี้ยก่อนนำทำสัญญาสูงกว่าเงินที่ได้รับจริง ๆ¹ การตกขามมือผู้หัว ๆ ไปทั้งที่สัญญาหมายห้ามอยู่ก็ตาม

ชาวนาในมณฑลนครราชสีมาประสบความยากจนนำโฉนดตราจองที่นำไปจำนำกันเป็นจำนวนมากถึง²

เมืองนครปฐม มีผู้ถือโฉนดตราจอง 9,227 ราย เอาไปจำนำชายฝาก 8,066 ราย เมืองสุพรรณบุรี จำนวนโฉนด 17,610 ราย เอาไปจำนำชายฝาก 10,487 ราย และเมืองสมุทรสาคร มีโฉนด 1,404 ราย เอาไปจำนำชายฝาก 792 ราย

จากสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นปัญหาสำคัญในการทำนาของราษฎร ในพื้นที่ของมณฑลนครราชสีมา ได้สร้างทำนบเพื่อการปิดเปิดน้ำตามลำคลองทาง ๆ ใน พ.ศ. 2455 มีจำนวนถึง 211 แห่งอยู่ในเขตพื้นที่เมืองนครปฐม 123 แห่ง เมืองสุพรรณบุรี 86 แห่ง และสมุทรสาคร 2 แห่ง³ ทำนบเหล่านี้ช่วยในการเก็บเปิดหรือปิดน้ำในยามปกติ แต่เมื่อเกิดภาวะฝนหนักหรือฝนแล้งผิดปกติ ก็ไม่สามารถช่วยในการเก็บน้ำไว้ทำนาได้

¹กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.19/32. ประชุมเทศาภิบาลประจำปี พ.ศ. 2466.
(8 - 25 ธันวาคม พ.ศ. 2466).

²แหล่งเก็บ.

³สุนทรี อัสสไว และนิติ กสิโกศล. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. 2525. หน้า 89.

เมื่อประสบกับปัญหาการทํานาใน พ.ศ. 2460 และ พ.ศ. 2462 ทำให้รัฐบาลหันมาสนใจในโครงการชลประทานโครงการใหญ่ ได้เข้าโครงการเขื่อนราแฉกและคลองกาน โครงการสุพรรณ และโครงการนครนายก¹ เพื่อกำเนินการด้านชลประทานให้เป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกอย่างจริงจัง

การบำรุงรักษาคนชาวนาและการคัดเลือกพันธุ์ชาวนาของชาวนา

การปลูกข้าวของชาวนาในประเทศไทย เป็นวิธีการเพาะปลูกอย่างง่าย ๆ อาศัยกำลังคนในครอบครัว กำลังสัตว์ โค กระบือ และเครื่องมือเครื่องใช้ที่สามารถทำเองได้เป็นส่วนใหญ่อาศัยวิธีการทำเรียกว่า เป็นเทคนิคระดับพื้นบ้าน เครื่องมือเหล่านี้ ได้แก่ ไร่ คราด มีด จอบ เกวียน เลื่อน ฯลฯ เป็นเครื่องมือแบบง่าย ๆ ชาวนาขอเฉพาะพวกที่เป็นหลัก

วิธีการปลูกข้าว ชาวนาอาศัยเอาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เป็นสำคัญ เมื่อหว่านข้าวหรือปักดำแล้ว ชาวนาจะมีวิธีการดูแลคนชาวนาในนาควบวิธีการง่าย ๆ และบางครั้งแสดงถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ ก็จะได้เห็นได้จากวิธีการของชาวนาในการดูแลคนชาวนาคือ

การกำจัดศัตรูพืช

เมื่อหว่านข้าวหรือปักดำเสร็จแล้ว บางครั้งมีปลาลงกัดกินข้าวเสียหาย ชาวนาจะให้เอาขाय กัดปลาที่อยู่ในนา หรือกัดทรงหางน้ำไหล เพื่อป้องกันไม่ให้ปลากัดกินข้าวและเป็นอาหารในครอบครัวด้วย แต่ในบางกรณีการแก้ปัญหาของชาวนา ไม่ค่อยมีเหตุผลนัก เช่น

ในเขตหนองกระชัยศรี จากการสำรวจการทํานาในเมืองสุพรรณบุรี เมื่อต้นขามมีเพลี้ย และหนอนกอ ลงกัดกินต้นข้าว ซึ่งกำลังตั้งท้อง คนชาวนาเหลืองและคายไปในที่สุด ชาวนาแก้ไขโดยการพรมน้ำมนตร์ในนา ชาวนาบาง จุกประทัดบาง บังปืนบาง หรือไม่ก็ใช้วิธีใหญ่ยิงไปสัดคนาแดงไปกัดคนชาวนาในแปลงที่หนอนกอ มีเพลี้ยจับ²

¹ J. Homan Van der Hiede. "The Economic Development of Siam during the Last Half Century," Journal of the Siam Society Vol.3. (22 November 1906). p.78.

² กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กศ.13/1316. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงาน
ตรวจการ จังหวัดสุพรรณบุรี.

วิธีการดังกล่าวแสดงถึงความเชื่องง่ายของชาวนาและไม่ค่อยจะได้ผลมีบางครั้งที่ยังเป็นหรือจุกประทัดแล้วแต่ยังไม่ลงกินต้นข้าว แต่เป็นเพราะเข้มนคว้นกินเข้มน ควนประทัด มากกว่าจะตกใจเสียจึงแล้วหนีไป

ส่วนในจังหวัดนครปฐม เจาหน้าทพบว่า เมื่อน้ำไหลลงสู่ก้นข้าวเสียหายมาก ต้องยกข้าวขึ้นมา 2 - 3 ครั้ง ชาวนาแก้ปัญหานี้โดยใช้วิธีการดังนี้ คือ¹

1. นำไถหรือตุ้มฝังลงตามร่องน้ำไหล เมื่อเวลาปลูกข้าวจะไถลงไปไถ หรือตุ้ม
2. ใช้น้ำมันก๊าดเทให้ลอยเป็นผืนลงบนน้ำให้เข้มนกลื่นน้ำหนีไปก่อน
3. ระบายน้ำเข้านามาก ๆ เพื่อไม่ให้ก้นโคนต้นข้าวไถ
4. ระบายน้ำออกให้แห้ง ปูรองและจะหนีไป

การแก้ปัญหานี้โดยวิธีนี้โดยมากไม่กิน แต่เป็นวิธีการที่เพิ่มผลมากกว่าการประมน้ำมันหรือไขมันลงไปในไร่ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวิธีการที่ง่ายกว่าวิธีการที่ทันสมัยนัก ยังไม่มีการใช้ยาปราบศัตรูพืช หรือแม้แต่การใช้ปุ๋ยในนาที่เริ่มจะใช้เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วมานี้เอง²

การคัดเลือกพันธุ์ข้าว

การคัดเลือกพันธุ์ข้าว น่าจะเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้การเพาะปลูกได้ผลดีด้วยการคัดเลือกข้าวพันธุ์ที่ปลูก แต่ชาวนามิได้คัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูก ที่ทำกันโดยทั่วไป มักจะเป็นการเก็บข้าวจากที่ปลูกได้ไฉ่ก่อนเอาไปทำพันธุ์ใหม่ต่อไป ทำตาม ๆ กันเช่นนี้มาตั้งแต่ครั้งรุ่นปู่ รุ่นพ่อ

เนื่องจากการที่ชาวนาไม่รู้จักคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ตนเองทำให้ข้าวที่ปลูกได้คุณภาพไม่ดี เมื่อเทียบกับข้าวจากประเทศอื่น ๆ ในตลาดโลกแล้วมีราคาต่ำ ในพ.ศ. 2453 เจ้าพระยาบวรญาณประภัศ์ เปรียญเทียบราคาข้าวเปลือกจากประเทศต่าง ๆ ให้เห็นดังนี้³

¹กรมศึกษาการ. เอกสารเกษตรไทย กส.13/1314. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการจังหวัดนครปฐมของนาเดิม.

²สัมภาษณ์ นางลำไย สุขตา อายุ 74 ปี 2 - 4 หมู่ 4 ตำบลสาธิตา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532

³เจ้าพระยาบวรญาณประภัศ์. ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ. 2484. หน้า 319.

ชาวเมืองคาโรไลนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ราคาหาละ 22 บาท

ชาวประเทศอิตาลี ราคาหาละ 20 บาท

ชาวเมืองแฟรงโก ประเทศอินเดีย ราคาหาละ 16 บาท

ชาวชวา ราคาหาละ 12 บาท

ชาวประเทศญี่ปุ่น ราคาหาละ 12 บาท

ชาวไทย ราคาหาละ 9 บาท

ในขณะนั้นครั้งหนึ่ง จากการสำรวจของพนักงานกระทรวงเกษตรทราบว่า ชาวนาในเมืองสุพรรณบุรี ไม่ค่อยจะคัดพันธุ์ข้าวไว้ปลูก ไร่ข้าวหลายพันไร่กัน จึงได้ข่าวที่คุณภาพไม่ดีนัก ถึงรายงานว่า "ราษฎร ยังใช้ข้าวหลายพันธุ์คนกันจึงได้ผลไม่เจริญดี ข้าวราคาต่ำ"¹

ส่วนเมืองนครปฐม อันมีฐานว่า น่าจะมีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวมากกว่าในแถบเมืองสุพรรณบุรี เพราะบริเวณเมืองนครปฐมถือว่าเป็นแหล่งทำนาคำที่มคุณภาพและข้าวของเมืองนครปฐม โดยเฉพาะ อำเภอนครชัยศรี เป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เช่น ข้าวเหลืองเจกานาน ข้าวทองระยา ข้าวมะลิทอง ข้าวใบศรี ข้าวพระยาชม เป็นต้น²

จากการที่เห็นว่าข้าวในเมืองนครปฐมมีคุณภาพดี เจ้าหน้าที่ได้สอบถามชาวนาว่า เหตุใดจึง ไม่ทำพันธุ์ข้าวจากนครชัยศรีมาปลูกยังเมืองสุพรรณบุรีบ้าง ได้รับคำตอบจากชาวนาว่า

"ว่าจะใช้พันธุ์ข้าวอย่างเช่นนครชัยศรีที่ใด ๆ มาทำพันธุ์ไม่ได้หรือ ราษฎรได้ตอบว่า ใช่ได้ เหมือนกัน แต่มันเพาะปลูกแล้วบางที่ไม่ออกรวง หรือเมล็ดก็ลีบ เพราะพื้นดินไม่เหมือนกัน ดินแถบนครชัยศรี ไ้มน้ำเค็มลงถึงเสมอ ทำให้มันมีรสขื่น"³

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1315. เรื่องมอบนครไชยศรีส่งรายงาน
ตรวจการ อำเภอท่าพี่เลี้ยง อำเภอศรีประจันต์ ของขุนสกลสาธิตกิจ.

²กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/512. กระทรวงเกษตรแจกพันธุ์ข้าวให้แก่
ราษฎรที่ชักชวน.

³กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1315. หน้าเดิม.

การปลูกข้าวในเมืองสุพรรณบุรี จึงยังคงใช้พันธุ์ข้าวที่เคยปลูกกันอยู่ต่อไป โดยไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ใหม่ปลูก เพราะเชื่อว่าสภาพดินเป็นเช่นนั้น แม้ว่าจะเอาข้าวพันธุ์ใหม่ปลูกก็ไม่ไฉด

รัฐบาลเห็นความสำคัญของการบำรุงพันธุ์ข้าว เพราะจากกรณีศึกษาของพระยาประชารณบริบาล ชาวหลวงออกโฉนด ทราบว่าสาเหตุที่ทำให้พันธุ์ข้าวเสื่อมลง เพราะชาวนาปลูกข้าวหลายพันธุ์ โรงสีรับข้าว และปริมาณน้ำฝนไม่แน่นอน ทำให้พันธุ์ข้าวเสื่อมลงได้ รัฐบาลควรจัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าว ป้องกันพวกโรงสีปนข้าว และจัดการขอประทานให้เจริญขึ้น¹

รัฐบาลจึงได้จัดการประกวดพันธุ์ข้าวขึ้น ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2450 เป็นการประกวดเฉพาะ มณฑลกรุงเทพฯ ครั้งหนึ่ง ต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2451 จัดการประกวดพันธุ์ข้าวอีกครั้งหนึ่ง มณฑลที่อยู่ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ ส่งพันธุ์ข้าวเข้าประกวด ได้แก่ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลปราจีน และมณฑลนครราชสีมา

เมื่อจัดการประกวดพันธุ์ข้าวขึ้นสองครั้ง เป็นการประกวดในวงแคบ รัฐบาลจึงจัดประกวดพันธุ์ข้าวครั้งใหญ่ ใน พ.ศ. 2453 โดยจัดงาน "การแสดงกสิกรรมและพาณิชยกรรม" ขึ้น มีข้าวจากมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศเข้าประกวดถึง 912 ราย จากกาประกวดพันธุ์ข้าว ทำให้บรรดาเจ้าของโรงสีเห็นความสำคัญของการบำรุงพันธุ์ข้าว ซึ่งจะช่วยให้ชาวนามีราคาคืน และคณะกรรมการตัดสินการประกวดพันธุ์ข้าวเห็นว่า กระทรวงเกษตรควรแนะนำชาวนาให้ตั้งเทปประโยชน์จากการคัดเลือกพันธุ์ข้าว

การดำเนินงานของรัฐบาลในการบำรุงพันธุ์ข้าวอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การแจกพันธุ์ข้าวที่ดีให้ราษฎรนำไปปลูก ดังเช่น การแจกพันธุ์ข้าว คาโรไลนา ซึ่งเป็นข้าวที่ปลูกในเมืองคาโรไลนา ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นข้าวเมล็ดใหญ่ ขายไถ่ราคาดี ใน พ.ศ. 2452 ได้แจกพันธุ์ข้าวคาโรไลนาไปยังมณฑลต่าง ๆ ทดลองปลูก จำนวน 65 กระสอบ คือ² นาหลวงคลองพญาไท และโรงเรียนเกษตร 1 กระสอบ มณฑลกรุงเทพฯ 20 กระสอบ มณฑลสุพรรณบุรี 20 กระสอบ มณฑลกรุงเทพฯ 6 กระสอบ มณฑลปราจีน 1 กระสอบ มณฑลนครราชสีมา 1 กระสอบ มณฑลนครราชสีมา 10 กระสอบ และกระทรวงเกษตร 1 กระสอบ

¹กรมศึกษากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/563. ประกาศประกวดพันธุ์ข้าวปลูก.

²กรมศึกษากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.10.1/4. จ่ายทรงพระคาโรไลนาทดลองตาม

การบำรุงพันธุ์ข้าว โดยการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกนั้น มีข้อน่าสังเกตว่า พันธุ์ข้าวที่ถือว่า
มีคุณภาพดี ต้องมีขนาดใหญ่ เนื้อขาวใส เปลือกบางเปลือกบาง มีมัน เมล็ดเสมอกัน น้ำหนักมาก เมล็ดงาม
แต่ความทนทานของชาวนามักของการปลูกข้าวชนิดที่โตเร็ว ให้เมล็ดข้าวมาก ส่วนคุณภาพนั้นไม่ค่อยสนใจ
และมักมีข้ออ้างว่า ข้าวที่คุณภาพดี มักจะเหมาะกับสภาพดินของบางท้องที่เท่านั้น เช่น ข้าวปลูกใน
อำเภอนครชัยศรีโคก จะไปปลูกในที่อื่นไม่งามเท่า

แม้ในเขตอำเภอนครชัยศรี ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งปลูกข้าวพันธุ์ดี แต่ในปัจจุบัน เจ้าของโรงสี
ในท้องถิ่นเล่าให้ฟังว่า ชาวนาเริ่มหันมาปลูกข้าวพันธุ์กะปิที่รัฐบาลส่งเสริมให้ปลูกเพราะโตเร็ว ต้นเตี้ย
เก็บเกี่ยวได้เร็วแต่ข้าวที่โคเมือสีเป็นข้าวสารแล้ว คุณภาพไม่ดี มีความชื้นสูง หักป่นง่าย¹

วิธีการปลูกข้าว จึงเป็นปัญหาหนึ่งของชาวนา การปลูกข้าวแบบวิธีดั้งเดิม ขาดความรู้ ความ
เข้าใจเรื่องศัตรูของต้นข้าว การใส่เครื่องมือเครื่องใช้แบบทนายาน การขาดความรู้ดูแลเอาใจใส่บำรุง
ต้นข้าว ไม่รู้จักการคัดเลือกพันธุ์ดีเพื่อให้ได้ข้าวที่มีคุณภาพ ส่วนทำให้ข้าวมีคุณภาพไม่ดี ราคาตกต่ำ ซึ่ง
ถึงเวลานี้ขอมาใหม่การพัฒนาขึ้น มีการใช้เครื่องจักร การใช้ปุ๋ยบำรุงต้นข้าว การขยายปราบศัตรูพืช
ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ปัญหาโจรผู้ร้าย โจรผู้ร้ายที่สร้างความลำบากให้แก่ชาวนา ได้แก่ ผู้ร้ายขโมย โค กระบือ
ซึ่งเป็นแรงงานในการทำนา การเพิ่มการลักขโมยโค กระบือกันเพราะการขยายตัวของการค้าข้าว เมื่อมี
การทำนามากขึ้น ทองโซโค กระบือ มากขึ้น แม้จะมีการทำโค กระบือจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมา
ขายทางภาคกลางเป็นจำนวนมากทุกปี แต่ไม่เพียงพอกับความต้องการของชาวนาในบริเวณภาคกลาง²

ในเขตอำเภอนครชัยศรี ก่อนจัดตั้งมหาวิทยาลัยนั้น โจรผู้ร้ายชุม มีการปล้นโค กระบือ กันมาก
ครั้นจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นแล้ว เจ้าหน้าที่ซึ่งเรียกว่า "พลตระเวน" คอยดูแลความสงบเรียบร้อยตาม
แม่น้ำลำคลอง เรื่องโจรผู้ร้ายในเขตอำเภอนครชัยศรี เมื่อเทียบกับเขตราชบุรีแล้วนับว่าสงบเรียบร้อย

¹สัมภาษณ์ นายบรรหาร ศรีจิวราย อายุ 33 ปี 118 หมู่ 3 ตำบลจิวราย อำเภอนครชัยศรี
จังหวัดนครปฐม วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2533.

²สัมภาษณ์ หลิ่งหมอยา. ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 341.

แต่ชวานายังคงระมัดระวังดูแล โศ กระบือของตนเอง กลางคืนต้องนอนเฝ้า ซึ่งเป็นวิธีที่ทำได้ทุกอย่าง นอกจากนั้นแล้วชวานายังแก้ปัญหาโดยการ เข้าเป็นพรรคพวกกับคนร้ายหรือพวกนักเลง ทำให้คนร้ายเกรงใจ ไม่กล้ามารบกวน เป็นกาชคุ้มครองตนเองและญาติพี่น้อง การเป็นพรรคพวก หรือรู้จักคุ้นกับพวกนักเลง เป็นการป้องกันอันตรายจากคนร้ายได้

กาชป้องกันโจรผู้ร้าย นอกจากจะท่องนอนเฝ้าโศ กระบือ แล้ว เมื่อมีพรรคพวกที่เป็นนักเลงมาหาที่บ้าน ชวานาต้องยอมเสียเงินเลี้ยงอาหารและสุราเป็นการบุญมิตร ให้มีส่วนในกาชคุ้มครองตนเอง¹

ปัญหาเรื่องความขัดแย้งเรื่องที่ดิน

เมื่อการค้าขายเจริญขึ้น ความต้องการที่ดินในการทำนามีมากขึ้น มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ ความขัดแย้งเรื่องที่ดินจึงมีขึ้น ดัง สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ กล่าวถึง เมืองนครชัยศรีว่า ความในศาลส่วนใหญ่เป็นเรื่องการแย่งที่ดินกัน²

ความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน มีสาเหตุเนื่องมาจาก การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่ดีพอ ระบบการออกหลักฐานแสดงกรรมสิทธิ์หละหลวม การเปลี่ยนผู้ถือครองที่ดินไม่รัดกุมพอ ประกอบกับการกำหนดเขตการปกครองยังไม่ชัดเจน ที่ดินบางแห่งอยู่ทางไกลตัวเมือง หรืออำนาจไม่สามารถที่จะกำหนดได้แน่นอนว่าอยู่ในท้องที่อำเภอใด ชวานาซึ่งต้องขอใบกรรมสิทธิ์ในการจับจองจากอำเภอ กำหนดที่ดินคิดว่าตนเป็นเจ้าของท้องที่ ทำให้ที่ดินนั้นเกิดวาทะวิวาทไต่เบี่ยงเบี่ยงหลายคน แต่คนหนึ่งถือใบเบี่ยงเบี่ยงจากทางอำเภออื่น³ ดังเช่น ชวานาในเขตตำบลบางอีกร เมืองนครชัยศรีเป็นเขตติดต่อ 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอพระปฐม และอำเภอตลาดใหม่ ชวานายื่นเรื่องขอใบเบี่ยงเบี่ยงสับสนกันมาก

¹สัมภาษณ์ นายเหมื่อน เลี่ยมทองแซ อายุ 73 ปี 155 หมู่ 5 ตำบลศาลาบา อำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

²สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ. เอกสารพระราชการมณฑลนครไชยศรีของ สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ. 2511. หน้า 28 - 29.

³สัมภาษณ์ หลังหมอยา. ปัญหาชวานาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 157 - 164.

...บางคนก็ยื่นทออำเภอรบรูม บางคนก็ยื่นทออำเภอเมือง บางคนก็ยื่นทออำเภอ
ทลาคใหม่ แลที่แห่งเดียวกันย่นย่นกันถึง 2 ฉบับ ก็มีบาง 3 ฉบับก็มีบาง¹

เรื่องความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน ในมณฑลนครชัยศรีปรากฏ ดังเช่น กรณีความขัดแย้งระหว่าง
พระองค์เจ้ากัลยาณมิตรกับราษฎรในเมืองนครชัยศรี กรณีนี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2445 เนื่องจากพระองค์เจ้า
กัลยาณมิตร มอบให้นายสิทธิ มหาเดชะ ไปจับจองที่ดิน ทำนาลคลองจินดา อำเภอทลาคใหม่เมืองนครชัยศรี
เป็นเนื้อที่ 7,500 ไร่ และดำเนินการขุดคลอง เพื่อหาประโยชน์จากที่ดินสองข้างฝั่งคลอง ปรากฏว่า
จับจองที่ดินทำนาลของราษฎร เป็นที่ดินประมาณ 427 ไร่ เป็นข้อวิวาทกันขึ้น โดยพระองค์เจ้ากัลยาณมิตร
อ้างว่าเป็นผู้ขุดคลอง ควรได้รับประโยชน์จากที่ดินสองฝั่งคลอง ส่วนราษฎรอ้างว่า ไม่ใช่คลอง แต่
"เป็นที่เจริญแห่งน้ำ" ในที่สุด ราษฎรเป็นผู้ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน โดยจ่ายค่าขุดคลองให้แก่พระองค์เจ้า
กัลยาณมิตร เป็นเงินไร่ละ 1 บาท 48 อัฐ เพราะเห็นว่าพระองค์เจ้ากัลยาณมิตร ขุดคลองโดยไม่ได้รับ
อนุญาต และเมื่อขุดแล้ว ทอทั้งละเลยทอที่ดินเสีย ปล่อยให้ราษฎรเข้ามาทำนาถึง 3 ปี เห็นว่าฝ่าย
พระองค์เจ้ากัลยาณมิตรลงทุน ส่วนราษฎรเป็นผู้ลงแรง จึงให้ราษฎรได้สิทธิ์ในที่ดิน แต่ให้จ่ายค่าขุดคลอง
ให้แก่ผู้ขุด²

อีกรายหนึ่งเป็นกรณีวิวาทเรื่องที่ดินในเมืองนครชัยศรี เช่นกันระหว่างนายเทพ กับราษฎรอีก
กลุ่มหนึ่ง กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2445 ราษฎรเข้าจับจองทำนาในที่ดินเดิมของนายเทพ ครั้นถึงคราวอีกปีหนึ่ง
ใน พ.ศ. 2446 นายเทพกับพวก เข้ามารับนาในที่ดินเดียวกัน เกิดแย่งชิงที่ดินกันขึ้น จำนวนที่ดิน
ข้อวิวาท ประมาณ 696 ไร่ ขาดหลวงเกษม เมืองนครชัยศรี ตักสินให้ชำนานากลุ่มแรกที่เข้ามาทำนา
ก่อนได้สิทธิ์ในที่ดินจำนวน 340 ไร่ ส่วนที่เหลือให้ชายทอคลองลาด ปรากฏว่า นายเทพกับพวกเป็น
ผู้ประมูลได้ไปในราคา 4,993 บาท³

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.4/14. เรื่องจัดการออกตราจองที่ดินชั่วคราว
มณฑลนครไชยศรี และเมืองชลบุรี. บางขุนเทียน กรุงเทพฯ.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/32. เรื่องทอของพระองค์เจ้ากัลยาณมิตร
ที่เมืองนครไชยศรี. (16 สิงหาคม - 4 มีนาคม ร.ศ.123).

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/32. เรื่องขาดหลวงเกษมได้ตักสินแบ่งที่ดิน
ซึ่งราษฎรวิวาทกันในแขวงเมืองนครไชยศรี. (15 สิงหาคม ร.ศ.123).

ปัญหาทาง ๆ ที่ราษฎรประสบดังกล่าวมาแล้วนั้น ปัญหาบางอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากเพราะเกิดสภาพ
ธรรมชาติ คือสภาพฝนแล้งหรือน้ำท่วม การแก้ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลได้ดำเนินการช่วยเหลือ เช่น ให้เงิน
ช่วยเหลือเมื่อเกิดภาวะความอดอยากขาดแคลน ดำเนินการออกกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ราษฎรเพื่อแก้ปัญหาความ
ยากแค้นในเรื่องที่ทำกิน เป็นต้น ในบางเรื่องชาวบ้านต้องช่วยเหลือตัวเองเช่น การป้องกันโจรผู้ร้าย

ความเป็นอยู่ของชาวนา

ความเป็นอยู่ของชาวนาในมหาลนครชัยศรี แม้ว่าการปลูกข้าวจะขยายตัวเจริญขึ้นดังกล่าแล้ว
แต่เนื่องจากของประสมกับปัญหาทาง ๆ ดังกล่าวแล้ว ชาวนาในมหาลนครชัยศรีนั้นก็ยังประสบกับ
ความยากจน ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เช่น ชาวนาในเมืองนครปฐมอยู่ในภาวะเป็นหนี้เสีย 2 ใน 3 ส่วน
เนื่องจากมีผลประโยชน์ทางธรรมชาติที่ของเป็นหนี้ ปิดกั้นไปนานาได้ ไม่ค่อยคุ้มกับเงินทุน และดอกเบี้ย
ที่กู้ เจ้าหนี้มักเรียกดอกเบี้ยแพง ใน พ.ศ. 2457 ชาวนาในเมืองนครปฐมต้องเสียดอกเบี้ย ในอัตรา
เดือนละ 12 สกาสก จากเงินทุน 1 คำลึง¹

การที่ชาวนาโดยทั่วไปไม่มีฐานะยากจน นอกจากของประสมกับปัญหาทาง ๆ ในการทำนา
ดังกล่าวแล้ว แม้ในยามที่ทำนาโดยเฉลี่ยมีปัจจัยมาประการที่ทำให้ชาวนามีความเป็นอยู่ที่ยากจน ได้แก่
การถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าข้าว และลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวนาที่หอบความสนุกสนานในยามที่มี
เงินมีสิทธิใช้จ่ายในการเล่นการพนัน คบสุรา เป็นต้น อีกประการคือ จากความเจริญในการผลิตข้าว
ลักษณะวิถีชีวิตการผลิตแบบยังชีพ เปลี่ยนไปมาเป็นการผลิตเพื่อค้าขาย ชาวนาปลูกข้าวเพื่อขาย และสิ่ง
ที่เคยผลิตไว้เองก็ต้องซื้อ เช่น เสื้อผ้า เป็นต้น

การถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าชาวนานั้น ได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องการค้าข้าว จะได้อีกถึง
ลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวนาซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวนาต้องตกอยู่ในความยากจน ได้แก่

การเล่นการพนัน การเล่นการพนันเป็นสิ่งที่นิยมกันทั่วไป โดยเฉพาะในชนบท สถานที่
เล่นการพนัน เล่นกันในโรงบ่อนเบี้ยของคณจีน ซึ่งผูกขาดภาษีการพนัน ซึ่งมีการพนันประเภท ถั่ว ไป

¹กรมศึกษากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/114. มหาลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการ
เพาะปลูกของชุมชนวิสาหกิจกร.

กำตัก โป่ ๗๐๐ และการพนันท้องถิ่น เช่น ที้โก่ กัดปลา โป่ ๗๐๐ การพนันแพร่หลายมากในราว พ.ศ. 2430 มีโรงบ่อนเบี้ยในกรุงเทพฯ และแขวงธนบุรี 403 โรง และตามหัวเมือง 200 แห่ง¹

ในมณฑลนครชัยศรี มีบ่อนการพนันหลายแห่ง ดังใน พ.ศ. 2439 มีบ่อนซึ่งชาวจีนผูกขาดภาษีอากรอยู่ในเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองนครชัยศรี นั้น บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ตำบลทานา ตำบลวังตะกั่ว เมืองสุพรรณบุรี มีที่ตำบลบ้านท่าช้าง ตำบลสองพี่น้อง ตำบลบางปลาหมอ เมืองสมุทรสาคร มีที่ตำบลโกรกกราก ตำบลคอนโคก เป็นต้น²

ชาวนาพากันเล่นการพนันจนต้องประสบกับความยากจน พากันเป็นหนี้เป็นสิน ดังรายงานของเจ้าพระยาวงษาประพัทธ์ กล่าวถึง ปัญหาการพนันเมื่อครั้งไปตรวจการที่นาในมณฑลกรุงเทพฯ กรุงเทพมหานคร นครชัยศรี และปราจีนบุรีว่า

"...การที่ราษฎรพากันซัดสนซากจนมากขึ้นทุกทีนั้นนอกจากที่ทำนาไม่ได้ผลเต็มภาคภูมิ และเมื่อไ้สืบดูการทำนาหาากินแลรายได้ รายจ่ายของราษฎรอยู่แล้ว คงได้ความว่า เนื่องมาจากเล่นการพนัน แลใช้จ่ายซุกซนสุรายามากเกินกำลังของรายได้ของตน จึงพากันยากจนเป็นหนี้สินมากขึ้นทุกทีแทบทั่วไป การพนัน เช่น ถั่ว โป่ นั้น ตามหัวเมืองมณฑลจะเลิกหมดแล้วก็จริงอยู่ แต่ในหัวเมืองใด มีเรือเมส และรถไฟเดินติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้แล้ว ราษฎรบ้านนอกก็พากันเข้ามาเล่นกันแทบทั่วไป โช้แต่เท่านั้น ในเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้าไปตรวจราชการซึ่งเป็นเวลาที่ชาวยากจนมากแวง แลกำลังอดคักซัดสนเงินทองอยู่ทั่วไปเช่นนี้ ราษฎรชาวบ้านก็ตั้งบ่อนเล่นการพนันทุกอำเภอ กำนัน เช่น การเล่นชนไก่ กัดปลา แล ฟุ้งเรือ เป็นต้น"³

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. "ตำนานเรื่องเลิกละเลิกและบ่อนเบี้ยในกรุงเทพฯ," ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 17. 2462. หน้า 11 - 18.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/13. รายงานแผนภาษีอากรมณฑลนครชัยศรี จำนวนศก 116. (29 ธันวาคม - 30 มีนาคม ร.ศ.115).

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.1/12. รายงานการเพาะปลูกประเทศสยาม.

ในมณฑลนครชัยศรี ปรากฏจำนวนเงินผลประโยชน์ที่เก็บได้จากค่าอนุญาตการพนัน ระหว่าง พ.ศ. 2445 - 2450 ดังนี้

ตาราง 16 ค่าอนุญาตการพนัน มณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450

ปี พ.ศ.	จำนวนเงิน (บาท)	อัตรา
2445	47,753	-
2446	39,253	-
2447	31,143	-
2448	41,388	-
2449	69,002	-
2450	70,308	52

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 ตอนที่ 37. เมษายน ร.ศ.128. หน้า 18.

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2448 อัตราการเพิ่มของอัตราภาษีเงินได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก แสดงว่าราษฎรนิยมเล่นการพนันกันมาก และที่เล่นการพนันกันเองโดยไม่เข้าไปเล่นในบ่อน ซึ่งไม่มีตัวเลขแสดงหลักฐานแน่นอน สันนิษฐานว่าคงมีไม่น้อยเช่นกัน

นอกจากการใช้จ่ายเงินในเรื่องการพนันแล้วนั้นราษฎรชาวนายังใช้จ่ายเงินไปในทางสุบสุราย่อื่น ๆ อีกเช่น การดื่มสุรา การทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ล้วนแต่ใช้เงินกันจำนวนครั้งหนึ่งเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวนาจะมีสภาพยากจนเป็นหนี้เป็นสิน แต่ชีวิตความเป็นอยู่ในสภาพที่มีทรัพย์สินการอุปถัมภ์ของหัวหน้าชาวกิน หาดอาหารพวกปลา กุ้ง ได้จากแม่น้ำลำคลอง เมื่อเก็บซักระยะเงินทองก็กู้ยืมได้จากนายทุนเงินกู้ แล้วคอยทำนาใช้หนี้กันต่อไป จากการสัมภาษณ์ชาวนาในจังหวัด

นครปฐมและสุพรรณบุรี ชาวนามักจะพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งตรงกับความเห็นของ
คาร์ล ซี ฆิมเมอร์แมนว่า "ต่างคนต่างเป็นสุขตามประสาปาก"¹

การเก็บค่านาในเขตชลนครชัยศรี

การเก็บค่านาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือนาโคก และนาฟ้างลอย นาโคกนั้น เก็บค่านาเต็ม
ตามเนื้อที่หมดอยู่ ส่วนนาฟ้างลอยเสียค่านาตามพื้นที่เท่านั้น การเก็บค่านาฟ้างลอย เจ้าหน้าที่จะต้องไป
รังวัดประเมินค่านาทุกปี โดยดูจากตอซึ่งข้าวที่เหลืออยู่ในนา

ความแตกต่างของนา 2 ประเภทนี้ คือ นาโคก ถือเป็นนาที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำท่วมถึง รั้วไค้ทั้ง
น้ำฝนและน้ำท่า สามารถทำนาได้ทุกปี รัฐบาลจึงเก็บค่านาประเภทนี้ทุกปี ส่วนนาฟ้างลอยนั้นอยู่ทางไกล
จากแม่น้ำ อาศัยแต่น้ำฝนเพียงอย่างเดียว จึงถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่านาโคก จึงเรียกเก็บค่านา
เฉพาะในปีที่น้ำท่วมเท่านั้น²

ในเขตชลนครชัยศรี ที่นามีทั้งนาโคกและนาฟ้างลอย ในพื้นที่เมืองสุพรรณบุรีนั้น ประกาศให้นาที่
ตราแดง เป็นนาโคกทั้งหมด ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 เพราะถือว่าเป็นนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนท้องที่
ยังเป็นนาฟ้างลอย ซึ่งเรียกเก็บในอัตรานาโคกเก็บไร่ละ 16 อัฐ (เศษงานละ 4 อัฐ) และนาฟ้างลอย
เก็บไร่ละ 24 อัฐ (เศษงานละ 8 อัฐ)³

ต่อมาการทำนาเจริญขึ้น ใน พ.ศ. 2451 จึงเปลี่ยนแปลงลักษณะที่นาทุกที่ในหลายพื้นที่จาก
นาฟ้างลอยเป็นนาโคก เช่น ที่นาในเขตอำเภอนครปฐมเจดีย์ อำเภอกลางโหม เมืองนครชัยศรี ที่นา
ในเขตอำเภอบ้านมอ เมืองสมุทรสาคร⁴

¹คาร์ล ซี ฆิมเมอร์แมน. สำรวจเศรษฐกิจชนบทแห่งสยาม. ฆิม วีระไวทยะ แปล.
2525. หน้า 55.

²ฉีก กสิโกศล. การเก็บค่านาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482. 2525.
หน้า 52.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.2/31. เก็บเงินค่านาชลประทาน .
(1 เมษายน ร.ศ.118 - 28 มีนาคม ร.ศ.119).

⁴กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.2/35. เรื่องเงินค่านา. 28 มิถุนายน
ร.ศ. 121 - 14 สิงหาคม ร.ศ.129).

ใน พ.ศ. 2448 มีการเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยค่านา คือ นาโคก เรียกเก็บไร่ละ 24 อัฐ และนาฟางลอยเก็บไร่ละ 30 อัฐ¹

การเก็บค่านาในมณฑลนครราชสีมา นับเป็นรายได้ของรัฐบาลที่สำคัญที่สุด ถึงเปรียบเทียบจำนวนเงินผลประโยชน์แผ่นดินกับเงินค่านาในมณฑลนครราชสีมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2450 ดังนี้

ตาราง 17 เปรียบเทียบเงินรายได้แผ่นดิน และเงินค่านาในมณฑลนครราชสีมา พ.ศ. 2445 - 2450

ปี พ.ศ.	เงินรายได้แผ่นดิน (บาท)	อัฐ	เงินค่านา (บาท)	อัฐ
2445	601,586	36	216,679	32
2446	631,516	19	171,278	60
2447	534,584	2	186,136	56
2448	590,760	15	162,876	59
2449	1,272,928	24	754,541	1
2450	1,247,307	11	772,227	4

ที่มา : ตารางนี้จัดทำขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจาก กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 37.

(1 เมษายน ร.ศ. 128).

จากตัวเลขดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เป็นผลประโยชน์แผ่นดินที่สำคัญของมณฑลนครราชสีมา และเป็นที่น่าสังเกตว่า ค่านาใน พ.ศ. 2449 และ พ.ศ. 2450 เพิ่มขึ้นกว่าปีก่อนมาก ทั้งนี้เป็นผลเนื่องจากการยกเลิกระบอบไพร่และเลิกทาส ทำให้มีแรงงานในการทำนาได้มากขึ้น

¹ เสถียร ฉายลักษณ์ และคณะอื่น ๆ . ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 20. 2478.

การปลูกพืชอื่น ๆ ในเขตชลประทาน

นอกจากการปลูกข้าว ซึ่งเป็นการเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดในเขตชลประทานแล้ว ยังมีการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ อีกเช่นกัน ได้แก่ ส่วนผลไม้ เช่น น้อยหน่า ส้มโอ การทำน้ำตาล ตลอดจนการปลูกผักจากการสำรวจ การประกอบอาชีพของประชาชนในเขตชลประทาน พ.ศ. 2472 ปรากฏอาชีพเกี่ยวกับการเพาะปลูก นอกจากทำนาแล้ว คือทำสวนจาก ทำไร่ฝ้าย ทำสวนผัก ทำไม้เบญจพรรณ ทำตาล เป็นต้น

จากการสำรวจแสดงตัวเลขเป็นจำนวนผู้ประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรมในเขตชลประทานที่มีจำนวนเกิน 1,000 มีดังนี้¹

ทำไร่ไม่ผลัด 14,188 แง

ทำสวนผัก 1,597 แง

ทำสวนจาก 2,884 แง

ทำสวนไม้เบญจพรรณ 6,061 แง

ทำตาล 1,369 แง

วิธีการนับจำนวน "แ่ง" ซึ่งหมายถึง คนที่ประกอบอาชีพทั้ง 1 คน แต่คนหนึ่งอาจปรากฏจำนวนแ่งในหลายอาชีพได้ เช่น ทำนาและปลูกผัก ก็จะนับเข้าในจำนวนว่าทำนา 1 แ่ง และปลูกผักอีก 1 แ่ง

การปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ในเขตชลประทาน บางอย่างปรากฏแต่ตัวเลขในบัญชีการเลี้ยงชีพ ทลเมืองว่ามีผู้ประกอบอาชีพนั้น ๆ แต่ไม่ปรากฏในรายละเอียด เช่น การทำสวนจาก การทำสวนไม้เบญจพรรณ เป็นต้นจึงขอลำดับถึงการปลูกพืชที่ปรากฏในเอกสาร ดังนี้

การทำตาล

ต้นตาลเป็นต้นไม้ยืนต้น ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจคือ การทำน้ำตาลจากต้นตาลมาเคี่ยวเป็นน้ำตาลปึกใช้ในการประกอบอาหาร ราษฎรในชนบทนิยมใช้น้ำตาลปึกจากต้นตาลประกอบอาหาร มากกว่าน้ำตาลทราย

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. บัญชีสำมะโนครัว ทลเมืองหัวพระราชนาจักร. (12 พฤศจิกายน - 14 มีนาคม พ.ศ. 2472).

วิธีการทำทาลนั้น ต้องใช้กระบอกลไม้ แขนไว้งรับน้ำทาลจากวงทาล ซึ่งต้องนำไป แขนไว้นั้น และจะเก็บน้ำทาลได้ในวงบาย และนำมาเคียวในกระทะใบใหญ่ ๆ จนงวดเป็น น้ำทาลปึก

การทำทาล ปืหนึ่งทำได้ประมาณ 3 - 4 เกียน คือช่วงหน่บแล้งระหว่างเดือนมกราคมถึง พฤษภาคม ในช่วงนี้จะได้น้ำทาลดี รสเข้ม ทาลทนหนึ่งจะได้น้ำทาลอย่างดี 35 ทะนาน อย่างกลาง 25 ทะนาน อย่างต่ำ 20 ทะนาน ในแต่ละปี คิดเฉลี่ยว่า ทนหนึ่งได้น้ำทาล 27 ทะนาน ในช่วงระยะ เวลาประมาณ พ.ศ. 2459 ราคาหน้าทาล ทะนานละ 20 สตางค์ ทาลทนหนึ่งจะทำรายได้ประมาณ 5 บาท 20 สตางค์¹

ค่าใช้จ่ายในการทำทาลนั้น ใช้กระทะใบใหญ่หนึ่งใบและกระบอกรองน้ำทาลเท่านั้น นอกจากนั้น ยังต้องเสียภาษีทนทาลทนละ 25 สตางค์ คนหนึ่งสามารถทำน้ำทาลได้ประมาณ 25 ทน² นับว่าเป็นรายได้ ที่ดี

การทำทาลเคยเป็นอาชีพสำคัญของราษฎรในเมืองสุพรรณบุรี แต่ต่อมาเมื่อการปลูกข้าวขยายตัว ขึ้น การทำทาลก็ลดลง ราษฎรหันไปปลูกข้าวกันมาก³ แต่ก็ยังคงมีผู้ประกอบอาชีพทาลอยู่บ้างในเมืองสุพรรณบุรี และนครชัยศรี ทั้งใน พ.ศ. 2457 มีราษฎรยื่นเรื่องราวขอทำทาล 1,714 ราย

แม้ว่าอาชีพการทำทาลจะไม่ใช่อำชีพสำคัญ แต่เป็นอาชีพเสริมที่ดี ปรากฏเงินผลประโยชน์จาก การปลูกทาลในมณฑลนครชัยศรี ดังนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1202. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงาน
ตรวจการของนายออก.

² แหล่งเก็บ.

³ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. จดหมายเหตุระยะทางเสด็จตรวจราชการหัวเมือง
มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี ร.ศ.117. 2510. หน้า 4.

ตาราง 18 ค่าอนุญาตทำศาลในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450

ปี พ.ศ.	จำนวนเงิน (บาท)	อัตรา
2445	6,416	48
2446	5,773	48
2447	7,161	16
2448	7,696	2
2449	9,447	48
2450	5,986	-

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 37. (1 เมษายน ร.ศ. 128).

นอกจากจะมีประโยชน์ในการทำน้ำศาลแล้ว ส่วนต่าง ๆ ของต้นศาลยังนำมาใช้ประโยชน์ได้แทบทั้งหมด น้ำขมิ้นศาลอยู่มีราคาถูกกว่าน้ำที่ไม่ใช่ต้นศาล ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องการทำน้ำขมิ้น

การทำสวนส้มโอ

ส้มโอเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เป็นพืชที่ปลูกกันไม่มากนักแต่เป็นไม้ผลที่มีชื่อเสียงของเมืองนครชัยศรีว่า มีคุณภาพดี รสหวาน ปลูกกันในอำเภอสามปราชญ์ และอำเภอนครชัยศรี

มีผู้นับว่าเป็นผลไม้ที่มีรสชาติดีกว่าส้มอื่น จัดว่าเป็นสินค้าสำคัญชิ้นหนึ่ง¹

การปลูกส้มโอ ต้องใช้เวลาในการปลูกตั้งแต่ 5 ปี จึงจะเก็บผลได้²และต้องคอยบำรุงดูแลส้มโอของเมืองนครชัยศรีมีชื่อเสียงมาก มีต่างประเทศสนใจขอพันธุ์ไปเพาะปลูก เช่น

¹กรมศิลปากร. เอกสาร เกษตรใหม่ กส.13/1313. เรื่องมณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการจังหวัดนครปฐมของ นายแฉะ พนักงานชั้น 4.

²สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม. ส้มโอ. 2528. เอกสารอัคราณา. หน้า 2.

กงสุลอเมริกันต้องการให้ไปปลูกยังประเทศอเมริกาเพราะเห็นว่ามีความสำคัญ¹ และกงสุลอังกฤษทำหนังสือแจ้งขอพื้นที่กิ่งส้มโอเมืองนครชัยศรี² ซึ่งได้จัดการให้ตามที่ขอ นับว่าเป็นผลไม่ที่สร้างข้อเสียดึงให้แก่ท้องถิ่น แม้ในปัจจุบันก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า ส้มโอนครชัยศรีเป็นส้มโอที่มีคุณภาพดี

แต่การทำส้มโอในเขตชลประทานนครชัยศรี ยังคงเป็นอาชีพที่ไม่มีความมั่นคงนัก ใน พ.ศ. 2460 เจ้าพนักงานรายงานถึงอาชีพการทำสวนส้มโอว่า ชาวสวนจะคงหาโอกาสทำนาบ้าง จะประกอบอาชีพทำสวนอย่างเดียวไม่ได้³

การปลูกพืชชนิดอื่น ในเขตชลประทานนครชัยศรีนอกจากการทำตาล การปลูกส้มโอแล้ว ยังมีไม้ผลอื่น ๆ อีกเช่น น้อยหน่า ซึ่งจากการสำรวจไม้ผลของราษฎรในเมืองนครปฐม ปรากฏว่า ปลูกน้อยหน่าก็มาก รองลงมาได้แก่ สับปะรด⁴ เป็นต้น

จำนวนเงินค่าอากรสมัตตศร ซึ่งจัดเก็บจากพืชประเภทพืชไร่ เช่น ยาสูบ อ้อย ข้าว เป็นต้น อากรสวนซึ่งเรียกเก็บจากการปลูกต้นไม้ใหญ่ในเขตชลประทานนครชัยศรีปรากฏดังนี้

¹กรมศุลกากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/369. มิสเตอร์คาเลอ กงสุลเยเนอราลอเมริกัน มีความปรารถนาอยากจะได้กิ่งส้มโอพันธุ์นครชัยศรี.

²กรมศุลกากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/759 เล่ม 75. กงสุลอังกฤษขอกิ่งส้มโอเมืองนครไชยศรี.

³กรมศุลกากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/1313. เรื่องเขตชลประทานนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการของนายแรม พนักงานเกษตราธิการ 4

⁴กรมศุลกากร. เอกสารเกษตราธิการ กส.13/47. ปลัดทูลฉลองตรวจราชการและรับเสด็จเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร.

ตาราง 19 อากรมัททธรในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450

ปี พ.ศ.	อากรมัททธร	บาท/อัฐ	อากรมัททธร	บาท/อัฐ
2445	21,577	27	22,389	32
2446	12,813	25	3,635	8
2447	24,057	46	8,041	1
2448	13,326	45	2,529	16
2449	12,480	14	4,749	34
2450	14,458	16	10,074	25

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 37. (1 เมษายน ร.ศ.128).

การเลี้ยงหมู

การเลี้ยงหมู เป็นอาชีพอย่างหนึ่งของประชาชนในมณฑลนครชัยศรี เพราะการเลี้ยงหมูเลี้ยงง่าย ชาวชนบทโคไ้มาก สร้างบ้านไ้ตื้นสูง จึงเลี้ยงหมูไว้ไ้ตื้นมาน ไ้เศษอาหารเลี้ยง หรือปล่อยให้หาอาหารกินเองตามบริเวณใกล้เคียงบ้าง เป็นการเลี้ยงเป็นอาชีพเสริม บ้านหนึ่งเลี้ยงไม่มากนัก

ปรากฏหลักฐานว่าราษฎร ในชนบทในบริเวณอำเภอท่าแพแสน เมืองนครชัยศรี เลี้ยงหมูกันโคไ้มากบ้านละ 3-5 ตัว¹ ในอำเภอเมืองนครปฐม ชาวจีนเลี้ยงหมูกันเกือบทุกบ้าน² และในเมืองสมุทรสาครของหมูมาจากเมืองเพชรบุรีมาเลี้ยง³

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1109. มณฑลนครชัยศรีส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกของชาวสวนเกษตรประจำเดือนเมษายน พ.ศ. 131.

²สัมภาษณ์ นายเจียม ชูมงคล อายุ 83 ปี 242 ถนน 25 มกร ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม วันที่ 30 เมษายน 2532.

³กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1790. เมืองสมุทรสาครส่งรายงานสัตว์ ประจำเดือน โย พ.ศ. 2454.

จากรายงานของรถไฟสายเพชรบุรี ซึ่งแสดงรายละเอียดของสินค้าส่งมายังเมืองนครปฐม ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2461 รับว่า ซึ่งใช้ในการเลี้ยงหมู ลงที่สถานีนครปฐม 5,180 คัน¹ และ ปรากฏจำพวกหมู ที่ส่งไปจำหน่ายทางรถไฟใน พ.ศ. 2461 เปรียบเทียบกับเมืองซึ่งมีการเลี้ยงหมูมาก ดังนี้²

เพชรบุรี ส่งไป 5,720 ตัว

ราชบุรี ส่งไป 771 ตัว

นครปฐม ส่งไป 3,788 ตัว

การเลี้ยงหมูจึงเป็นอาชีพที่ราษฎรทั่วไปทำเป็นอาชีพเสริม สันนิษฐานว่าอาจจะเลี้ยงเป็นอาชีพหลักบ้าง ในเมืองนครปฐม เพราะหารำไถง่ายและจากรายงานของรถไฟแสดงว่ามีการเลี้ยงเพื่อจำหน่ายยังท้องถิ่นนอกด้วย และเป็นอาชีพที่เจริญเรื่อยมาจนเป็นอาชีพสำคัญของเมืองนครปฐมในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมานั้น คือการเกษตรกรรมในเขตชลนครชัยศรี ซึ่งอาชีพสำคัญที่สุดคือ การปลูกข้าว อันเป็นที่มาของการปลูกกันอย่างกว้างขวาง นับแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ซึ่งไทยสามารถส่งข้าวไปขายได้โดยเสรี ช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น บริเวณเขตชลนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญ ต่อมาเมื่อความทองของตลาดโลกมีมากขึ้น และกฎหมายเปิดโอกาสให้ค้าข้าวได้ การปลูกข้าวจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้น สืบเนื่องแผนการปลูกอ้อย

การปลูกข้าวเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาและเริ่มประสบปัญหาต่าง ๆ นับแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การทำนาโดยสมบูรณ์ เสียหายบ้าง สลับกันไป รัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพราะการทำนาเป็นอาชีพสำคัญของประชาชนทั่วประเทศ

นอกจากการปลูกข้าวแล้วการเพาะปลูกพืชชนิดอื่น ยังคงเป็นอาชีพของราษฎรในเขตชลนครชัยศรี แต่ไม่เด่นชัดเช่นการปลูกข้าว

จากการศึกษาเรื่องการค้าเพาะปลูกในเขตชลนครชัยศรีแสดงให้เห็นถึงลักษณะบางประการเกี่ยวกับการผลิตและการค้าข้าว ซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุดของมณฑลนครชัยศรี คือ

¹กรมศุลกากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.ร6 กต.2 - 22. รายงาน ประจำปี ฉบับที่ 21 ว่าด้วยกิจการงานของรถไฟหลวงประจำปี พ.ศ. 2460, 2461.

²แหล่งเดิม.

ชาวนาผู้ผลิตข้าวคงอาศัยวิธีการดั้งเดิมที่ทำสืบทอดกันมา ไม่มีการพัฒนาวิธีการ เพาะปลูก
ไม่ว่าจะเป็นการคัดเลือกพันธุ์ข้าว วิธีการกำจัดศัตรูพืช หรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา การเพิ่ม
จำนวนผลผลิตของอาศัยการ เพิ่มจำนวนเนื้อที่นาเป็นหลัก

การปลูกข้าวยังต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ ผลของการทำนา ก็หรือเสียขึ้นอยู่กับจำนวนน้ำฝน
และเมื่อประสบกับสภาพธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวย การปลูกข้าวไม่ไค้ผล หากมีปัญหาร่องเงินทุน เช่น
ทุนในการซื้อพันธุ์ข้าวมาปลูกซ่อมแซม ชาวนาจะต้องพึ่งตนเองในการหาแหล่งเงินทุน อันไค้แก่ ชาวจีน
ในท้องถิ่น ซึ่งชาวนาสวนมาก มักจะกู้เงินจากชาวจีน

การกู้เงินไค้ง่าย ๆ ทำให้ชาวนาไม่คอยรู้สึกถึงความเค็ครอนและไม่รู้ว่าถูกเอาเปรียบ เช่น
การขายข้าวให้กั้เจาหนี้โดยขายในราคาที่ถูกกว่าของตลาดนั้น ชาวนามักจะไม่รู้สึกวาเสียเปรียบ

ในขณะทีสังคมไทยในขณะนั้น (พ.ศ. 2438 - 2475) เป็นช่วงทีกำลังพัฒนาเป็นสังคมแบบ
กึ่งพึ่งตนเอง กึ่งการค้าขาย ชาวนายังไม่สามารถทีจะปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมใหม่ไค้ ดังเช่น การ
ปลูกข้าวทีเปลี่ยนแปลงมาจากการปลูกเพื่อบริโภคมาปลูกเพื่อการค้านั้น ชาวนายังไม่เข้าใจวิธีการค้า
เพียงพอ เช่น ในช่วงทีชาวนาการค้ากั้กับชายชาวจีนหมด โดยไม่เก็บไว้ทำพันธุ์จนเกิดภาวะขาดแคลนข้าว
รัฐบาลทงให้เงินช่วยเหลือในการซื้อพันธุ์ข้าวมาปลูก ทั้งไค้กล่าวถึงแล้วในเรื่องภาวะฝนแล้งใน

พ.ศ. 2462

ส่วนคนจีนเป็นผู้มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมไค้เป็นอย่างดี ทีเห็นไค้ชัดคือ
ขณะที่ชาวไทยนิยมทำนากันนั้น ชาวจีนไม่ไค้จะทำนากันเพราะหลักเดิมปัญหาเรื่องแบ่งปัน กลับไป
ยึดเอาการปลูกไค้เป็นอาชีพ และจากการรู้จักคิดเรื่องต้นทุน กำไร และการรู้จักประหยัด อดออม
จนสามารถสะสมเงินทุนดำเนินกิจการใหญ่ ๆ ไค้ บทบาทสำคัญของคนจีนคือ การเป็นพ่อค้าข้าว ซึ่ง
นับไค้วาชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้มีการปลูกข้าวทีมากในเขตตอนครชัยศรี เพราะการ
ขยายตัวของการปลูกข้าวเกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการ ของตลาดโลกเป็นสำคัญ

ชาวนาไค้ทั่วไปแล้วมีฐานะยากจน เพราะการไม่รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่
ทั้งกล่าวแล้ว ประกอบกับลักษณะนิสัยส่วนตัว เช่น การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย การพนันสุรา และเล่นการพนัน
ล้วนแต่ทำให้ทองสิ้นเปลืองเงินทอง ประกอบกับการไม่รู้จักการสะสมทุนควยแล้ว โอกาสเป็นทีเป็นสิน
จึงมีมาก

สภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นสิ่งช่วยเหลือชาวนาไว้อย่างมาก เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ สามารถจับมาเป็นอาหารได้ง่าย พืชผักต่าง ๆ มีอยู่ทั่วไปที่จะเก็บมาเป็นอาหารได้ พืชผลที่ออกผลตามฤดูกาลบางครั้งนำมาแปรรูปเป็นแก๊วเป็นเสบียงอาหาร หรืออาจจะขายเป็นรายได้เสริม เช่น ชาวสุพรรณบุรี ในบางท้องที่ตนไผ่มาก ชาวบ้านจะนิยมนำไปตัดหน่อไม้ ซึ่งจะมีขนาดแก๊วได้ในราวเดือนธันวาคม นำมาต้มแก๊วคราวละมาก ๆ เป็นอาหาร หรือขายบ้าง

ในช่วง พ.ศ. 2438 - 2475 จำนวนประชากรยังมีไม่มากนัก ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติยังมีอยู่มาก ถึงกล่าวแล้ว ชาวนาจึงยังคงดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ว่าจะยังปรับตัวกับสภาพสังคม ซึ่งเป็นสังคมที่มีการผลิตแบบพึ่งพิงตัวเอง ถึงเพื่อการค้า ได้ไม่มากนักก็ตาม

กิจการโรงสีข้าวในมณฑลนครชัยศรี

การปลูกข้าวเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดของราษฎรในมณฑลนครชัยศรี และมณฑลนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศด้วย กิจการโรงสีข้าวเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว เพราะการสีข้าวเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งในการผลิตข้าว

วิธีการสีข้าวโดยทั่วไป ราษฎรใช้เครื่องมือที่มีลักษณะง่าย ๆ ประดิษฐ์ขึ้นเองได้จากวัสดุในท้องถิ่น ต่อมาเมื่อการปลูกข้าวเปลี่ยนจากการปลูกเพื่อยังชีพมาเป็นการปลูกเพื่อการค้า มีความต้องการที่จะสีข้าวให้ได้ปริมาณและคุณภาพมากขึ้น เครื่องมือในการสีข้าวจึงพัฒนามาเป็นเครื่องมือที่ของชดด้วยทุนสูง อาศัยกำลังคน อาศัยการประกอบกันที่สลับซับซ้อน ดังจะกล่าวถึงเครื่องมือในการสีข้าวประเภทต่าง ๆ ที่ใช้กันทั่วไป และพัฒนามาเป็นโรงสีเครื่องจักร

ครกตำข้าว เป็นเครื่องมือสีข้าวที่ทำขึ้นง่าย ๆ โดยใช้ไม้ท่อนใหญ่ ๆ ตัดให้สูงประมาณสองศอก แล้วขุดคานใดคานหนึ่งให้เป็นหลุมลึกประมาณหนึ่งศอก มีความกว้างพอสมควร ส่วนประกอบของครกคือ สาก เป็นไม้ยาวประมาณ 1 วา ลักษณะเหมือนไม้เท้ามี แขนงาคีใหญ่กว่า ตรงกลางทำเป็นรอยคอคเพื่อให้งับได้สะดวก ไม้ที่ใช้ทำครกและสาก ต้องเป็นไม้เนื้อแข็ง ไม่เปราะหรือแตกง่าย

เวลาจะตำข้าวจะต้องตากข้าวเปลือกให้แห้งสนิทเสียก่อนจึงจะตำได้สะดวกเพราะเปลือกจะกระเพาะออกง่าย ขั้นตอนในการตำนั้นเอาข้าวเปลือกใส่ลงไปในครกให้พอประมาณกะแนแล้วว้าตำแล้วข้าวไม่กระเด็นออกนอกครก ใช้คนตำคนหนึ่งหรือสองคน ตำไปสักพักหนึ่งจะไ้ข้าวกลอง ซึ่งเป็นข้าวหุ้มเปลือกและเปลือกที่คอบุ่เมล็ดข้าว เมื่อแยกแกลบออกจากข้าวกลองแล้ว เอาข้าวกลองไปตำต่ออีกทีหนึ่งเรียกว่า ขอม จึงจะไ้เป็นข้าวสาร โดยนำมาผัดกับกระตัง แยกข้าวสารกับปลายข้าว และรำออกจากกัน เพื่อแยกปลายข้าวและรำไว้เลี้ยงสัตว์ ปริมาณข้าวที่ตำแต่ละครั้ง ต้องทำให้พอใช้แต่ละคราวหรือพอหนึ่งกินในแต่ละวันเท่านั้น เรียกว่า ตำข้าวสารรอกหม้อ หากตำไ้มากเกินไปกินไม่ทัน ข้าวจะบู รสชาติไม่ดีเหมือนข้าวตำใหม่ ๆ²

¹ สุวิทย์ ไทพยวัณ. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย. 2521.

² พระยาอนุมานราชชน. ชีววิทยา. 2491. หน้า 76 - 79.

ครกตำชาวนั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงใช้ครกหิน หรือครกซีเมนต์ ยิงลงไปในดิน ให้ขอบครก
บนเหนือพื้นดินมาเล็กน้อยแล้วใช้กระเบื้องทำแทนการใช้สาธ วิธีนี้ทำได้สะดวกกว่าการตำด้วยสาธเพราะ
กระเบื้องใช้เท่าเทียมและครกหินหรือครกซีเมนต์ก็ทนทานกว่าครกไม้

การตำชาวนั้น เป็นวิธีแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารที่ใช้กันแพร่หลายทั้งในหมู่บ้านทั่วไ
ตลอดจนในพระบรมมหาราชวัง ดังประกาศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"แต่ก่อนเมื่อโรงสีชาวยังน้อยอยู่ ตามบ้านเรือนต่าง ๆ จนในพระบรมมหาราชวังและ
พระบรมราชวัง มีกระต๊อบและครกตำข้าวแทบทุกบ้านเรือน กลางวันหรือนายแล้ว นายก็
ใช้โพงยาวตำครกสะลากบ้างสองสามบ้าง แล้วก็นึกเป็นข้าวสารกรอกหม้อที่เคี้ยว เห็นเป็น
ก็งั้นมาแต่ก่อน"¹

โรงสีมือ เป็นเครื่องมือสีข้าวอีกชนิดหนึ่ง เป็นเครื่องมือที่พัฒนามากขึ้นกว่าการใช้ครกตำข้าว
แต่ยังคงเป็นเครื่องมือที่อาศัยขลุ่ยจากท้องถิ่นและอาศัยแรงคน โรงสีมือมีลักษณะ

"...ภายนอกทำด้วยไม้ซุงจักสาน แบ่งเป็นสองตอนคือ ส่วนบนและส่วนล่าง ภายในทั้งส่วนบน
และส่วนล่างใส่หิน กระทุ้งจนแน่น แล้วใช้ไม้แข็งจิกเป็นซี่ ๆ ทอดไว้ภายในคันทันที่จะประกบกัน
ทั้งส่วนบนและส่วนล่างให้เหลื่อมริม ๆ ไม้แข็งชนิดนี้เรียกกันว่า พันสี เมื่อได้บรรจุข้าวเปลือกไว้
ส่วนบนของสีแล้ว ก็โยกมือสีของส่วนบนของสีหมุน ในขณะที่สีหมุนเมล็ดจะไหลลงแทรกพันสีให้
พันสีชนข้าวเปลือกแล้วข้าวที่ถูกชนเปลือกก็จะไหลออกมาตามพันสี ซึ่งเราเรียกว่าข้างกลอง"²

ข้าวกลองที่ได้นั้น ทรงแนำไปสีอีกครั้งหนึ่ง จึงจะได้เป็นข้าวสาร ประสิทธิภาพของโรงสีมือ
นั้นยังมีไม่มากนัก เพราะสีได้เป็นข้าวกลองซึ่งต้องสีซ้ำและต้องคัดเมล็ดข้าวสารออกจากแกลบด้วย

¹ กรมศิลปากร. "ประกาศพระราชนานโองาพแก่ราษฎรชาวยายขาว," ประชุมประกาศ
รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2405 - 2411). 2511. หน้า 155.

² สงวน อินคง. สิ่งแรกในเมืองไทย. 2502. หน้า 314.

แต่แม้ว่าจะมีประสิทธิภาพไม่มากนักและสีขาวไค้บ่อย โรงสีมือน่าจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสีข้าวในสมัยก่อนที่จะมีโรงสีเครื่องจักร

กิจการโรงสีข้าว ซึ่งรับจ้างสีข้าว นั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีมาแต่สมัยอยุธยา โรงสีข้าวสมัยนั้น จะมีทั้งโรงสีมือและกระโถงตำข้าว มีข้าวจากเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเมืองสุพรรณบุรี ไปสีในเมืองอยุธยา ดังปรากฏความว่า

"...แถวท่าวัดสมอ วัดขุน วัดขนาน สามวัดนั้น ชาวเมืองอ่างทองและเมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพะเยา เมืองสิงห์ เมืองสระเต เมืองสุพรรณ เอาข้าวเปลือกมกรทุกเรือใหญ่มาจอดขายที่นั่น แลแถวท่าวัดทั้งสามนั้น ทั้งโรงสีโรงกระโถงสีเข้าหอมเข้าขายชาวพระนคร แลขายทวักโรงทมิสุราถึงระคุสาเภาเข้า นำเข้าสาขายจีน ทั้งโรงทมิสุรา แลเจียงสุกร"¹

ผู้ดำเนินการโรงสีข้าว เป็นชาวจีนเสียโดยมาก การส่งข้าวเป็นสินค้าออกของไทยก่อน พ.ศ. 2398 นั้น ล้วนแต่เป็นข้าวที่มาจากโรงสีข้าวความมือของชาวจีนเกือบทั้งสิ้น² การขายข้าวไปยังต่างประเทศของไทย ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง ใน พ.ศ. 2328 นั้น รัฐบาลควบคุมอย่างเคร่งครัด ไม่เปิดโอกาสให้ส่งออกอย่างเสรี โรงสีมือซึ่งจะมีประสิทธิภาพไม่มากนักสีข้าวไค้บ่อย แต่เนื่องจากในขณะนั้น ความต้องการข้าวยังมีไม่มากนัก การผลิตจึงเพียงพอกับความต้องการ

ต่อมาการปลูกข้าวเจริญขึ้น นับแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา เนื่องจากการค้าข้าวสามารถส่งออกได้โดยเสรี ปริมาณการส่งข้าวเป็นสินค้าออกเพิ่มขึ้นอย่างมาก จากในช่วง พ.ศ. 2393 ซึ่งส่งข้าวในปริมาณ ร้อยละ 5 ของสินค้าออกทั้งหมด ครั้นถึงช่วง พ.ศ. 2450 - 2452 สินค้าข้าวเพิ่มปริมาณเป็นร้อยละ 50 ของสินค้าที่ส่งออก³

¹ รัชย์ เรื่องศิลป. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 - 2453. กานเศรษฐกิจ. 2522. หน้า 103. ; อ้างอิงมาจาก คำให้การขุนหลวงวัดประทุมพรรม.

² จอร์จ วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. พรรณ นิตยสาร และคนอื่น ๆ แปล. 2529. หน้า 105.

³ James C. Ingram. Economic Change in Thailand. 1850 - 1970.

เมื่อการปลูกข้าวเจริญขึ้น การสีข้าวย่อมต้องการปริมาณและประสิทธิภาพมากขึ้น จึงมีผู้นำเครื่องสีข้าว ซึ่งใช้เครื่องจักรมาใช้เป็นแห่งแรกใน พ.ศ. 2401 ตั้งอยู่ที่ถนนตก "โรงสีจักรเมืองอเมริกา" เป็นของชาวอเมริกัน และต่อมาก็มีชาวตะวันตกชาติต่าง ๆ เข้ามาตั้งโรงสีขึ้นอีก เช่น พ.ศ. 2407 ชาวเยอรมันตั้งโรงสีชื่อ "โรงสี เอ. มาร์ควิลค์" พ.ศ. 2409 ชาวสกอต ตั้งโรงสีชื่อ "สกอต แอนด์ กัปตัน" ขึ้น เป็นต้น¹

โรงสีข้าวที่สร้างขึ้น นับแต่ พ.ศ. 2401 นั้น ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลองในกรุงเทพฯ เริ่มขยายไปยังเมืองอื่น ๆ ใน พ.ศ. 2420 โดยที่จังหวัดะเจิงเหราเป็นแห่งแรก² และขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยมา

โรงสีที่สร้างขึ้นในระยะแรก ๆ เป็นลักษณะของการใช้เครื่องจักรหมุนเพลาลูกเบี้ยวทำให้กระเบื้องโซลกลข้าวในครกเท่านั้น การคัดการร่อนข้าวก็ใช้กำลังคนเหมือนเดิม ต่อมาพัฒนาขึ้น ใช้หินสำหรับสีข้าวกลองและข้าวขาว และคัดข้าว โดยใช้เครื่องจักร การคัดกากข้าวแทนที่จะใช้กระด้งก็หันมาใช้ตะแกรงแทนใน พ.ศ. 2433 การสีข้าวพัฒนาขึ้นจนสามารถสีข้าวออกมาเป็นข้าวขาวได้ โรงสีของชาวจีนเป็นผู้นำเทคนิควิธีการสีข้าวเป็นข้าวขาวหรือข้าวสาร โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนของการเป็นข้าวกลองก่อน อันเป็นเทคนิคที่ก้าวหน้า โรงสีของชาวตะวันตกก็นำไปใช้ในโรงสีของตน³

การสีข้าวโดยเครื่องจักรนั้น นับเป็นพัฒนาการที่สำคัญ การสีข้าวซึ่งใช้แรงงานคนและใช้เครื่องมืออย่าง ๆ ที่ปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานได้เปลี่ยนแปลงไป ความจำเป็นในการสีข้าวให้ได้ปริมาณมากเพื่อบริโภค รวมทั้งความต้องการข้าวของตลาดโลก การสีข้าวโดยเครื่องจักร กลายเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง แทนที่การตำข้าวและการสีข้าวโดยโรงสีมือซึ่งค่อย ๆ หมดไป ถึงที่กระทรวงเกษตรธิการกล่าวถึงว่า

¹ สงวน อึ้งคง. สิ่งแรกในเมืองไทย. 2502. หน้า 316 - 317.

² ถนน ทะนา. กิจการโรงสีข้าวในทิวภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481.

2527. หน้า 27.

³ ยุพิน คำแหง. เทคโนโลยีการปลูกข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. 2528.

หน้า 125 - 126.

"...การที่เข้ามาในประเทศไทยเราสำหรับมิโกะในย่านเมืองแต่ก่อนนั้นก็ใช้ควยแรงคน
ทำทั้งสิ้น ครั้นเมื่อโรงสีเข้าที่ไชยแรงใจ (โรงสีไฟ) ใช้ได้สำเร็จบริบูรณ์ขึ้นมากขึ้น โรงสีเข้า
ทั้งปวงที่ควยแรงคนนั้นก็หายหมดหายไปสิ้น สู้แรงเครื่องจักร เครื่องยนต์ไม่ได้"¹

กิจการโรงสีข้าวสมัยใหม่ในแว่นแคว้นในระยะแรก ๆ ชาวตะวันตกจะเป็นผู้ดำเนินการคนจีน
ยังคงเป็นเจ้าของโรงสีหรือเป็นคนงานตามโรงสีต่าง ๆ คนจีนเริ่มสั่งซื้อเครื่องจักรสีข้าวมาจาก
อังกฤษ ใน พ.ศ. 2413 และกิจการโรงสีของคนจีนก็เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย เทคนิคการสีข้าวที่มี
ประสิทธิภาพสามารถสีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารได้ โดยไม่ต้องเป็นชาวกลองกลอน ดังกล่าวแล้ว ทำให้
กิจการโรงสีข้าวตกอยู่ในมือของคนจีนเสียเป็นส่วนใหญ่ ใน พ.ศ. 2451 ปรากฏว่ามีโรงสีที่เป็นของ
ชาวตะวันตกอยู่เพียง 3 โรง และใน พ.ศ. 2462 ชาวตะวันตกได้ขายกิจการโรงสีที่เหลือให้แก่คนจีน
หรือไม่ก็เลิกกิจการไป²

เจ้าของโรงสีนอกจากชาวจีนแล้วยังมีคนไทยเป็นเจ้าของด้วย แต่มักเป็นพระราชวงศ์และขุนนาง
ชั้นสูง เช่น โรงสีของ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่ตำบลวัดราชสิงขร โรงสีของสมเด็จพระเจ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่บางพลัด หรือโรงสีของสมเด็จพระเจ้า กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นต้น ส่วน
โรงสีของขุนนางได้แก่ โรงสีของพระยาภักดีนครราชสีมาที่แสนแสบ โรงสีของเจ้าพระยาวงศาพิชิตที่
บางซื่อ กิจการโรงสีของพระราชวงศ์และของขุนนางไทยนั้น มักจะไม่ดำเนินการเอง แต่ให้ผู้อื่นเช่า
ทำแทน ซึ่งมักจะเป็นชาวจีน³ กิจการโรงสีเกือบทั้งสิ้นจึงอยู่ในมือของชาวจีน ใน พ.ศ. 2462 นั้น มี

¹ ปุณฺณ คำแหง. เทคโนโลยีการผลิตข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475.

2528. หน้า 127 ; อ้างอิงมาจาก กระทรวงเกษตรธิการ เรื่องทำไร่ไถนา. หน้า 154.

² จอร์จ วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.
พรวณ นักรพธัญ และคณะ. แปล. 2529. หน้า 218.

³ หวัศศิลป์ สืบวัธนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7
(พ.ศ. 2411 - 2475). 2521. หน้า 221 - 222.

มีโรงสีขนาดใหญ่อยู่ในประเทศไทย 66 โรง เป็นของชาวจีนเสีย 56 โรง และอีก 10 โรงนั้น
ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการ¹

การที่ชาวจีนสามารถมีบทบาทในกิจการโรงสีข้าวอย่างเต็มที่ แม้ว่าจะมาดำเนินการ
ภายหลังชาวตะวันตกก็ตาม ทั้งนี้เป็นเพราะมีปัจจัยทาง ๆ ดังนี้

ประการแรก ความสามารถในการหาข้าวมาป้อนโรงสี เนื่องจากมาตรฐานของข้าวเปลือกที่
ค้าขายกันอยู่ไม่มี มีข้าวเปลือกหลายชนิด เช่น ข้าวนาสวน ข้าวนาเมือง ข้าวแต่ละชนิดจะมีคุณภาพและ
ราคาต่างกัน พ่อค้าชาว หรือแม่แต่ชาวนามักจะนำเอาข้าวหลายชนิดมาผสมกัน ทำให้สีแล้วได้ข้าวราคา
ไม่ตก การซื้อขายข้าวระหว่างพ่อค้ากับโรงสีข้าวจึงต้องมีความไว้วางใจกัน เรียกว่า เป็น "ซา" กัน
ซึ่งโรงสีของคนจีนจะได้เปิดรับโรงสีของชาวตะวันตกเพราะพ่อค้าชาวสวนมากเป็นคนจีน ขอมติคต่อกับ
โรงสีของคนจีน ส่วนการส่งข้าวไปขายยังต่างประเทศเช่น ฮองกง จีน และสิงคโปร์ คนจีนเป็นผู้ทำ
ธุรกิจนี้อยู่แล้ว จึงเป็นการสะดวกในการติดต่อค้าขาย

อีกประการหนึ่ง คือเรื่องนายหน้า (Broker) หรือกัมปาคอร์ (Comprador) ซึ่งส่วนมาก
เป็นคนจีน ทำหน้าที่ในการซื้อขายข้าวกับต่างประเทศ พวกนี้จะมีบทบาทอย่างมากในการซื้อขายข้าวกับ
โรงสี โรงสีข้าวซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับนายหน้าหรือกัมปาคอร์ จะมีโอกาสขายข้าวได้มากกว่า ซึ่งโรงสี
ของชาวจีนย่อมมีโอกาสมากกว่าโรงสีของชาวตะวันตก

ประการที่สอง โรงสีของคนจีนได้เปรียบในเรื่องทุน พ่อค้าคนจีนกับชนชั้นสูงของไทย มีความ
สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทำให้มีโอกาสในการลงทุน พวกที่มีทุนไม่มากก็เข้าโรงสีของเจ้านายทำ หรือเมื่อ
คราวที่มีปัญหาทางการเงิน ก็สามารถกู้ยืม หรือจำนำกับพระคลังข้างที่ได้อีก

ประการที่สาม โรงสีของคนจีนมีเทคนิคในการสีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารได้เลย ใน พ.ศ. 2433
ในขณะที่โรงสีของชาวตะวันตกต้องสีให้เป็นข้าวกล้องเสียก่อน ข้าวสารมีราคาดีกว่าข้าวกล้อง โรงสีของ

¹ จอร์จ วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.
ทรานส์. ฉัตรพรวิทย์ และคณะ. แปล. 2529. หน้า 218.

² ทวีศิลป์ สิมวัณณะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7
(พ.ศ. 2411 - 2475). 2521. หน้า 225 - 226.

คนจีนจึงมีกำไรมาก การซื้อข้าวเป็นข้าวสารแทนข้าวกล้องนั้นนับเป็นความกล้าของเจ้าของโรงสีชาวจีน เพราะขณะนั้น ตลาดทั่วไปยังซื้อขายข้าวกล้องกันอยู่ ต่อมาเมื่อโรงสีของชาวจีนซื้อข้าวสารขึ้น จึงประสบผลสำเร็จได้กำไรดี

ควมปัจจัยดังกล่าว ทำให้ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในกิจการโรงสีของไทย กิจการโรงสีข้าวข้างต้นเป็นโรงสีในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นโรงสีขนาดใหญ่ในส่วนภูมิภาคนั้น ส่วนมากเป็นโรงสีขนาดเล็ก แต่เจ้าของผู้ทำเนนกิจการมักเป็นชาวจีนเช่นกัน ดังเช่น โรงสีโฆณฑอนครชัยศรี พิจารณาจากบัญชีจำนวนโรงสี ซึ่งสำรวจใน พ.ศ. 2472 แล้ว เจ้าของเป็นชาวจีนเสียโดยมาก

กิจการ โรงสีโฆณฑอนครชัยศรี

กิจการ โรงสีโฆณฑอนครชัยศรี จากการสำรวจใน พ.ศ. 2472 มีจำนวนโรงสี 96 โรง ตั้งอยู่ในเมืองนครปฐม 47 โรง สุพรรณบุรี 33 โรง และสมุทรสาคร 16 โรง ดังตารางแสดงของที่ตั้ง โรงสีตามเมืองต่าง ๆ ดังนี้

ตาราง 20 จำนวนโรงสีข้าวและแหล่งที่ตั้งในมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2472

เมือง	อำเภอ	จำนวนโรงสี/โรง
<u>นครปฐม</u>	เมืองนครปฐม	11
	นครชัยศรี	13
	สามพราน	11
	บางปลา	11
	กำแพงแสน	1
รวม		47
<u>สุพรรณบุรี</u>	เดิมบาง	2
	นางบวช	1
	ศรีประจันต์	4
	ท่าพี่เลี้ยง	7
	บางปลาม้า	9
	สองพี่น้อง	8
	จรเข้สามพัน	2
รวม		33
<u>สมุทรสาคร</u>	กระทุ่มแบน	8
	บ้านแพ้ว	5
	เมืองสมุทรสาคร	3
รวม		16
รวมทั้งมณฑล		96

ที่มา : ตารางนี้จัดทำขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจาก กรมศัลปะการ. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พ.ศ. 2472. บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2472.

โรงสีในมณฑลนครชัยศรี ส่วนใหญ่เป็นโรงสีขนาดเล็ก มีเพียงโรงสี "เซ่งเฮงหลี" ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอนครชัยศรีเพียงแห่งเดียวที่ถือว่าเป็นโรงสีขนาดใหญ่ มีกำลังเครื่อง 100 แรงม้า มีความสามารถในการสีข้าวได้ 100 หาบต่อชั่วโมง

ระยะเวลาของการตั้งโรงสีนั้น โรงสีที่เก่าแก่ที่สุดตั้งในปี พ.ศ. 2456 โรงสีที่สร้างขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2456 - 2462 นั้น ปรากฏว่า ตั้งอยู่ในเมืองสุพรรณบุรีมากที่สุด จำนวน 16 โรง รองลงมาได้แก่ เมืองนครปฐมจำนวน 5 โรง และเมืองสมุทรสาคร 3 โรง (ดูภาคผนวก ข)

แสดงว่าความตื่นตัวในการประกอบกิจการโรงสีข้าว ในระยะแรก ๆ มีมากในบริเวณเมืองสุพรรณบุรี ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเพราะเมืองสุพรรณบุรี มีพื้นที่ทำนามากกว่า เมืองอื่น ๆ ในมณฑลนครชัยศรี ต่อมาภายหลัง พ.ศ. 2462 มีการตั้งโรงสีกันมากขึ้น ในช่วงนี้จำนวนโรงสีในเมืองนครปฐมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนมีจำนวนมากที่สุดในมณฑลนครชัยศรี เพราะการคมนาคมติดต่อกับแหล่งรับซื้อข้าวในกรุงเทพฯ ได้สะดวก

จำนวนโรงสีข้าวในมณฑลต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในภาคกลางของประเทศ อันเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ปรากฏว่ามณฑลนครชัยศรีมีจำนวนโรงสีมากเป็นอันดับ 3 รองจากมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลอยุธยาด้วยกัน

ตาราง 21 จำนวนโรงสีข้าวใน 7 มณฑลบริเวณทราบภาคกลาง พ.ศ. 2462 - 2472

มณฑล	เมือง	ตั้งก่อน พ.ศ.		ตั้งระหว่าง พ.ศ.		รวมยอดในมณฑล
		2451/โรง	2451 - 2462/โรง	2463 - 2472/โรง	รวมยอดในมณฑล	
กรุงเทพฯ	กรุงเทพฯ	-	57	9	66	
	สมุทรปราการ	-	3	12	15	
	นนทบุรี	-	5	16	21	
	ปทุมธานี	-	1	14	15	
	พระประแดง	-	-	11	11	128
อยุธยา	อยุธยา	-	26	36	62	
	สระบุรี	-	-	25	25	
	อ่างทอง	-	4	15	19	
	ปทุมธานี	-	4	7	11	
	สิงห์บุรี	-	-	8	8	
	ชัยภูมิ	-	1	7	8	156

มณฑล	เมือง	ตั้งก่อน พ.ศ.		ตั้งระหว่าง พ.ศ.		รวมยอดในเขตของ รามยอกในเขตชล
		2451/โรง	2451 - 2462/โรง	2463 - 2472/โรง	รวมยอดในเขตของ รามยอกในเขตชล	

ปราจีนบุรี	ฉะเชิงเทรา	-	8	25	33	
	ชลบุรี	-	1	26	27	
	ปราจีนบุรี	-	-	17	12	
	นครนายก	-	-	10	10	82
นครราชสีมา	นครปฐม	-	5	42	47	
	สุพรรณบุรี	-	16	17	33	
	สมุทรสาคร	-	3	13	16	96
	ราชบุรี	-	1	43	44	
ราชบุรี	เพชรบุรี	1	2	15	18	
	สมุทรสงคราม	-	1	17	18	
	กาญจนบุรี	-	-	2	2	82

มณฑล	เมือง	ตั้งก่อน พ.ศ.		ตั้งระหว่าง พ.ศ.		รวมยอดในมณฑล
		2451/โรง	โรง	2451 - 2462/	2463 - 2472/	
			โรง		โรง	
นครสวรรค์	นครสวรรค์	-	3	16	19	
	อุทัยธานี	-	-	12	12	
	ชัยนาท	-	-	9	9	
	กำแพงเพชร	-	-	3	3	
	ตาก	-	-	3	3	46
พิษณุโลก	พิษณุโลก	-	1	7	8	
	พิจิตร	-	-	16	16	
	อุตรดิตถ์	-	-	6	6	
	สุโขทัย	-	-	2	2	
	สวรรคโลก	-	1	-	1	33
รวม	1					623

ที่มา : กรมทะเบียน. กิจการโรงสีข้าวในพระบาทกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481. 2527. หน้า 45 - 46.

จากการวางแสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของโรงสีมายังหัวเมืองนั้น ชยาเขายังแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ เพราะโรงสีกับการปลูกข้าวเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน บริเวณพื้นที่ 7 มณฑลในทิวภาคกลางของประเทศ เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญและมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังตารางแสดงจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวของ 7 มณฑล ในระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2454 ดังนี้

ตาราง 22 พื้นที่ปลูกข้าวใน ๗ มณฑล ระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2454

มณฑล	พ.ศ.2451/ไร่	พ.ศ.2450/ไร่	พ.ศ.2451/ไร่	พ.ศ.2452/ไร่	พ.ศ.2453/ไร่
กรุงเทพฯ	1,137,100	995,000	1,154,000	935,000	942,000
อยุธยา	2,213,000	2,244,000	2,355,000	2,248,000	2,260,000
พิษณุโลก	245,000	280,000	288,000	276,000	297,000
ราชบุรี	445,000	644,000	627,000	631,000	630,000
ปราจีนบุรี	1,260,000	1,296,000	1,241,000	1,038,000	1,170,000
นครสวรรค์	511,000	553,000	631,000	536,000	445,000
นครชัยศรี	801,000	740,000	207,000	884,000	885,000

ที่มา : Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1919. p.204 - 309.

ในระยะ พ.ศ. 2450 - 2454 นี้ การขยายตัวการปลูกข้าวมีมากขึ้นแล้ว ในบริเวณมณฑลภาคกลางของประเทศ แต่กิจการโรงสียังคงมีมากอยู่ในกรุงเทพฯ ครั้นในระยะหลังจาก พ.ศ. 2463 เป็นต้นไปแล้ว การขยายตัวของโรงสีในหัวเมืองมีมากขึ้น ทั้งนี้เพราะ จำนวนพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังจำนวนเนื้อนาใน 7 มณฑล ที่กล่าวถึงข้างต้นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ

1. อนุกรม ทะนา. กิจการโรงสีข้าวในทิวภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481. หน้า 53. อ้างอิงมาจาก กรมศึปลากร. รพท. 1.1/9. "การทำนาใน 7 มณฑล ที่ส่งข้าวออกทางประเทศ," จกหมายเหตุสภาเนยเน้ทพณชย์. ฉบับที่ 22. (ตุลาคม 2469). หน้า 201.

พ.ศ. 2465 จำนวนหนา 9,078,750 ไร่

พ.ศ. 2466 จำนวนหนา 9,658,000 ไร่

พ.ศ. 2467 จำนวนหนา 10,161,625 ไร่

พ.ศ. 2468 จำนวนหนา 10,192,250 ไร่

การขยายตัวของโรงสีไปยังหัวเมืองนั้น เนื่องมาจากการขยายตัวของพื้นที่ในการปลูกข้าว
มีมาก ความต้องการโรงสีจึงมีมากขึ้น เพราะสภาพการผลิตข้าวเพื่อการค้า มีความสำคัญต้องใช้
เครื่องมือทันสมัย ที่จะสีข้าวให้ได้ปริมาณและคุณภาพที่ดีขึ้น

ในขณะนั้นยังมีโรงสีทั้งขึ้นจำนวนหลายโรง เป็นเพราะการขยายตัวของการปลูกข้าว
แล้ว ยังสืบเนื่องมาจาก การปรับปรุงการคมนาคมทางน้ำและทางบก การสร้างทางรถไฟ ทำให้มี
เส้นทางส่งสินค้ามายังกรุงเทพฯ ได้สะดวกยิ่งขึ้น ความเจริญทางด้านไปรษณีย์ โทรเลข ทำให้โรงสีข้าว
สามารถรู้ความเป็นไปของการค้าข้าวในกรุงเทพฯ ได้ การซื้อขายข้าวทำได้สะดวกและไม่เสียเปรียบ
ในด้านการกำหนดราคา

นอกจากนี้ เนื่องจากการสีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารจะทำให้มีน้ำหนักลดลงร้อยละ 33 แผลงค่าข้าว
ที่สำคัญอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่แหล่งปลูกข้าวอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ หากสีข้าวให้เป็นข้าวสารเสียก่อน จะลด
ค่าใช้จ่ายในการขนส่ง เพราะน้ำหนักที่จะบรรทุกน้อยลง

ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ การตั้งโรงสีใกล้แหล่งปลูกข้าวจะทำให้สามารถติดต่อรับซื้อข้าว
หรือขอข้าวจากชาวนาได้สะดวกไม่ต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางมากนัก

ในขณะนั้นการขยายตัวของการปลูกข้าว ซึ่งห่างจากบริเวณแม่น้ำออกไปเรื่อย ๆ
ทำให้การขนส่งข้าวไม่สะดวกเหมือนที่นาซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำ จำนวนโรงสีจึงมีมากขึ้นเพื่อให้มี
ใกล้แหล่งปลูกข้าว

ส่วนการขนส่งทางรถไฟนั้น ในระยะแรก ๆ การขนส่งทางรถไฟไม่ค่อยเป็นประโยชน์กับการขนส่งข้าวมากนัก¹ ต่อมาภายหลังการขนส่งข้าวทางรถไฟเพิ่มมีความสำคัญขึ้น มีผู้เช่าที่ริมสถานีรถไฟเพื่อขอชาวแคว้นขนส่งข้าวรถไฟเข้ามากรุงเทพฯ² จำนวนโรงสีในเขตนครชัยศรีที่ตั้งอยู่ในเมืองนครปฐม หรือบริเวณอำเภอ นครชัยศรี เมืองนครปฐม จึงอาศัยรถไฟส่งข้าวมายังกรุงเทพฯ นอกเหนือจากการขนส่งทางน้ำซึ่งมีอยู่แต่เดิม

การดำเนินงานกิจการของโรงสี

การดำเนินงานกิจการโรงสี อาศัยองค์ประกอบสำคัญ คือ แรงงาน หุ่น และการประกอบการ เป็นสำคัญ กล่าวคือ

แรงงาน แรงงานในโรงสีประกอบด้วย แรงงานเครื่องจักร และแรงงานคน

แรงงานเครื่องจักร หากเป็นเครื่องจักรขนาดใหญ่ ซึ่งมีได้แก่โรงสีในกรุงเทพฯ สีข้าวได้วันละ 100 - 200 ตันต่อวัน ส่วนโรงสีขนาดเล็กซึ่งเป็นโรงสีที่ใช้กันในหัวเมืองนั้น สีข้าวได้วันละ 8 - 12 ตันต่อวัน³

แรงงานคน ผู้ทำงานในโรงสีแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทหัดควบคุมดูแลคนงาน พวกนี้ไม่ต่องไรกำลังหนัก กับพวกภู่อี ซึ่งต้องใช้แรงในการแบกหามเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกันกัน⁴

¹กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 13 แผ่นที่ 73. (1 เมษายน ร.ศ.131). "รายงานกรมสรรพากรนอกกว่าควยพันห้าพันนา."

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31.3/4. คณะกรรมการกำกับและตรวจตราข้าว ประชุมร่างพระราชบัญญัติและตรวจตราข้าว พ.ศ. 2462.

³พิศมัย สัมวัฒนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411 - 2475). 2521. หน้า 331.

⁴ถนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481. 2527. หน้า 34 - 36.

1. หลงจู หรือผู้จัดการ โรงสี เป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อโรงสีมาก เพราะเป็นผู้ควบคุมดูแลงานทั้งหมดภายในโรงสี หลงจูจะต้องเป็นผู้มีความชำนาญในเรื่องข้าว จะต้องเป็นผู้ที่เจ้าของโรงสีไว้วางใจ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน หลงจูหรือผู้จัดการจะเป็นผู้ที่ได้รับเงินเดือนประจำ

2. ข่างเครื่อง และเสมียน พวกข่างเครื่องจะมีหน้าที่บำรุงรักษาและซ่อมแซมเครื่องสีข้าว เป็นผู้มีความชำนาญในคันเครื่องยนต์เป็นอย่างดีและได้รับค่าจ้างแพง ประมาณเดือนละ 100 - 200 บาท ในระยะแรก ๆ ที่ตั้งกิจการโรงสีขึ้นในประเทศไทย ข่างเครื่องมักจะเป็นชาวตะวันตก ต่อมาในราวกลาง ๆ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนกว้างขวางที่เรียนข่างเครื่องจากชาวยุโรปเริ่มมีความชำนาญและมีจำนวนข่างเครื่องที่เป็นชาวจีนเสียโดยมาก

ส่วนมากพวกเสมียนจะทำงานด้านธุรการ การทำบัญชีจ่าย บัญชีการซื้อขายข้าว รวมทั้งควบคุมการทำงานของพวกกุลี พวกนี้ได้รับค่าจ้างเดือนละประมาณ 25 - 30 บาท

3. กุลี เป็นพวกกรรมกรที่ต้องใช้แรงหนักในการทำงาน ซึ่งแบ่งงานกันตามหน้าที่ได้

4 ประเภท คือ

กุลีใช้สอยภายในโรงสี พวกนี้ทำหน้าที่ควบคุมการสีข้าว แต่ไม่ใช่ข่างเครื่อง โดยคอยดูแลการทำงานของเครื่องจักรให้โดยลัดดี จะแยกไปอยู่ตามชั้นตอนทำงานต่าง ๆ ของโรงสี เรียกว่าคนชั้น เช่น ชั้นตะแกรงโยก ชั้นหินขาวเปลือก ชั้นตะแกรงแยกขาว ชั้นตะแกรงขาวขาว เป็นต้น

กุลีแม่กกระสอบขาว

กุลีหามข้าวในโรงสี

กุลีทวงข้าวและหามข้าว พวกนี้จะแบ่งหน้าที่กันเป็นคนโกยข้าว คนทวงถึง ทำหน้าที่ทวงข้าว คนหิ้วถึง และคนหิ้วมุ้ง เพื่อส่งให้คนหามข้าวในโรงสี กุลีทวงข้าวและหามข้าว เจ้าของโรงสีจะจ้างเฉพาะกันเป็นเกวียนขาวเปลือก 1 เกวียน ค่าจ้างราว 30 - 60 สตางค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกลระหว่างเรือข้าวกับโรงสี

พวกกุลีทวงข้าวนี้ มีโอกาสจะหารายได้พิเศษ คือได้ค่าปากถึงจากการทวงข้าว ลักษณะเป็นเงินค่าตอบแทนเหมือนค่านำรอนำรา ให้นายข้าวทองให้กับกุลีทวงข้าว เพราะผู้ทวงข้าวจะเป็นผู้บอกแก่โรงสีว่าข้าวมีจำนวนที่ถึง ถ้าไม่ให้ค่าปากถึง ผู้ทวงจะบอกจำนวนข้าวให้ขาดไปจากจำนวนจริง

เพราะเครื่องมือทงชาวสามารยียกย่นให้ทงชาวไคจำนวน "ลัด" มากนอยไค ขึ้นอยวาคน
ชายชาวไคให้ทงชาวแกกุดทงชาวหรือไม¹

พวกกุดสำนมากเป็นคณจีน และมักเป็นจีนแกจัว เจ้าของโรงสีจะจัดที่พักให้อาศัยอยู่ในโรงสี
จำนวนกุดสำนโรงสีหากเป็นโรงสีขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ จะมีกุดประมาณ 200 คน² กุดคณจีนเหล่านี้
มีทั้งพวกตอพยพเข้ามาจากเมืองจีน และมีอีกพวกหนึ่งคือ พวกมีเคหาทำงานเป็นกรรมกรปลูกอ้อยอยู่กับ
โรงงานน้ำตาล แลเมืองนครชัยศรี ครั้นเมื่ออุตสาหกรรมน้ำตาลทรายเสื่อมลง กุดจากโรงงานน้ำตาล
เหล่านี้ หันเข้าไปทงงานเป็นกุดในโรงสีชาวกันเป็นจำนวนมาก³

ทุน การสร้างโรงสีตองใช้ทุนมาก เริ่มจากบริเวณที่ตั้งตองกว้าง เพราะมีสิ่งปลูกสร้าง
เช่น โรงเครื่องจักร โคตงเก็บข้าว โรงกลี โรงสีขนาดใหญ่จึงใช้ทุนเป็นเงินเรือนแสน
ส่วนโรงสีขนาดเล็กใช้ทุนประมาณ 3,000 บาท หรือน้อยกวาน⁴

อนึ่งในการดำเนินกิจการโรงสีนั้น นอกจากตองใช้ทุนในการดำเนินการตั้งถาวรแล้ว
ยังจะตองเสียภาษี ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเสียภาษีในรูปแบบของภาษีการค้าชาว

โรงสีในมณฑลนครชัยศรีนั้น โดยมากเป็นโรงสีขนาดเล็ก มีเพียงโรงสีเชิงเองหลัที่ตั้งอยู่
ที่อำเภอ นครชัยศรี เมืองนครปฐมแดงเคียวเท่านั้นที่จักว่าเป็นโรงสีขนาดใหญ่ และจากบัญชีจำนวน
โรงสีในมณฑลนครชัยศรี ปรากฏว่าเจ้าของโรงสี เป็นชาวจีนเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะชาวจีน
เป็นผู้จักเก็บออมเงินทุน มีความขยัน คิดถึงทุนกำไร และรู้จักการลงทุน อันเป็นลักษณะนิสัยของ
ชาวจีน การลงทุนในการตั้งโรงสีจึงเป็นความเจริญก้าวหน้าในการประกอบธุรกิจอย่างหนึ่ง และ
เป็นการประกอบธุรกิจที่เหมาะสมกับสภาพการณิตของประชาชน เพราะเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ
แม้จะไม่ใช่อกิจการที่ใหญ่มากเหมือนโรงสีในกรุงเทพฯ แต่เป็นกิจการที่ไคผลประโยชน์นาพอใจ

¹ ธรรมคือปากขอ. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.10.2ช/1. รายงานการเสียหายเพราะเหตุ
น้ำมากน้ำน้อย.

² เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31.3/47. สำรวจกุดชาวจีนที่ทำงานตามโรงสีต่าง ๆ.
24 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.

³ จอร์จ วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห.
พรหม จิตพรวิทย์ และคณอื่น ๆ . แปล 2529.

⁴ ผนม ทะนา. กิจการโรงสีชาวกในเ้ารณาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 -
2481. 2527. หน้า 39 - 40.

การสะสมทุนในการตั้งโรงสี

เนื่องจากการตั้งโรงสีเป็นกิจการที่ต้องใช้ทุนสูง การสะสมเงินทุนในการดำเนินกิจการโรงสีนั้น โดยทั่วไปอาจจะมาจากการเป็นเจ้าของนายอาก การเป็นข้าราชการชั้นสูง ซึ่งมีโอกาสสร้างความร่ำรวยได้ และการสะสมทุนของตัวเอง สำหรับกิจการโรงสีในเขตชนบทชั้นที่นั้น เนื่องจากเป็นโรงสีขนาดเล็ก ใช้เงินทุนไม่มากนัก การสะสมทุนของเจ้าของโรงสี สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากพวกเจ้าภาษีนายอาก เกือบบ้าง และที่สำคัญคือ การสะสมทุน

พวกเจ้าภาษีนายอาก ในเขตชนบทชั้นที่ มีคนจีนรับเป็นเจ้าภาษีนายอากอยู่จำนวนมาก ที่สำคัญคือ อากบ่อนเบี้ย อากสุรา และอากอื่น เพราะรายได้สูง เจ้าภาษีนายอากเหล่านี้เป็นผู้นิยมเงินทุน และมีความช่วยเหลือกันในกลุ่มคนจีนเพื่อรับประมูลเป็นเจ้าภาษีตามเมืองสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร การรับเป็นเจ้าภาษีนายอากประเภทใด ๆ นั้น จะต้องขึ้นนายประกัน ซึ่งมีหน้าที่รับประกันแก่รัฐบาลว่า เจ้าภาษีจะต้องส่งเงินให้แก่รัฐบาลตามจำนวนที่ได้เสนอประมูล บรรดาเจ้าภาษีและนายประกันในเขตชนบทชั้นที่ล้วนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น¹

เมื่อกิจการโรงสีขยายตัวขึ้นในเขตชนบท กิจการโรงสีเป็นกิจการที่อาศัยทุนสูงและความชำนาญในการดำเนินการมาก และโดยผลตอบแทนสูงเช่นกัน บรรดาเจ้าภาษีนายอาก จึงน่าจะเป็นผู้มาลงทุนตั้งโรงสี เพราะมีทุนอยู่แล้ว ประกอบโรงสีในเขตชนบทชั้นที่นั้น ส่วนมากตั้งขึ้นหลัง พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีที่ยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอาก² สันนิษฐานว่า เจ้าภาษีนายอากเก็บนำเงินที่มียูอยู่เก็บมาดำเนินการกิจการโรงสี

การสะสมทุนด้วยการเก็บหอมรอมริบ

เนื่องจากชาวจีนเป็นบุรุษรักออกทุน ประหยัด และเข้าใจหาช่องทางทำมาหากิน ดังเช่นที่ชาวไทยนิยมการปลูกชาวนั้น ในเขตชนบทชั้นที่นั้น คนจีนมาตั้งบ้านเรือนปลูกผักกอกบุตยาที่

¹ กรมศุลกากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.3/10. บางแผนกผู้ท้าวรับประมูลภาษีอากร บุคคลในกรุงและหัวเมืองต่าง ๆ. (14 กุมภาพันธ์ - 31 กรกฎาคม ร.ศ. 118).

² ฎีกา ประกาศ. ระบบเจ้าภาษีนายอากสมัยกรุงเก่า บุคคล. 2524.

ค่อนข้างไป¹ การปลูกผักตามที่คอนั้นต้องอาศัยความชำนาญในการถักน้ำไปรดผัก แต่จากการที่อาศัย
ปลูกผักของชาวจีนนั้น แสดงให้เห็นถึง ความสามารถในการปรับตัวหาช่องทางในการประกอบอาชีพของ
ชาวจีน คือ

1. การทำนากุ้งเป็นอันดับหนึ่ง พื้นที่นากุ้งเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ขณะที่ชาวไทยทำนากุ้ง
มากปัญหาเรื่องแย่งพื้นที่ก็มีมาก การขยายปลูกผักที่คอนจึงไม่มีปัญหาเรื่องแย่งพื้นที่กับคนไทย

2. การปลูกผัก ซึ่งเป็นที่ชมเชยสามารถปลูกได้หลายครั้งในหนึ่งปี

การรู้จักเก็บหอมของชาวจีนเป็นสิ่งสำคัญทำให้มีเงินทุน มีผู้เอาให้ทั้งถึงเจ้าของโรงสีขนาดเล็ก
ในตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง นครปฐมว่า เจ้าของเป็นคนจีน แรกทีเดียวมาขายกล้วยเคี้ยว คนไทย
ในละแวกนั้น ชอบกล้วยเคี้ยวกินด้วยความสงสาร ถ้ากล้วยเคี้ยวถ้าไม่มีเงินจะขายเป็นข้าวก็ได้อาศัยจากการ
ค่อย ๆ เก็บข้าวไว้แล้วนำมาขายมีเงินทุนขึ้น ต่อมาเป็นพ่อค้าขอข้าวขายข้าว ในที่สุดมีเงินตั้งโรงสีได้²
แสดงให้เห็นถึงความประหยัด ความขยันหมั่นเพียร ของชาวจีน ประกอบกับความโอบอ้อมอารีของชาวไทย
จึงเปิดโอกาสให้ชาวจีนสามารถประกอบอาชีพโดยไม่ต้องมีปัญหากับคนท้องถิ่น

นอกจากความสามารถในการสะสมทุนที่กล่าวแล้ว ความช่วยเหลือของชาวจีนด้วยกัน เช่น
ความช่วยเหลือด้านเงินทุน ด้านการค้าขาย ซึ่งเป็นผลต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจการ

การดำเนินการในกิจการโรงสีนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เช่น การควบคุมคนงาน การติดต่อกับ
กับบริษัทค้าข้าว สิ่งเหล่านี้ เป็นผลต่อการดำเนินกิจการทั้งสิ้น ผู้เขียนได้รับคำบอกเล่าจากผู้มีศักดิ์เป็น
หลานของเจ้าของโรงสีในจังหวัดสุพรรณบุรี ถึงลักษณะการสะสมทุน การดำเนินการโรงสี ซึ่งได้
รับคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่ในครอบครัวว่า³

แรกเริ่ม ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งเดินทางมาจากเมืองจีนเข้ามาประกอบอาชีพเป็นหมอยา
อาศัยเก็บเครื่องยาเอาจากท้องถิ่นบ้าง ซ่อมมาจากกรุงเทพฯ บ้าง ดำเนินกิจการจนมีฐานะก็จึงตั้งโรงสี

¹กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/114. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกของชุมชนวิสาหกิจ.

²สัมภาษณ์ ณ บัวเงิน 12 หมู่ 1 ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
10 พฤษภาคม 2532.

³ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ

ขึ้นมาได้ การตั้งโรงสีนั้น เงินทุนได้รับความช่วยเหลือจากคนจีนด้วยกันที่กรุงเทพฯ ซึ่งทำบริษัทค้าข้าวอยู่ อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีของตนกับบริษัทค้าข้าว โรงสีมีความใกล้ชิดกับคนที่ทำหน้าที่ดูแลการซื้อข้าวของบริษัทค้าข้าวเป็นตำแหน่งคล้าย ๆ หลงจูของโรงสี เรียกว่า "หยง"

เมื่อโรงสีต้องการเงินทุน สามารถยืมเงินจากบริษัทค้าข้าวที่กรุงเทพฯ มาใช้ก่อนโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย ค่อย ๆ ผ่อนชำระจนหมดเป็นความคล่องตัวทางการเงินลงทุน

ความสัมพันธ์กับชาวนา ในการติดต่อรับซื้อข้าวของชาวนั้น แนวทางอุปสงค์ของการดำเนินการคือ การหวังผลกำไร แต่สิ่งที่เจ้าของโรงสียึดเป็นหลักในการทำงานคือ ความซื่อสัตย์ของลูกค้าทั้งชาวนา และกับทั้งบริษัทค้าข้าว เรียกว่า มี "คุณธรรมของพ่อค้า"

อีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการเป็นไปด้วยดีคือความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการ และลักษณะการดำรงชีวิตเหมือน ๆ กับคนไทย เช่น ไปวัดทำบุญ ถิ่นหมาก ทำตัวให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมไทยได้เป็นอย่างดี ในขณะที่มีการดำเนินการธุรกิจของตน มีความช่วยเหลือกันในด้านเงินทุน จึงทำให้สามารถประกอบกิจการได้ด้วยดี

โรงสีข้าวในบริเวณนครชัยศรี มักจะใช้คนงานเป็นคนจีน เช่นเดียวกับในกรุงเทพฯ โรงสีขนาด 10 เมงมา ใช้คนงานประมาณ 7 - 8 คน รับซื้อข้าว จากชาวนาในบริเวณใกล้เคียง โรงสีในอำเภอนครชัยศรีนั้นบางครั้งมีข้าวกล่อมาจากทางเหนือ เช่น พิษณุ นครสวรรค์ มาสีบ้าง เป็นครั้งคราว¹ คนที่สำคัญที่สุดในโรงสีคือ หลงจู มีหน้าที่ดูข้าว ว่ามีคุณภาพดีหรือไม่ และในปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) โรงสีบางแห่ง หลงจู มีหน้าที่หาชาวนาอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับชาวนา

โรงสีมีความสัมพันธ์กับชาวนา คือการรับจ้างสีข้าวและการซื้อข้าว การซื้อข้าวจากชาวนานั้น นอกจากพ่อค้าชาวนาจะรับซื้อข้าวตั้งกล่าวแล้วในเขตที่ 3 นั้น เมื่อมีโรงสีเข้ามาตั้งในท้องถิ่นใดโรงสีมีบทบาทในการซื้อข้าวจากชาวนาด้วยเช่นกัน

¹สัมภาษณ์ นายประสาธ สุธสมัย อายุ 66 ปี 90 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 8 มีนาคม 2532.

ในมณฑลนครชัยศรีนั้นโรงสีรับซื้อข้าวจากชาวนาในละแวกใกล้เคียงที่โรงสีตั้งอยู่ โดยส่งคนไปซื้อข้าวตามทุ่งต่าง ๆ และเปิดรับซื้อข้าวที่โรงสี นอกจากนี้ยังมีโรงสีจากกรุงเทพฯ มาเช่าที่ตามสถานีรถไฟรับซื้อข้าวพอไ้มาก ๆ ก็บรรทุกรถไฟเข้ามายังกรุงเทพฯ

จากการที่โรงสีข้าวตั้งขึ้น ทำให้ชาวนามีโอกาสในการขายข้าวให้กับโรงสี นอกไปจากซื้อกับพ่อค้าที่รับซื้อข้าว ชาวนาที่อยู่ไม่ไกลจากโรงสีนัก เอาข้าวไปขายยังโรงสีเอง น่าจะไ้ราคาดีกว่าขายกับพ่อค้าเพราะพ่อค้าต้องคักคายนึ่ง

อย่างไรก็ตามการที่โรงสีขึ้นนั้น ชาวนาซึ่งเคยทำข้าว สีข้าวเองก็อาศัยจ้างโรงสีให้สีข้าว ซึ่งต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ใน พ.ศ. 2457 อัตราค่าจ้างสีข้าว ประมาณเกวียนละ 4 บาท ส่วนปลายข้าวและรำข้าวเป็นของโรงสี² ชาวนาจะต้องเสียค่าจ้าง และได้ปลายข้าวและรำ ซึ่งแต่เดิมหากทำข้าวเองนั้น รำข้าวและปลายข้าวที่ไ้นำไปใช้เลี้ยงสัตว์เลี้ยงพวก หมู ไก่ เป็นอาหารภายในครอบครัวหรือเป็นรายได้เสริม

รำข้าวที่ไ้จากการสีข้าว โรงสีจะนำไปขายแก่ผู้เลี้ยงหมู ในมณฑลนครชัยศรีนั้น มีผู้เลี้ยงหมูกันทั่วไป โดยเฉพาะชาวจีนในเมืองนครปฐม และจากบัญชีจำนวนสินค้า ที่ส่งมายังสถานีนครปฐมปรากฏว่ามีรำข้าวอยู่ด้วย³ แสดงว่าการเลี้ยงหมูเป็นกิจการที่เป็นลำดับขั้นขึ้น และเปลี่ยนจากการเลี้ยงซึ่งอาศัยรำข้าว ปลายข้าวที่เหลือจากการทำข้าว หรือใช้เศษอาหาร และมักทำไ้เลี้ยง มาใช้รำเลี้ยงหมู ซึ่งต้องเสียเงินซื้อรำ การเลี้ยงหมู ซึ่งเป็นอาชีพเสริมในครอบครัว แทนจะไม่ลงทุน กลายมาเป็นอาชีพที่เริ่มมีการลงทุนในการทำแล้ว ซึ่งอาจแสดงว่าเริ่มมีการเลี้ยงเป็นจำนวนคราวละมาก ๆ ขึ้นด้วย

โรงสีข้าวในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นโรงสีขนาดใหญ่ มีความสัมพันธ์กับบริษัทค้าข้าว ซึ่งส่งข้าวออกนอกและซื้อพอกาคณกลาง ซึ่งล้วนแต่มีผลต่อการดำเนินกิจการของโรงสี หากมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน กิจการโรงสีข้าวก็เจริญก้าวหน้า หากมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกันนัก การดำเนินกิจการโรงสีอาจประสบปัญหาไ้

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31.3/4. คณะกรรมการกำกับตรวจราชการประชุมร่างพระราชบัญญัติและตรวจราชการ พ.ศ. 2462.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 น.8.1/1. บัญชีราคาข้าวเปลือกในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ พ.ศ. 2457.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 น. ร6 คค2-22. รายงานประจำปี ฉบับที่ 21 ว่าด้วยกิจการงานของรถไฟหลวงประจำปี พ.ศ. 2460, 2461.

ส่วนโรงสีในเขตนครชัยศรีนั้น โดยมากเป็นโรงสีขนาดเล็ก จึงมีบทบาทในการรับสีข้าว และรับซื้อข้าวภายในท้องถิ่น หรือขายข้าวให้กับบริษัทค้าข้าวในกรุงเทพฯ บางแห่งบทบาทสำคัญอยู่ภายในท้องถิ่น

การประมงและการทำนาเกลือในเขตชลประทานชัยศรี

ในตอนต้นได้กล่าวมาแล้วว่า การปลูกข้าวเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดในเขตชลประทานชัยศรี อันทำให้เกิดกิจการโรงสีข้าว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการปลูกข้าว อย่างไรก็ตาม ในเขตชลประทานชัยศรี ยังมีอาชีพสำคัญสำหรับราษฎรอีกสองประเภท คืออาชีพการประมงและการทำนาเกลือ

อาชีพการประมงอันประกอบด้วยการประมงน้ำจืดและการประมงน้ำเค็มนั้น การประมงน้ำจืดเป็นอาชีพที่ราษฎรทำกันทั่วไปทั้งมณฑล ส่วนการประมงน้ำเค็มและการทำนาเกลือ นั้น เป็นอาชีพสำคัญของราษฎรในเมืองสมุทรสาคร เพราะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมทะเลย่อมมีลักษณะการประกอบอาชีพแตกต่างไปจากราษฎรในเมืองสุพรรณบุรี และเมืองนครปฐม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ

การประมงในเขตชลประทานชัยศรี

การประมงได้แก่ อาชีพจับสัตว์น้ำ ที่สำคัญที่สุดได้แก่ ปลาชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ก็มี หอย กุ้ง ปู เป็นต้น ปลาเป็นอาหารที่คนไทยรับประทานคู่กับข้าวมานาน จนพูดกันติดปากว่า "กินข้าว กินปลา" ทั้งนี้เพราะปลาเป็นอาหารประเภทเนื้อที่หาง่าย มีอยู่ทั่วไป ตามแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง หรือในท้องนา การประมงแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ การประมงน้ำจืดและการประมงน้ำเค็ม ราษฎรในเขตชลประทานชัยศรี ประกอบอาชีพการประมงทั้งสองประเภท

การประมงน้ำจืด เป็นการจับสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำจืด ได้แก่ แม่น้ำลำคลอง หนองบึง เป็นอาชีพที่ราษฎรทำกันทั่วไป เพื่อจับสัตว์น้ำมาบริโภคในครอบครัว และเหลือจำหน่ายบ้าง การประมงน้ำจืดอาศัยเครื่องมือง่าย ๆ ราคาถูก อาจประดิษฐ์ขึ้นเองได้ โดยอาศัยวัสดุพื้นบ้านที่สำคัญคือ ไม้ไผ่และหวาย

ส่วนการประมงน้ำเค็ม เป็นการจับสัตว์น้ำในทะเล ซึ่งต้องใช้เครื่องมือที่มีราคาแพงกว่า วิธีการจับยุ่งยากกว่า การลงทุนสูง แต่จับปลาได้ในปริมาณมาก การทำประมงน้ำเค็มจึงเป็นการทำเพื่อการค้า เป็นสำคัญ

ราษฎรในเขตชลประทานชัยศรี ประกอบอาชีพทั้งการประมงน้ำจืด และการประมงน้ำเค็ม การประมงน้ำจืดทำกันตามแม่น้ำท่าจีนและลำคลองอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนการประมงน้ำเค็มนั้นทำกันใน

บริเวณเมืองสมุทรสาคร เพราะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมทะเล การประมงน้ำเค็มจึงเป็นอาชีพสำคัญ
ของประชาชนในเมืองนี้

จากหลักฐานการสำรวจอาชีพของราษฎร ซึ่งกระทรวงมหาดไทยจัดทำขึ้นนั้น ปรากฏจำนวน
ประชากรในเขตชลนครชัยศรีที่ประกอบอาชีพในการจับสัตว์น้ำดังนี้

ตาราง 23 จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพการจับสัตว์น้ำ พ.ศ. 2452 - 2455

ปี พ.ศ.	จำนวนแรง
2452	39,023
2453	35,530
2454	42,242
2455	75,440

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 10 แผ่นพิเศษ. พฤศจิกายน ร.ศ. 129.
เล่ม 13 แผ่นที่ 73. 1 เมษายน ร.ศ. 131. เล่ม 18 แผ่นที่ 108. 1 มีนาคม
พ.ศ. 2457. เล่ม 20 แผ่นที่ 117. 1 มกราคม พ.ศ. 2458

จากตัวเลขในตาราง ไม่ได้แยกจากการจับสัตว์น้ำของราษฎรนั้น เป็นการทำประมงในน้ำจืด
หรือน้ำเค็ม แต่สันนิษฐานว่าโดยมากจะเป็นการประมงน้ำจืด เพราะการจับปลาตามแม่น้ำลำคลองทำกัน
โดยทั่วไป ราษฎรใช้เครื่องมืออย่าง ๆ เช่น เบ็ด ขอบ ก็สามารถจับปลาหรือสัตว์น้ำอื่น ๆ มาบริโภคได้
ทั้งจะกล่าวถึงลักษณะการทำประมงในเขตชลนครชัยศรีดังนี้

การประมงน้ำจืด

การประมงน้ำจืด เป็นการประมงที่สำคัญมาก ในแม่น้ำลำคลองและเป็นการประกอบอาชีพ
ที่สำคัญต่อการเลี้ยงชีพของราษฎร เพราะประชาชนชาวไทยนิยมบริโภคปลา กับข้าวเป็นอาหารสำคัญ

การประมงน้ำจืดเป็นการผลิตและจำหน่ายบริโภคกันในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่¹ สัตว์น้ำจืดโดยเฉพาะปลาที่จับได้นั้น โดยทั่วไปเมื่อเหลือจากบริโภคแล้วจะนำไปให้ขายทั้งที่เป็นปลาสดและเป็นปลาแห้ง ทั้งปรากฏวาระการในแถบเมืองนครชัยศรีและเมืองสุพรรณบุรี มีอาชีพการทำปลา คือการแลปลาแลแล้วมาทำเป็นปลาแห้งกันทั่วไป²

การจับสัตว์น้ำจืด อาศัยเครื่องมือต่าง ๆ ได้แก่ ขอ แห เบ็ด ลอบ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จับสัตว์น้ำได้จำนวนไม่มากนัก ส่วนเครื่องมือจับสัตว์น้ำจืดที่จับสัตว์น้ำได้คราวหนึ่งได้ปริมาณมาก ๆ ได้แก่ โพงทาง

เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำที่ราษฎรใช้จับสัตว์น้ำจืดโดยทั่วไปเป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นจากวัสดุพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ไผ่ การประดิษฐ์เครื่องมืออาศัยฝีมือในการจักสานบ้าง ที่ใช้กันโดยทั่วไป ได้แก่³

ลอบ เป็นเครื่องมือดักสัตว์น้ำจืด สานด้วยไม้ไผ่ และหวาย ที่ใช้กันทั่วไปมีสองชนิดคือ

ลอบยื่น เป็นลอบสำหรับดักปลาที่ว่ายทวนน้ำในระดับตื้น มีรูปร่างคล้ายขวดคอแคบ ก้นหนา มีงาสำหรับไขลานยื่นเข้าไปในลอบ การวางลอบยื่น ต้องวางในโหนดานตื้นๆ เพื่อดักปลาที่ว่ายทวนน้ำเข้าไปในลอบ

ลอบนอน หรือลอบมุก มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก มีงาสองชั้น ใช้ดักปลาหรือกุ้งที่ว่ายทวนน้ำระดับตื้นในน้ำ ลอบชนิดนี้มักจะมียาง ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ดักด้วยหวาย กันเป็นแผงไขลานว่ายเข้าหาลอบด้วย

ไซ เป็นเครื่องมือดักปลาและกุ้งขนาดเล็ก ลักษณะคล้ายลอบแต่มีความละเอียดกว่า ใช้ดักสัตว์น้ำทรงทางน้ำไหล หรือชายคลอง

กระบัง เป็นเครื่องประกอบในการดักลอบ หรือไซ ไซไม้ไผ่เหลาเป็นซี่เล็ก ๆ ไขหวายดักให้ติดกันเป็นแผง กันทางน้ำไหลไหลเข้าเข้าไปในลอบหรือไซ

¹ Victor Purell. The Chinese in Southeast Asia. 1966. p.128.

² สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. จดหมายเหตุระยะทางตรวจราชการหัวเมืองมณฑล
กรุงเทพฯ มณฑลนครไชยศรี มณฑลสุพรรณบุรี. 2515. หน้า 4.

วิบูลย์ อัสวกรณ. เครื่องจักสานในประเทศไทย. 2532. หน้า 54 - 55.

ลุ่ม เป็นเครื่องมือจับปลาสานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปกรวยปากกว้าง ทอแน่นเป็นช่องสำหรับ
ลวงมือลงจับปลาในลุ่ม ลุ่มใช้ในการจับปลาในหนอง บึง ระบายน้ำสูงไม่มีลุ่ม ซึ่งมีขนาดความสูง
ประมาณ 60 เซนติเมตร

กระชู้ หรืออีจู้ เป็นเครื่องมือจับปลา รูปร่างคล้ายชวด มีคอเล็ก ๆ คำนวณมีงาสำหรับ
โพล่ปลาเข้าไปข้างในแต่เข้าไปแล้วออกไม่ได้ ซึ่งทอขึ้นเพื่อล่อปลาด้วย เพื่อดึงปลาเข้าไปกินเหยื่อ
ข้างใน

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ยังมีอีกหลายชนิด เช่น จัน กระชัง ตะแกรง ฯลฯ จากเครื่องมือ
จับสัตว์น้ำเหล่านี้ เครื่องมือแต่ละชนิดใช้จับปลาในพื้นพิภพต่างกัน เช่น ทางน้ำไหล น้ำนิ่งตามหนอง
บึง แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้จากสภาพธรรมชาติในการใช้เครื่องมือให้เหมาะสมกับสภาพของน้ำ
ชนิดของปลา

การเก็บภาษีจากการทำประมง

ในการทำประมงทั้งการประมงน้ำจืดและการประมงน้ำเค็ม รัฐบาลเรียกเก็บภาษีตามเครื่องมือ
ที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำ และในแต่ละท้องที่จะเรียกเก็บไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่ใดจับปลาได้มาก
จะเรียกเก็บภาษีแพงกว่าพื้นที่ซึ่งจับปลาได้น้อย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเก็บภาษีจากการจับสัตว์น้ำได้แก่
"พระราชบัญญัติค่าน้ำ สก 120"¹ และมีประกาศเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเก็บอากรค่าน้ำ เช่น กฎข้อบังคับ
อากรค่าน้ำ พ.ศ. 2457² เป็นต้น จากกฎบังคับอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2457 ได้กำหนดอัตราค่าน้ำจาก
โพงทาง ซึ่งเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็มไว้ดังนี้

¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะฯ . ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18. 2478.
หน้า 254 - 260.

² กรมศุลกากร . เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/3. พระราชบัญญัติและกฎหมายเสนานัตวาด้วย
อากรค่าน้ำ (19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 - 20 กันยายน พ.ศ. 2460).

ตาราง 24 เปรียบเทียบอัตราค่าน้ำเรียกเก็บจากโรงงาน มณฑลนครชัยศรีและมณฑลราชบุรี
พ.ศ. 2457

มณฑล/เมือง	แม่น้ำ	ลำคลอง	น้ำเค็ม
	ของละ/บาท	ของละ/บาท	ของละ/บาท
<u>มณฑลนครชัยศรี</u>			
สุพรรณบุรี	10	-	-
นครไชยศรี	10	10	20
สมุทรสาคร	10	10	20
<u>มณฑลราชบุรี</u>			
ราชบุรี	8	-	-
เพชรบุรี	10	10	15
สมุทรสงคราม	10	10	15
ปราจีนบุรี	10	10	15

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/3. พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยอากรค่าน้ำ
(19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 - 20 กันยายน พ.ศ. 2460).

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอัตราการเก็บภาษีในแต่ละพื้นที่ไม่เท่ากัน ดังเช่น อากร
ค่าโรงงานน้ำเค็ม ในมณฑลราชบุรี เมืองเพชรบุรี สมุทรสงคราม และปราจีนบุรี เรียกเก็บของละ
15 บาท ขณะที่ในมณฑลนครชัยศรี เมืองนครไชยศรี และสมุทรสาคร เรียกเก็บอัตราของละ 20 บาท
ที่เป็นเช่นนี้สันนิษฐานว่าการจับสัตว์น้ำเค็มในมณฑลนครชัยศรีทำได้ดีกว่าในมณฑลราชบุรี

การออกพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ นอกจากจะมีจุดประสงค์เพื่อการเก็บอากรค่าน้ำแล้ว ยังมีผลในการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำด้วย ดังพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ศก. 120 กำหนดให้ซึ่งอยู่ติดกับ รัศภายใน 5 วา เป็นเขตหวงห้ามในการจับสัตว์น้ำ ห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ โดยให้อำนาจเสนาบดี กำหนดวันและสถานที่ในการห้ามตามสมควรแก่ท้องที่ ห้ามจับสัตว์น้ำโดยวิธียาเบือ เป็นต้น¹

ปัญหาในการทำประมงน้ำจืดในเขตชลนครชัยศรี

การประมงน้ำจืดเป็นอาชีพที่ราษฎรทำกันทั่วไป ปลาตามแม่น้ำลำคลองมีอยู่ชุกชุม เครื่องมือ ในการจับสัตว์น้ำก็เป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นเองได้ แต่ราษฎรในบางพื้นที่ยังประสบความยุ่งยากในการทำ ประมงน้ำจืด คือเรื่องการเสียภาษีค่าน้ำแก่นายอากรค่าน้ำ กล่าวคือ

อากรค่าน้ำ เนื่องจากการเก็บภาษีบางประเภทรัฐบาลอนุญาตให้เอกชนประมูลการเก็บภาษี บัญประมูลได้ ซึ่งเรียกว่าเจ้าภาษี จะให้เงินแก่รัฐบาลตามที่สัญญาโดยเจ้าภาษีจะเป็นผู้ดำเนินการเก็บ ภาษีอากรเอง

อากรค่าน้ำ ในเขตชลนครชัยศรีนั้น ในส่วนที่เป็นน้ำจืด คนที่ซึ่งมีใบอนุญาตไปประมูลอากรค่าน้ำคือ คลองสองพี่น้องเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งประมูลเป็นเงินถึงปีละ 10,000 บาทเศษ² มีชาวเงินจากเมืองนครปฐม ไปประมูลแข่งกับคนในท้องถิ่น นับเป็นแหล่งประมงน้ำจืดที่สำคัญ

การเก็บอากรค่าน้ำในบางพื้นที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร เพราะบางพื้นที่ปลาไม่มากนัก แต่ต้องเสียอากรในอัตราเท่ากับในท้องที่มีปลามากชุมชุม ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเรียกเก็บตามจำนวน เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำ เป็นสำคัญ

ใน พ.ศ. 2469 ในเขตอำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพราน และอำเภอบางปลา(ปัจจุบัน เรียกว่าอำเภอบางเลน-บุษเขื่อน) เดือดร้อนในการจับสัตว์น้ำในลำคลองลำปะทวน ว่าคลองตนเงิน

¹เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ . ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18. 2478.

หน้า 254 - 260.

²กระทรวงมหาดไทย. "เรื่องราวประมูลผูกขาดอากรค่าน้ำในเขตชลนครชัยศรี," เทศาภิบาล. เล่ม 6 แผ่นที่ 31. 1 ตุลาคม ร.ศ. 127.

มีปลาน้อย ต้องเสียเงินค่าล่อลวง และยังต้องเสียเงินค่าน้ำตามเครื่องมือที่ใช้ไม่คุ้มค่า ราษฎร
จึงร้องเรียนให้เจ้าหน้าที่มาในเมืองทราบ ในที่สุดเปิดให้จับสัตว์น้ำในลำคลองได้โดยไม่ต้องเสีย
ค่าน้ำ¹

การแพร่พันธุ์ของนกกกชวา

นกกกชวา เป็นสัตว์น้ำที่เข้ามาในเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. 2444² เป็นสัตว์ที่เจริญงอกงาม
เร็วมากจนเป็นผลเสียในการทำนา การสัญจรไปมา รัฐบาลเห็นถึงปัญหาของนกกกชวา ในรายงาน
ของพนักงานกระทรวงเกษตร เกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชในเมืองต่าง ๆ นั้น มักจะรายงานเกี่ยวกับสภาพ
ของนกกกชวาว่ามีมากน้อยเพียงใดด้วย

การประมงน้ำจืด สร้างปัญหาในการแพร่พันธุ์ของนกกกชวาเพราะวิธีการทำประมงน้ำจืด
อย่างหนึ่งเรียกว่า "เห็บหมักกล้วย" โดยการทำเป็นแพนั๊ก ปลาเข้ามาอาศัยอยู่ใต้แพนั๊กเพราะเป็น
ที่เย็น จึงเอาตาข่ายล้อมไว้เมื่อเห็นวาลปลาโทสสมควรจึงจับได้ การเห็บหมักกล้วยนั้น มักใช้กล้วยหรือ
นกกกชวาหรือพืชอื่น ๆ ทอมารานุกรมใช้นกกกชวาเพราะเห็นว่างอกงามดี แต่ปรากฏว่านกกกชวาของกรม
เร็วเกินไปจนเป็นอุปสรรคในการทำนาและการสัญจรไปมา³

ในมณฑลนครชัยศรี การสัญจรไปมาในแม่น้ำท่าจีนเป็นอุปสรรคเพราะมีนกกกชวาขึ้นอยู่หนาแน่น
อันเนื่องมาจากการเห็บหมักกล้วยในบริเวณลำคลองสองพี่น้อง ซึ่งมีการเห็บหมักกล้วยเพื่อจับปลากันมาก
และนกกกชวาขึ้นมาก ทำให้เกิดปัญหาการสัญจรไปมา จนรัฐบาลต้องประกาศให้เห็บหมักกล้วยใน
คลองสองพี่น้องเพื่อแก้ปัญหานกกกชวา⁴

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.4.1/11. รายงานชาวหลวงตรวจราชการหัวเมือง.

8 พฤษภาคม 2469 - 11 พฤษภาคม 2470.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/1. นกกกชวา.

³แหล่งเดิม.

⁴กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.14/56. มณฑลนครชัยศรี หรือการยกเลิก
ลงเปลือกทั้งจับ เห็บหมักกล้วยในคลองสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี.

การกำจัดผักขรวานั้น อาจทำได้โดยการตัดขึ้นจากน้ำ แล้วเผาไฟหรือปล่อยให้แห้งตาย หรือไม่ก็ปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำออกทะเลไป แต่วิธีดังกล่าวของคอบยูแลย์เสนอ เพราะผักขรวาเจริญเติบโตเร็วมาก เมืองสุพรรณบุรีถึงกับต้องเกณฑ์ราษฎรให้ช่วยกันขนผักขมิ้นใส่เรือเป็นเวลาหลายวัน เพื่อกำจัดผักขรวา¹

นอกจากนี้แล้วรัฐบาลยังได้ประกาศห้ามนำผักขรวาขึ้นมารถไฟ เนื่องจากราษฎรที่เอาปลาหรือกุ้งมารถรถไฟไปขายเอาผักขรวาไปฝากตะกร้าเพื่อกันแสงแดด² ซึ่งเป็นการแพร่พันธุ์ผักขรวาให้รวดเร็วขึ้น

การประมงน้ำจืด เป็นอาชีพสำคัญอย่างหนึ่งในการเลี้ยงชีพของประชากร แม้ว่าจะมีอุปสรรคในคันทาง ๆ บ้าง การจับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคและซื้อขายกันบ้างในท้องถิ่นนั้น ต่อมาเมื่อเปิดกิจการรถไฟขึ้น ปรากฏว่า ราษฎรอาศัยรถไฟบรรทุกปลาออกไปขายยังต่างถิ่นกันบ้าง แต่ไม่มากนัก ราษฎรยังคงจับปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักคือสำคัญ จะนับการประมงเป็นอาชีพน้อย³

การประมงน้ำเค็ม

การประมงน้ำเค็ม ทำกันในบริเวณอ่าวไทยและเมืองชายฝั่งทะเล ในเขตนครชัยศรี เมืองที่มีการทำประมงน้ำเค็มได้แก่ เมืองสมุทรสาคร มีราษฎรประกอบอาชีพทำประมงเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งอาชีพทำปลาสด ค่ายปลาสด ค่ายปลาแห้ง ซึ่งหมายถึง ทั้งเรือสดและเข้ามาจอด เรือสดนั้นเป็นเรือที่ใช้ในการทำประมง ชาวตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เรือสดเป็นเรือที่ใช้ในการทำประมง ลำต้นมีลูกเรือ 7 - 8 คน⁴ แสดงว่าสมุทรสาครเป็นแหล่งทำการประมงที่สำคัญ

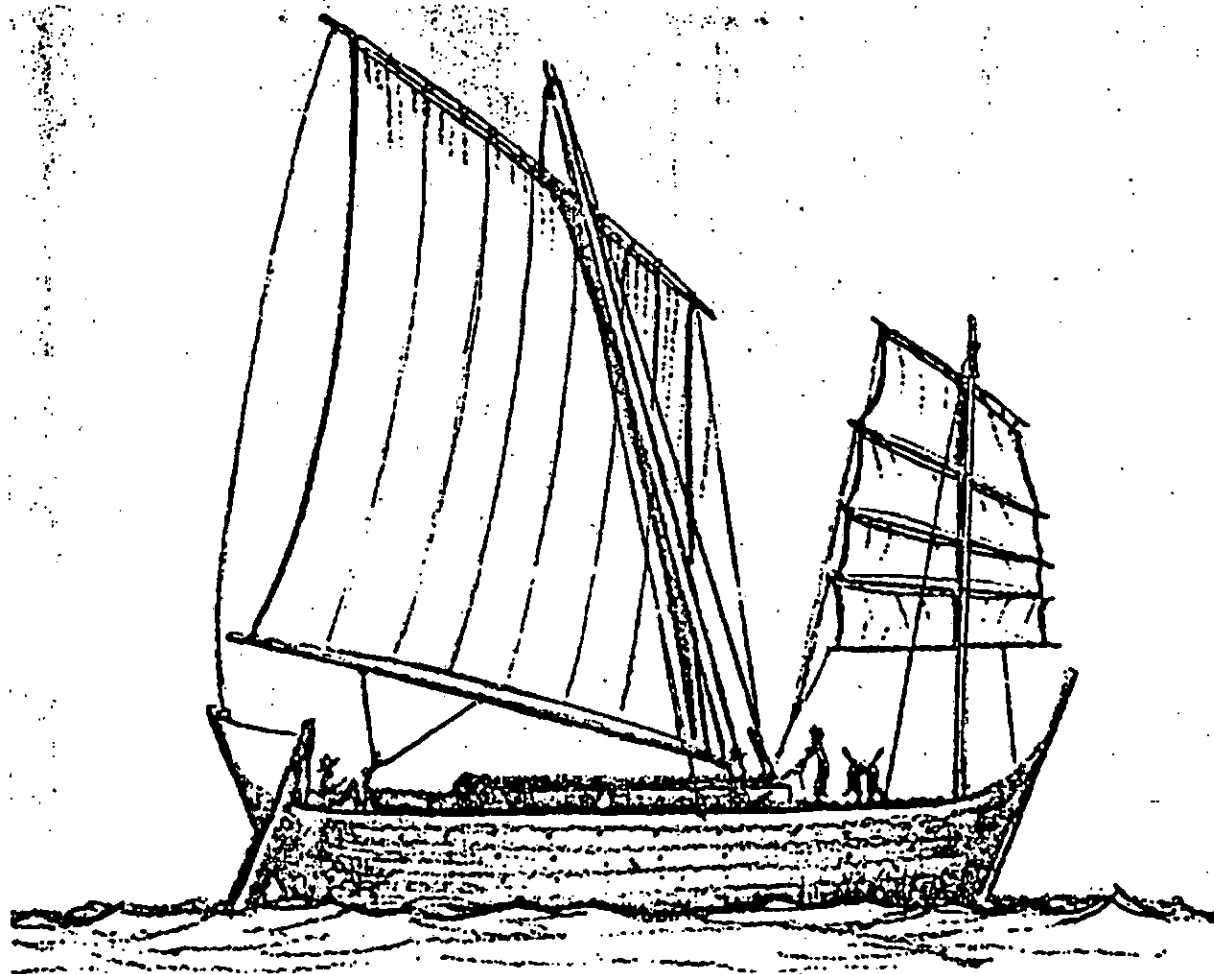
¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9/9. ผักขรวาและสวะ. (4 เมษายน ร.ศ.126 - 26 มกราคม ร.ศ.127).

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/1. ประกาศห้ามมิให้บรรทุกผักขรวาไปรถไฟ.

³ธีรพันธุ์ ภูภาสวรค. "สองรอยยิ้มของการประมงไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," การประมง. 35(3) : 233 - 248 ; 3 พฤษภาคม 2525.

⁴H. Warrington Smyth. Five Years in Siam 1891 - 1896. Vol 1. 1898. p.6.

เครื่องมือทำการประมงน้ำเค็มที่สำคัญได้แก่ โป๊ะ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาที่สำคัญ และเป็นเครื่องมือที่ใช้กันอยู่ทั่วไปจนนับได้ว่าเป็นตัวแทนของเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำเค็มของประเทศไทย¹

ที่มา : ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหารระหว่างไทย - สหรัฐ. สมุทรภาพเรือชายฝั่งทะเลของไทย.
ม.ป.ป. หน้า 354.

ภาพประกอบ 5 รูปเรือกลม

¹กรมประมง กระทรวงเกษตร. เครื่องมือทำการประมงประเภทน้ำเค็มของประเทศไทย.
2512. หน้า 1.

จากการสำรวจใน พ.ศ. 2465 พบว่า มีโป๊ะอยู่ในประเทศไทย จำนวน 1,645 วง
แยกจำนวนตามมณฑลต่าง ๆ ดังนี้

ตาราง 25 จำนวนโป๊ะในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2465

มณฑล	จำนวนโป๊ะ/วง
นครชัยศรี	137
จันทบุรี	195
ปราจีนบุรี	117
ราชบุรี	269
นครศรีธรรมราช	10
กรุงเทพ	40
สุราษฎร์	300
ภูเก็ต	577
รวม	1,645

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารเกษาใหม่ กส.14/30. รายงานของหมอ ฮิว เอ็ม สมิท เรื่อง
โครงการบำรุงรักษาและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในประเทสยาม.

การทำประมงในเมืองสมุทรสาคร มีความเจริญขึ้นและสามารถจับปลาที่มีคุณภาพดี ดังเอกสาร
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเปรียบเทียบการทำประมงเมืองสมุทรสาครกับ
เมืองสมุทรปราการว่า

"ปรากฏหลักฐานมีตู้ของบริษัทรถไฟแมกสองและของเจ้าพนักงานว่า การทำโป๊ะ
เมืองสมุทรสาครกับเมืองสมุทรปราการ มีไต่ต่างกันเท่าใด แมฝ่ายเมืองสมุทรสาคร

มีจำนวนโปะมากกว่าจริง ส่วนปลาที่จับได้ ฝ่ายจังหวัดสมุทรปราการจับได้มากกว่าทาง
เมืองสมุทรสาคร และมีราคาต่ำกว่า โดยเป็นปลาที่ชนิดน้อย¹

การทำโปะนั้น สามารถจับปลาได้ ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมจนถึงเดือนกันยายน
เป็นช่วงที่ปลามีมาก หลังจากช่วงนี้ไปแล้วปลามีน้อยไม่คุ้มกับการลงทุน

ทุนในการทำโปะ การทำโปะลูกหนึ่งนั้นต้องใช้ทุนสูงในการซื้อไม้ ทั้งไม้เสา ไม้ราว
หวาย เพื่อประกอบเป็นโปะ จากการบอกเล่าของชาวประมง ซึ่งทำประมงมาตั้งแต่รุ่นบิดา ประมาณ
ราคาโปะลูกหนึ่งในสมัยก่อน พ.ศ. 2475 ประมาณ 10,000 บาท² ไม้ราวซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญใน
การทำโปะนั้น ซื้อมาจากเมืองกาญจนบุรี เป็นส่วนมาก

โปะมักจะทองเปลี่ยนกันเกือบทุกปี เพราะถูกน้ำกัด แต่เมื่อซื้อโปะทั้ง ชาวประมงยังขาย
ซากโปะได้ เพราะมีหอยแมลงภู่มาจับตามไม้ราว มีปูหรือซากโปะ เพื่อนำหอยแมลงภู่ไปขาย

การทำโปะนอกจากต้องใช้ทุนสูงแล้ว การสร้างโปะต้องอาศัยความชำนาญในการสร้างด้วย
จึงจะได้โปะที่แข็งแรง เวลาจับปลาก็ต้องใช้เรือ

ในการจับปลาเรียกว่า การรุกโปะ คือการทอดปลาให้เข้าไปอยู่ในโปะ ซึ่งเป็นไม้ราวกันเป็น
บริเวณไว้ เมื่อปลาหรือสัตว์น้ำอื่น ๆ เข้ามาในโปะจึงใช้เครื่องมือจำพวกทวนจับขึ้นมา

การทำโปะ เป็นการทำประมงที่ใช้ทุนสูง และความชำนาญในการดำเนินการ ดังนั้น
ผู้เป็นเจ้าของจึงมักจะเป็นชาวจีน เพราะมีทุนมากกว่า

นอกจากการทำโปะแล้ว ยังได้มีการทำประมงโดยการไถเรือลากอวน เมื่อไถเรือได้แก่
เรือลอม ดังกล่าวแล้วข้างต้น เรือลอมลำหนึ่ง มีลูกเรือประมาณ 7 - 8 คน

ทุนในการทำเรือประมง การทำเรือประมงต้องใช้ทุนสูงเช่นกันแต่ไม่ทราบราคาแน่ชัดว่าเป็น
เงินเท่าไร ทุนที่ต้องใช้ นอกจากค่าเรือแล้วมีค่าอวน ค่าลูกเรือ ค่าไถกัง ซึ่งเป็นคนนำเรือ ทุนเหล่านี้
ไถกังจะเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก จึงไถกังอาจแพงกว่าลูกเรือธรรมดา

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/3. พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วย
การการค้า. (19 กุมภาพันธ์ 2456 - 20 กันยายน 2460).

² สัมภาษณ์ นายอาคม ชาวคอนไชย อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 236/718 ตำบลมหาชัย
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2532

เนื่องจากการลงทุนสูง ผู้ประกอบการจึงมักเป็นชาวจีนอีกเช่นกัน ชาวไทยนั้นทำการประมงน้ำเค็มบ้างเช่นกัน แต่เป็นการหาปลาบริเวณชายฝั่ง ใช้เรือขนาดเล็ก และเครื่องมือง่าย ๆ ราคาไม่แพง เช่น เบ็ด แห เป็นต้น

การทำประมงในเขตตอนครชัยศรี ปลาที่จับได้ที่สำคัญได้แก่ ปลาทู ซึ่งเป็นปลาพื้นถิ่นบริเวณนี้ โดยทั่วไป ปรากฏจำนวนปลา และจำนวนปลาที่จับได้ในเขตตอนครชัยศรี ระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2452 ดังนี้

ตาราง 26 จำนวนปลาและจำนวนปลาที่จับได้ในเขตตอนครชัยศรี พ.ศ. 2448 - 2452

ปี พ.ศ.	จำนวนปลา วง	จำนวนปลา หาง	จำนวนปลา หาง	รวม
2448	133	9,039	4,000	13,039
2449	131	8,320	3,200	11,520
2450	145	10,000	6,300	16,300
2451	123	7,000	5,000	12,000
2452	101	4,000	3,500	7,500

ที่มา : จัดทำโดยอาศัยข้อมูลจาก กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 9 แผนที่ 49.
1 เมษายน ร.ศ. 129.

จากตารางแสดงให้เห็นว่าปลาทูเป็นปลาที่จับได้เป็นจำนวนมากในบริเวณตอนครชัยศรี เพราะปลาทูเป็นปลาที่มีจำนวนมากในบริเวณอ่าวไทย

การประมงในบริเวณอ่าวไทยนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีชาวจีนจากนอกประเทศเข้ามาทำประมงเป็นครั้งคราวด้วย ดังเอกสารกล่าวถึงว่า

"พวกที่ทำอาวส่วนมากเป็นชาวจีนอยู่ทางพระราชอาณาเขตต์ เขามาทำข้าวครั้งคราว และยังนำผลประโยชน์ส่งไปเมืองจีน"¹

การเข้ามาทำประมงของชาวจีนในน่านน้ำไทยนั้น ชาวจีนเหล่านั้นได้นำเอาเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีประสิทธิภาพในการจับปลามาใช้ เช่น อวนตังเก เรือใบสามเสา ดังปรากฏไว้ในราว พ.ศ. 2469 มีชาวประมงชาวจีนนำเรือใบสามเสา เรียกว่า เรืออวนตังเก เข้ามาจับปลาและทำปลาแห้งเข้ามาขายที่ชุมพรและสมุทรสาคร² รัฐบาลขณะนั้นไม่กวดขันกับชาวจีนนักสามารถทำการประมงได้สะดวก

จากการที่ชาวจีนเข้ามาและนำเครื่องมือจับปลาที่มีประสิทธิภาพมาเผยแพร่ดังกล่าว ชาวประมงในเมืองสมุทรสาครจึงเป็นแห่งหนึ่งที่ได้รับเอาเครื่องมือเหล่านั้นมาใช้ ทำให้ทำการประมงได้อย่างมีประสิทธิภาพดังปรากฏในเอกสารว่าเมืองสมุทรสาคร เป็นแหล่งจับปลาที่มีคุณภาพ

การค้าปลา การประมงน้ำเค็มนั้น ประกอบการรายใหญ่ที่ทำโปะหรือเรืออวน มักจะเป็นชาวจีน ส่วนพ่อค้าปลานั้นเป็นชาวจีนทั้งสิ้น³ พ่อค้าปลาหรือที่เรียกว่าแพปลา เป็นผู้รับซื้อปลาจากพ่อค้าส่งไปขายยังกรุงเทพฯ โดยอาศัยรถไฟสายปากคลองสาน-ท่าจีน ซึ่งเป็นเส้นทางส่งปลา กุ้ง และผลิตภัณฑ์จากทะเลเช่น กะปิ น้ำปลา จากเมืองสมุทรสาครเขามายังกรุงเทพฯ⁴

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวประมงกับแพปลานั้น แพปลาจะมีหลงจูเป็นคนทำบัญชี ชาวประมงมักจะมีแพปลาเจ้าประจำในการขายปลา ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันในด้านเงินทุน ชาวประมง

¹ เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/3. พระราชบัญญัติและกฎหมายว่าด้วยอากรค่าน้ำ. (19 กุมภาพันธ์ 2456 - 20 กันยายน 2460).

² บุญ อินทรมหรรษ์. "การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ทางทะเลในช่วง 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์," การประมง. 36(5) ; 485 - 493 ; 5 กันยายน 2526.

³ Victor Purcell. The Chinese in Southeast Asia. 1966. p.128.

⁴ ชัย เรืองศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 - 2453 คำนวณเศรษฐกิจ. 2522. หน้า 279.

รายใหญ่ ๆ กับพ่อค้าปลานักเป็นชาวจีนด้วยกัน จึงช่วยเหลือกันโดยพ่อค้าให้เงินชาวประมงหยิบยืมเป็นเงินทุนในการทำไปะบาง ซอฮวนม้าง การให้ยืมเงินในลักษณะนี้มักจะไม่คิดดอกเบี้ย

ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของการทำประมงน้ำเค็ม ซึ่งชาวประมงได้เล่าให้ฟังว่า การจับปลาโดยเฉพาะปลาทุ้ม นั้น บางครั้งจับได้มากส่งขึ้นรถไฟไม่หมด ถึงกับต้องทิ้งน้ำทิ้ง ปลา มาก ๆ จะมีผู้รับซื้อไปทำปลาเค็มขายบ้าง หรือไม่ก็นำไปทำเป็นปลาทุ้มเค็มใส่ในหลาย ๆ ปิ่น แล้วลงเรือนำปลาทุ้มเค็มมาแลกข้าวกับชาวบ้าน หรือญาติพี่น้องในแถบเมืองนครปฐม ได้ข้าวพอกินตลอดปี เป็นดังนี้เพราะชาวประมงไม่ไถ่หนานาและพนักมบริเวณชายทะเลเค็มปลูกข้าวไม่ได้ เป็น การแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกันระหว่างท้องถิ่น¹

การทำประมงน้ำเค็มนอกจากจะไถ่ปลาเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อีก ได้แก่ การทำกะปิ หรือน้ำปลา ซึ่งเป็นส่วนประกอบอาหารที่จำเป็นของคนไทย กะปิ น้ำปลา และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่อาศัยการประมงน้ำเค็มเป็นสินค้าส่งขายเข้ามายังกรุงเทพฯ²

ในการทำประมงน้ำเค็มมีอุปสรรคที่สำคัญได้แก่ พายุ หรือฝน หากมีพายุหรือฝนหนักเกินไป ปลาจะหนีคลื่นลมไปหาแหล่งสงบลม ทำให้จับปลาไม่ได้ และในบริเวณอ่าวไทยก็มีพายุในช่วงฤดูฝน การประมงน้ำเค็มเป็นกิจการที่ลงทุนสูง การประมงประสบกับการขาดทุนเพียงครั้งเดียวอาจทำให้ต้องเลิกกิจการได้

การบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำและการส่งเสริมการประมง

เนื่องจาก ม.ร.ว. สุพรรณ สนิทวงศ์ ได้เสนอว่าปริมาณปลาในประเทศไทยเริ่มลดลง ทั้งที่ธรรมชาติเหมาะสมแก่การประมงอยู่แล้วอยู่ เนื่องจากขณะนั้นชาวไทยยังขาดความรู้เรื่องปลา รัฐบาลจึงว่าจ้าง ดร. ฮิว แมคเคอร์มิก สมิท ชาวอเมริกัน มาเป็นที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำ และสำรวจปริมาณสัตว์น้ำในประเทศไทย ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม

¹สัมภาษณ์ นายอาคม ชาวคอนไชย อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 236/718 ตำบลมหาชัย อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2532

²ฮิว เอ็ม สมิท. รายงานการสำรวจทรัพยากรสัตว์น้ำและการอุตสาหกรรมแผนกสัตว์น้ำของประเทศไทย. แปลโดย หลวงจุลชีพพิชชากร. 2526. หน้า 69 - 70.

ความเห็นของ ดร. สนิท บางประการ เกี่ยวกับการประมงน้ำเค็มเห็นว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และเกี่ยวเนื่องกับการประมงน้ำเค็มในเขตชลประทานด้วย ข้อเสนอแนะดังกล่าวได้แก่

การใช้เกลือของชาวประมงไทยในการทำปลาเค็ม ใช้เกลือไม่บริบูรณ์เกินไป ประกอบกับเกลือที่ผลิตได้ในประเทศไทยยังไม่มีคุณภาพดีพอ รัฐบาลน่าจะสั่งเกลือที่มีคุณภาพดีมาจากต่างประเทศ จำหน่ายแก่ชาวประมงในราคาถูก

รัฐบาลน่าจะจัดตั้งห้องเย็นขึ้นในเขตชลประทานเพื่อรวบรวมปลาสดเข้ามาขายในกรุงเทพฯ เพราะเท่าที่ปรากฏปลาที่จำหน่ายในตลาดกรุงเทพฯ ไม่สดพอ

การเก็บภาษีในการทำประมงแพงมากเกินไปเป็นการอันหนักของชาวประมง

อากรค่าน้ำ จำนวนอากรค่าน้ำที่เก็บได้ในเขตชลประทานระหว่าง พ.ศ. 2445 - 2450

ปรากฏจำนวนดังนี้

ตาราง 27 จำนวนอาหารค่าน้ำ มณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2445 - 2450

ปี พ.ศ.	จำนวนเงิน	
	บาท	อัฐ
2445	59,008	32
2446	79,141	8
2447	91,175	6
2448	118,063	5
2449	113,990	35
2450	130,144	22

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 7 แผ่นที่ 27. (1 เมษายน ร.ศ.129).

จากตัวเลขอาหารค่าน้ำแสดงว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2445 - 2450 นั้น เจริญขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริมาณปลาจะลดลง แต่ก็ยังมีปริมาณพอที่ราษฎรจะจับกินเป็นอาหารได้ง่าย โดยเฉพาะปลาน้ำจืดตามแม่น้ำลำคลอง หรือในท้องนา ยังมีพอที่จะเป็นอาหารของราษฎรทั่วไปได้อย่างไม่ผิดเคือง

การทำนาเกลือ

ในมณฑลนครชัยศรี การทำนาเกลือเป็นอาชีพของราษฎรในเมืองสมุทรสาคร เช่นเดียวกับการประมงน้ำเค็ม เกลือนับมีความสำคัญต่อการประกอบอาหารแบบมุขมณฑลและใช้ในการถนอมรักษาอาหารคาว

บริเวณที่ผลิตเกลือในประเทศไทยได้แก่ บริเวณชายฝั่งของอ่าวไทย ซึ่งผลิตเกลือจากทะเล
อีกบริเวณหนึ่งคือ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเมืองอุบลราชธานี อุบลราชธานี สามารถผลิตเกลือที่
เรียกว่า เกลือสินเธาว์

พื้นที่ทำนาเกลือในเมืองสมุทรสาคร ได้แก่บริเวณอำเภอเมือง และอำเภอบ้านแพ้ว วิธีการ
ทำนาเกลือนั้น มีหลักการคือการเก็บน้ำทะเลให้แห้งระเหยไปจนกลายเป็นเกลืออยู่ในพื้นที่นา ซึ่งมี
รายละเอียดในการทำนาเกลือดังนี้

วิธีการทำนาเกลือ

การทำนาเกลือนั้นต้องแบ่งนาเป็นแปลง ๆ หลายแปลงเพื่อรับน้ำที่ตกไว้เป็นระยะ ๆ ตาม
ขั้นตอนของน้ำที่ค่อย ๆ แห้งจนตกผลึกเป็นเกลือ กล่าวคือ

พื้นที่ในการทำนาเกลือต้องมีประมาณ 30 - 40 ไร่ เรียกว่าหนึ่งแถบ พื้นที่ว่าง 1 เส้น
ยาว 30 - 40 เส้น เป็นพื้นที่ทำนาเกลือ แบ่งเป็น 5 ส่วน

ส่วนที่หนึ่งใช้ขังน้ำ มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ ซึ่งจะเป็นที่เก็บน้ำทะเลตลอดฤดูกาลของการ
ทำนาเกลือ

ส่วนที่สองเรียกนาประเทียม ใช้สำหรับตากน้ำ ส่วนนี้มีพื้นที่ประมาณ 15 ไร่ ทำคันดินแบบ
เดียวกับนาข้าวเป็นแปลงเล็ก ๆ แปลงละ 1 ไร่บาง 2 ไร่บาง สำหรับแนบน้ำพอบาง ๆ ให้มี
ความร้อนสูง และระเหยได้เร็ว

ส่วนที่สามเรียกว่า นารองเชอ มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ สำหรับเก็บน้ำจากนาประเทียม
อีกทอดหนึ่ง ให้ความเข้มข้นแล้วจึงส่งต่อไปยังส่วนที่สี่

ส่วนที่สี่ มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ เป็นส่วนน้ำที่เชอเกลือแล้วเพื่อส่งต่อไปยังนาส่วนที่ห้า

ส่วนที่ห้า เรียกว่านาปลง มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ เป็นพื้นที่ส่วนที่เป็นเกลือโดยตรง

การเริ่มทำนาเกลือจะเริ่มในเดือนตุลาคม โดยชาวนาจะเริ่มปักคันน้ำเพื่ออยู่ในนา เพื่อ
ขุดลอกร่องนาและเสริมคันดิน ชาวนาจะใช้เครื่องมือเรียกว่า รัว ขุดคันขึ้นมาเสริมคันนา ระหว่างนั้น
ก็กองขุดลอกวางส่งน้ำจากชายทะเลถึงนาเกลือ

ในราวเดือนพฤศจิกายน ชาวนาเกลือจะเริ่มตักตั้งอุปกรณ์ในการทำนาเกลือ เช่น ระหัดวิดน้ำ กังหันลม แล้วเริ่มตักน้ำเข้ามาในแปลงที่หนึ่ง แล้วตักน้ำให้เข้ามาในนาประเทียมน นารองเซอ นาเซอ และนาปลง ตามลำดับ ระยะเวลาที่ปล่อยให้น้ำอยู่ในนาแต่ละจุดนี้ประมาณ 15 - 20 วัน ตามที่คาดว่าตกจะดีหรือไม่ดีเพียงใด ฝนเวียนกันอยู่เช่นนั้น

อุปกรณ์ในการทำนาเกลือที่สำคัญ ได้แก่ ระหัดวิดน้ำ กังหันลม ลูกกลิ้ง ระหัดวิดน้ำและกังหันลม ใช้การระบายน้ำจากนาแปลงหนึ่งไปยังอีกแปลงหนึ่ง ลูกกลิ้งนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการกลิ้งน้ำในนาเกลือซึ่งเริ่มตกชนิดให้มีความหนาแน่นพอ ก่อนที่จะเก็บผลผลิตเกลือ การกลิ้งพื้นที่ในนาเกลือจึงต้องทำหลายครั้ง

เก็บผลผลิตจากนาเกลือนั้นถ้าหากเก็บเกลือในเดือนมกราคม หรือกุมภาพันธ์ จะได้เกลือประมาณ ไร่ละ 8 - 12 เกวียน แต่ถ้าหากปล่อยไปเก็บผลผลิตในเดือนมีนาคม หรือเมษายนจะได้ผลผลิตประมาณไร่ละ 18 - 20 เกวียน เพราะอากาศร้อนเกลือตกชนิดเร็ว แต่โดยเฉลี่ยแล้วผลิตได้ประมาณ ไร่ละ 8 - 10 เกวียน

จากการสัมภาษณ์ชาวนาเกลือซึ่งทำนาเกลือมาตั้งแต่รุ่นบิดาและปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) คำว่างานทำแห่งผู้จัดการสหกรณ์นาเกลือสมุทรสาคร ได้เล่าให้ฟังถึงการทำนาเกลือซึ่งตนได้รับคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่และจากประสบการณ์ส่วนตัวว่า

การทำนาเกลือเป็นงานหนักเพราะต้องคอยดูแลน้ำในแปลงต่าง ๆ อยู่เสมอ แต่โอกาสที่นาจะเสียหายมีน้อย อุปสรรคสำคัญในการทำนาเกลือคือ ฝน ซึ่งหากฝนตกมาในเวลาที่เกลือกำลังตกชนิดจะทำให้เสียหายได้

ผู้ประกอบการทำนาเกลือเป็นคนไทย ส่วนพ่อค้าเกลือมีทั้งคนจีนและคนไทย การค้าเกลือมักจะขายไปยังกรุงเทพฯ ในสมัยก่อนผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า มีเรือใบจากปัตตานีของชาวไทยมุสลิมมาซื้อเกลือที่สมุทรสาคร

การทำนาเกลือมีการลงแขกแลกแรงกันเช่นเดียวกับการทำนาข้าว เช่นตอนร่อนนา ซึ่งต้องใช้แรงงานในการแบกหามเกลือ แต่ลักษณะเช่นนี้หายไปเมื่อประมาณสัก 30 ปีมาแล้ว

เนื่องจากชาวนาเกลือไม่สามารถปลูกข้าวกินได้จึงนำเกลือลงเรือไปแลกข้าวกับราษฎรในเมืองนครปฐม ราชบุรี¹ เช่นเกี่ยวกับการที่ชาวประมงทำปลาหมึกเค็มไปแลกข้าว

การลงทุนในการทำนาเกลือ ของชออุปกรณ เช่น กังหัน ระเบิด ลูกกลิ้ง และอาจของจ้างคนงาน ในพื้นที่นา 25 ไร่ ใช้แรงงานลูกจ้างประจำ 2 คน ชาวนาเกลือในเมืองสมุทรสาคร นิยมจ้างชาวเพชรบุรีมาเป็นลูกจ้างเหมาะรุงงานและขยัน²

ราคาเกลือ ใน พ.ศ. 2459 ปรากฏหลักฐานว่าเกลือในเมืองสมุทรสาครนั้นขายไปยังกรุงเทพฯ บาง เมืองราชบุรีบาง ราคาเกลือแตกต่างกันตามคุณภาพ คือเกลือสะอาดไม่มีสิ่งเจือปน ถือเป็นเกลือคุณภาพดี ซึ่งราคาเกลือคุณภาพดี ราคาเกวียนละ 8 บาท ปานกลางเกวียนละ 6 บาท คุณภาพต่ำ เกวียนละ 4 บาท³

เกลือที่ผลิตได้จากมณฑลนครชัยศรี นอกจากส่งไปขายยังกรุงเทพฯ และเมืองใกล้เคียงแล้วยังส่งไปขายยังต่างประเทศด้วย แม้จะเป็นจำนวนไม่มากนัก ดังเช่นใน พ.ศ. 2453 ปรากฏจำนวนเกลือจากสมุทรสาครส่งออกไปขายยังต่างประเทศ จำนวน 560 ตัน⁴

อาชีพการประมงและการทำนาเกลือในมณฑลนครชัยศรี ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น พอสรุปถึงลักษณะของอาชีพแต่ละประเภทได้ว่า

การประมงน้ำเค็ม เป็นอาชีพที่ต้องใช้ทุนสูง ใช้แรงงานและมีความชำนาญในการจัดการทั้งการทำโปะ และการทำเรือวน แต่ก็ให้ผลประโยชน์สูง คู่มากับการลงทุน กิจกรรมประมงน้ำเค็ม นายใหญ่จึงตกอยู่ในมือของชาวจีน เช่นเกี่ยวกับกิจการรายใหญ่อื่น ๆ เช่น กิจการโรงสีข้าว

¹สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ รอดคงรา อายุ 47 ปี 16/1 หมู่ 6 ตำบลโพธิ์ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2532.

²แหล่งเดิม.

³กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1201. มณฑลนครไชยศรีรายงานตรวจการของนายเลอเม.

⁴กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 15 แผ่นที่ 81. 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2456.

การทำนาเกลือเป็นอาชีพที่มีข้อจำกัดอยู่สองประการ คือประการแรกต้องอยู่ริมทะเลมีน้ำทะเลเข้ามาถึง ประการที่สองต้องมีพื้นที่มากเพียงพอสำหรับกระบวนการ การผลิต ซึ่งไม่ต่ำกว่า 25 ไร่ จึงจำกัดจำนวนของผู้นาเกลือไม่ให้ขยายตัวมากขึ้น ขณะเดียวกันการทำนาเกลือต้องใช้ความอดทนอย่างมาก

การประมงน้ำจืด เป็นอาชีพสำคัญที่เลี้ยงชีพประชากรในชนบทนี้ เพราะเป็นอาชีพที่ทำกันทั่วไป คนไทยจำนนอย อาศัยเครื่องมือง่าย ๆ ในการประกอบกร และมีแหล่งน้ำให้จับสัตว์น้ำอยู่ทั่วไป สัตว์น้ำบางประเภท เช่น กุ้งน้ำจืด จะมีฤดูชุมเป็นบางช่วง ซึ่งในระยะนั้นสามารถจับมาเป็นอาหารได้เหลือเฟือ ไม่ต้องซื้อขายเพราะมีตามท้องน้ำทั่วไป

ชาวนาโคอาศัยการประมงน้ำจืดเป็นสิ่งสำคัญในการเลี้ยงชีพ เพราะมีชาวซึ่งปลูกไถเอง และมีอาหารเนสดักจากปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ พวกกุ้ง หอย ซึ่งไม่ต้องลงทุนซื้อ ชาวนาจึงดำรงชีวิตอยู่ แม้ว่าจะไม่มีเงิน ทั้งนี้เพราะความเกอทุนจากสภาพธรรมชาตินั่นเอง

การดำเนินการของรัฐบาลบางประการแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเห็นความสำคัญของการสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ โดยเฉพาะสัตว์น้ำจืด เพราะเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของราษฎร จากพระราชบัญญัติคาน้ำสก 120 ได้กำหนดห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ ห้ามจับปลาคอยวิธีการที่ทำลายปลาคราวละมาก ๆ เช่น การโยยาเบือ เป็นต้น แม้ว่รัฐบาลจะตระหนักถึงความสำคัญของการสงวนพันธุ์สัตว์น้ำมานานแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 แต่ปรากฏว่ากฎหมายเกี่ยวกับการสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ ไม่ได้รับการปฏิบัติตามแนใน ปัจจุบัน ทำให้ปริมาณปลาลดลง การทำประมงน้ำจืดในแหล่งน้ำธรรมชาติทยอยลง แท้ไ้พัฒนาเป็น การเลี้ยงตามบ่อ ซึ่งต้องอาศัยการลงทุน การประกอบการที่ยุ่งยากกับข้อชน

จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2438 - 2475 พบว่า การปลูกข้าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ประชากรส่วนใหญ่ในมณฑลนี้ประกอบอาชีพการทำนา มณฑลนครชัยศรีจึงเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ สามารถผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงประชากรในภูมิภาคอื่น และส่งขายออกนอกประเทศ ดังปรากฏในเอกสารว่า ชาวที่ส่งออกจำหน่ายไปยังต่างประเทศนั้นส่วนใหญ่ได้มาจากมณฑลกรุงเก่า มณฑลปราจีน และมณฑลนครชัยศรี

ความเจริญของการปลูกข้าวในมณฑลนครชัยศรี มาจากปัจจัยสำคัญสองประการ คือสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม พื้นที่ของมณฑลนี้ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ไหลผ่านท้องที่แห่งเมืองสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ทำให้บริเวณดังกล่าวได้รับทั้งน้ำฝน และน้ำท่า จากแม่น้ำและลำคลองต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่หลายสาย ทั้งคลองธรรมชาติและคลองซึ่งขุดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือนโยบายของรัฐบาลในการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล รัฐบาลสามารถดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้มากขึ้น ราษฎรสามารถประกอบอาชีพโดยปกติสุข และนโยบายอื่น ๆ เช่น การยกเว้นเงินค่าในท้องที่ซึ่งบุกเบิกใหม่เป็นเวลา 3 ปี ทำให้ราษฎรมีแรงจูงใจในการบุกเบิกขยายพื้นที่ทำนา ประการสำคัญ คือการออกพระราชบัญญัติยกเลิกการเกณฑ์แรงงานไพร่ และการเลิกทาส ใน พ.ศ. 2448 ทำให้ราษฎรมีอิสระในการทำงานมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนพื้นที่เพิ่มขึ้นใน พ.ศ. 2450 ซึ่งเพิ่มขึ้นกว่าช่วงที่ยังมีไคยกเลิกการเกณฑ์แรงงานไพร่ในอัตราสูง

บริเวณมณฑลนครชัยศรีนั้น ก่อนหน้าที่จะมีการปลูกข้าวกันอย่างกว้างขวางนั้น เคยเป็นแหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญ ต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมน้ำตาลทรายเสื่อมลงตั้งแต่ พ.ศ. 2418 เพราะการขลิบน้ำตาลทรายจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น สามารถส่งเข้ามาขายภายในประเทศในราคาที่ถูกลง ประกอบกับความต้องการข้าวในตลาดโลกมีมากขึ้น และเนื่องจากไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 และทำสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน ทำให้การค้าข้าวกับต่างประเทศสะดวกขึ้น ประชาชนหันมาปลูกข้าวกันเป็นจำนวนมาก พื้นที่ปลูกอ้อยในบริเวณนี้จึงเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำนา

แม้ว่าการปลูกข้าวจะขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยพิจารณาจากจำนวนที่นา ราษฎรนิยมทำนาก็มาก แต่การปลูกข้าวยังคงอาศัยวิธีการดั้งเดิม อาศัยความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติ จำนวนน้ำฝน น้ำท่าในแต่ละปีเป็นสำคัญ ไม่มีการปรับปรุงวิธีการเพาะปลูกให้ดีขึ้น เช่น การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ หรือลักษณะการดูแลบำรุงรักษาต้นข้าวยังใช้วิธีง่าย ๆ การจะเพิ่มผลผลิตนั้นต้องอาศัยการเพิ่มเนื้อที่ทำนาเป็นสำคัญ สภาพการผลิตขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ หากปีใดฝนน้อยหรือน้ำท่วม ราษฎรจะประสบกับปัญหาความยากจน ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เมื่อปีไหนน้ำได้ผลก็มีเงินพอใช้หนี้ พอรุ่งขึ้นอีกปีทำนาไม่ได้ผลต้องกลับไปเป็นหนี้อีก วนเวียนกันอยู่เช่นนี้

นอกจากการปลูกข้าวขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ และวิธีการปลูกยังไม่มีมีการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทำให้ผลผลิตยังไม่ดีพอ ซึ่งเป็นผลทำให้ต้องประสบกับความยากจนและการเป็นหนี้แล้ว ลักษณะนิสัยส่วนตัวของชาวนายังเป็นผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของตนเองด้วย เนื่องจากชาวนามักมีนิสัยซุ่มเพื่อย ใช้จ่ายเงินในการเล่นการพนัน และดื่มสุรา หรือใช้เงินไปกับวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เสียคราวละมาก ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน หรืองานศพ เงินที่ได้จากการทำนาไม่พอกำหนดค่าใช้จ่ายที่ควรจะเป็น เงินทุนในยามขาดแคลนกลับใช้ไปในการซุ่มเพื่อย จึงกล่าวเสียเป็นส่วนมาก

สิ่งที่ทำให้ชาวนาตกเป็นหนี้เป็นสินได้ง่าย เนื่องมาจากการหาแหล่งเงินกู้ได้ง่าย โดยกู้จากชาวจีน ซึ่งเขามารประกอบอาชีพทำการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ บางเป็นพ่อค้าชาวมลายู เมื่อกู้เงินมาแล้วอาจต้องเสียดอกเบี้ย หรือมีข้อผูกมัดว่าต้องขายข้าวให้กับเจ้าหนี้ในราคาที่ต่ำกว่าที่ขายกันทั่วไป ในกรณีเช่นนี้คนไทยไม่ค่อยจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องเดือดร้อน การที่ต้องเสียดอกเบี้ยหรือต้องขายข้าวไปในราคาที่ต่ำกว่าปกตินั้น เป็นลักษณะของการยอมแพ้นามานาน

สภาพสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมผลิตแบบพึ่งตนเองมาเป็นสังคมที่ผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องคำนึงถึงต้นทุน กำไร ค่าใช้จ่ายอย่างรอบคอบ แต่คนไทยโดยเฉพาะชาวนา ยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมแนวใหม่ได้ ดังเห็นได้จากในคราวที่ข้าวราคาดี ชาวนาจะพากันขายข้าวเสียหมด แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศตักเตือนให้เก็บข้าวไว้ทำพันธุ์บ้าง เมื่อขายข้าวไปหมดแล้วเกิดภาวะขาดแคลน ชาวจีนในประเทศต้องขอชาวนามลายู และกู้เงินมาซื้อพันธุ์ข้าวเปลือกเพื่อปลูกในฤดูกาลของปีต่อไป

ส่วนชาวจีนนั้นเป็นผู้ที่มีความรู้ในการคิดถึงต้นทุนกำไร และรู้จักปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม ดังเห็นได้จากในขณะชาวนาไทยนิยมถวักทำนากันโดยมากนั้น ชาวจีนในเขตชลนครชัยศรี พาไปประกอบอาชีพปลูกผักตามท้องนา ซึ่งต้องใช้ความพยายามในการร่นน้ำผัก แต่ไม่ต้องแข่งทำกับชาวนาไทย

ประกอบกับการปลูกผักสามารถเก็บผลผลิตได้หลายครั้งในแต่ละปี จากการที่ชาวจีนเป็นผู้มีความซื่อสัตย์เห็น รุ้จักกตเวทิตา สะสมเงินทุน และการรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมแบบใหม่ซึ่งเริ่มเป็นสังคมผลิตเพื่อการค้า ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในการ เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าว ทั้งร้านขายของ ซึ่งอาชีพเหล่านี้สามารถสร้างความร่ำรวยได้ในเวลาไม่นานนัก เพราะเมื่อราษฎรพากันหันมาปลูกข้าวเพื่อขายเป็นหลัก สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เคยประดิษฐ์เองได้กลับต้องขอ เช่น เลื่อย ฆ้อน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะไม่มีเวลาที่จะมาทำเองดังแต่ก่อน ประกอบกับการซื้อจากพ่อค้าทำได้สะดวกเร็วกว่า ชาวจีนอาศัยการค้าขายดังกล่าวสร้างความร่ำรวย และเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่ชาวไทยและสามารถนำเงินทุนที่สะสมไว้ไปลงทุนในกิจการอื่น ๆ เช่น โรงสีข้าว เป็นต้น

กิจการโรงสีข้าว เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากณพลนครชัยศรี เมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงสีแล้ว เป็นรองจากมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลอยุธยา แสดงถึงความเจริญในการปลูกข้าวของมณฑลนี้ แต่กิจการโรงสีโดยมากเป็นโรงสีขนาดเล็ก จึงมีบทบาทในการรับซื้อข้าว และซื้อข้าวจากชาวนาในท้องถิ่นไปขายแก่พ่อค้าในกรุงเทพฯ

เจ้าของโรงสีในมณฑลนครชัยศรี เป็นชาวจีนเกือบทั้งหมด ทั้งนี้เพราะชาวจีนเป็นผู้มีทุนและมีความรู้ในการดำเนินกิจการ ซึ่งอาจจะสังเกตได้จากงานในโรงสีที่กรุงเทพฯ เพราะกิจการโรงสีข้าวเกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อนแล้วจึงขยายออกไปสู่หัวเมือง

ปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้คนจีนสามารถลงทุนในกิจการใหญ่ ๆ ได้ ก็คือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านเงินทุน สามารถดำเนินธุรกิจได้ตลอดทั่ว กิจการจึงเจริญก้าวหน้า ดังเช่น กิจการโรงสีข้าว ความช่วยเหลือกันระหว่างเจ้าของโรงสีกับพ่อค้าชาวนาในกรุงเทพฯ มีส่วนให้กิจการโรงสีดำเนินกิจการไปไ้ราบรื่น

ความรู้ความชำนาญในเรื่องเครื่องจักร เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวจีนมีบทบาทในกิจการโรงสี ดังเห็นได้จากชาวจีนเป็นผู้ประดิษฐ์เครื่องสีข้าวที่สีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารได้ โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนให้เป็นข้าวกล้องเสียก่อน กิจการโรงสีของชาวจีนจึงเจริญขึ้น

การประมงน้ำเค็มเป็นกิจการใหญ่ เช่น เรืออวน หรือโป๊ะ ซึ่งต้องใช้เงินทุนสูง และความชำนาญในการดำเนินการแล้ว มักตกอยู่ในมือของชาวจีนเช่นกัน ทั้งนี้เพราะการประมงน้ำเค็มในการทำเรืออวน หรือโป๊ะนั้น ต้องใช้ทุนสูงประการหนึ่ง และต้องใช้ความรู้ความชำนาญอีกประการหนึ่ง

ชาวจีนเป็นผู้มีความรู้ในด้านการทำประมงมากกว่าคนไทย ดังปรากฏในเอกสารว่า มีชาวจีนจากนอกประเทศเข้ามาจับปลาในอ่าวไทยเป็นครั้งคราว ซึ่งมีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้ในการเดินเรือ ในการทำประมงให้แก่ชาวจีนอาศัยอยู่ในประเทศไทย เครื่องมือในการจับปลาเช่น เรือฉลอม อวนตังเก้นั้น ชาวจีนเป็นผู้นำเข้ามาใช้จนแพร่หลาย

ส่วนการประมงน้ำจืดนั้น เป็นการประมงที่ทำกันทั่วไปเป็นอาชีพเสริมของราษฎร ไม่มีผลในด้านการค้ามากนักแม้ช่วยยิหารราษฎร โดยเฉพาะชาวนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะมีอาหารบริโภค จากแหล่งประมงน้ำจืด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปไม่จำเป็นต้องใช้เงินในการซื้อหา

การทำนาเกลือในมณฑลนครชัยศรี ลักษณะวิธีการทำคงอาศัยวิธีการแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมา การผลิตเกลือในมณฑลนี้ส่วนมากขายให้แก่กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ ปรากฏหลักฐานว่า ส่งไปขายยังต่างประเทศบ้าง แต่จำนวนเล็กน้อย

มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของประเทศทั้งข้าว ปลา และเกลือ จึงนับว่าเป็นมณฑลที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจแห่งหนึ่ง การดำเนินนโยบายทาง ๆ ของรัฐบาล เช่น การชดเชย การปราบปรามโจรผู้ร้าย ช่วยยิหารราษฎรสามารถขยายที่ทำกินและประกอบอาชีพได้โดยปกติ ความช่วยเหลือของรัฐบาลในยามเกิดภาวะลำบาก เช่น การช่วยเหลือเงินค่าซื้อพันธุ์ข้าว เมื่อการเพาะปลูกเสียหาย อาจจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนไปได้บ้าง แต่คงไม่มากนักเพราะชาวนามักจะต้องหาแหล่งเงินกู้เอง โดยมากมักกู้เงินจากชาวจีน ดังปรากฏในเอกสารว่า เมื่อครั้งเกิดภาวะฝนแล้งใน พ.ศ. 2462 นั้น ชาวนาในเมืองสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร นำที่นาไปจำนองกันเป็นจำนวนมาก รัฐบาลจะมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาเมื่อยามมีเหตุการณ์วิกฤต เช่น ฝนแล้งหนัก หรือน้ำท่วม แต่หากในภาวะปกติแล้ว ราษฎรมักจะพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ

จากการที่มณฑลนครชัยศรี เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญดังกล่าวแล้ว ในปัจจุบันพื้นที่ในบริเวณนี้ยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องต่อมาคือ เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ คือเป็นแหล่งปลูกข้าวซึ่งอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม จังหวัดนครปฐม เป็นแหล่งปลูกผักและเลี้ยงหมูที่สำคัญ การเลี้ยงหมูในจังหวัดนครปฐมนั้นเริ่มเป็นล่ำเป็นสันมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ส่วนจังหวัดสุพรรณบุรีนั้น นอกจากเป็นแหล่งปลูกข้าวแล้ว ยังเป็นแหล่งส่งเสริมให้ทำการเลี้ยงปลาน้ำจืด เพราะมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม

จึงกล่าวได้ว่า สภาพการณ์ของชนบทนครศรีธรรมราชระหว่าง พ.ศ. 2438 - 2475 ได้มีผล
สืบเนื่องมาจนถึงการเกิดของพื้นที่ในเมืองสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาครในปัจจุบัน แต่ในปัจจุบัน
เป็นกิจการที่ใหญ่โตกว่าอาศัยเงินทุน การดำเนินการและเทคโนโลยีทันสมัยยิ่งขึ้น ทั้งการปลูกข้าว
การเลี้ยงสัตว์และการทำประมง

บรรณาธิการ

บรรณานุกรม

เอกสารต้นฉบับ

ศิลปากร, กรม. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 1/1761 เล่ม 188. ประชุมเรื่องข้าว.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 1/1846. กระทรวงเกษตรช่วยเหลือน้อยเลี้ยงคนขาวใน
มณฑลนครไชยศรี เมื่อ พ.ศ. 2463.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 1/2621. มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูก
ประจำ พ.ศ. 2463 ของนายแฉม จุลฤทธิ์ และนายแฉม กิมวิรุกิจ.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 1.2/188. มณฑลนครไชยศรี เสนอรายงานตรวจการพำนา
และการกำจัดผักตบชวา และการตรวจพำนาและที่รวน้ำและสัตว์พาหนะในตำบลและจังหวัด
ต่าง ๆ ของมณฑลนครไชยศรี.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/47. ปลัดมณฑลตรวจราชการและรับเสด็จเจ้าฟ้ายุคล
พัฒนบรม.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/114. มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูก
ของศูนย์วิริยภักดี.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/361 เล่ม 41. อัครราชทูตฝรั่งเศสขอทราบคำอธิบาย
วิธีปลูกข้าวพันธุ์ต่าง ๆ และผลของการไถไถย ตลอดจนการทดลองใช้เครื่องจักรในการไถนา
ระศ. 129.

_____. เอกสารใหม่ กส. 13/369. มิสเตอร์ทาลาเลองงูเยในอัตราดอเมรกับ มีความปรารถนา
จะไถกึ่งส้มโอที่มณฑลนครไชยศรี.

_____. เอกสารใหม่ กส. 13/446. รายงานเสนอขี้ออกไปตรวจราชการพำนาในมณฑลต่าง ๆ

คือปากบ, กรม. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/512. กระทรวงเกษตรแจกพันธุ์ข้าวปลูกให้แก่ราษฎรที่ขอคัดค้าน.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/563. ประกาศประกวดพันธุ์ข้าวปลูก.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/585. เรื่องกระทรวงเกษตรขอให้ราษฎรส่งพันธุ์ข้าวปลูก

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/759 เล่ม 75. กงสุลอังกฤษขอกิ่งส้มโอเมืองนครไชยศรี.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/785 เล่ม 43. เมืองนครไชยศรีส่งรายงานเพาะปลูก พ.ศ. 2454.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/790. เมืองสมุทรสาครส่งรายงานสัตว์ประจำเคียน ใน พ.ศ. 2454.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1109. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกของชาวหลวงเกษตรประจำเคียนเมษายน ศก 131.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1201 เล่ม 59. รายงานตรวจราชการของนายเลื่อม. 31 มกราคม พ.ศ. 2458.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1202 เล่ม 59. รายงานตรวจการเพาะปลูกของนายออก. 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2459.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1203 เล่ม 59. รายงานตรวจการเพาะปลูกของขุนสกล สวัสดิ์. 2 เมษายน พ.ศ. 2459.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1313. เรื่องมณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการจังหวัดนครปฐมของนายแรม พนักงานเกษตรชั้น 4.

____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1314. มณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการจังหวัดนครปฐมของนายณ.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/1315. เรื่องมณฑลนครไชยศรีส่งรายงานตรวจการ
อำเภอท่าพี่เลี้ยง อำเภอศรีประจันต์ ของขุนสกลสถิตกร.
- _____. เอกสารเกษตรใหม่ กส. 13/1316. มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการ จังหวัด
สุพรรณบุรี
- _____. เอกสารเกษตรใหม่ กส.14/30. รายงานของหม่อมไฉ่ เอ็ม.สมิท เรื่องโครงการ
บำรุงรักษาและเพาะพืชพันธุ์สัตว์น้ำในประเทศไทยสยาม.
- _____. เอกสารเกษตรใหม่ กส.14/56. มณฑลนครไชยศรี หน้การบกเบิก ลงเบิก ทั้งจับ
ทอดหมาด้า ในคลองสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 3.2/31. เก็บเงินค่านามณฑลต่าง ๆ. 1 เมษายน ร.ศ.
118 - 28 มีนาคม ร.ศ. 119).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 3.2/35. เรื่องเงินค่านา. 28 มิถุนายน ร.ศ. 121
14 สิงหาคม ร.ศ. 129.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 3.3/31. เรื่องที่ดินในคลองมหาสวัสดิ์. 14 พฤษภาคม
ร.ศ. 121 - 7 มิถุนายน ร.ศ. 122.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 3.3/33. เรื่องที่ดินของพระองค์เจ้ากัลยาณมิตรที่เมือง
นครไชยศรี. 16 สิงหาคม - 4 มีนาคม ร.ศ. 123.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/32. เรื่องขานของเกษตรไค้ที่ดินแบ่งที่ดินซึ่งราษฎร
วิวาทกันในแขวงเมืองนครไชยศรี. 15 สิงหาคม ร.ศ. 123.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.4/14. เรื่องจัดการออกพรากของที่ดินชั่วคราวมณฑล
นครไชยศรี และเมืองสุบุรี บางขุนเทียน กรุงเทพฯ.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9.2/33. ขุดคลองเจ๊กยู่ซา.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9/9. นิคมขวาและสระ. 4 เมษายน ร.ศ. 126 -
26 มกราคม ร.ศ. 127)
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.10/1. ไต่สวนความรู้นายเจริญในทางการเพาะปลูก.
29 มิถุนายน - 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119)

คือปาก, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.10.1/4. จ่ายพรหมเพ็ญคำโรไลนา หกองค์ตามมณฑลต่าง ๆ.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.3/10. บัญชีแผนกหัวไร่ประมาณอาหารบุรุษใน
ทุ่งแลหัวเมืองต่าง ๆ. 14 กุมภาพันธ์ - 31 กรกฎาคม ร.ศ. 128.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/13. บัญชีแผนกอาหาร มณฑลนครไชยศรี จำนวนศก
116. 29 ธันวาคม - 30 มีนาคม ร.ศ. 115.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1/2. รายชื่อมณฑลแลเมืองที่แบ่งปกครอง ร.ศ. 126.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.14/16. พระอินทราธิบดี รายงานระบะทาง เมืองนครไชยศรี.
13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/9. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทูลตรวจการมณฑลนครไชยศรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/61. รายงานราชการ เมืองนครไชยศรีของกรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/13. บัญชีแผนกอาหารมณฑลนครไชยศรี จำนวนศก 116.
29 ธันวาคม - 30 มีนาคม ร.ศ. 115.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/1. เรื่องพระยมนาเทพออกไปเป็นข้าหลวงเมืองนครไชยศรี.
12 กันยายน ร.ศ. 114 - 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/2. จักราชกาในหัวเมืองนครไชยศรี. 16 มีนาคม ร.ศ. 114 -
23 สิงหาคม ร.ศ. 118.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.45/6. มณฑลนครไชยศรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5. สารบัญญัตินิติพิเศษ เอม 16/48. ราชการเมืองนครไชยศรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ. 1 - 6. ขอมุขรายงานนำแผนรวม 13 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2449
ถึง พ.ศ. 2461.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.1/12. รายงานการเพาะปลูกประเทศสยาม.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/3. พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยอากรคนน้ำ.

10 กุมภาพันธ์ 2456 - 20 กันยายน 2460.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/2. เรื่องข้าวแพงและกรมการตรวจตราข้าว.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/3. เรื่องข้าวแพง.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/4. ข้าวแพง (ตอนใหม่).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.20/6. รายงานคณะกรรมการตรวจตราข้าวทั้งแก่คนจนเล็ก
กลางตรวจ. 28 กุมภาพันธ์ - 24 มีนาคม 2463.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.96 คค. 2 - 22. รายงานประจำปี ฉบับที่ 21 ว่าด้วย
กิจการงานของรถไฟหลวงประจำปี พ.ศ. 2460 - 2461.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.102 ข/1. รายงานการเสียดายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.19/32. ประชุมเทศาภิบาลประจำปี พ.ศ. 2466.

3 - 25 ธันวาคม พ.ศ. 2466.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31,3/47. สำรวจผู้ขอเงินที่ทำงานตามโรงสีต่าง ๆ.

24 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/1. นักขบขาว.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.2/7. ประกาศตั้งเมืองนครปฐม

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.4/15. อุทกภัยในจังหวัดต่าง ๆ พ.ศ. 2440.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.6/1. เรื่องทำถนนทั้งแก่นครปฐมไปบ้านโป่ง เพชรบุรี กาญจนบุรี
(ถนนทรงพล).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.15.1/36. พระยาบวร พศกิจจานุฑาทองคำมอญและ
คำมอญน้อย แขวงเมืองนครไชยศรี. 17 ธันวาคม - 18 มีนาคม พ.ศ. 2456.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.20/6. รายงานราชการมณฑลนครไชยศรี.

คือปากกร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.4.1/11. รายงานข่าวหลวงตรวจราชการหัวเมือง.

8 พฤษภาคม 2469 - 11 พฤษภาคม 2470.

..... . เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.4.4/3. บัญชีสำมะโนครัวพลเมืองทั่วพระราชอาณาจักร.

12 พฤศจิกายน - 14 มีนาคม พ.ศ. 2472.

..... . เอกสารสวนพระองค์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กรมพระยาจักร์ราชูปถัมภ์. สบ.2.41/27. บัญชี
โรงสีเข้า ในพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2472.

เอกสารชั้นต้นที่ค้นพบแล้ว

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสมณฑลราชบุรีในปีระกา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452). พระนคร :
ประเสริฐการพิมพ์, 2499. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ศ.อ.ประธาน
โชติกรรม 2 ธันวาคม 2499)

ตำรวจราชูปถัมภ์, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. จดหมายเหตุนายหลวงตรวจราชการหัวเมือง มณฑลกรุงเก่า
มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี. พระนคร : โรงพิมพ์ชาวสวนอากาศ, 2515.

..... . จดหมายเหตุนายหลวงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นตำรวจราชูปถัมภ์ เสด็จตรวจราชการ
หัวเมืองมณฑลกรุงเก่า นครไชยศรี มณฑลราชบุรี ร.ศ. 117. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

//// . เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี. พระนคร : กุศล, 2511. (พิมพ์ในงาน
บำเพ็ญกุศลศพหม่อมเจ้าควน ภิศกุล ณ อายุ 22 กรกฎาคม 2511)

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กิตติ ทัศไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2367 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม.

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. อักษรย่อ.

เกอฏูล ยืนยงอนันต์. การพัฒนาการคมนาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

กรุงเทพฯ : เจริญวิทยการพิมพ์, 2520.

ชจร สุขพันธ์. ข้อมูลจากอดีต. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2518.

คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว. สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1. กรุงเทพฯ :

เจริญวิทยการพิมพ์, 2523.

จอห์นสัน เควิก, บรูซ. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ. 2423 - 2473. แปลโดย

พสิกรณ์ เอี่ยมธรรม และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ชัยศักดิ์ ออไอสุว. สภาพเศรษฐกิจของมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2437 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม.

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. อังศาเนา.

ชัย เรืองศิลป์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. พ.ศ. 2352 - 2453 ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ :

ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ซิมเมอร์แมน ซี.คาร์ล. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. แปลโดย ซิม วีระไพฑูริ.

กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

ฉวาคา ประภาพันธ์. ระบบเจ้าที่ดินายอากรสมัยกรุงเก่า ยุคต้น. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2524.

คำทรงราชูปถัมภ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล. พระนคร : ม.ป.ท., 2503.

_____. นิทานโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.

_____. ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด. พระนคร : กุสุมา, 2504.

ทราทุ สุวรรณานนท์. ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองไทย หลังการทาสีสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398

จนถึงพ.ศ. 2453. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, 2519. อังศาเนา.

เทว บุญมาก. การปกครองระบอบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435 - 2458. แปลโดย

ภรณ์ กาญจนนฤธิ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

ทนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวในภูมิภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481.

วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อังศาเนา.

ทวีศิลป์ สิมวัณณะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ทั้งแก่งชัยภูมิพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7. (พ.ศ. 2411 - 2475). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัย, 2520. อักสาเนา.

พิพากกรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

ธิดา ชะชะยา. (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2532.

นครปฐม, สำนักงานจังหวัด. ประวัตินครปฐมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2526.

_____. สมโอ. นครปฐม : ม.ป.ท., 2528. อักสาเนา.

นิติ ทวีโกศล. การเก็บค่าในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525. อักสาเนา.

บาทิน ไหมส แหมงค์ และสาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงเรียนการช่างวุฒิชึกษา, 2501.

ประมง, กรม. เครื่องมือทำการประมง ประเภทน้ำเค็ม ของประเทศไทย. ม.ป.ท., 2512.

ปาดเลกซ์. เจ้าเมืองกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ เท. โทณอบุตร. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2520.

มณฑล คงแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในอุษาคเนย์ พ.ศ. 2398 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อักสาเนา.

บุรินทร์ คำเต่ง. เทคโนโลยีการผลิตข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528. อักสาเนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. อักษรรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507.

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภาษากับประวัติศาสตร์และความเคลื่อนไหวในประวัติศาสตร์ไทย. 16 - 18 กุมภาพันธ์ 2533. อักสาเนา.

วงษาประพัทธ์, เจ้าพระยา. ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร :

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2484. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลเอก

เจ้าพระยา วงษาประพัทธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) 29 มีนาคม 2484)

วิบูลย์ ดิสุวรรณ. เครื่องจักรสานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โอเคียนส์ไตร์, 2532.

ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. บุญ : การจักเย็บผ้าแรงงาน การเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์.

วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : ฟ้าดงกรณมหาวิทยาลัย, 2524. อักษรานา.

ศัลปากร, กรม. กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. พระนคร : ศุภสภา, 2505.

_____. โบราณวิทยา เรื่องเมืองสุโขทัย. พระนคร : ศิวพร, 2509.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2405 - 2411). พระนคร : เจริญทองการพิมพ์, 2511.

_____. ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 12. พระนคร : ก้าวหน้า, 2513.

_____. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 17. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462.

_____. พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระจักรพรรดิพงศ์ (จก).

พระนคร : คลังวิทยา, 2502.

_____. พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. พระนคร : คลังวิทยา, 2511.

_____. อักษรานุกรมประวัติศาสตร์ไทยอักษร ก. กรุงเทพฯ : หัตถศิลป์, 2529.

ศัลปากร, มหาวิทยาลัย, พระราชวังสนามจันทร์. ม.ป.ท., 2533.

ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. อนาคตประมงไทย. กรุงเทพฯ : พลศึกษาการพิมพ์, 2530.

ศูนย์วิจัย และพัฒนาการทหารระหว่างไทย - สหรัฐ. สมุดภาพเรือชายฝั่งทะเลของไทยปกสีน้ำเงิน.

ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ภูมิลักษณ์ประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2468.

สกินเนอร์ วิลเลียม จอร์จ. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย

พรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

สงวน อันคง. สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 1. พระนคร : แพร่พิมพ์, 2502.

สมชาย พงสะอาด. สุพรรณบุรีในสมัยสุพรรณภูมิ และสุพรรณบุรีในปัจจุบัน. พระนคร : ศิวพร, 2517.

สมชาย หอมมอยา. ปัญหาความและนโยบายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. อักซ่าเนา.

สมิต อิว แมคเคอร์นิก. รายงานการสำรวจพืชพันธุ์ในน้ำ และการอุตสาหกรรมแผนกสัตว์น้ำของ
ประเทศสยาม. แปลโดย หลวงจตุตถพิชชาธร (จุล วัจนะอุปถ) ศูนย์พัฒนาการประมง
แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2526. อักซ่าเนา.

สมุทรสาคร, สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสมุทรสาคร. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์, 2526.

สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
2516.

เสถียรโกเศศ. (นามแฝง). ชีววิทยาไทยสมัยก่อน. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2510.

เสถียร อายลักษณ์, ร.ท.ท. และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9. กรุงเทพฯ :
เคลิเมนต์, 2478.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11. พระนคร : เคลิเมนต์, 2478.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18. พระนคร : เคลิเมนต์, 2478.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 20. พระนคร : เคลิเมนต์, 2478.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. พระนคร : เคลิเมนต์, 2472.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 34. พระนคร : เคลิเมนต์, 2478.

สุนทร อัสระไวย และนิติ กลีโกศล. วิฤตการทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.

กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525. อักซ่าเนา.

สุทธนบุรี สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสุทธนบุรี. สุทธนบุรี : มณีสถาพิมพ์,
2526.

_____. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง สุทธนบุรี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม.

17 - 20 พฤศจิกายน 2530. อักซ่าเนา.

สุภาภรณ์ ทิมสลาวัณ. รายงานเบื้องต้นโครงการศึกษาค้นคว้าด้าน พ.ศ. 2527. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อักซ่าเนา.

สุวิทย์ ไพบวรัตน์. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394 -

2475. กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์, 2521.

อมรคุณาภักดิ์, จมื่น. กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์และพระปฐมเจดีย์ พระมหากษัตริย์เจ้ากับคอนเจดีย์

อนุสรณ์ของเสื่อป่าและลูกเสือ. พระนคร : กุศลภา, 2511.

อนุमानราชชน, พระยา. ชีวิตของชาวนา. พระนคร : ไทยเซเนม, 2491

อัมมาร สยามวาลา. ชาวนาในเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

2522.

อัจฉรา จุมภี. งานด้านการเกษตรและคมนาคมของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ พ.ศ. 2452 - 2468.

วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการเกษตรมหาวิทยาลัย, 2523. จัดสำเนา.

แฮงส์ เอ็ม. ลูเซิน. ชาวกัมพูชา : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. แปลโดย

นฤจร อธิวัตรเจริญ. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.

Ingram James C. Economic Change in Thailand 1850 - 1970. London : Oxford University Press, 1971.

Puncell Victor. The Chinese in Southeast Asia. London : Oxford University Press, 1960.

Smyth, Warrington H. Five years in Siam from 1891 : to 1896 Vol 1. London : John Muny, 1898.

Wright, Arnold. Twentieth Century Impressions of Siam. London : The Gresham Press, 1908.

วารสาร

ชีเกฮาน, ทานาเบ. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย,"

ธรรมศาสตร์. 5(2) : 71 - 85 ; ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519.

ธีรพันธุ์ ภูผาสุวรรณ. "สื่อร่อนเพื่อการประมงไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," การประมง. 35(2) :

233 - 248 ; 3 พฤษภาคม 2528.

บุญ อินทรพิทักษ์. "การพัฒนากันวิทยาศาสตร์ทางทะเลในช่วง 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์,"

การประมง. 36 (5) ; 485 - 493 ; 5 กันยายน 2526.

มหาดไทย, กระทรวง. เทศาภิบาล. (1) : 1 - 6 ; เมษายน - กันยายน ร.ศ. 125.

_____. เทศาภิบาล. (6) : 31 ; ตุลาคม ร.ศ. 127.

_____. เทศาภิบาล. (7) : 32 ; 1 เมษายน ร.ศ. 128.

_____. เทศาภิบาล. (7) : 38 ; 1 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

_____. เทศาภิบาล. (10) : แผนพิเศษ ; พฤศจิกายน ร.ศ. 129.

_____. เทศาภิบาล. (13) : 73 ; 1 เมษายน ร.ศ. 131.

_____. เทศาภิบาล. (15) : 81 ; 1 พฤษภาคม 2456.

_____. เทศาภิบาล. (73) : 76 ; 1 กรกฎาคม ร.ศ. 131.

_____. เทศาภิบาล. (18) : 108 ; 1 มีนาคม พ.ศ. 2457.

_____. เทศาภิบาล. (20) : 17 ; 1 มกราคม 2458.

_____. เทศาภิบาล. (25) : 136 ; 1 พฤศจิกายน 2461.

สถิติพยากรณ์ รายปี.บรรพที่ 20

ส. คุณุบุตร (นามแฝง). "นาเกลือ," เกษตรสัมพันธ์, 8(57) : 9 - 10 ; พฤศจิกายน 2529.

สุชน ศรีทิพย์. "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี," ขรรค์ศาสตร์, 4(3) : 61 - 70 ;

กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม พ.ศ. 2518.

Homan, Van de Heide. "The Economic Development of Siam during the last Half Century," Journal of the Siam Society, Vol. 3. 22 ; November, 1906.

Ministry of Finance. "Enumeration of the Population the kingdom of Siam.
1918.

การสัมภาษณ์บุคคล

จันทร์ เนียสกูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่อ: แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 30 หมู่ 4

ตำบลฉานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2532.

จำปี ธาภิวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่อ: แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48/1 หมู่ 6

ตำบลลำปะเทาน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2532.

เจียม ศุภมงคล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 242 ถนน

25 มกรา ทำนอประปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2532.

บรรพการ ศรีจรรย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 118 หมู่ 3

ทำนอจรรย์ราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2532.

ประสาธ สุขสมัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 5

ทำนอศาลาชา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

พัน บัวเงิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1

ทำนอคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่

อ้ายใบ สุรตา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 2 - 4 หมู่ 4

ทำนอศาลาชา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2532.

สมพงษ์ รอดการ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13/1 หมู่ 6

ทำนอโห้ก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2532.

สุบิน แก้ววิธ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์, เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 5

ทำนอบางปลานา อำเภอบางปลานา จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2532.

เหมือน เดียมทองแซ เป็นผู้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 159 หมู่ 5

ทำนอศาลาชา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2532.

อากม ขาวคอนโรย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีระ แก้วประจันต์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 236/71

ทำนอมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2532

ពាក្យស្នើសុំ

ภาคผนวก ก

เรื่อง ใ้ส่วนความรู้นายเจริญในทางการเพาะปลูก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ส่งนักเรียนไปเรียนวิชา
การทางเกษตร เมื่อนำความรู้มาพัฒนาการเกษตรกรรมในประเทศไทยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เช่น ได้ส่ง
นายเจริญไปศึกษาวิชาทางการเกษตรเป็นเวลา 8 ปี คังหนังสือของ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ กรวย
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 119 ดังนี้

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ 29 เดือน มิถุนายน ร.ศ. 119

ขอพระบาทสมเด็จพระมหาปรมลัคนา

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าไต่สวนความกราบบังคมทูลของนายเจริญ นักเรียนซึ่งได้เข้าเรียนในทางการเพาะปลูกมาแล้วมีความรู้เพียงใด และให้ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลความเห็นว่าจะให้นายเจริญรับราชการอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์ต่อราชการบ้านเมืองนั้น พระเดชพระคุณเป็นอันเกล้าฯ บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้พบและสนทนาไต่สวนความรู้ของนายเจริญแล้ว ได้ความเป็นทางคำวิทักที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาขอไปนี้

นายเจริญได้ออกไปเข้าเรียนอยู่ ณ เมืองฝรั่งเศส 8 ปีเศษ และในตอนที่นั้นได้เรียนภาษาและความรู้ขึ้นก่อนอยู่ประมาณ 5 ปี ตอนปลายจึงได้ไปเข้าเรียนในการปลูกเพาะที่เมือง Montargis ได้ ปลูกปาริสทางประมาณ 4 ชั่วโมงอยู่อีก 2 ปีครึ่ง และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรขึ้นต้นในวิชาเพาะปลูก จึงได้กลับเข้ามากรุงเทพฯ การสอบไล่ในวิชาเพาะปลูกในเมืองฝรั่งเศสนั้น ได้ความว่า 3 ชั้น ชั้นสูงอีก 2 ชั้นนั้น ก็อยู่ในทางเดียวกันแต่กล่าวกันว่า ซึ่งนายเจริญไม่ได้เข้าเรียนต่อไปนั้น เพราะได้ออกไปอยู่นานแล้ว จะอยู่เข้าเรียนต่อไปอีกก็จะเข้าเกินไป Theory

ทางวิชาที่สอนในการเพาะปลูกที่ให้นายเจริญได้เรียนนั้นสอนเป็น 2 ทาง คือ Theory ทางหนึ่ง Practics ทางหนึ่ง

Theory นั้น คือ สอน Sciences ทาง ๆ

Geology การรู้จักลักษณะและธาตุของดิน

Physics การรู้จักแรงและน้ำหนักของสิ่งต่าง ๆ

Chemistry การรู้จักธาตุของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นอาหารหรือเป็นยาพิษแก่พรรณไม

Botany การรู้จักลักษณะและเทคนิคของพรรณไม

Zoology การรู้จักลักษณะและเทคนิคสัตว์ซึ่งจะเกี่ยวข้องเป็นศัตรูและเป็นมิตรของพรรณไม

Physiology	การรู้จักส่วนอวัยวะและอาการทำให้เกิดและดับของสัตว์และพรรณไม้
Technology	การรู้จักใช้เครื่องมือในการเพาะปลูก
Practice	นั้น คือ ไปฝึกหัดทำการทาง ๆ ด้วยตนเอง Topography ลักษณะการวัดที่ดิน

ไปฝึกการเพาะปลูกที่สวนพรรณไม้ในที่นั้น

หักทักและทอนไม้ต่าง ๆ

หักในการไถและการทำดิน

หักในการเลี้ยงบำรุงสัตว์ที่จะใช้เป็นพาหนะ

รวบรวมใจความเห็นด้วยเกล้า ว่านายเจริญ คงมีความรู้ในการที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกทุกอย่างที่จะทำการในเมืองตนได้ในทางวิชาการที่จะบำรุงการเพาะปลูก ทาง Practice นั้น Practice ของฝรั่งก็เป็น Theoretical อีกชั้นหนึ่ง คือว่าไปฝึกหัดปลูกเพาะหรือทำไรนา แต่ในแต่ที่เคย พอให้ทราบว่าอาการที่มันขึ้นอย่างไร และมันงอกอย่างไร พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น มิได้มี experience ในพรรณไม้ทางประเทศ แลทางตำบล ทางชนิดพืชอากาศ ซ้อนคงจะยังไม่พอ อนึ่งธรรมชาติการเล่าเรียน ผู้ใดคนหนึ่งก็ การที่จะได้พบเห็นสิ่งใดมาแล้วก่อนที่ได้เล่าเรียนแล้ว ความเข้าใจมันทรนถึกกันมาก เพราะฉะนั้นนายเจริญถึงแม้ว่าเป็นคนไทยและไปเล่าเรียนจากเมืองไทย แต่เมื่อได้ไปเล่าเรียนกลับมาแล้ว ขอมรู้สึกใหม่และแปลกต่อการในเมืองไทยชนิดที่ตนได้เรียนนั้นอยู่ก็เป็นธรรมดา และตัวก็รับอยู่ว่าเป็นเช่นนั้น ซ้อนจึงจะยังขาดอยู่

ส่วนความเห็น

การเล่าเรียนการเพาะปลูกในยุโรป ความประสงค์ไม่ตรงกันกับที่เราต้องการ ผู้มีความรู้ในทางนั้นสำหรับเมืองเรา ผู้ที่เล่าเรียนทางเพาะปลูกในยุโรปโดยมากยอมเป็นคนก็จะทำมาหาเลี้ยงชีพทางงานนั้น และเพราะการหาเงินกับแดนแรงขึ้นกันและเพราะการปลูกเพาะในประเทศยุโรปเป็นการยากแสนยาก จะปลูกเพาะอะไรไม่จ่ายค่าเช่าที่ดินฟ้าอากาศของเรา ผู้มีความประสงค์จะหาทรัพย์สินสมบัติในทางนั้นจึงต้องทำควยทางวิชา ท่องรู้จักสิ่งนั้นสิ่งนี้ เอาสิ่งนั้นเอาสิ่งนั้นมาประสมกัน จึงจะถูกแก่งโน้น เมื่อศึกษาสำเร็จแล้วก็ไปหาที่ดินทำไรนาหาเลี้ยงชีพคิดเป็นเสรี ฝ่ายของเราราษฎรทำนาปลูกต้นไม้ได้แทบทุกคนก็มี ไหนก็เพาะปลูกที่สวนพรรณลงไปก็ได้ ไม่มากนักของใครคนพอแกะเลี้ยงชีวิตไปมีอยู่หนึ่ง ๆ เว้นแต่จะคิดเป็นการใหญ่ที่ต้องเกี่ยวกับความรู้ที่แท้จริง เช่นกับโรงหรือ

นาหรือส่วนที่ถูกโดยฉิบหาย ด้วยตัวตัวเบียดเบียนเป็นครั้งคราวใหญ่ จึงเป็นการที่เลวร้ายซึ่งผู้ไม่รู้
จักแก่และแก่ได้ ถ้าเป็นสิ่งที่เจ้าของยังมีความชำนาญรู้ไปไม่ถึง หรือกาที่เกี่ยวกับวงการปกครอง
เช่นที่ใดควรจะทำการปลูกเพาะใดที่จะให้โคเกิดในแผ่นดิน และไม่ให้เกิดความว่างเปล่า เช่นกับ
ว่าที่คนเหล่านี้ไม่เคยปลูกพืชพรรณนั้น ๆ ได้ เป็นเพราะที่คนไม่ทำ ชาติสิ่งนั้น ๆ ถ้าเป็นสิ่งที่จะแก้ได้ง่ายด้วย
วิชา Chemistry ในการที่เอาพืชพรรณไม้ใดมาปลูกหรือเอาสิ่งใดมาประสม ฉะนั้นการที่จะตรวจ
ตราและแนะนำให้คนรู้จักเป็นประโยชน์มาก ความต้องการวิชาในการเพาะปลูกของเราเกี่ยวแก่ปกครอง
มากกว่า การหาเลี้ยงชีพของผู้เรียนอยู่ทั้งนี้เป็นขั้นต้น และยังไม่พอที่จะก้าวไปต่อปลายซึ่งจะศึกษาว่า
ด้วยการปลูกพืชชนิดใดใดมากและคิดส่งทางประเทศเช่นกับชาติใดเคยออกอยู่แล้ว หรือนำเอาพืช
พรรณต่างประเทศที่เพาะปลูกในเมืองไทย คิดแต่เพียงให้ที่แผ่นดินที่ว่างกับคนที่อยู่เปล่าใดทำ
ผลให้เกิดสำเร็จได้ กับศึกษาว่าสินค้าที่เกิดในเมืองเราใดใดให้จำไว้และจะมีให้สินค้านอกหนัก
เข้ามาเช่น มพร้าวสังคโปร์โคแล้ว ก็จะเป็นอันสำคัญในขั้นต้นโดยบางหนึ่ง

การปลูกเพาะของเราที่ใดเป็นมาแล้ว เข้าใจตามรูปที่คิดเห็นได้ เป็นการคลัง

(Financial work) มากกว่าเป็นการบำรุง (Improving Production) เพราะเหตุว่า
โดยคนที่แผ่นดินเป็นที่อุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว ชั่วแต่เก็บเอาผลจากสิ่งที่ทองออกแรงและความยากอย่างง่าย
ก็พอเพียงที่จะเลี้ยงตัวอยู่แล้วตามลักษณะปกครองอย่างแรกก่อน Statistites การเก็บภาษี
แต่เมื่อเห็นว่าสิ่งใดดี การที่จะบุงส่งเสริมให้ทวียิ่งขึ้น หรือสิ่งใดเสีย การที่จะคิดแก้ไขนั้นยังแลเห็น
น้อย การบำรุงที่ใดมีอยู่แล้วก็คือการคล่องซึ่งเป็นการใหญ่ มาเมื่อการบ้านเมืองใดเปลี่ยนแปลงแล้วถึง
สมัยนี้ ความแรงขึ้นในการสินค้าก็แรงวิฤกระชั้นเข้ามา ส่วนสินค้าภายในก็จำหน่ายออกไป ทำให้
demand มากเข้า ฉะ supply น้อยก็พอเพียงที่จะใช้สอย จึงมีใจความว่าการเพาะปลูกของเรา
ทุกวันนี้ไม่ใช้สอนให้ทำส่วนหน้าเป็นเพราะคนเรารู้ทำเป็นอยู่แล้ว เราควรบำรุง คือ ทำหน้าที่ใดอยู่น้อย
ให้ใดมากขึ้น ทรัพยากรที่จะตรวจแก้ไขอะไรที่ยังเสียหรือเสื่อมไปก็ดีขึ้น ที่ที่ว่างเปล่าจะใดเป็นที่
บังเกิดผล คนที่ว่างเปล่าหรือเกาะอยู่เปล่าจะใดมีกาทำและละของที่จะดำเนินไปในทางโทษ

การที่จะจัด

เห็นความเลว ๆ ว่าถ้าจะไปรบกวนให้นายเจริญมารับราชการอยู่ในกระทรวง
กระทรวงในส่วนที่เป็นด้านการคลัง (Financial work) ก็จะไม่ได้ประโยชน์อันใดจากความรู้ที่ได้
เอาเรียนมา การที่จะให้นายเจริญมารับราชการในกระทรวงนั้นเป็นส่วนการที่จะจัดบำรุงการเพาะปลูก
ทั้งชนชั้นนอกทั้งชั้นในทางที่ควรใช้ Scientific Knowledge) และโดยที่นายเจริญยังจะต้องเรียน
การเพาะปลูกในเมืองไทยเสียก่อนอีกชั้นหนึ่งนั้น นายเจริญควรได้รับตำแหน่งเป็นผู้ตรวจการเพาะปลูก
และในชั้นต้นควรมีหน้าที่ราชการอย่างนี้

(1) ให้นายเจริญเที่ยวตรวจดูและไปตามศึกษาการเพาะปลูกในเมืองไทยทุกอย่าง
ทุกชนิด และรู้จักชนิดดินที่กินและน้ำพอเป็นทาง experience

(2) ให้เก็บรายงาน (คนที่จะคนได้) ในกระทรวงกระทรวงประกอบกับที่นายเจริญ
จะสืบสวนได้) เสนอให้ทราบว่า การเพาะปลูกอย่างใดจำเป็นหรือเสื่อมลงอย่างไร ทั้งส่วนจำนวน
มากน้อยและชนิดและแจกจ่ายเป็นรายปี สารขึ้นไปตามแต่จะได้อะไร และให้รู้เหตุผลว่าการที่จำเป็น
และเสื่อมลงเป็นความเหตุใด

(3) ให้ออกความเห็นในการที่จะแก้ไขเหตุที่เสื่อมหรือบำรุง สิ่งที่ให้เจริญยิ่งขึ้น
แล้วแต่สิ่งใดจะแก้ด้วยทางวิชาหรือทางการปกครอง

(4) ควรให้นายเจริญเป็นเจ้าของงานทั้งที่ทดลองสำหรับการเพาะปลูกแห่งหนึ่ง
(Experimental ground) เพื่อจะเป็นเครื่องที่นายเจริญจะได้ Practice ในการปลูกเพาะเลี้ยง
บำรุงพรรณไม้ เมืองไทย ประกอบด้วยการที่ใครตรวจดูให้เป็นความรู้ความคิดได้อย่างหนึ่ง เพื่อที่จะได้
ทดลองแก้ไขสิ่งที่เสียให้เป็นความรู้ว่าจะแก้ไขอย่างไร ที่ที่เอาไปรับทั้งเป็น Experimental ground
นั้น เห็นความเลว ๆ ว่าสวนดุสิตเป็นเหมาะที่สุด เพราะมีเนื้อที่มากกว้างขวางพอ และเป็นที่กำลังจะปลูก
เพาะให้นายเจริญ และสิ่งใดจะเจริญหรือจะเสื่อมต้องแก้ไข ก็จะได้อเป็นความรู้ไปในตัวเสร็จ ทั้งจะเป็น
ทางสนองพระเดชพระคุณให้ท่านเจริญรับราชการด้วย

ชั้นต้นถ้าใครจะจัดเข้าดูทางนี้ บางทีจะเห็นผลได้ คือจะมีทางที่จะทราบความเจริญ
และความเสื่อมของการเพาะปลูกของเราทุก ๆ อย่างได้โดยง่ายอย่าง 1 บางทีจะได้พบทางที่จะ

แก้ไขการปลูกพรรณไม้ให้เจริญโคก และทางที่จะแนะนำให้ราษฎรทำที่ว่างให้เป็นประโยชน์โคก
 อย่างหนึ่ง เมื่อโคกเต็มแล้ว ทอนไปจะควรรคปึกหักหรือแนะนำราษฎรอย่างไร จะโคกตก
 ไปในภายหลัง ข้าพระพุทธเจ้าหาโคกนี้ เคยเกี่ยวข้องกับกรมการกระหวางกระเมตรพอที่จะให้ทราบแล้ว
 ราชการในทางนั้นโดยเลือกโคกได้ เป็นแต่ความเห็นภายนอกคำวิสัยของพระเกษตรพระคุณโคกเพียงนี้
 ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

ข้าพระพุทธเจ้าวิสุทธิวรวิสัยศักดิ์ ขอกระ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ทรงรับทราบเรื่องราวของนายเจริญแล้ว โปรดให้
นายเจริญ ตรวจสอบการเพาะปลูกเมืองในท้องที่ต่าง ๆ คือ

1. นาหวานเมือง กรุงเทพฯ
2. นาปีกรุงเทพฯ
3. นาสวนที่ท่าทางทองรอง เมืองสมุทรสงคราม
4. ไร่ มีไร่อ้อยเมืองนครชัยศรี และบริเวณพระปฐมเจดีย์
5. สวนในกรุงเทพฯ สวนนอก
6. ที่อื่นเป็นทิวา่งเปล่า เช่น คชนเมือง

นายเจริญได้ดำเนินการตรวจสอบการเพาะปลูก และเสนอรายงานต่อเจ้าพระยาเทเวศรวงษ์
วิวัฒน์ เสนาบดี กระทรวงเกษตราธิการในขณะนั้น ดังนี้

(สำเนา)

วันที่ 12 มกราคม วันโกสินทรศก 119

ขอประทานกราบเรียน ท่านเจ้าพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
ทราบ

ด้วยมีผู้ขอให้ข้าพเจ้าไปตรวจการเพาะปลูกในแขวงกรุงเทพ กรุงเทพฯ สมุทรสงคราม นครไชยศรี ว่าที่ราษฎรไต่ทำการเพาะปลูกมาแต่เดิมเป็นอย่างไร ให้ความโดยละเอียดครบถ้วน พระบรมราชโองการนั้น ได้ทราบทุกประการแล้ว

การที่ไปตรวจใช้เวลาไปนี้ เพราะข้าพเจ้ามีอาการป่วยเสีย ครั้นวันที่ 22 ธันวาคม วันโกสินทรศก 119 ข้าพเจ้าจึงได้ออกเรือจากกรุงเทพ ถึงเมืองสมุทรสงครามวันที่ 24 เวลาบ่าย ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ 25 ข้าพเจ้าได้ออกตรวจการที่ราษฎรไต่ทำการเพาะปลูก และได้สอบถามตามชาวสวน ชาวนาได้ความว่า พื้นที่ซึ่งราษฎรไต่ทำการเพาะปลูกหาผลประโยชน์เลี้ยงชีพในแขวงเมือง สมุทรสงครามนั้นเป็นดินเหนียวมากกว่าดินอย่างอื่น ๆ แต่พื้นที่ราษฎรทำในแขวงเมืองสมุทรสงครามนั้น เป็น 2 ชนิด เรียกว่านาข้าวเหนียวชนิดหนึ่ง นาข้าวชนิดหนึ่ง ส่วนนาข้าวเหนียวราษฎรไต่ใช้เช่าชาวแล เขาเหลืองใหญ่ที่เรียกว่าเขาหมักมาทำพรวนเพาะปลูก ชนิดที่จะเริ่มทำนาข้าวเหนียวนี้ ราษฎรไต่เอาจอม กล้ายดินให้เสมอกันแล้วเอาพรวนเขา 2 อย่างนี้มาตากกลาไว้ตั้งแต่เดือนมิถุนายนมีให้พญาขึ้นกับกลาได้ พอกลาโตก็ได้เพียงกำหนดเดือนหนึ่ง คือย่างเข้าเดือนกรกฎาคมแล้วเจ้าของที่ดินกลานั้นไปปักค้ำลงในท้องร่องที่เอาจอมกลายไว้เสมอกันนั้น แล้วทำนบขึงน้ำไว้พอหล่อเลี้ยงต้นข้าวมิให้ขาดแห้งได้ ครั้นถึงเดือนธันวาคม หรือมกราคม เจ้าของรวบรวมเวลาที่ทำนาข้าวเหนียวนี้เจ็ดเดือนเก็บเกี่ยวได้ แลท้องร่องที่จะทำนาชนิดนี้ กว้าง 8 ศอกลึก 3 วา ตามหลังร่องนั้นราษฎรมักจะปลูกแตงกวาขี้ยาคีต เป็นพื้นมากกว่าอย่างอื่น แต่พอที่จะปลูกแตงกวาตามหลังร่องสวนเช่นนี้ ราษฎรไต่พรวนดินให้ร่วนแล้ว จึงเอาเมล็ดแตงกวานี้เพาะปลูกลงในที่นั้น แลรดน้ำเสมอทุกเวลาที่จะมีฝน เพาะตั้งแต่เดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายนมีฝน ครั้นสิ้นน้ำเพาะปลูกตากแล้ว ราษฎรจึงเอาจอมกลายดินใหม่ แลลงมือจับทำการเพาะปลูกยาคีตเป็นต้นไป แลลักษณะที่จะปลูกยาคีตนี้ คือ ราษฎรไต่เอาจอมมาสับดินดินน่ แลให้เสมอกันแล้ว เอาเมล็ดยาคีตไปโรยลงในที่นั้น ตั้งแต่เดือนธันวาคมจนถึงมกราคมเป็นต้นสูง ประมาณคืบหนึ่ง แล้วแยกไปปลูกลงในหลุมหลังท้องร่อง หลุมละ 4 ต้น แลเอาโคลนในท้องร่องมากลบดิน

ที่ปากหลุม เพื่อให้คนย่นได้มีความชุ่มชื้น ถ้าคนย่นที่แยกมาปลูกยังเล็กอยู่ เขามักเอากันจากมายังมิให้ถูกแสงแดดเหลือประมาณ แลร่อนน้ำเสมอไปทุกเวลา หลุมที่ปลูกยาจีนนี้กว้างประมาณ 1 คืบ ลึกประมาณ 6 นิ้ว หลุมรองที่ปลูกได้เพียง 5 - 6 แถว ทอไปเมื่อคนย่นแตกงอกก็เก็บไม่ได้ในเคียน มีนาคมทอไปถึงเคียนกรรณาคมน้ำเสียไม่ได้

แต่วิธีที่ราษฎรทำน้ำจึกในแขวงเมืองสมุทรสงครามนั้นก็คล้ายกับทำน้ำเค็ม แต่ปลูกกันอยู่ที่ท้องไร่พรรณเขาเบา แลยังมีดอกกลีบแดงเคียนพฤกษิกายน ไปเก็บเกี่ยวในเคียนมีนาคมรวม 5 เคียน แลหลุมรองที่ทำน้ำจึกนี้ กว้างประมาณ 4 ศอก แต่ตามหลุมรองน้ำจึกนี้ราษฎร มักจะปลูกแตงกวาเป็นพื้นมากกว่าอย่างอื่น แลวิธีปลูกนั้นก็เหมือนกับที่ปลูกแตงกวาบนหลุมรองน้ำเค็ม แลตามหลุมรองในแขวงเมืองสมุทรสงครามนี้ ถ้ามีน้ำพวยพุ่งขึ้นเขาออกวงแล้ว ไร่หนึ่งก็ผลเมล็ดเข้าเมล็ดเข้าเพียง 25 หรือ 30 ลัก แลลัก 20 พันน ได้ความเท่าที่ไ้ไปทราจแลราษฎรแจ้งทั้งนี้

เกล้า กระผมเห็นว่า ที่คนในแถวเหล่านี้ ยังขาดความรู้อยู่หลายอย่างที่จะบำรุงให้การเพาะปลูกให้เจริญขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องเอาไสรย่นำเป็นพื้น ถ้ามีน้ำฝนและน้ำท่าก็อาจจะนำเอาธาตุทั้งหลายที่ขาดนั้นมาใส่ทั้งรากแลใบก็จะถูกเอาธาตุนั้นมาเลี้ยงตนแลไม่ได้ เช่นอย่างโคลนถ้าเอามาถมตามใดคนไม่ให้ความชุ่มชื้นเป็นนิจแล้วถ้าคนแลใบก็แตกงอกงาม แต่วิธีที่จะแก้ไขในส่วนทำนาและสวนให้เจริญขึ้นนี้ ก็ต้องเอาไสรย่นำเป็นพื้นตามที่แห่งใดก็ถกคักคว้นน้ำควรถูกคลอง เพื่อเป็นทางบำรุงแก่ราษฎรที่จะไ้เอาไสรย่นำเมื่อการชุกค ลงยังเกิดขึ้นในแห่งใด การห้ามหาพิษของราษฎรก็ลงจะเจริญขึ้นในที่นั้น แต่คนที่ไ้ไปทราจมาแลก็ไปแก่เมืองสมุทรสงครามเมืองเคียว ส่วนกรุงเทพ กุรงเกา แลนครไชยศรีนั้น ยังหาไ้ไปทราจไม่ เพราะเหตุว่าเกล้า กระผมป่วยเป็นตาแดง แลจะไ้ได้ออกเรือไปทราจทั้งแต่วันที่ 26 เดือนนี้เป็นต้นต่อไปอีก

เมื่อไ้ได้ทราจทราบความตลอดแล้วก็จำเป็นจะต้องมีที่กว้างประมาณ 10 เส้นยาว 10 เส้น เพื่อไว้ทำการทดลองทอไป แลขอรับประทานให้มีเรือนเล็ก อยู่ในที่ควยสักหนึ่งหลัง เมื่อเวลาทดลองการเพาะปลูกจะไ้ประจำคอยตรวจตราที่นั่นที่เคียว

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่น) นายเจริญ

นอกจากนี้รัฐบาลยังส่ง นายเจริญไปศึกษาวิชาการเพาะปลูกที่เมืองไซ่ง่อน เพราะเห็นว่า นายเจริญศึกษากิจการมาจากเมืองฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเมืองหนาวลักษณะพืชพันธุ์แตกต่างกัน จึงส่ง นายเจริญไปศึกษาเรื่องการเพาะปลูกในเมืองไซ่ง่อนประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นเมืองในเขตร้อน เหมือนกัน นายเจริญไปรายงานถึงการเพาะปลูกในเมืองไซ่ง่อน มีความบางทอนดังนี้

(ส่วนา) ที่ 582 รั้ววันที่ 24 เมษายน 121

กระทรวงเกษตรธิการ

วันที่ 24 เดือน เมษายน รัตนโกสินทรศก 121

ขอประทานกราบเรียน ท่านเจ้าคุณพระยาศรีสุนทรโองการปลัดทูลฉลอง ขอให้ท่านกราบเรียน
ท่านเจ้าพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒนเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ โคทราบ

ด้วยตามที่ให้หาความรู้โคโปรดให้เกล้ากระหม่อม ไปศึกษาวิชาการเพาะปลูกที่เมืองไซ่ง่อน
โดยวิธีที่เขาจัดทำทดลองกันอย่างไร และประกอบวิชาการใดอย่างไร เมื่อได้มาทดลองในประเทศสยาม
ตามกระแสพระบรมราชโองการนั้น พระกรุณาคุณแผ่นดินเกล้า ชาติสุกมิด

เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก 120 เกล้ากระหม่อมได้กราบลาออกจาก
กรุงเทพฯ ไปถึงเมืองไซ่ง่อนวันที่ 27 ในเดือนนั้น วันที่ 28 เกล้ากระหม่อมได้อ่านหนังสือกระทรวง
ต่างประเทศ ไปให้กงสุลสยามที่เมืองไซ่ง่อน กรันกงสุลโคทราบความในหนังสือแล้ว จึงได้พาเกล้า
กระหม่อมไปหาผู้จัดการเพาะปลูกทั่วไปในประเทศสยาม และโคสนทนากับผู้หนึ่ง กรันเสร็จแล้ว กงสุล
สยามจึงได้พาเกล้ากระหม่อมไปพักอยู่ในโฮเตลอยู่มาได้ 3 เวลา ผู้จัดการเพาะปลูกจึงได้พาเกล้า
กระหม่อมไปมอบไว้แก่โคเรกเตอร์สวน Botani Garden และมีวิทยุโรบอยู่ที่นี่ด้วยผู้หนึ่ง ซึ่งเป็น
ผู้แนะนำสั่งสอนวิชาการเพาะปลูกตลอดไป ต่อมาเกล้ากระหม่อมก็โคไปศึกษาวิชา อยู่เสมอมิได้ขาด
จนตลอดเวลากลางคืนถึงแก่กระทรวงที่โคศึกษาอยู่นั้น เขาได้พาให้โคไปตรวจดูการเพาะปลูกและ
ชักค้นผลไม้นาน ๆ ก็จะโคกราบเรียนทดลองไปข้างล่างนี้

1. ในชั้นต้นที่เขาโคทดลองการเพาะปลูก ต้องมีที่ดินไว้สำหรับทำการแห่งหนึ่ง ซึ่ง
ไม่เกินกว่า 400 ไร่ และที่ดินใน 400 ไร่ เขาโคจัดแบ่งออกเป็น แผนก

(ก) เป็นส่วนสำหรับเพาะเมล็ดและตอนพรรณไม้นาน ๆ ทั้งเป็น ที่ทดลองพรรณไม้นาน
ต่าง ๆ ที่โคมาจากเมืองอื่น ๆ และเป็นที่เที่ยวชมเล่นของประชาชนทั่วไปด้วย แผนกหนึ่งมีที่ดินสำหรับ
ทำการประมาณ 100 ไร่เศษ

(ข) เป็นที่สำหรับทดลองพรรณไม้ต่าง ๆ แผนกหนึ่งมีที่ดินสำหรับทำการประมาณ

50 ไร่เศษ ...

2. ในแผนก (ก) มักจะมีพันธุ์ไม้ที่ไ้มาแต่ประเทศอื่น เช่น ไม้ ช่อนกลิ่น แลหลายพันธุ์ ปลูกไว้เพื่อเป็นตัวอย่าง 2 หรือ 3 พันธุ์ สำหรับที่จะให้คนเห็นแยกออกไปปลูกไว้ในที่ต่าง ๆ ไม้ที่มีพันธุ์ไม้ดอกที่ส่งมาจากประเทศยุโรป มีอยู่มากเล็กน้อย เช่น ต้นสาลี่ หงอนไก่ แลเหิน ทาง ๆ เวลาที่ดอกสีแปลก ๆ ต่างกัน 7.8 สี แลพรรณไม้ก็มีหลายอย่าง เช่น พริก ยี่เก ผักหวาน และมะเขือฝรั่ง ซึ่งส่งมาปลูกว่า จะงอกงามบริบูรณ์เหมือนอย่างประเทศยุโรปหรือไม่ ไม้ที่มีพันธุ์ไม้ที่ไ้มาแต่ประเทศออสเตรเลีย แลประเทศชาวอังกฤษอย่าง เช่น *Excalyptus* เพื่อเพาะปลูกไว้ให้เป็นพันธุ์พันธุ์ต่อไป แต่ที่ปลูกในสวนนี้ มีอยู่ 2.3. พันธุ์เท่านั้น ผู้จัดการได้เก็บเมล็ดไปให้เจ้ากรมป่าไม้เพาะปลูกเสมอทุกปี เพื่อไว้สำหรับเป็นพันธุ์ไม้ในประเทศสวนต่อไป เพราะแต่ก่อนพันธุ์ไม้ในสวนนี้ไม่มีเมล็ดไปเพาะไว้เลย ซึ่งงอกงามบริบูรณ์ แลพรรณไม้ที่มีผลรับประทานได้อย่างลิ้นจี่ มะม่วง อ้อย แม้งสุก น้อยหน่า แลขมิ้นต่าง ๆ ก็มีมาก นอกนั้นก็พันธุ์ไม้ที่มีราคาในการค้าขายซึ่งจะเล็กละน้อยกับ ป่า ละหุ่ง พันธุ์เคียวเบอร์ แลอะไรสำหรับพันธุ์ไม้ที่ปลูกดูเล่นงาม ๆ อย่างเค็มโอสถต่าง ๆ อีกหลายอย่างหลายพันธุ์

3. ชนิดพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ตามที่พรรณากฎระเบียบมานี้ เมื่อเวลาเขาจะทดลองเพาะปลูกประมาณหนึ่ง พอไม้มันงอกขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะเป็นต้นแล้ว เอาเมล็ดแล้วเอามาประสมเคล้าเข้ากันแล้วเอาใส่กระถางตามขนาดใหญ่น้อยเล็กสำหรับที่จะเอาพันธุ์ไม้ไปเพาะปลูกในกระถางนั้น เมื่อเพาะปลูกแล้วเห็นว่างอกงามขึ้นต้นเคยก็เอาเมล็ดไปประเทศนั้นแล้ว จึงได้แยกย้ายไปปลูกในที่ต่าง ๆ สำหรับจะให้คนเห็นตัวอย่างแห่งราษฎรที่จะได้รู้จักวิธีไปเพาะปลูกต่อไปให้เป็นกษัตริย์หลาย แลทั้งจะได้เอาไว้แลกเปลี่ยนกับพันธุ์ไม้ในประเทศอื่น ๆ ต่อไปด้วย แลลักษณะที่แยกจากกระถางไปปลูกในที่ต่าง ๆ นั้น ต้องมีเครื่องหมายใส่ลงในหลุมด้วยเหมือนกัน เช่น Manic ก็ได้ แลต้องจัดการบำรุงรักษาตลอดมาจนไม้มันมีผลใช้ได้ ส่วนผลที่เกิดแห่งพันธุ์ไม้โดยวิธีที่โยยบำรุงเช่นนี้ ก็มีผล เช่น ลิ้นจี่ หรือมะม่วงผลโตกว่าที่ปลูกโดยธรรมดา เหมือนหนึ่งว่าปลูกธรรมดาโต 2 ส่วน ปลูกด้วยวิธีนี้โตเป็น 3 ส่วน แลผลนั้นก็ดีกว่าแลต้นไม้ดูดีขึ้นก็มีอยู่ในสวนนี้ไม่มากนัก พอเป็นตัวอย่างชนิดหนึ่ง 3 หรือ 4 พันธุ์เท่านั้น

5. ในแผนก (ข) นั้น เป็นที่สำหรับทดลองการเพาะปลูกกรรมธัญญาหาร โคยวี่ที่
เขาทำนั้นในชั้นแรก เอาข้าวมาทำคองทำเป็นเขากลา เพราะเขานึกขึ้นคือข้างหมาน จนถึงจะตก
น้ำมากก็ไม่เสียหายเหมือนเขาที่ปลูกอยู่ในพื้นบ้านเมืองแตกอน พอตกกลาไว้ได้ประมาณเกือบหนึ่ง
เขาคองโคแบงที่กินใน 50 ไร่ นั้นออกเป็น 8 ภาค เมื่อโคแบงแล้ว เอาใด ๆ 3 หน ครกเอาขึ้นนำออก
หนึ่งครั้งเมื่อโคโลครากเรียบร้อยแล้ว เอาปุ๋ยโปรยลงในที่ทั้ง 8 ภาค ทางชนิดกันดังนี้

ภาคที่ 1 ใช้ปูนขาวเป็นปุ๋ยประมาณ 3 ถึง

ภาคที่ 2 ใช้เกลือ Scovia เป็นปุ๋ยหนัก 200 กิโลกรัม

ภาคที่ 3 ไม่ใช้ปุ๋ย เพื่อให้เป็นกลางไว้

ภาคที่ 4 ใช้เกลือ (เอสดาร์ไมซ์เจน) หนัก 150 กิโลกรัม

กับ Scovia หนัก 200 กิโลกรัม เกลือกินให้ทั่ว

ภาคที่ 5 ใช้เกลือ Sulphate of Potash เป็นปุ๋ยหนัก 150 กิโลกรัม

กับ Scovia หนัก 200 กิโลกรัม เกลือกินให้ทั่วเหมือนกัน

ภาคที่ 6 ไม่ใช้ปุ๋ย เพื่อไว้เทียบเคียงกับภาคที่ 3 ที่ทั้งไว้เป็นกลางนั้น

ภาคที่ 7 ใช้ปูนขาวเป็นปุ๋ยประมาณ 5 ถึง

ภาคที่ 8 ใช้เกลือ Scovia หนัก 300 กิโลกรัม เมื่อ โปรยปุ๋ยลงใน

ที่ทั้ง 8 ภาคเสร็จแล้ว จึงเอากล้าทำไว้หน้าปากคำ แล้วจัดการโคครากปักดำเข้าใช้กระบือแฉ
เครื่องโคครากคำเหมือนอย่างราษฎรใช้กันอยู่ในกรุงสยามเวลานี้ไม่คิดแปลกอะไรกันนัก เมื่อเวลาจะลง
มือทำ ครั้งแรกต้องกลาไว้แต่ปลายเขื่อนกรรพาคมนพอย่างเข้าเขื่อนกันยายนลงมือปักดำทำต่อไป
โคเกี่ยวเกี่ยวในเขื่อนมกราคม แต่การที่เกี่ยวเกี่ยวนี้ เขาใช้เกี่ยวเกี่ยวเหมือนอย่างนาในเมืองไทย
แปลกกันอยู่ทั่วชนวนคือเมื่อเวลาเกี่ยวแล้ว เขาเอาเขาก่า ๆ ไว้ โตประมาณกำละกำมือทากแตก
ไว้พอสักแล้ว เอามาทำกับไม้ซอนที่ทำดอกกันเหมือนอย่างคันบรโค เพื่อให้เมล็ดเขาร่วง เมื่อเมล็ด
เขาร่วงหมดแล้ว ก็สาดทำต่อไป เหมือนกับที่ชาวนาในเมืองไทยโคทำกันนั้น แล้วเอาเมล็ดเขาที่ทำโค
ในที่ทั้ง 8 ภาคมาซึ่งเทียบเคียงกันดู มีน้ำหนักต่างกันดังนี้

ภาคที่ 1	หน้า 3215	กิโลแกรม
ภาคที่ 2	หน้า 2916	กิโลแกรม
ภาคที่ 3	หน้า 2296	กิโลแกรม
ภาคที่ 4	หน้า 3173	กิโลแกรม
ภาคที่ 5	หน้า 3203	กิโลแกรม
ภาคที่ 6	หน้า 2798	กิโลแกรม
ภาคที่ 7	หน้า 2210	กิโลแกรม
ภาคที่ 8	หน้า 3265	กิโลแกรม

ก็เห็นว่าภาคที่ 5 มีน้ำหนักกว่าภาคทั้งหลาย แต่ครั้งนี้จะใช่วิธีในภาคนี้ทดลองดูในเมืองไทย บางทีก็จะผันแปรไปได้ เพราะเหตุที่คนที่ในเมืองไซ่ง่อนเป็นคนเหนียวโดยมาก เพราะฉะนั้นจะต้องทดลองทั้ง 8 อย่าง เพราะว่าถ้ารวมออกจากภาคที่ 5 จะดีขึ้นในเมืองไทยบ้าง แต่เครื่องมือที่เขาใช้อยู่โดยคล้ายกับของเรานั้น เพราะเขาเห็นว่าพื้นที่ในเมืองเขาเป็นคนเหนียว ถ้าจะหันไปใช้เครื่องมืออย่างยุโรป เกรงว่าจะไม่เหมาะทดลองไปได้ เพราะที่คนไม่เหมือนกัน แล้วที่ทดลองที่นครพนม ซึ่งเขาทำอย่างนี้ ราษฎรในประเทศญวนก็จกจกทำอย่างไปทำเป็นอันมาก ถ้าท่านไปราษฎรคงจะหาอย่างการทดลองนั้นจนทดลองที่เขานเมือง เพราะเขามีความเห็นเชื่อเป็นแน่แล้วว่าที่ท่าเรณูนี ใดผลดีกว่าที่ทำอยู่โดยธรรมดาตามมากแลภาษาก็เจริญขึ้นด้วย

(ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กษ. 10/1. เรื่องใช้ส่วนความรู้
นายเจริญในทางการเพาะปลูก (29 มิถุนายน - 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 119)

จากการส่ง นายเจริญ ไปศึกษาวิชาการช่างเกษตรกรรม ที่ประเทศฝรั่งเศสและศึกษา
 เพิ่มเติมที่เมืองไซ่ง่อนประเทศเวียดนามนั้น แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลมีความสนใจในการพัฒนาการเพาะปลูก
 ของประเทศให้ก้าวหน้าขึ้นโดยมุ่งส่งเสริมความรู้ความสามารถของบุคคลากร ให้มีความรู้ในการ
 เพาะปลูกอย่างแท้จริงเพื่อนำความรู้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของประเทศ รวมทั้ง
 เป็นการทดสอบว่า ผู้ที่ไปศึกษาเล่าเรียนเหล่านั้นมีความรู้ในสาขาวิชาที่เล่าเรียนมานานกน้อยเพียงไร

ภาคผนวก ข

จำนวนโรงสีข้าวในมณฑลนครศรี พ.ศ. 2472

ตาราง 28 จำนวนโรงตั้งชาวโหมทสนครชัยศรี พ.ศ. 2472

เมือง	ชื่อโรงตั้ง	ชื่อเจ้าของ	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลังเครื่อง/	จำนวนชาว โหมทสนคร
							รวม	1 รวม./หมบ
นครปฐม								
1	เค็กะฮาก	นายฉิมไธหี	คอนยายหม	เมืองนครปฐม	2468	บด	8	6
2	เค็กะฮาก	นายฉิมไธหี	คอนยายหม	เมืองนครปฐม	2470	บด	18	10.5
3	โรงตั้งหลวงวรสาร	หลวงวรสาร	พระปฐม	เมืองนครปฐม	2469	บด	16	12
4	เค็กะฮาก	นายฉิมไธหี	พระปฐม	เมืองนครปฐม	2468	บด	10	7.5
5	เค็กะฮาก	นายฉิมไธหี	โพธิ์มะเค	เมืองนครปฐม	2470	บด	10	6
6	โรงตั้งพระวิชัยมงคล	พระวิชัยมงคล	สนามจันทร์	เมืองนครปฐม	2467	บด	12	10.5
7	ชวณะ	นายโคกวย	วังตะก	เมืองนครปฐม	2467	บด	6	4.5
8	ชวณะ	นายฉิม	ห้วยกระเซ	เมืองนครปฐม	2471	บด	18	12
9	ชวณะ	นายฉิม	หนองคันแดง	เมืองนครปฐม	2471	บด	20	24
10	ชวณะ	นายฉิม	บางแถม	เมืองนครปฐม	2471	บด	18	12
11	ชวณะ	นายฉิม	บางแถม	เมืองนครปฐม	2471	บด	12	6

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลังเครื่อง/ชั่วโมง	จำนวนชาว
								จ้าง
12	เชงเฮงหลี	นายเง็กและพูนสวน	ปากน้ำ	นครชัยศรี	2461	กลไฟ	100	108
13	ยงเฮงจัน	นายเดยวจับตง	ปากน้ำ	นครชัยศรี	2461	กลไฟ	40	37.5
14	โรงสีนายสุน	นายสุน	ปากน้ำ	นครชัยศรี	2470	บมท	20	6
15	อัวเฮงหลี	นายตม	หวยพสุ	นครชัยศรี	2461	กลไฟ	23	12
16	โรงสีนายสุน	นางสุน	ท่ากระจับ	นครชัยศรี	2469	บมท	10	3
17	เจียวโตหลี	นายตอ	ท่ากระจับ	นครชัยศรี	2471	บมท	15	4.8
18	โรงสีนายหิ่ม	นายหิ่ม	ทะเลนิคม	นครชัยศรี	2470	บมท	20	6
19	โรงสีนายเล็ก	นายเล็ก	บางแจ่งฟ้า	นครชัยศรี	2470	กลไฟ	40	24
20	โรงสีนายแจว	นายแจว	บางแก้วฟ้า	นครชัยศรี	2469	กลไฟ	13	-
21	โกมฮะทวน	นายตง	ลำปะทวน	นครชัยศรี	2470	กลไฟ	25	19.8
22	โรงสีคำบลด							
	ลำปะทวน	นายขุนทอง	ลำปะทวน	นครชัยศรี	2470	กลไฟ	20	12
23	ย่นเฮงหลี	นายทวน	บางระกำบอย	นครชัยศรี	2470	กลไฟ	25	15

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลัง	
							จำนวนคน	จำนวนหัว
24	เย็นเรียง	นายแถม	วังราย	นครราชสีมา	2470	บด	10	3
25	หัดแซ่	นายเซียงเหา	พาดลาค	สามพราน	2470	กลไฟ	25	24
26	สระงามเจียก	นายเทียนเก็ก	พาดลาค	สามพราน	2456	กลไฟ	80	48
27	โรงสีนางพลอย	นางพลอย	หมกรัก	สามพราน	2471	บด	6	6
28	เซ่งเฮงจัน	นายจ	พาดลาค	สามพราน	2464	กลไฟ	40	24
29	ขุนเซ่งเฮง	นายชว	พาดลาค	สามพราน	2470	กลไฟ	25	24
30	เซ่งเฮงฮวด	นายฮวด	พาดลาค	สามพราน	2470	กลไฟ	25	24
31	ไค้งวาน	นายชว	สามพราน	สามพราน	2466	กลไฟ	35	24
32	ลงเฮงหล	นายชุม	สามพราน	สามพราน	2470	บด	15	9.9
33	ไต้เฮงเส็ง	นางนูนนาก	บางเตย	สามพราน	2466	กลไฟ	25	24
34	เทกฮวด	นายไธ	บางทราย	สามพราน	2470	กลไฟ	20	24
35	โป้เซ่งเซียง	นายไธ	จอมใหญ่	สามพราน	2464	กลไฟ	25	24
36	เมียงเส็ง	นายกาย	บางไทรป่า	บางปลา	2456	กลไฟ	22	24

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลัง - จำนวนชาว เครื่อง/ ไร่/ ไร่ แรงงาน 1 ชม./ ไร่
37	ตะเซงเฮง	นายเซงยู่	บางโพธิ์	บางปลา	2472	กลไฟ	22 24
38	สุขะ	นายอุก	บางหลวง	บางปลา	2469	กลไฟ	12 8
39	เมียงเส็ง	นายกาย	บางหลวง	บางปลา	2466	กลไฟ	22 24
40	ปิ่นถาย	นายกิมเจ็ก	บางบุง	บางปลา	2462	กลไฟ	22 24
41	ตะเซงเฮง	นายชม	บ้านปาก	บางปลา	2469	กลไฟ	12 12
42	กว้างยู่	นายจ	บางปลา	บางปลา	2470	กลไฟ	24 18
43	ไทรทุ่ง	นายโก	บางปลา	บางปลา	2471	กลไฟ	12 6
44	เลียงอะฮง	นายโคยฮและ หุ้นส่วน	บางกษ	บางปลา	2470	กลไฟ	28 12
45	เทียนอะกุก	หุ้นส่วน และหุ้นส่วน	บางกษ	บางปลา	2466	กลไฟ	28 15.9
46	ตะเซงเฮง	นายหม	ลำพระยา	บางปลา	2471	กลไฟ	12 7.2
47	ยวกละฮาก	นายคางและหุ้นส่วน	ลำเพย	กำแพงแสน	2471	บม	14 7.5

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลัง	จำนวนชาว
									ผู้สี
									เครื่อง
									ทาสีเคอ
									รวม 1 ชม./หยา

สุพรรณบุรี

1	ห้วยวัด	นายเล่งและหุ้นส่วน	เขาพระ	เค็มบาง		2471	กลไฟ	12	6
2	เจริญพาณิชย์	นายชวดและหุ้นส่วน	เขาช้าง	เค็มบาง		2467	กลไฟ	25	10
3	หยงฮงลง	นายเย็น	สามสุข	นางบวช		-	กลไฟ	24	10
4	โรงสีตำบล	นายของและ							
	ศาลเสียน	หุ้นส่วน	ศรีประจันต์	ศรีประจันต์		-	กลไฟ	32	9
5	โรงสีตำบล								
	ศรีจันทร์	นายเทียม	ศรีประจันต์	ศรีประจันต์		2465	กลไฟ	36	19
6	โรงสีตำบล								
	บ้านไร่	หลวงอนุกุล	บ้านไร่	ศรีประจันต์		-	กลไฟ	36	16
7	โรงสีตำบล								
	บ้านคอก	นายโพ	บ้านคอก	ศรีประจันต์		2470	กลไฟ	36	16
8	บ้านกิม	นายโช	ศาลาขาว	ทาทเลียง		2467	กลไฟ	30	12
9	ฮัวเฮง	นายกินทุย	ทับเตเหล็ก	ทาทเลียง		2462	กลไฟ	32	12

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่องจักรของ/ผลิต	กำลัง จำนวนชาว	รวม
10	ตะเภาเหล็ก	นายพัก	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2471	กลไฟ	32	12
11	ชุมแสง	นายคำ	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2471	กลไฟ	32	11
12	สุพรรณเจริญผล	นายพู่	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2468	กลไฟ	28	8
13	อรุณบุญโพธิ์	นายถนอม	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2468	กลไฟ	36	15
14	แสงเหล็ก	นายชก	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2470	กลไฟ	36	15
15	คำกว้างสุวรรณนายทอง	นายทอง	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2459	กลไฟ	20	10
16	แสง	นายบุญ	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2461	กลไฟ	30	12
17	พินิจเจริญผล	นายบุญ	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2464	กลไฟ	24	10
18	แสง	นายบุญ	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2466	กลไฟ	25	10
19	ศิริ	นายสง	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2458	กลไฟ	20	10
20	บุญระกิจวิเศษ	นายทอง	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	-	กลไฟ	25	10
21	งาน	นายทอง	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2466	กลไฟ	25	10
22	คำกว้างสุวรรณนายทอง	นายทอง	โพธาราม	โพธาราม	โพธาราม	2469	กลไฟ	20	9

เบอร์	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลัง	จำนวนชาว
							เครื่อง/	ทล./คอก
							รวม	1 รวม./หาบ
23	ราษฎรบำรุง	นายจวน	วัดโบสถ์	บางปลานา	2468	กลไฟ	25	10
24	ชนะทอง	นายไฉ	บางปลานา	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	20	7
25	ทองหล่อ	นายบุญ	บางปลานา	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	16	5
26	โรงสีบางวน	นายพริ้ง	หัวโพ	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	16	5
27	ทองมะสัง	นายกรุง	หัวโพ	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	16	5
28	ทองแดง	นายเพน	บางดี	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	16	5
29	นิยมสามัคคี	นายพริ้ง	บางดี	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	16	5
30	โรงสีคำบด	นายเยม	บ้านกุ่ม	สองพี่น้อง	-	ยนต์	20	8
31	ทองชะอุ่ม	นายทองแดง	บางตะเคียน	สองพี่น้อง	-	กลไฟ	20	7
32	สามทับ	นายเอม	จระเข้สามพัน	จระเข้สามพัน	2465	ยนต์	12	3
33	สมิงสมบูรณ์บำรุง	นายกรุง	ขุนทะลาย	จระเข้สามพัน	2467	กลไฟ	28	15
	สังขรัตน์							

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ที่ตั้ง	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลัง	จำนวนชาว
			ตำบล			เครื่อง	ไทย/เทศ
			อำเภอ			แรงม้า	1 รวม./หาม

สมุทรสาคร

1	โป่งขวาง	นายโชติวิทย์และ หุ้นส่วน	ดอนไก่	กระทุ่มแบน	2461	กลไฟ	24	8
2	หัวเพยอวดง	นายเอื้อสิทธิ์และ หุ้นส่วน	ตลาดกระทุ่มแบน	กระทุ่มแบน	2465	กลไฟ	24	8
3	ผู้เตยเตยเอง	นายเตยมีเล็ก	กระทุ่มแบน	กระทุ่มแบน	2472	ยนต์	24	6
4	เตยเองจัน	นายโกศลและ หุ้นส่วน	กระทุ่มแบน	กระทุ่มแบน	2470	กลไฟ	26	9
5	นำจวนจัน	นายณและหุ้นส่วน	หนองแขม	กระทุ่มแบน	2467	กลไฟ	30	10
6	บำรุงมิตร	นายชมและหุ้นส่วน	หนองแขม	กระทุ่มแบน	2472	ยนต์	24	6
7	ตะเซ่งจัน	นายโอโกศลและ หุ้นส่วน	ท่าไม้	กระทุ่มแบน	2472	กลไฟ	26	9
8	กิมเซ่งหวาน	นายฮวดและหุ้นส่วน	คำเนินสะดวก	บ้านแพ้ว	2465	กลไฟ	-	12

เมือง	ชื่อโรงสี	ชื่อเจ้าของ	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	ปีเปิด	ชนิดเครื่อง	กำลังเครื่อง/แรงม้า	จำนวนชาว ผู้สี/หล่อ
9	ขอแสง	นายชื้อ	"	บ้านแพว	"	2462	กลไฟ	-	24
10	จีนสงแสง	นายอิงเซง	"	บ้านแพว	"	2468	บตร	15	6
11	ขุนแสง	ขุนหลักทก	"	คอนไผ่	"	2460	กลไฟ	-	24
12	อะแสง	นายมงคล	"	คอนไผ่	"	2470	กลไฟ	20	10
13	เชียงแสงแสง	นายศักดิ์และหุ้นส่วน	"	มหาไชย	เมืองสมุทรสาคร	2464	บตร	3	3
14	ฮวดแสงจัน	นายฮวด	"	มหาไชย	เมืองสมุทรสาคร	2471	กลไฟ	30	9
15	รวมคณะทอง	นายฉาย	"	โพธิ์แจ้ง	เมืองสมุทรสาคร	2472	บตร	24	6
16	ประยูร	ทองประยูร	"	จอมทอง	กระทุ่มแบน	2472	บตร	22	3

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารสวนพระองค์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพ, ส.บ. 2.41/27. บัญชีโรงสีชาวในพระวาทะราชานุภาพกรมสยาม

พ.ศ. 2472.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายธีระ ชื่อสกุล แก้วประจันต์

เกิดวันที่ 11 กันยายน พุทธศักราช 2501

สถานที่เกิด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 694 หมู่ 1 ตำบลห้วยจรเข้ม้า อำเภอเมือง
จังหวัดนครปฐม

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน นักอักษรศาสตร์ 5

สถานที่ทำงานปัจจุบัน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2519 เติบโตจนศึกษา จากโรงเรียนวรมหาเฉลิม จังหวัดสงขลา

พ.ศ. 2523 อักษรศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2533 การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สภาพเศรษฐกิจมหภาคไทย พ.ศ. 2438 - 2475

บทคัดย่อ
ของ
ธีระ แก้วประจันต์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

กุมภาพันธ์ 2534

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจของมณฑลนครชัยศรี ระหว่าง
ท.ศ. 2438 - 2475 ทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม โดยพิจารณาถึง
สภาพการผลิต อุปสรรคและปัญหา และการแก้ปัญหาทั้งของราษฎรและการดำเนินการของ
รัฐบาลเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ

จากการศึกษาพบว่า มณฑลนครชัยศรีเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ
การทำนาเป็นอาชีพที่ทำรายได้หลักแก่เกษตรกร พื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่อยู่ในเมืองสุพรรณบุรี
และสมุทรสาคร และความเจริญของการปลูกข้าวได้เป็นผลสืบเนื่องให้เกิดกิจการโรงสีขึ้น
เป็นจำนวนมาก

อาชีพการประมงน้ำเค็ม และการทำนาเกลือ เป็นอาชีพสำคัญของราษฎรในเมือง
สมุทรสาคร การประมงน้ำเค็มนั้นต้องใช้ทุนสูงและวิธีการที่สลับซับซ้อน ส่วนการทำนาเกลือนั้น
ยังคงอาศัยวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ทำสืบต่อกันมา

กิจการที่ต้องอาศัยทุนในการดำเนินการสูงและวิธีการที่ยุ่งยาก เช่น กิจการโรงสีข้าว
การประมงน้ำเค็มรายใหญ่ ส่วนมากมักจะตกอยู่ในมือของคนจีน เพราะชาวจีนมีความสามารถ
ในการสะสมทุน และมีความชำนาญในการประกอบการมากกว่าคนไทย ซึ่งป็นอาชีพการทำนา
เป็นหลัก

บทบาทของรัฐบาลต่อสภาพเศรษฐกิจในมณฑลนี้ได้แก่การชดเชย ซึ่งช่วยให้มี
การเพิ่มเนื้อที่การทำนา การปรามปรามโจรผู้ร้าย ช่วยให้ราษฎรประกอบอาชีพโดยปกติสุข
รวมทั้งการช่วยเหลือในยามที่ราษฎรประสบปัญหาในการประกอบอาชีพเช่น น้ำท่วม หรือ
แล้ง

สภาพเศรษฐกิจในมณฑลนครชัยศรี เป็นลักษณะการผลิตเพื่อการค้า ผลผลิตที่สำคัญ
ได้แก่ข้าว แต่วิธีการผลิตยังคงเป็นวิธีการแบบดั้งเดิม ชาวนายังคงดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ
ยังปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมแบบใหม่ ซึ่งเริ่มเป็นสังคมแบบการค้าได้ค่อน เปิดโอกาสให้
ชาวจีนซึ่งปรับตัวได้ดีกว่า มีความสามารถในการสะสมทุน จึงเป็นผู้มีบทบาทในด้านพาณิชยกรรม
และอุตสาหกรรม ส่วนชาวไทยยังคงมีบทบาทในด้านเกษตรกรรม

THE ECONOMIC CONDITIONS OF MONTHON NAKHONCHAI SRI B.E. 2438 - 2475

AN ABSTRACT

BY

DHIRA KAEMPRACHAN

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University

February 1991

This thesis is aimed at studying economic conditions of Monthon Nakhonchaisri from 1895 to 1932 concerning its agriculture, industry and commerce with concentration on its production, setbacks, problems and also solutions found by its own people. Moreover, the government's ways to cope with the said problems are also taken into consideration.

The studies show that Monthon Nakhonchaisri was the main supply of rice for Thailand. Rice was a chief crop and a major source of income in Monthon Nakhonchaisri. Most of its acreage for this kind of crop was in Suphanburi and Samutsakhon. Besides, the success in rice growing consequently resulted in the establishment of numerous rice-mills in the area.

Fishing and salt-farming were prominent in Samutsakhon. The fishing itself required a great of money for investment while the salt-farming was still carried on by means of primitive methods.

Business, dependent upon high costs of implementation and complicated techniques like those of rice-mills and large-scale fishing, was mostly in the hands Chinese people. The Chinese were more competent, for accumulation of capital and expertise in doing business, than the Thai people who mostly earned their livings as farmers.

With respect to the government, for the benefit of the economy in Monthon Nakhonchaisri, the government helped to increase the acreage for cultivation through irrigation canals, to keep public order by suppressing existence of robbers and criminals for the safety of people in making their livings and also to bring relief to those who met with hardship in their careers or business flood and aridity, for example.

The economy of Monthon Nakhonchaisri was concentrated on production of crops for markets rice was its major crop, but methods used in the production was still simple and old fashioned. So were its people's ways of living. They could not adapt themselves well enough to new circumstances of their communities. Thus, the more adaptable Chinese with their business minds availed themselves of those opportunities to have important parts in commerce and industry of Monthon Nakhonchaisri, while roles of the Thai people there were focussed only on agriculture.